

The Project Gutenberg eBook of Herodotoksen historia-teos VII-IX, by Herodotus

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Herodotoksen historia-teos VII-IX

Author: Herodotus

Translator: Edvard Rein

Release date: December 6, 2015 [EBook #50632]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HERODOTOKSEN HISTORIA-TEOS VII-IX ***

Produced by Tapio Riikonen

HISTORIA-TEOS VII-IX

Kirj.

Herodotos

Kreikan kielestä suomentanut Edv. Rein

WSOY, Porvoo, 1910.

SEITSEMÄS KIBJA.

1. Kun tieto Marathonin taistelusta oli saapunut kuningas Dareiokselle, Hystaspeen pojalle, joka jo ennestäänkin oli suuresti katkeroitunut atenalaisia kohtaan heidän hyökkäyksestään Sardesta rastaan, suuttui hän paljoa ankarammin ja hankkiutui vielä innokkaammin lähtemään sotaan Hellasta vastaan.

Ja heti hän lähetti kautta kaupunkien käskyn asettaa jalkeille sotajoukon, määräten kunkin varustamaan entistä paljoo enemmän väkeä ynnä sotalaivoja, hevosia, viljaa ja kuorma-aluksia. Tämän käskyn kiertäessä maita oli Aasia järkyksissä kolmen vuoden ajan, sillä parhaimmat miehet kerättiin kokoon ja harjoitettiin ikäänkuin Hellaan retkeä varten. Mutta neljäntenä vuotena egyptiläiset, jotka Kambyses oli tehnyt orjiksi, luopuivat kapinallisesti persialaisista. Silloin Dareios vieläkin innokkaammin hankkiutui sotaretkelle molempia kansoja vastaan.

2. Sillä välin kuin Dareios hankki lähtöä Egyptiä ja Atenaa vastaan, syntyi hänen poikiensa kesken riita hallituksesta, koska kuninkaan, persialaisten lain mukaan, tuli nimittää seuraajansa ennen sotaan lähtemistä. Dareiokselle oli näet, jo ennenkuin hän pääsi kuninkaaksi, hänen edellisestä vaimostaan, Gobryaan tyttärestä, syntynyt kolme poikaa, ja, hänen kuninkaaksi tultuaan, Kyroksen tyttärestä, Atossasta, toiset neljä. Edellisistä oli vanhin Artobazanes, myöhemmin syntyneistä taas Xerxes. Ja koska nämä eivät olleet saman äidin lapsia, niin he olivat keskenään eripuraiset; Artobazanes vetosi siihen, että hän oli vanhin koko lapsijoukosta ja että kaikkien ihmisten kesken vanhimmalla on tapana pitää hallitusta. Xerxes taas siihen, että hän oli Atossan, Kyroksen tyttären, poika ja että Kyros oli se, joka oli persialaisille vapauden hankkinut.

3. Ennenkuin Dareios vielä oli ajatuksensa ilmaissut, sattui niin, että samoihin aikoihin saapui Susaan myös Aristonin poika Demaratos, joka oli menettänyt Spartan kuninkuuden ja oli vapaaehtoisesti lähtenyt maanpakoon Lakedaimonista. Kuultuaan Dareioksen lasten eripuraisuudesta tuli tämä mies, kuten huhu kertoo, Xerxeen tykö ja neuvoi tätä sen lisäksi, mitä hän jo oli lausunut, huomauttamaan, että hän oli syntynyt Dareioksen jo ollessa kuninkaana ja hallitessa persialaisia, jota vastoin Artobazanes oli syntynyt Dareioksen vielä ollessa yksityisenä miehenä. Niinmuodoin ei ollut oikein eikä kohtuullista, että jollakin toisella kuin Xerxeellä oli tuo arvo ja etuus. Sillä, niinkuin Demaratos neuvoessaan lausui, Spartassakin vallitsee semmoinen laki. että jos muutamat pojista ovat syntyneet ennenkuin heidän isänsä on päässyt hallitukseen, mutta, yksi syntyy myöhemmin, isän jo hallitessa, niin tämä jälestäpäin syntynyt perii kuninkuuden. Xerxes käytti hyväkseen Demaratoksen neuvoa, ja Dareios, joka arveli tämän poikansa puhuvan oikein, nimitti hänet kuninkaaksi. Minun luullakseni kuitenkin olisi Xerxes ilman tätä neuvoakin päässyt kuninkaaksi, sillä Atossaila oli käsissään kaikki valta.

4. Nimitettyään Xerxeen persialaisten kuninkaaksi alkoi Dareios varustella sotaanlähtöä. Mutta tämän tapauksen sekä Egyptin kapinan jälkeisenä vuotena kohtasi kuolema Dareioksen. kesken hänen sotavalmistuksiaan, hänen hallittuaan kaikkiaan kuusineljättä vuotta; eikä hänen ollut onnistunut kostaa egyptiläisille enempää kuin atenalaisillekaan.

5. Dareioksen kuoltua siirtyi kuninkuus hänen pojalleen Xerxeelle. Aluksi Xerxes ei lainkaan ollut halukas käymään Hellaan kimppuun, vaan kokosi sotajoukkoa Egyptiä vastaan. Mutta hänen luonaan oleskeli Gobryaan poika Mardonios, joka oli Xerxeen serkku ja Dareioksen sisarenpoika sekä nautti suurinta arvoa persialaisten kesken, ja tällä oli aina tapana lausua näin: "Herra, ei ole kohtuullista, että atenalaiset, jotka ovat tehneet niin paljon pahaa persialaisille, eivät saa mitään rangaistusta teoistaan. Vaan pane nyt toimeen se, mikä sinulla juuri on käsillä. Mutta jahka olet suistanut Egyptin röyhkeyden, niin vie sotajoukkosi Atenaa vastaan, jotta saavuttaisit hyvän maineen ihmisten kesken ja jokainen vastedes kavahtaisi ryhtyä sotaan sinun valtakuntaasi vastaan." Tämä hänen puheensa siis tarkoitti kostoja. Mutta siihen hän vielä lisäsi, että Europa on erittäin kaunis maa, joka kantaa kaikenlaisia istutettuja puita, on erinomaisen hedelmällinen ja sen arvoinen, että kaikkien kuolevaisten joukosta vain kuninkaan tulee saada se omakseen.

6. Näin Mardonios puhui, koska hän halusi valtiollisia seikkailuja ja itse tahtoi päästä Hellaan käskynhaltijaksi. Ja aikaa myöten hänen onnistuikin taivuttaa ja suostuttaa Xerxes tähän. Oli myös muita seikkoja, jotka osaltaan auttoivat häntä siinä. Ensiksikin näet saapui Tessaliasta aleuadien lähettämiä sanansaattajia, jotka vakuuttivat näiden täydellistä alttiutta ja kutsuivat kuningasta Hellaaseen. Nämät aleuadit olivat Tessalian kuninkaita. Toiseksi pitivät ne peisistratidit, jotka olivat tulleet Susaan, samaa puhetta kuin aleuaditkin ja kättivät Xerxestä vielä enemmän kuin edelliset. Sinne tullessaan he olivat ottaneet mukaansa Onomakritos nimisen atenalaisen ennuslauseitten selittäjän ja Musaioksen oraakelivastausten järjestäjän, jonka kanssa he sitä ennen olivat tehneet sovinnon. Peisistratoksen poika Hipparkhos oli näet karkoittanut Onomakritosin Atenasta, syystä että hermionelainen Lasos oli todistanut hänen liittäneen Musaioksen oraakelilauseisiin ennustuksen, jonka mukaan Lemnoksen edustalla sijaitsevat saaret kerran vajoaisivat meren pohjaan. Siitä syystä oli Hipparkhos karkoittanut hänet, vaikka hän ennen kyllä oli paljon tämän kanssa seurustellut. Nyt oli Onomakritos matkannut peisistratidien myötä Susaan, ja nämä puhuivat hänestä ihmeellisiä asioita. Siitä syystä hän, aina milloin saapui kuninkaan eteen, luki julki ennuslauseitaan. Ja jos ne sisälsivät jotakin, joka tiesi onnettomuutta barbarille, ei hän puhunut asiasta mitään, vaan valikoi ja luki vain onnekkaimmat kohdat ja sanoi olevan säädetyt, että persialainen mies oli tekevä sillan Hellespontoksen yli, sekä kuvaili, kuinka ylimeno oli tapahtuva. Niinpä hän, lukemalla julki ennustuksiaan, ahdisti kuningasta, samoin kuin myös tekivät peisistratidit ja aleuadit esittämällä mielipiteitään.

7. Niin pian kuin Xerxes oli päättänyt lähteä sotaan Hellasta vastaan, pani hän, toisena vuotena Dareioksen kuolemasta, toimeen sotaretken kapinoitsijoita vastaan. Kukistettuaan nämät ja saatettuaan koko Egyptin vielä ankarampaan orjuuteen, kuin missä se oli Dareioksen aikana ollut, hän uskoi sen veljensä Akhaimeneen, Dareioksen pojan, huostaan. Mutta Akhaimeneen hoitaessa Egyptiä surmasi hänet jonkun ajan perästä libyalainen Inaros, Psammetikhoksen poika.

8. Kun Xerxes Egyptin valloituksen jälkeen oli aikeessa ryhtyä sotaretkeen Atenaa vastaan, kutsui hän etevimmät persialaiset kokoukseen, kuullakseen heidän mielipiteensä ja itse kaikkien läsnäollessa ilmaistakseen oman tahtonsa. Heidän kokoonnuttuaan Xerxes lausui näin: "Persian miehet, en minä ensimmäisenä aio keskuudessanne ottaa käytäntöön tätä tapaa, vaan noudatan tapaa, jonka itse olen vastaanottanut. Sillä niinkuin vanhemmilta ihmisiltä olen kuullut, emme koskaan vielä ole nauttineet lepoa aina siitä saakka kuin me, silloin kun Kyros oli kukistanut Astyageen, meedialaisilta perimme tämän vallan. Mutta näin ohjaa asioita jumala, ja meidän monet toimmemme saavat onnellisen päätöksen. Mitä nyt Kyros ja Kambyses ja minun isäni Dareios ovat suorittaneet ja mitkä kansat he ovat entisten lisäksi hankkineet, sitä ei tarvitse mainita, koska sen hyvin tunnette. Mutta siitä perin kuin minä itse otin vastaan tämän valtaistuimen, olen miettinyt, millä tavoin menettelisin, jotta en jäisi jällelle niistä, jotka aikaisemmin ovat tässä arvossa olleet, enkä heitä vähemmin lisäisi persialaisten valtaa. Ja miettiessäni huomaan, että samalla kuin meille karttuu kunniaa eikä tuo maa ole pienempi tai huonompi, vaan päinvastoin tuottavampi tätä maata, jonka nyt omistamme, samalla me saamme kosta ja rangaista. Senvuoksi olen nyt kutsunut teidät kokoon, jotta esittäisin teille, mitä aion tehdä. Minä aion rakentaa sillan Hellespontoksen yli ja marssittaa sotajoukon Europan halki Hellasta vastaan, kostaakseni atenalaisille sen, minkä he ovat tehneet persialaisille ja minun isälleni. Olettehan nähneet, kuinka isäni Dareioskin valmisti sotaretkeä näitä miehiä vastaan. Mutta hän kuoli, eikä hän saanut kostetuksi heille. Vaan minä en aio herjetä hänen enkä muiden persialaisten puolesta heille kostamasta, ennenkuin valloitan ja poltan Atenan, joka ensiksi on alkanut harjoittaa vääryyttä minua ja isääni vastaan. Ensinnäkin näet he tulivat Sardeeseen, jonne saapuivat orjamme, miletolaisen Aristagoraan kera, ja syyttivät siellä lehdot ynnä pyhätöt. Ja mitä he sitten tekivät meille, kun me Datiin ja Artafreneen johdolla olimme heidän maahansa tunkeutuneet, sen luultavasti tiedätte kaikki. Tämän vuoksi olen nyt siis varustautunut lähtemään sotaretkelle heitä vastaan, ja harkitessani huomaan tästä yrityksestä koituvan meille näin suuria etuja: jos kukistamme heidät sekä heidän naapurinsa, jotka asuvat fryygialaisen Pelopsin maassa, niin teemme Zeus jumalan ilmankannen rajaksi Persian valtakunnalle. Ei näet aurinko ole katseleva yhtään maata, joka meidän valtakuntaamme rajoittuisi, vaan kaikki ne olen minä teidän kerallanne saattava yhdeksi ainoaksi maaksi, koko Europan halki samottuani. Olen nimittäin kuullut asianlaidan olevan sellaisen, että jos meidän vain onnistuu poistaa mainitsemani kansat vihollistemme luvusta, niin ei ole jääpä jällelle mitään miesten kaupunkia eikä ihmisheimoa, joka meidän kanssamme pystyisi ottelemaan. Niin tulevat niskoilleen saamaan orjuuden ikeen sekä meitä vastaan syylliset että syyttömät. Jos te tämän teette, niin varmaan saavutatte suosioni. Kun minä teille ilmoitan ajan, jolloin on tultava, pitää kunkin teistä alttiisti saapua. Ja sille, joka tullessaan tuo mukanaan parhaiten järjestetyn sotajoukon, annan semmoisia lahjoja, joita meidän kesken pidetään arvokkaimpina. Teidän on siis tehtävä näin. Mutta jotten teistä näyttäisi tekevän tätä päätöstä omin päin, niin minä esitän asian yhteisesti keskusteltavaksi, samalla kuin käsken sitä teistä, kuka vain haluaa, lausumaan mielipiteensä." Näin sanottuaan hän lopetti puheensa.

9. Hänen jälkeensä lausui Mardonios: "Oi herra, sinä et ainoastaan ole paras kaikista tähän asti eläneistä ja elävistä persialaisista, vaan myös kaikista vastedes elävistäkin, koska kaikki, mitä olet kosketellut, on ylen oivallista ja totta, mutta varsinkin, koska et salli Europassa asuvien arvottomien ionilaisten pitää meitä pilkkanaan. Sillä olisihan kauhea asia, jos me, vain lisätäksemme valtaamme, olemme kukistaneet ja pidämme orjinamme sakeja. indialaisia, etiopilaisia, assyrialaisia yunä monta muuta suurta kansaa, vaikka nämä eivät ole persialaisille tehneet mitään pahaa, mutta emme kosta helleeneille, jotka ensin ovat ruvenneet meitä loukkaamaan. Mitä me pelkäämme? Millaista väkijoukkoa? Minkälaisia rahavaroja? Tunnemmehan heidän taistelutapansa, tunnemmehan, että heidän valtansa on heikko. Olemmehan kukistaneet ja pidämme hallussamme heidän lapsensa, jotka asuvat maassamme ja joita kutsutaan ionilaisiksi, aiolilaisiksi ja doorilaisiksi. Olenhan jo minä itsekin näitä miehiä koetellut, isäsi käskystä marssiessani heitä vastaan. Ja kun minä silloin olin samonnut Makedoniaan saakka ja olin vähällä päästä itse Atenaan, ei yksikään tullut vastaan taisteluun. Ja kuitenkin on, kuten olen kuullut, helleeneillä tapana ymmärtämättömyydestä ja typeryydestä järjestää sotansa mitä ajattelemattomimmalla tavalla. Sillä aina milloin he julistavat sodan toisiansa vastaan, he hakevat itselleen kauniimman ja tasaisimman paikan ja menevät sinne taistelemaan, niin että voittajatkin poistuvat sieltä suurella tappiolla; voitetuista taas ei minun kannata puhuakaan, he kun kokonaan joutuvat tuhon omiksi. Ja kuitenkin pitäisi heidän, koska samaa kieltä puhuvat, ratkaista riitansa käyttämällä kuuluttajia ja sanansaattajia ja vaikka mitä keinoa tahansa mieluummin kuin taisteluita. Jos nyt kaikin mokomin täytyisi taistella toisiansa vastaan, pitäisi toki kummankin riitapuolen etsiä itselleen semmoinen paikka, missä sitä olisi vaikeampi ahdistaa, ja siinä koetella voimiaan. Mutta vaikka helleenit muuten noudattavat tätä huonoa tapaa, eivät he ajatelleetkaan taistelua silloin, kun olin marssinut Makedonian maahan saakka. Vaan kuka, oi kuningas, on sinua

vastaan tuleva sotimaan, silloin kun Aasiasta tuot muassasi koko väenpaljoutesi ja kaikki laivasi. Minun luullakseni ei helleenien mahti moiseen röyhkeyteen kohoa. Mutta jos nyt minä mielipiteessäni pettyisin ja he ajattelemattomuudessaan pöyhkeinä todella käyvät meitä vastaan taisteluun, niin he kyliä saavat huomata, että me sota-alalla olemme etevimmät kaikista ihmisistä. Älköön siis jätettäkö mitään koettamatta. Sillä itsestään ei ihmisille mikään onnistu, vaan yrittämällä he ylimalkaan saavat kaikkensa toimeen."

10. Tällä tavoin suositeltuaan Xerxeen mielipidettä Mardonios lakkasi puhumasta. Kun nyt muut persialaiset olivat vaiti eivätkä uskaltaneet lausua esitetylle vastakkaista mielipidettä, virkkoi Artabanos, Hystaspeen poika, joka oli Xerxeen setä, juuri tähän asemaansa luottaen, näin: "Oi kuningas, jollei keskenään vastakkaisia mielipiteitä esitetä, ei saata valitessa ottaa parempaa, vaan täytyy noudattaa sitä, mikä kerran on lausuttu, mutta kyllä, jos on eri mielipiteitä esitetty, aivan niinkuin emme semmoisenaan saata eroittaa sekoittamatonta kultaa, vaan vasta kun hivutamme sitä rinnan muun kullan kanssa, me havaitsemme sen paremmaksi. Minä jo kielsin isääsi, veljeäni Dareiosta, lähtemästä sotaretkelle skyytejä vastaan, miehiä, joilla ei missään kohden maataan ole kaupunkia. Vaan hän, joka toivoi kukistavansa heidät, ei minua totellut. Hän läksi sotaretkelle, mutta kääntyi takaisin, kadotettuaan monta hyvää miestä sotaväestään. Vaan sinä, oi kuningas, aiot lähteä miehiä vastaan, jotka ovat paljoa etevämmät skyytejä ja joiden sanotaan sekä maalla että merellä olevan kaikista parhaimmat. Mikä vaara tässä uhkaa, se tulee minun ilmaista sinulle. Sinä väität rakentavasi sillan Hellespontoksen yli ja sitten kuljettavasi sotajoukon Europan halki Hellaaseen. Nytpä saattaa käydä niin, että sinä joko maa- tai meritaistelussa joudut tappiolle, taikka molemmissakin. Sillä noiden miesten kerrotaan olevan uljaita, ja sen saattaa myös päättää siitä, että atenalaiset yksin tuhosivat sen suuren sotajoukon, joka Datiin ja Artafreneen johdolla tuli Attikan alueelle. Mutta otaksutaanpa, että meillä ei molemmilla tahoilla ole menestystä. Jos he nyt kuitenkin laivoillaan tekevät hyökkäyksen, voittavat meritaistelussa, purjehtivat Hellespontokseen ja purkavat sitten sillan, koituu siitä sinulle, oi kuningas, suuri vaara. Enkä minä päätä tätä minkään oman viisauteni nojalla, vaan siitä onnettomuudesta, joka oli vähällä kohdata meitä, silloin kun sinun isäsi teki sillan traakialaisen Bosporoksen ja Istros-joen yli sekä astui skyytien maahan. Silloin skyytit pyytämällä pyysivät niitä ioonilaisia, joille sillan vartioiminen oli uskottu, purkamaan sen. Ja jos silloin Miletoksen itsevaltiias Histiaios olisi seurannut muiden valtiasten mielipidettä eikä olisi sitä vastustanut, olisi persialaisten mahti ollut mennyttä. Ja kuitenkin, onhan kauheata kuulla mainittavankaan, että kuninkaan koko mahti kerran on riippunut yhdestä ainoasta miehestä. Älä siis huoli saattaa itseäsi mihinkään tämmöiseen vaaraan, kun ei ole mitään pakkoa, vaan tottele sinä minua. Hajoita nyt tämä kokous, harkitse ensin itsekseesi ja, milloin katsot hyväksi, ilmoita sitten se, mikä sinusta näyttää parhaalta. Hyvää neuvoa näet minä pidän mitä suurimpana voittona. Sillä joskin se kohtaa vastustusta, on neuvo yhtäkaikki hyvä, ja sattumasta vain riippuu, että se joutuu tappiolle. Mutta se, joka on huonon neuvon keksinyt, on onnellisimmassa tapauksessa vain tehnyt hyvän löydön, sillä huonon neuvon hän yhtäkaikki on keksinyt. Etkö näe, kuinka jumala salamallaan iskee muita ylemmäksi kohoaviin luontokappaleisiin eikä salli niiden suurennella, vaan että pienet eivät häntä ärsytä. Etkö näe, kuinka hän aina suurimpiin rakennuksiin ja korkeimpiin puihin vasamansa viskaa. Sillä jumalan tekee aina mieli tyypistää kaikkea, mikä pistää muita ylemmäksi. Samaten myös saattaa lukuisan sotajoukon tuhota vähäinen, kun jumala kateellisena sotilaissa herättää pelkoa tai heihin iskee ukkosensa, niin että he kunniaattomasti saavat tuhonsa. Sillä jumala ei salli kenenkään muun kuin itsensä olla korkea. Hätiköiminen kaikessa synnyttää hairahduksia, joista tavallisesti aiheutuu suuria vahinkoja. Mutta maltti tuottaa, jos kohta ei heti paikalla näkyviä etuja, niin kuitenkin semmoisia, joita aikaa myöten huomataan. Tämän neuvon siis annan sinulle, oi kuningas. Mutta lakkaa sinä, Gobryaan poika Mardonios pitämästä joutavaa puhetta helleeneistä, jotka eivät huonoa mainetta ansaitse. Sillä helleenejä parjaamalla yllytät kuningasta lähtemään sotaan. Ja juuri sitä vartenhan sinä näytät ponnistavan kaikki voimasi. Vaan älköön niin käykö. Sillä parjaus on mitä kauheinta, koska siinä on kaksi väärintekijää ja yksi vääryyttä kärsivä. Parjaaja näet tekee väärin syyttäessään poissaolevaa, toinen taas tekee väärin uskoessaan, ennenkuin täsmälleen on päässyt selville asiasta. Ja se, joka ei ole läsnä tässä keskustelussa, kärsii tällöin heidän puoleltaan vääryyttä siinä, että toinen häntä parjaa ja toinen hänestä saa huonon käsityksen. Mutta jos nyt välttämättömästi täytyy näitä miehiä vastaan lähteä sotaan, no hyvä, silloin jääköön kuningas itse persialaisten kotiseuduille, me molemmat taas pankaaamme lapsemme pantiksi, ja valitse sinä itse ne miehet, joita tahdot, ja lähde sotaan, mukanasi niin suuri sotajoukko kuin vain haluat. Ja jos nyt kuninkaan asioiden käy, niinkuin sinä sanot, tapettakoon minun lapseni, ja niiden lisäksi minut itsenikin. Mutta jos käy niinkuin minä ennustan, kärsikööt sinun lapsesi tämän, ja niitten mukana sinä itsekin, jos nimittäin palaat. Jos sitä vastoin et tahdo alistua tähän, vaan kaikin mokomin aiot viedä sotajoukon Hellasta vastaan, niin väitän, että moni tänne jääneistä kerran on saava kuulla Mardonioksen, jonkun suuren onnettomuuden persialaisille tuotettuaan, joutuneen koirien ja lintujen raadeltavaksi joko ehkä atenalaisen tai ainakin lakedaimonilaisten maassa, jollei jo aikaisemminkin matkalla, ja saaneen kokea, millaisia miehiä vastaan kehoitat kuningasta sotaan lähtemään."

11. Täten virkkoi Artabanos, mutta Xerxes vastasi vihastuneena näin: "Artabanos, sinä olet isäni veli. Se sinua suojelee saamasta ansaittua palkkaa tyhjänpäiväisistä sanoistasi. Sen häväistyksen toimitan

kuitenkin sinulle, rangaistukseksi kehnoudestasi ja pelkuruudestasi, ettet saa seurata myötäni Hellasta vastaan, vaan että sinun täytyy jäädä tänne naisten pariin. Minä olen kyllä ilman sinuakin paneva toimeen, mitä olen lausunut. En näet soisi olevani Dareioksen poika enkä polveutuvani Hystaspeesta, Arsameesta, Ariaramneesta, Teispeestä, Kyroksesta, Kambyseestä ja Akhaimeneesta, ellen saa kostaa atenalaisille. Sillä minä ymmärrän hyvin, että joskin me pysymme rauhallisina, eivät he kuitenkaan sitä tee, vaan lähtevät toistamiseenkin maattamme vastaan, jos nimittäin voi päättää heidän alkuhankkeistaan, kun he nimittäin sytyttivät Sardeen tuleen ja samosivat Aasiaan. Ei kumpikaan siis saata vetäytyä takaisin, vaan kysymyksessä on molempien onni tai onnettomuus: joko on kaikki, mikä tällä puolen on, joutuva helleenien, tai kaikki, mikä tuollapuolen on, joutuva persialaisten valtaan, sillä meidän vihollisuutemme välillä ei ole mikään sovinto mahdollinen. On siis oikein, että me, jotka ensiksi olemme kärsineet loukkausta, nyt kostamme, yksin senkin vuoksi, jotta minä oppisin tuntemaan tuon kauhean vaaran, marssimalla näitä miehiä vastaan, jotka isieni orjakin, fryygialainen Pelops, siihen määrään kukisti, että aina näihin saakka sekä ihmiset itse että heidän maansa ovat kukistajansa mukaan kantaneet nimeään."

12. Niin pitkälle tätä puhetta jatkui. Mutta kun sitten tuli yö, vaivasi Artabanoksen tuuma Xerxestä. Ja yön varrella mietiskellessään hän huomasi, ettei hänen lainkaan ollut edullista lähteä sotaan Hellasta vastaan. Tehtyään nyt taas tämän päätöksen hän nukkui. Ja nähtävästi unessa hän, kuten persialaiset kertovat, näki tällaisen näyn. Xerxeestä tuntui siltä, kuin olisi kookas ja kaunismuotoinen mies asettunut hänen viereensä ja lausunut: "Muutatko, oi persialainen, todella päätöksesi, niin ettet viekään sotajoukkoa Hellasta vastaan, vaikka jo annoit persialaisille käskyn kerätä sotaväkeä? Et sinä niin ollen tee oikein, jos muutat päätöksesi, enkä minä, joka tässä vieressäsi seison, ole sitä sinulle antava anteeksi. Vaan seuraa sinä sitä tietä, jota päivällä päätit kulkea."

13. Sen lausuttuaan hän Xerxeestä näytti liitävän pois. Mutta päivän valjettua ei kuningas ollenkaan välittänyt tästä unennäöstä, vaan kerättyään ne persialaiset, jotka hän edelliselläkin kertaa oli kutsunut kokoon, hän lausui heille näin: "Persian miehet, antakaa minulle anteeksi, että niin äkkiä muutan päätökseni. En ole näet vielä saavuttanut ymmärrykseni huippua, eivätkä ne, jotka kehoittavat minua tuolla tavoin tekemään, hetkeksikään jätä minua rauhaan. Kuultuani Artabanoksen mielipiteen tosin aluksi kyllä minun nuoruuteni kuohahti, niin että syydin vanhempaani miestä vastaan varsin sopimattomia sanoja, mutta nyt olen kuitenkin myöntynyt ja aion noudattaa hänen neuvoaan. Koska siis olen päättänyt olla lähtemättä Hellasta vastaan, niin olkaa te levolliset."

14. Tämän kuultuaan persialaiset iloissaan heittäytyivät maahan hänen eteensä. Mutta yön tultua asettui unessa sama haamu nukkuvan Xerxeen ääreen ja virkkoi: "Oi Dareioksen poika, sinä olet siis julkisesti persialaisten kuullen peruuttanut sotaretken ja vähäksynyt minun sanojani, aivan kuin jos joltakin mitättömältä olisit ne kuullut. Niinpä tiedä siis tämä! Ellet heti lähde sotaan, tulee siitä tämä sinulle seuraukseksi. Yhtä suureksi ja mahtavaksi kuin lyhyessä ajassa olet paisunut, yhtä halpa olet myös ennen pitkää jälleen oleva."

15. Kovin säikähtyneenä unennäöstään Xerxes kavahti vuoteeltaan pystyyn ja lähetti sanansaattajan kutsumaan Artabanoksen luokseen. Tämän saavuttua virkkoi Xerxes hänelle näin: "Artabanos, heti aluksi minä tosin olin epäviisas lausuessani sinulle tyhjänpäiväisiä sanoja oivallisen neuvosi johdosta. Vaan vähän ajan kuluttua minä kaduin ja huomasin, että minun olikin tehtävä, niinkuin sinä olit neuvonut. Mutta kuitenkaan en kykene tätä tekemään, vaikka haluankin. Sillä siitä saakka kuin nyt olen kääntynyt ja muuttanut päätökseni, käy minun luonani ja ilmestyy minulle unessa haamu, joka ei lainkaan hyväksy, että teen näin. Ja nyt se poistuessaan vielä uhkasikin minua. Jos siis sen lähettäjä on jumala ja hänen tahtonsa on, että kaikin mokomin sotaretki Hellasta vastaan tehdään, on tämä sama unennäkö liitävä sinunkin luoksesi, antaen sinulle saman käskyn kuin minullekin. Ja minä luulen, että tämä voisikin tapahtua, jos ottaisit kaikki minun vaatteeni, pukisit ne yllesi, sitten istuutuisit valtaistuimelleni ja lopuksi paneutuisit nukkumaan minun vuoteeseeni."

16. Näin lausui Xerxes Artabanokselle. Mutta tämä ei totellut ensimmäisestä käskystä, koska hän ei katsonut olevansa oikeutettu istuutumaan kuninkaalliselle valtaistuimelle; lopulta kuitenkin, kun hänet siihen pakoitettiin, hän teki työtä käskettyä ja lausui näin: "Minun mielestäni, oi kuningas, on samantekevää, ajatteleeko itse oikein, vai tahtooko totella sitä, joka antaa hyvän neuvon. Mutta sinut, joka olet kummankin näistä saavuttanut, vievät huonojen ihmisten puheet harhaan, aivan niinkuin kerrotaan, että tuulten vihurit ahdistavat merta, tuota ihmisille mitä hyödyllisintä, eivätkä salli sen noudattaa omaa luontoaan. Kuullessani sinulta soimauksia, eivät ne surettaneet minua niin katkerasti kuin se, että, kun persialaisilla oli edessään kaksi mielipidettä, joista toinen kiihoitti röyhkeyttä, toinen sitä taltutti ja sanoi olevan paha opettaa sielua aina tavoittamaan jotakin enempiä, kuin mikä käsillä on, — että kun siis sellaiset mielipiteet olivat tarjona, sinä valitsit itsellesi ja persialaisille vaarallisemman. Nyt siis, kun olet kallistunut parempaan mielipiteeseen ja heittänyt sikseen retken helleenejä vastaan, väität, että luonasi unessa käy jonkun jumalan lähettämä haamu, joka ei salli sinun jättää kesken retkeä. Mutta ei tämä, poikani, ole mitään jumalallista. Ihmisten luo liitelevät unikuvat ovat sellaisia, kuin minä, joka olen sinua monta vuotta vanhempi, nyt tahdon sinulle opettaa. Ne asiat,

joita päivällä ajattelee, tavallisesti liitelevät unennäköinä. Nytpä me viimeksi kuluneina päivinä aivan erityisesti olemme pohtineet juuri tätä sotaretkeä. Jos taas tämän asian laita ei ole sellainen kuin minä selitän, vaan siinä on jotakin jumalallista, niin olet sinä lyhyesti jo maininnut kaiken; niinpä ilmestykseen näky siis minullekin, samoin kuin sinulle, ja käskien samaa. Mutta ei sen silti tarvitse pikemmin minulle ilmestyä, jos minulla on ylläni sinun pukusi, kuin jos minulla ei sitä ole, eikä ennemmin sinun vuoteellasi kuin omallani, jos se ylipäänsä tahtoo näyttäytyä. Sillä eihän se ole niin yksinkertainen — mikä sitten lieneekään tuo, joka sinulle unessa ilmestyy —, että se päättää vain puvustasi ja, nähdessään siinä minut, luulee minua sinuksi. Mutta nyt on tutkittava, eikö se pidä minua missään arvossa tai huoli ilmestyä ja käydä luonani, olipa minulla sitten yllä oma pukuni tai sinun. Sillä jos se yhtämittaa saapuu, niin sanoisin minäkin sen olevan jumalallisen. Mutta jos nyt olet vakaasti päättänyt, että tulee tapahtua näin, eikä ole mahdollista sitä välttää, vaan minun todella täytyy sinun vuoteessasi nukkua, no niin, silloin minä tahdon sen tehdä. Ja ilmestykseen näky minullekin. Mutta siihen saakka tahdon pysyä esittämässäni mielipiteessä."

17. Sen verran lausuttuaan Artabanos, joka toivoi voivansa osoittaa, että Xerxes puhui joutavia, teki niinkuin käskettiin. Hän pukeutui Xerxeen vaatteisiin ja istuutui kuninkaalliselle valtaistuimelle, ja Artabanoksen käytyä levolle tuli hänen nukkuessaan sama näky, joka oli käynyt Xerxeenkin luona, asetui Artabanoksen yläpuolelle ja lausui: "Sinäkö se olet, joka neuvot Xerxestä luopumaan sotaretkestään Hellasta vastaan, muka huolenpidosta häntä kohtaan? Vaan etpä sinä vastedes, enempiä kuin tälläkään haavaa, ole rankaisematta koettava torjua sitä, minkä kerran täytyy tapahtua. Ja Xerxeelle itselleen on jo osoitettu, kuinka hänen on käyvä, jos hän ei tottele."

18. Artabanoksesta näytti kuin olisi unikuva näin uhkaillut ja hehkuvilla rauta-aseilla aikonut polttaa häneltä silmät päästä. Ääneen huudahtaen hän kavahti pystyyn ja istuutui Xerxeen viereen sekä kertoi juurta jaksaen unennäkönsä. Sitten hän lausui näin: "Minä, oi kuningas, miehenä, joka jo olen nähnyt monen suuren vallan sortuneen heikompansa kautta, en sallinut sinun kaikessa noudattaa nuoruuttasi, koska ymmärsin, että on pahaa haluta paljon tavaraa, ja muistelin, kuinka kävi Kyroksen retken massagetejä vastaan, ja niinikään muistelin Kambyseen retkeä etiopilaisia vastaan, samoin kuin myös jouduin ottamaan osaa Dareioksen sotaan skyytejä vastaan. Tämän käsittäen arvelin, että jos pysyisit alallasi, olisit kaikkien ihmisten silmissä oleva onnellinen. Mutta koska nyt joku ylikuonnollinen voima meitä työntää eteenpäin ja, kuten näyttää, jokin jumalan tuoma tuho tapaa helleenit, niin minä itsekkin käännyn ja muutan mielipiteeni; mutta ilmoita sinä persialaisille jumalan lähettämä sana ja käske itse heidän noudattaa aikaisempaa määräystäsi varustuksiin nähden sekä tee niin, että kun jumala kerran tämän sallii, sinä puolestasi et mitään laiminlyö." Hänen näin lausuttuaan he rohkaistuivat unennäöstä. Heti päivän tultua Xerxes ilmoitti tämän persialaisille, ja Artabanos, joka aikaisemmin yksin peittelemättä oli varoittanut sotaretkeä, kehoitti nyt yhtä avonaisesti siihen.

19. Xerxeen parhaillaan varustaessa sotaanlähtöä ilmestyi hänelle unessa kolmas näky, jonka maagit, siitä kuultuaan, selittivät tarkoittavan koko maan piiriä, väittäen, että kaikki ihmiset olivat joutuvat hänen orjikkeeseen. Ja unennäkö oli tämä. Xerxeestä tuntui ikäänkuin olisi hänellä ollut päässään öljyvuunlehmä-seppele ja kuin öljyvuusta lähtevät oksat olisivat kattaneet koko maan, mutta sitten oli sepele hänen päästään hävinnyt. Maagien annettua tämän selityksen matkusti kohta joka mies kokoonkutsuttujen persialaisten joukosta omaan maakuntaansa ja osoitti mitä suurinta alttiutta käskyjen täyttämässä, koska itsekukin tahtoi saada tarjona olevat lahjat. Sillä tavoin Xerxes pani toimeen sotajoukon keräyksen, tutkistellen joka paikkaa mannermaalla.

20. Sillä Egyptin valloituksesta saakka hän neljä täyttä vuotta varusti sotajoukkoa sekä sotajoukon tarpeita, mutta viidennen vuoden kuluessa hän suurella väenpaljoudella lähti sotaan. Niistä sotaretkistä, jotka me tunnemme, oli näet tämä kaikkein suurin, niin ettei sille vertoja vetänyt Dareioksen retki skyytejä vastaan, ei skyytien retki, kun nämä, ajaessaan takaa kimmeriläisiä, hyökkäsivät Meedianmaahan, laskivat valtansa alaiseksi melkein koko Yiä-Aasian ja siinä asustivat — retki, josta heille Dareios myöhemmin koetti kostaa — ei, mikäli kertomuksesta voi päättää, atreidien matka Ilioniin, eikä myysialaisten ja teukrolaisten ennen Troian sotaa suorittama retki, jolloin he Bosporoksen kohdalta tunkivat Europan puolelle, saattoivat valtansa alle kaikki traakialaiset, laskeutuivat Ioonian-meren rannalle ja samosivat etelään päin Peneios-joelle saakka.

21. Kaikkia näitä, ja jos mitä sotaretkiä niiden lisäksi on ollut, ei voida tähän verrata. Sillä mitä kansaa ei Xerxes Hellasta vastaan vienyt? Mikä vesi, lukuunottamatta suuria jokia, ei juotaessa häneltä ehtynyt? Sillä toiset kansat asettivat laivoja, toisia käskettiin tulemaan jalkaisin, toisten oli määrä antaa ratsuväkeä, toisten asettaa aluksia hevosten kuljetusta varten, samalla kuin heidän itsensä tuli ottaa osaa sotaan, toisten hankkia sotalaivoja siltojen laatimista varten, toisten taas toimittaa viljaa ja aluksia.

22. Ja aluksi, koska ensimmäisten Athos-niemen ympäri purjehtineitten oli käynyt onnettomasti, tehtiin noin kolmen vuoden aikana pääsyvalmistuksia varsinkin Athos-niemen varalle. Elaius-kaupungissa Khersonesoksessa oli nimittäin kolmisoutuja ankkurissa. Sieltä käsin läksi sotajoukosta kaikenlaatuista

väkeä, jotka saivat kaivaa ruoskaniskujen alla, ja toisia tuli aina sijaan. Kaivoivatpa myös Athos-vuoren seuduilla asuvaiset. Työtä johti kaksi persialaista, Bubares, Megabazoksen poika, ja Artakhaies, Artaioksen poika. Athos on laaja ja kuuluisa vuori, joka pistää mereen ja on ihmisten asuma. Siltä kohtaa, missä vuori liittyy mannermaahan, se jatkuu niemimaan tapaisena ja muodostaa noin kahdentoista stadionin levyisen kannaksen. Tämä on tasankoa, jossa on matalia kumpuja ja joka ulottuu Akanthoksen merestä Toronea vastassa olevaan mereen. Tällä kannaksella, johon Athos päättyy, sijaitsee eräs helleeniläinen kaupunki, Sane, mutta Sanen ulkopuolella ja itse Athos-niemellä ovat ne kaupungit, jotka persialainen silloin ryhtyi tekemään mannermaakaupungeista saarikaupungeiksi. Nämät ovat: Dion, Oiofyxos, Akrothoon, Thyssos ja Kleonai.

23. Nämät ovat ne kaupungit, jotka sijaitsevat Athos-niemellä. Mutta jaettuaan työ-alueen kansojen kesken barbarit kaivoivat näin. He vetivät suoran viivan Sane-kaupungin kohdalta, ja kun kaivanto oli saatu syväksi, kaivoivat alimpana seisovista toiset, toiset taas jättivät aina sen maan, mikä luotiin, toisille, jotka seisovivat yläpuolella, portailla, vastaanottajat puolestaan toisille, kunnes se saapui ylimpänä oleville. Nämä kantoivat maan sieltä ja kaatoivat sen pois. Muilta, paitsi foinikialaisilta, luhistuivat tällöin kaivannon seinät, tuottaen siten kaksin verroin vaivaa. Sillä koska muut tekivät sen yhtä leveäksi alhaalta kuin ylhäältäkin, täytyi heille käydä näin. Mutta foinikialaiset, jotka kaikissa muissakin toimituksissa osoittavat älyä, osoittivat sitä tässäkin. Saatuaan näet heille tulevan osuuden laittoivat he kaivannon yläosan kaksi vertaa niin leveäksi kuin miksi kaivanto itse oli tuleva, ja työn edistyessä he aina vain kavensivat sitä. Ja kun tultiin pohjaan, oli heidän kaivannollaan sama leveys kuin muiden tekemillä osuuksilla. — Siellä on niitty, jossa heillä oli tori ja myyntipaikka. Ja Aasiasta tuli heille runsaassa määrin jauhoja.

24. Ja niinkuin minä päätellessäni olen havainnut, käski Xerxes ylpeydestä kaivattaa kannaksen, koska tahtoi näyttää mahtiaan ja jättää jälkeensä muistomerkkin. Sillä vaikka persialaisten olisi ollut mahdollista ilman mitään vaivaa vetää laivat kannaksen poikki, käski hän kaivaa merikanavan, niin leveän, että kaksi kolmisoutua saattoi soudettaessa kulkea rinnan. Mutta näille samoille miehille, joitten oli määrä tehdä kaivanto, annettiin myös tehtäväksi rakentaa silta Strymon-joen yli.

25. Näin hän nyt tässä kohden menetteli. Ja siltojen varalle hän varusti bybloksesta ja valkoliinasta tehtyjä köysiä, annettuaan foinikialaisille ja egyptiläisille käskyn hankkia näitä ja niinikään muonavaroja, kerätäkseen niitä kokoon sotajoukkoa varten, jotteivät sotajoukko ja juhdat, marssiessaan Hellasta vastaan, tulisi näkemään nälkää. Ja tutkittuaan paikkoja hän käski koota muonavaroja sopivimpiin kohtiin sekä kaikkialta Aasiasta kuormalaivoilla ja lautoilla tuoda mitä minnekin. Viljan ainakin toivat toiset Traakian niinkutsutulle "Valkorannalle", toisia käskettiin viemään sitä perintholaisten omistamaan Tyrodizaan, toisia Doriskokseen, toisia Eioniin, Strymon-joen varrelle, ja vielä toisia Makedoniaan.

26. Sillä välin kuin nämä puuhasivat siinä työssä, mikä heillä oli käsillä, matkasi koko maasotajoukko Xerxeen keralla Sardeeseen, lähtien liikkeelle Kappadokian Kritallasta. Sinne oli näet koko sen sotajoukon, jonka mannermaata myöten oli määrä matkata yhdessä Xerxeen itsensä kanssa, käsketty kokoontua. Kuka nyt käskynhaltijoista oli tuonut parhaiten järjestetyn sotajoukon ja kuninkaalta saanut tarjona olevat lahjat, sitä en saata ilmoittaa. En näet edes tiedä, joutuivatko he siitä ensinkään kilpailemaan. Kuljettuaan nyt Halys-joen yli he joutuivat Fryygiaan ja tämän kautta matkatessaan he saapuivat Kelainaihin, jossa kumpuaa ilmoille Maiandroksen sekä erään toisen joen lähteet, joka ei ole Maiandrosta vähempi ja jonka nimi on Katarrektes. Viimemainittu pulppuaa esiin itse Kelainain torilla ja laskee Maiandros-jokeen. Sen luona on myös näytteille ripustettuna Marsyas sileenin nahka, hänen, jonka fryygialaisten puheen mukaan Apollon oli nylkenyt ja jonka nahan hän sitten oli sinne ripustanut.

27. Tässä kaupungissa odotti heitä eräs lyydialainen Pythios, Atyksen poika, joka kestitsi mitä suurenmoisimmalla tavalla kuninkaan koko sotajoukkoa ja Xerxestä itseään, ja ilmoitti olevansa halukas asettamaan rahaa sotaan. Kun Pythios teki tämän rahatarjouksen, kysyi Xerxes läsnäolevilta persialaisilta, mikä Pythios oli miehiään ja kuinka suuria summia hän omisti, koska semmoista tarjoili. He lausuvat: "Oi kuningas, tämä on se, joka isällesi Dareiokselle lahjoitti kultaisen plataanin ja viiniköynnöksen. Hän on vielä nytkin, mikäli me tiedämme, rikkaudessa ensimmäinen mies sinun jälkeesi."

28. Ihmeissään heidän puheensa loppuosasta Xerxes sitten kysyi Pythiokselta itseltään, kuinka paljon rahaa hänellä oli. Tämä virkkoi: "Oi kuningas, en minä tahdo sinulta salata omaisuuttani enkä puolustella itseäni tietämättömyydelläni, vaan, koska asian tunnen, tahdon täsmälleen mainita sen. Sillä heti kun sain tietää sinun astuvan Hellaan merta kohti, niin minä, joka tahdoin sinulle antaa rahaa sotaan, otin selvän asiasta ja laskiessani havaitsin, että minulla on hopeassa kaksituhatta talenttia ja kullassa seitsemääntuhatta vaille neljäsataa kertaa kymmentuhatta Dareios-stateria [s.o. 3,093,000 stateria]. Ja nämä minä sinulle lahjoitan. Itse saan minä riittävän toimeentulon orjistani ja maatiluksistani."

29. Näin hän virkkoi, mutta ihastuksissaan näistä sanoista Xerxes lausui: "Lydyialainen vieras, aina siitä asti, jolloin minä läksin Persian maasta, en, lukuunottamatta sinua, ole tähän saakka tavannut ainoatakaan miestä, joka olisi mielinyt sotajoukolleni tarjota vieraslahjoja, enkä ketään, joka olisi tullut kasvojeni eteen ja itsestään tahtonut kerätä kokoon rahoja sotaan. Mutta sinähän olet suurenmoisesti kestinnyt sotajoukkoani ja lisäksi vielä ilmoitat antavasi suuria rahasummia. Niinpä minä palkaksi niistä annan sinulle nämä kunnialahjat. Minä teen sinut kestiystäväkseni ja saatan sinun neljäsataa kertaa kymmentuhatta stateriasi täyteen antamalla omistani seitsemäntuhatta, jotta eivät nuo sinun neljä miljoonaasi olisi vajanaiset, vaan että summa, minun täyttämänäni, tasoittuisi. Pidä omanasi, mitä itse omin neuvoin olet hankkinut, ja ymmärrä aina olla sellainen. Sillä jos näin teet, ei sinun tällä hetkellä, enempää kuin vastedeskään, tarvitse katua."

30. Näin lausuttuaan ja täytettyään lupauksensa Xerxes matkasi yhä vain eteenpäin. Ja sivuutettuaan Anaua nimisen fryygialaisen kaupungin sekä järven, josta saadaan suolaa, hän saapui suureen Kolossai-kaupunkiin Fryygiassa. Siellä on Lykos-joki, joka syöksyy maan aukeamaan ja häviää näkymättömiin, mutta ilmestyy sitten noin viiden stadionin päässä jälleen, purkautuakseen sekin Maiandros-jokeen. Lähtien Kolossaista Fryygiian ja Lyydian rajoille sotajoukko saapui Kydrara-kaupunkiin, missä on maahan isketty patsas, jonka on pystyttänyt Kroisos ja johon piirretty kirjoitus osoittaa rajoja.

31. Astuessaan Fryygiasta Lyydiaan Xerxes tuli tienhaaraan, missä toinen tie vie vasemmalle, Kaariaan päin, toinen taas oikealle, Sardeeseen. Jälkimäistä matkatessa on pakko kahlata Maiandros-joen yli ja kulkea Kallatebos-kaupungin sivuitse, missä asuu käsityöläisiä, jotka valmistavat hunajaa tamariskista ja vehnästä. Tätä tietä matkatessaan Xerxes tapasi plataanin, jolle hän sen kauneuden vuoksi lahjoitti kultaiset koristeet ja jonka hän uskoi ainaisen hoitajan huostaan. Seuraavana päivänä hän saapui lydyialaisten pääkaupunkiin.

32. Sardeeseen saavuttuaan hän ensiksikin lähetti kuuluttajia Hellaaseen vaatimaan maata ja vettä sekä julistamaan, että valmistettaisiin aterioita kuninkaalle. Ainoastaan Atenaan ja Lakedaimoniin hän jätti lähettämättä sanansaattajat vaatimaan maata, mutta kaikkialle muuanne hän lähetti. Ja toistamiseen hän lähetti vaatimaan maata ja vettä tästä syystä. Hän otaksui, että kaikki ne, jotka aikaisemmin eivät olleet sitä Dareiokselle antaneet, nyt ainakin, hänen lähetettyään sanan, pelosta sen tekisivät. Koska hän siis tarkalleen tahtoi saada tämän selville, lähetti hän taas sanan.

33. Tämän jälkeen hän varustautui marssimaan Abydokseen. Sillä välin toiset rakensivat sillan Hellespontoksen yli Aasiasta Europaan. Hellespontoksen Khersonesoksessa on Sestos- ja Madytos-kaupunkien välillä leveä, mereen pistäytyvä kallioniemi, vastapäätä Abydosta. Siellä ottivat vähän myöhemmin atenalaiset sotapäällikkönsä Xanthippoksen, Arifronin pojan, johdolla vangiksi Sestoksen käskynhaltijan, Artayktes nimisen persialaisen ja naulitsivat hänet elävältä paaluun — saman miehen, joka Protesilaoksen pyhättöön Elaiuksessa oli kuljetellut naisia ja siellä harjoitellut rikollisuutta.

34. Tähän kallioniemeen siis ne, joitten tehtävänä se oli, rakensivat kaksi siltaa Abydoksesta käsin, jolloin foinikalaiset rakensivat toisen, valkoliina-köysistä, egyptiläiset toisen, byblos-köysistä. Abydoksesta on seitsemän stadionia vastapäiseen rantaan. Mutta kun sillat oli tehty salmen poikki, nousi ankara myrsky, joka särki ja hajotti ne.

35. Saatuaan tästä tiedon käski Xerxes, pahoillaan siitä, antaa Hellespontokselle kolmesataa ruoskaniskua sekä upottaa mereen kahleparin. Olenpa kuullut, että hän tämän toimeenpanijain myötä myös lähetti vasituisia miehiä painamaan orjanleiman Hellespontokseen. Joka tapauksessa hän käski pieksijöitä lausumaan nämä barbariset ja syntiset sanat: "Oi sinä katkera vesi, sinun valtiaasi on tämän rangaistuksen sinulle säätänyt, siksi että olet hänelle vääryyttä tehnyt, vaikk'et häneltä ole mitään vääryyttä kärsinyt. Ja kuningas Xerxes on sinun ylitsesi astuva, tahdoitpa tai et. Syystä siis ei kukaan ihminen sinulle uhraa, sinä samea ja suolainen virta." Näitten tehtäväksi hän siis määräsi meren kurittamisen, mutta niiltä, jotka olivat johtaneet Hellespontoksen sillanrakennus-työtä, hän leikkautti päät.

36. Ja ne, joitten toimenä tämä epämieluin tehtävä oli, tekivät sen, mutta sillat rakensivat toiset rakennusmestarit. Ja he rakensivat ne täten. He asettivat riviin viisikymmen-airokkaita ja kolmisoutulaivoja, Pontos Euxeinoksen puolelle kolmesataa kuusikymmentä, toisaalle, Hellespontoksen puolelle taas kolmesataa neljätoista, suorassa kulmassa Pontosta vastaan, mutta yhdensuuntaisesti Hellespontoksen virran kanssa, jotta laivasilta kannattaisi pingoitettuja köysiä. Ja asetettuaan laivat riviin he laskivat veteen suunnattoman suuria ankkureita, toiset Pontosta vastaan, toisen sillan kohdalle, sisäpuolelta puhaltavien tuulien varalle, toiset toisen sillan kohdalle, länteen ja Aigeian-merelle päin, länsi- ja etelätuulen varalle. Mutta viisikymmen-airokkaitten ja kolmisoutujen väliin he jättivät läpikulkua varten aukon, jotta, kuka vain tahtoi, voisi keveillä aluksilla purjehtia sekä Pontokseen että Pontoksesta ulos. Ja tehtyään tämän he maasta käsin jännittivät köysiä, pingoittaen niitä puisilla keloilla. Mutta nyt he eivät enää järjestäneet molempia köysilajeja erikseen, vaan määräisivät kumpaakin siltaa kohti kaksi valkoliina- ja neljä byblos-köyttä. Niitten paksaus ja kauneus

oli sama, mutta liinaiset olivat suhteellisesti painavammat, sillä kyynärä tätä painoi talentin. Ja kun nyt oli laskettu köydet salmen poikki, sahasivat he hirssiä, tekivät ne sillan leveyden pituisiksi ja asettivat ne järjestykseen jännitettyjen köysien päälle; ja pantuaan ne riviin toistensa viereen he liittivät ne toisiinsa. Tämän tehtyään he toivat niitten päälle lautoja ja asetettuaan järjestykseen laudatkin he loivat vielä näitten päälle maata, jonka he sitten polkivat lujaksi, sekä laittoivat vihdoin suojuksen kumpaakin laitaa pitkin, jotta eivät juhdat pelästyisi nähdessään meren allaan.

37. Kun sillanteko oli suoritettu ja samoin työt Athos-vuorella, nimittäin ne kanavan suiden kohdalla olevat padot, jotka oli luotu aallokon varalle, jott'eivät kaivannon suut täyttyisi, sekä itse kanava ilmoitettiin kokonaan valmistuneeksi, läksi sotajoukko talvehdittuaan kevään tullen liikkeelle Sardeesta marssiakseen Abydokseen. Ja juuri sen lähtiessä matkalle poistui aurinko paikaltaan taivaalla ja meni näkymättömiin, ja vaikkei taivas ollut pilvessä vaan oli selkeä, tuli päivän sijasta yö. Kun Xerxes sen näki ja huomasi, alkoi ilmiö häntä huolestuttaa, ja hän kysyi maageilta, mitä se tiesi. He selittivät, että jumala ennusti helleenien kadottavan kaupunkinsa, sanoen auringon olevan helleenien kohtalon ennustajan, kuun taas heidän omansa. Saatuaan tämän tietää Xerxes ylen iloisena antoi lähtökäskyn.

38. Kun hän parhaillaan pani sotajoukkonsa liikkeelle, tuli lyydialainen Pythios, säikähdyksissään taivaalla näkyneestä merkistä, mutta ylpeästi luottaen antamiinsa lahjoihin Xerxeen luo ja virkkoi näin: "Oi valtiias, minä tahtoisin anoa ja saada sinulta jotakin, joka sinun on helppo minulle suoda, mutta jonka saaminen minulle on suuriarvoinen." Xerxes, joka luuli hänen aikovan anoa mitä muuta tahansa ennemmin kuin sitä, mitä hän todella pyysi, sanoi sen täyttävänsä ja käski niinmuodoin Pythiosta lausumaan julki, mitä halusi. Tämän kuultuaan Pythios rohkaistuneena lausui näin: "Oi valtiias, minulla sattuu olemaan viisi poikaa, ja nyt on niin osunut, että heidän kaikkien täytyy sinun seurassasi lähteä sotaan Hellasta vastaan. Mutta, oi kuningas, sääli minua, joka olen näin korkean iän saavuttanut, ja vapauta sotapalveluksesta yksi pojistani, nimittäin vanhimpani, jotta hän voisi hoitaa sekä minua itseäni että tavaroitani. Mutta muut neljä vie myötäsi ja saapuos aikeesi täyttäjänä takaisin."

39. Xerxes vihastui kovin ja vastasi näin: "Oi kurja ihminen, oletko sinä, silloin kun minä itse olen lähtenyt sotaan Hellasta vastaan ja vienyt myötäni poikani, veljeni, omaiseni ja ystäväni, uskaltanut muistella omaa poikaasi, sinä, minun orjani, jonka olisi vaimoinesi ja kaikkine kotiväkinesi pitänyt seurata mukana? Niinpä tiedä nyt, että ihmisten korvissa asustaa mieli, joka hyviä kuullessaan täyttää koko olennon mielihyvällä, mutta kuullessaan päinvastaista joutuu kuohuksiin. Ja vaikka sinä nyt olet tehnyt hyvää ja olet ilmoittanut tekeväsi vielä enemmänkin, ei sinun kuitenkaan pidä kehuman hyvillä töilläsi voittaneesi kuningasta. Vaan koska nyt olet kääntynyt julkeaksi, olet saava palkkasi, jos kohta et koko ansiosi mukaista Kestilahjasi pelastavat sinut ja neljä poikaasi; mutta sen rangaistuksen olet kärsivä, että se yksi, johon enimmin olet kiintynyt, menettää henkensä." Näin vastattuaan hän heti käski niitä, joitten toimenä se oli, etsimään esille vanhimman Pythioksen pojista ja hakkaamaan hänet keskeltä kahtia, ja sen tehtyään sijoittamaan molemmat puoliskot, toisen oikealle, toisen vasemmalle puolelle tietä, ja antoi sitten sotajoukon marssia niitten välitse.

40. Heidän tehtyään täten kävi sotajoukko siitä välitse. Ensimmäisinä kulkivat kuormarengit ynnä juhdat, näitten jälestä tuli kaikenlaisista kansoista kokoonhaalittu väkijoukko, sikinsokin ja epäjärjestyksessä. Mutta kun enemmän kuin toinen puoli oli mennyt, oli kulkueessa väliaukko; nämä näet eivät vielä kuuluneet kuninkaan seuraan. Etunenässä kulki sitten tuhat persialaista ratsumiestä valittua väkeä. Näiden jälestä tuli tuhat keihäänkantajaa, nekin valittuja persialaisia, ja ne pitivät peitsenkärkensä maahan käännettyinä. Sitten tuli kymmenen niinkutsuttua pyhää nesaionilaista hevosta, jotka olivat mitä oivallisimmin koristetut. Niitä kutsutaan nesaionilaisiksi hevosiksi tästä syystä: Meediassa on suuri tasanko, jonka nimi on Nesaionin tasanko. Tältä tasangolta ovat nuo suuret hevoset kotoisin. Näiden kymmenen hevosen taakse oli sijoitettu Zeun pyhät vaunut, joita veti kahdeksan valkoista hevosta, ja niiden takana seurasi jalan ohjaksia pitävä ajaja. Sillä ei yksikään ihminen saa nousta niiden päällä sijaitsevalle valtaistuimelle. Niiden takana ajoi itse Xerxes nesaionilaisten hevosten vetämissä vaunuissa. Hänen vieressään seisojia ajaja, nimeltä Patiramfes, persialaisen Otaneen poika.

41. Tällä tavoin Xerxes aloitti marssin Sardeesta, mutta aina milloin hänen mielensä teki, hän astui sotavaunuista katettuihin matkavaunuihin. Hänen takanaan kulki tuhat keihäänkantajaa, parhaimmat ja jaloimmat persialaisten joukosta, pitäen keihäitään tavalliseen tapaan, sitten tuli toinen, persialaisten keskuudesta valittu tuhatmiehinen ratsujoukko, ja ratsujoukon jälestä kymmenen tuhatta muiden persialaisten joukosta valittua miestä. Nämä olivat jalkaväkeä. Heistä oli tuhannella keihäissään kenkäinten sijasta kultaiset granaattiomenat ja he sulkiivat joka puolelta muut, mutta niitten sisäpuolella olevilla yhdeksällä tuhannella oli hopeiset granaattiomenat. Kultaiset granaattiomenat oli myös niillä, jotka käänsivät keihäänkärkensä maahan, ja kultaiset omenat niillä, jotka lähinnä seurasivat Xerxestä. Näiden kymmentuhannen jälkeen oli sijoitettu ratsujoukko, jossa oli kymmentuhatta miestä. Ratsujoukon taakse oli jätetty aina kahden stadionin pituinen väli ja sitten seurasi muu joukko sikin sokin.

42. Mutta Lyydiasta sotajoukko matkasi Kaikos-jokea ja Myysian maata kohti, Kaikoksen luota taas se, kulki niin, että Kane-vuori joutui sen vasemmalle puolelle, marssi Atarneuksen kautta Karene-kaupunkiin. Sieltä se kulki Teeban tasangon halki, sivuuttaen Adramytteion-kaupungin sekä pelasgilaisen Antandroksen. Jättäen Ida-vuoren vasemmalle kädelleen se sitten samosi Ilias-maakuntaan. Mutta ensi aluksi, sen viettäessä yötä Ida-vuoren juurella, yllättivät sen ukkonen ja salamet, tuhoten sangen paljon väkeä.

43. Sieltä sotajoukko saapui Skamandros-joelle, joka, siitä saakka kun he Sardeesta käsin olivat matkalle lähteneet, oli ainoa joki, minkä vesi ehtyi ja mikä juotaessa ei sotajoukolle ja elukoille riittänyt. Niin pian kuin siis Xerxes saapui tälle joelle, nousi hän Priamoksen linnaan, koska häntä halutti sitä katsella. Katseltuaan sitä ja tiedusteltuaan sikäläisiltä asukkailta juurta jaksaen kaikkea hän uhrasi iliolaiselle Athenelle tuhat lehmää, ja maagit valoivat sankarien kunniaksi juomauhreja. Kun he sen olivat tehneet, valtasi yöllä kauhu leirin. Päivän tullen sotajoukko läksi sieltä, jättäen vasemmalle kädelle Rhoitionin kaupungin sekä Ofryneionin ja Dardanoksen, joka viimeainittu rajoittuu Abydokseen, oikealle taas teukrolaiset gergithit.

44. Mutta kun sotajoukko oli päässyt Abydokseen, tahtoi Xerxes nähdä sen kokonaisuudessaan. Ja koska vartavasten hänelle ennakolta oli tähän paikkaan tehty korkea marmorinen istuin — abydolaiset olivat näet kuninkaan käskystä aikaisemmin sen tehneet —, istuutui hän siihen. Ja kääntäen silmänsä rannikolle päin hän katseli sekä maasotajoukkoa että laivoja, ja hänen katsellessaan teki hänen mieli nähdä, kuinka suoritettiin kilpataistelu laivojen kesken. Ja kun se suoritettiin ja Sidonin foinikialaiset voittivat, joutui hän ihastuksiinsa kilpaleikistä ja laivastosta.

45. Vaan nähdessään koko Hellespontoksen laivojen peittämänä ja kaikki rannat sekä Abydoksen tasangot täynnänsä ihmisiä hän kiitteli itseään onnelliseksi, mutta sitten hän vuodatti kyöneleitä.

46. Kun Artabanos, joka alussa vapaasti oli lausunut mielipiteensä, kehoittaessaan Xerxestä olemaan lähtemättä sotaan Hellasta vastaan —, kun tämä mies sen huomasi ja näki Xerxeen vuodattavan kyöneleitä, kysyi hän näin: "Oi kuningas, kuinka vallan toisin menettelet nyt, kuin vastikään. Silloinhan kiittelit itseäsi onnelliseksi, nyt itket." Xerxes virkkoi: "Minun tuli näet sääli, punnitessani, kuinka lyhyt kaikki inhimillinen elämä on, sillä näistä näin monesta ei sadan vuoden perästä ole ketään jällellä." Mutta Artabanos vastasi lausuen: "Vielä toisesta, tätäkin sääliävämmästä seikasta täytyy meidän elämämme varrella kärsiä. Sillä ihmisluonto on sellainen, että tässä näin lyhyessä elämässä ei ole ketään, ei näitten eikä muittenkaan joukossa, jonka mieleen ei monasti, eikä vain kerran, se ajatus johtuisi, että hän mieluummin haluaisi kuolla kuin elää. Sillä kohtaavat onnettomuudet ja taudit järkyttävät meitä ja vaikuttavat sen, että elämä, joka on lyhyt, kuitenkin tuntuu pitkältä. Koska nyt elämä on niin vaivaloinen, koituu kuolema näin ihmisen toivotuimmaksi turvapaikaksi. Ja jumala, joka ensin on antanut maistaa elonajan makeutta, havaitaankin juuri sen kautta kateelliseksi."

47. Xerxes vastasi sanoen: "Artabanos, koska nyt ihmiselo on sellainen, kuin sinä sitä kuvailit, niin lakatkaamme siitä puhumasta, älkäämmekä muistelko pahoja asioita, kun meillä on käsillä hyviä. Mutta ilmoita minulle tämä. Olisitko sinä, jos unennäkö ei olisi näin selvästi sinulle ilmestynyt, pysynyt vanhalla kannallasi ja kehoittanut minua olemaan lähtemättä sotaan Hellasta vastaan vai olisitko muuttanut mieltäsi? Sanoppa tämä minulle tarkkaan!" Artabanos vastasi sanoen: "Oi kuningas, päättyköön ilmestynyt unennäkö sillä tavoin, kuin me molemmat haluamme; minä puolestani olen yhä vielä täynnä pelkoa enkä voi saavuttaa mieleni tasapainoa, niin hyvin punnitessani useita muita asioita kuin erittäin nähdessäni kaksi sinun pahinta vihollistasi."

48. Tähän virkkoi Xerxes näin: "Kummallinen mies, mitkä nämä kaksi minun pahinta vihollistani ovat, joista puhut? Onko maasotaväki lukumääränsä puolesta moitittava, ja näyttääkö siltä, että helleenien sotajoukko on oleva monta vertaa suurempi meidän joukkoamme, vai onko meidän laivastomme jäävä heistä jällelle vai onko molempien käyvä niin? Sillä jos meidän voimamme tässä kohden näyttävät puutteellisilta, kerättäköön mitä pikimmin kokoon toinen sotajoukko."

49. Artabanos vastasi sanoen: "Oi kuningas, ei kukaan, jolla järkeä on, moittisi tätä sotajoukkoa eikä laivojen lukumäärää. Mutta jos kokoot useampia sotajoukkoja, tulevat ne kaksi vihollista, joista puhun, vieläkin vaarallisemmiksi. Nämä kaksi ovat maa ja meri. Sillä minun nähdäkseni ei ole missään kohti merta niin suurta satamaa, että se myrskyn noustua riittäisi ottamaan vastaan tämän laivastosi ja pelastamaan laivat. Eikä kuitenkaan tarvita ainoastaan yhtä semmoista, vaan useita, pitkin koko sitä rannikkoa, jota matkasi noudattaa. Ja koska nyt ei ole olemassa satamia, jotka voivat ottaa laivoja vastaan, niin ota huomioon, että sattumat hallitsevat ihmisiä eivätkä ihmiset sattumia. Ja kun siis näistä kahdesta vihollisesta toinen on mainittu, lähden nyt puhumaan toisesta. Maa on tässä kohden vihollisesi. Jos ei mikään vastarinta ole sinua kohtaava, tulee maa sinulle sitä vaarallisemmaksi, mitä kauemmaksi etenet, alati huomaamatta tunkeutuessasi eteenpäin. Mitään täydellistä menestystä ei ole ihmisillä. Niinpä minä väitän, että, vaikei kukaan asettuisikaan vastaasi, maa aikaa myöten laajenemistaan laajetessaan on synnyttävä nälänhädän. Siksi se mies minusta olisi paras, joka

suunnitellessaan pelkää ja ottaa huomioon jokaisen mahdollisen tappionsa, mutta toimeenpanossa olisi rohkea."

50. Xerxes vastasi näin: "Artabanos, sinä arvostelet näitä molempia seikkoja niinkuin tuleekin. Mutta älä kuitenkaan kaikkea pelkää äläkä punnitse kaikkea samalla lailla. Jos nimittäin tahtoisit jokaisen kulloinkin kohtaavan tapauksen edellä punnita kaikkea samalla lailla, et saisi koskaan mitään aikaan. On parempi uskaltaa kaikkea ja vaikkapa kärsiä puolet tappioista kuin jokaista asiaa ennakolta pelätä eikä koskaan kärsiä mitään vauriota. Ja jos vain intät kaikkea vastaan, mitä sanotaan, etkä itse esitä mitään varmaa, niin sinä saatat siinä erehtyä yhtä hyvin kuin se, joka on väittänyt päinvastaista. Toinen on siis yhtä hyvä kuin toinenkin. Mutta kuinka saattaa, kun kerran on ihminen, tietää mitään varmaan? Minun luullakseni se on mahdotonta. Tavallisestihan voitto suosii yritteliäitä, mutta ei hevin niitä, jotka kaikessa arvelevat ja vitkastelevat. Sinä näet, mihin valta-asemaan persialaisten mahti on kohonnut. Jos nyt ne, jotka ennen minua ovat olleet kuninkaina, olisivat samoin ajatelleet kuin sinä, tai jos heillä, vaikk'eivät itse olisikaan niin ajatelleet, olisi ollut joitakin samanlaisia neuvonantajia, et olisi koskaan saanut nähdä sen kehittyvän tälle kannalle. Mutta nyt he juuri antautumalla vaaroihin ovat vieneet asiansa näin pitkälle. Sillä suurten vaarojen uhalla saavutetaan tavallisesti suuria tuloksia. Heidän esimerkkiään siis seuraten me oivallisimpana vuodenaikana lähdemme liikkeelle, ja laskettuamme valtamme alaiseksi koko Europan palaamme takaisin, kohtaamatta missään nälkää tai kärsimättä mitään epämieluisia. Sillä ensiksikin me matkaamme, vieden itse mukanaamme paljon rehua, ja toiseksi saamme niiden viljaa, joiden maan ja väestön kimppuun käymme. Mehän lähdemme sotaan kyntäjä-, ei paimentolaiskansaa vastaan."

51, Artabanos lausui tämän jälkeen: "Oi kuningas, koska et salli pelätä mitään asiaa, niin ota ainakin vastaan tämä neuvoni. Sillä laajaperäiset asiat vaativat välttämättömästi, että niistä puhutaan laveammalti. Kyros, Kambyseen poika, lasi koko Ioonian, paitsi Atenaa, veronalaiseksi persialaisille. Neuvon siis sinua, ettet millään muotoa veisi näitä miehiä heidän isiänsä vastaan. Pystymmehän me ilman näitäkin pääsemään vihollisista voitolle. Sillä jos he seuraavat, täytyy heidän joko esiintyä mitä väärämielisimpinä, orjuuttaessaan emäkaupunkinsa tai mitä oikeamielisimpinä, osaltaan puoltaessaan sen vapautta. Edellisessä tapauksessa he eivät tuota meille erinäistä etua; jälkimäisessä taas he saattavat suuresti vahingoittaa sotajoukkoasi. Siispä muista myöskin, mitä vanha tosi sananlasku sanoo, ettei loppu näy asian alussa."

52. Tähän vastasi Xerxes: "Artabanos, niiden mielipiteitten joukosta, joita olet esittänyt, on tämä kaikkein väärin, kun pelkää ioonilaisten muuttavan mielensä; onhan meillä heistä mitä paras näyte, jonka todistajana sinä itse voit olla, samoin kuin muut Dareioksen mukana skyytejä vastaan sotaan lähteneet. Silloin kun koko persialaisen sotajoukon hukkuminen tai säilyminen riippui heistä, osoittivat he oikeamielisyyttä ja uskollisuutta eivätkä mitään epämieluisia meille tuottaneet. Sitäpaitsi, kun olemme omaan maahan jättäneet heidän lapsensa ja vaimonsa ynnä rahansa, ei tarvitse ajatellakaan heidän ryhtyvän joihinkin kumouksellisiin hankkeisiin. Näin ollen älä pelkää tätä, vaan ole rohkealla mielin ja suojaa taloani sekä itsevaltiuttani. Sinun huostaasi näet yksin kaikkien joukosta minä uskon valtikkani."

53. Näin lausuen Xerxes lähetti Artabanoksen Susaan. Sitten hän kutsutti luokseen arvokkaimmat persialaiset. Ja heidän saavuttuaan hän lausui heille näin: "Olen kutsunut teidät kokoon ja pyydän, että esiintyisitte, persialaiset, kelpo miesten lailla ettekä häpäisisi persialaisten muinaisia, suuria ja ansiokkaita tekoja, vaan osoittakaamme kukin erikseen ja kaikki yhdessä alttiutta. Sillä se hyvä, jonka puolesta uurastetaan, on yhteistä kaikille. Tämän takia kehoitan teitä innokkaasti antautumaan sotaan. Sillä niinkuin minä olen kuullut, lähdemme sotaan urhoollisia miehiä vastaan, ja jos me heidät voitamme, ei varmaankaan mikään muu sotajoukko ikinä meitä vastaan asetu. Vaan nyt astukaamme yli salmen, rukoiltuamme niitä jumalia, jotka Persian ovat huomaansa ottaneet."

54. Sinä päivänä he valmistautuivat ylimenoon. Mutta seuraavana päivänä he odottivat, kunnes näkisivät auringon nousevan, ja sytyttivät kaikenmoista suitsutusta silloilla sekä siroittivat myrtinoksia tielle. Mutta kun aurinko nousi, valoi Xerxes kultaisesta maljasta juomauhrin mereen ja rukoili aurinkoa, ettei hänelle sattuisi mitään sellaista onnettomuutta, joka estäisi häntä laskemasta valtansa alle Europan, ennenkuin hän sen viimeisiin ääriin olisi ehtinyt. Ja rukoiltuaan hän viskasi Hellespontokseen maljan, kultaisen sekoitusastian ja persialaisen miekan, jota he kutsuvat nimellä "akinake". Sitä en kuitenkaan saata tarkalleen ratkaista, auringolleko pyhittäen hän heitti ne mereen, vai katuiko hän ruoskineensa Hellespontosta ja tahtoi tekonsa hyvitykseksi lahjoittaa ne merelle.

55. Niin pian kuin tämä oli suoritettu, astuivat toista, Pontoksen puoleista siltaa myöten jalkaväki ja koko ratsuväki, Aigeian-meren puoleista myöten taas juhdat ja palvelusväki. Etunenässä kulkivat nuo kymmenentuhatta persialaista, kaikki seppelöityinä, näiden jälestä kulki kaikenmoisista kansoista sekoitettu sotajoukko. Sinä päivänä kulkivat nämä, seuraavana päivänä ensiksi ratsumiehet ja ne, jotka käänsivät keihäänkärkensä maahan. Nämätkin olivat seppelöidyt. Sitten tulivat pyhät hevoset ja pyhät vaunut, ja näitten jälestä Xerxes itse ynnä keihäänkantajat sekä tuhat ratsumiestä, ja näitten perästä

muu sotajoukko. Ja samalla laivat läksivät merelle ja laskivat vastakkaista rantaa kohti. Olenpa myös kuullut kuninkaan kaikkein viimeisenä kulkeneen ylitse.

56. Astuttuaan Europan puolelle Xerxes katseli, kuinka sotajoukko ruoskien hoputtamana kulki yli. Ja se kulki siitä seitsemässä päivässä ja seitsemässä yössä, hetkeksikään herkeämättä. Siellä kerrotaan, Xerxeen jo astuttua Hellespontoksen yli, erään hellespontolaisen miehen lausuneen: "Oi Zeus, minkä vuoksi sinä, tekeytyen persialaisen miehen näköiseksi ja ottaen Zeus nimen sijasta nimeksi Xerxes, tahdot hävittää Hellaan, tuoden mukanasasi koko maailman ihmiset? Olisithan sinä ilman näitäkin sen saattanut tehdä."

57. Niin pian kuin kaikki olivat astuneet yli ja alkoivat taivaltaa, ilmestyi heille suuri ihme, josta Xerxes ei vähintäkään välittänyt, vaikka se oli niin helposti selitettävissä. Tamma synnytti näet jäniksen. Se oli nimittäin helposti selitettävissä sillä, että Xerxes suuresti rehennellen ja kopeillen aikoi marsittaa sotajoukkonsa Hellasta vastaan, mutta oman henkensä hädässä juosten oli palaava samaan paikkaan. Ja Xerxeelle sattui toinenkin enne, hänen ollessaan Sardeessa. Muuli synnytti nimittäin muulin, jolla oli kahdet siittimet, oriin ja tamman, ja oriin olivat yläpuolella. Välittämättä kummastakaan hän kuitenkin matkasi edelleen, ja hänen mukanaan maasotajoukko.

58. Mutta laivasto purjehti ulkopuolelle Hellespontosta ja kulki pitkin rannikkoa, päinvastaiseen suuntaan kuin maasotajoukko. Se purjehti näet länteen päin, suunnaten matkansa Sarpedonin nientä kohti, jonne tultuaan sen oli määrä pysähtyä. Mutta maasotajoukko marssi itään päin ja auringon nousua kohti Khersonesoksen kautta, oikealla puolellaan Hellen, Athamaan tyttären, hauta, vasemmalla Kardian kaupunki, ja matkaten erään kaupungin läpi, jonka nimi on Agora. Sieltä se, kiertäen niin kutsutun Melas-lahden, astui Melas-joen yli, jonka vesi ei silloin riittänyt sotajoukolle, vaan loppui kesken. Astuttuaan siis tämän joen yli, josta myös mainittu lahti on nimensä saanut, se läksi länteen päin, kulkien aiolilaisten Ainos-kaupungin ja Stentoris-järven ohi, kunnes se saapui Doriskokseen.

59. Doriskos on Traakiassa oleva rannikko ja suuri tasanko, ja tämän halki virtaa suuri Hebros-joki. Sinne oli rakennettu kuninkaallinen vallitus, tuo, jota juuri kutsutaan nimellä Doriskos, ja siellä oli Dareioksen asettama persialainen varusväki aina niistä ajoista saakka, jolloin hän läksi sotaan skyytejä vastaan. Tämä paikka siis näytti Xerxeestä sopivalta sotaväen järjestämiseen ja lukemiseen ja hän tekikin niin. Kaikki laivat olivat myös saapuneet Doriskokseen, ja laivainpäälliköt toimittivat ne Xerxeen käskystä Doriskoksen läheisyydessä olevaan rantaan, missä sijaitsee samothrakelainen kaupunki Sale sekä Zone, ja joka päättyy kuuluisaan Serreionin niemenkärkeen. Tämä paikka oli muinoin kikonien oma. Laskettuaan laivat tähän rantaan he vetivät ne maihin kuivumaan. Mutta Doriskoksessa Xerxes sillä välin pani toimeen sotajoukon katselmuksen.

60. En saata täsmälleen sanoa, kuinka suuren osuuden kukin kansa suoritti koko määrään. Sillä sitä ei kukaan ihminen kerro. Mutta koko maasotajoukon miesluku osoittautui miljoonaksi seitsemäksisadaksi tuhanneksi mieheksi. Ja ne laskettiin tällä tavalla: he ajoivat kokoon samaan paikkaan kymmentuhatta ihmistä, ja sullottuaan heidät yhteen niin tiiviisti kuin saattoivat, he piirsivät niitten ympäri piirin. Piirrettyään ja laskettuaan nuo kymmentuhatta menemään he laativat pitkin piiriä aitauksen, niin korkean, että se ulottui miehen navan kohdalle. Tehtyään tämän he antoivat toisten astua aitaukseen, kunnes kaikki tällä tavoin olivat lasketut. Ja laskettuaan he järjestivät heidät kansojen mukaan.

61. Ne, jotka ottivat osaa sotaretkeen, olivat seuraavat. Ensiksi persialaiset, jotka olivat tällä tavoin varustetut. Päässään heillä oli veltosti riippuvat "tiara" nimiset päähineet, ruumiin verhona oli heillä kirjavat pitkähihaiset ihotakit ja kalansuomuja muistuttavat rautasuomu-haarniskat, jaloissa roimahousut ja tavallisten kilpien sijasta pajuista palmikoidut kilvet, joiden alapuolella viinet riippuivat. Heillä oli lyhyet keihäät, suuret jouset, ruo'oista tehdyt nuolet ja lisäksi tikarit, jotka riippuivat oikealla kupeella vyöstä. Päällikkönään oli heillä Otanes, Amestriin, Xerxeen vaimon isä, ja helleenit kutsuivat heitä muinoin kefeneiksi, mutta itse he, samoin kuin heidän naapurinsakin, kutsuivat itseään artalaisiksi. Mutta sittenkin Danaen ja Zeun poika Perseus oli saapunut Beloksen pojan, Kefeuksen, luo, ja ottanut vaimokseen hänen tyttärensä Andromedan, syntyi hänelle poika, jolle hän antoi nimeksi Perses, ja tämän hän jätti sinne. Kefeuksella näet ei sattunut olemaan miespuolista perillistä. Hänestä siis ovat persialaiset saaneet nimensä.

62. Samalla tavoin puettuina läksivät meedialaiset sotaan. Sillä nämä tamineet ovat meedialaisia, eivätkä persialaisia. Meedialaisten päällikkönä oli Tigranes niminen akhaimenidi, ja heitä kutsuivat muinoin kaikki arialaisiksi, mutta kolkhilaisen Medeian saavuttua Atenasta näitten arialaisien tykö muuttivat he nimensä. Näin kertovat meedialaiset itse itsestään. Sotaan lähtevät kissiläiset taas olivat muuten varustetut samalla tavoin kuin persialaiset, mutta tiarain sijasta he pitivät päänauhoja. Ja kissiläisiä komensi Anafes, Otaneen poika. Hyrkanialaiset taas olivat asetetut samalla lailla kuin persialaiset, ja heillä oli johtajanaan Megapanos, joka myöhemmin tuli Babylonin hallitusmieheksi.

63. Sotaan lähtiessään assyrialaisilla oli vaskikypärät, punotut jollakin barbarisella tavalla, jota ei ole

helppo selittää, heillä oli kilvet, keihäät ja egyptiläisten veitsien kaltaiset tikarit, edelleen rautanauiloilla nastoitettut puunuijat ynnä pellavahaarniskat. Näitä kutsuvat helleenit syyrialaisiksi, mutta barbareilta he ovat saaneet nimen assyrialaiset. Heitä komensi Otaspes, Artakhaeen poika.

64. Baktrialaiset läksivät sotaan, päässään aivan samanlaiset päähineet kuin oli meedialaisilla, mutta heillä oli kotimaiset ruokojouset ja lyhyet keihäät. Skyytiläisillä sakeilla oli päässään terävähuippuiset kankeat pystylakit, jaloissa roimahousut sekä aseina kotimaiset jouset ja tikarit, ja lisäksi vielä "sagaris" nimiset kirveet. Näitä, jotka ovat amyrgolaisia skyytejä, he kutsuivat sakeiksi. Persialaiset kutsuvat näet kaikkia skyytejä sakeiksi. Baktrialaisia ja sakeja komensi Hystaspes, Dareioksen ja Kyroksen tyttären, Atossan, poika.

65. Indialaisilla oli yllään puuvillavaatteet, ja heillä oli ruokojouset ynnä ruokonuolet, joissa oli rautakärki. Tällä tavoin olivat indialaiset varustettuina, ja heillä oli päällikkönään Farnazathres, Artabateen poika.

66. Arialaiset olivat varustetut meedialaisilla jousilla, mutta muuten niinkuin baktrialaisetkin. Arialaisia johti Sisamnes, Hydarneen poika. Parthilaiset, khorasmilaiset, sogdilaiset, gandarit ja dadikit läksivät sotaan samoissa tamineissa kuin baktrialaisetkin. Näiden johtajina olivat seuraavat: parthilaisten ja khorasmilaisten Artabazos, Farnakeen poika, sogdilaisten Azanes, Artaioksen poika, gaudarien ja dadikien Artyfios, Artabanoksen poika.

67. Kaspialaisilla satureilla oli yllään turkit, ja aseina kotimaiset ruokojouset sekä lyhyet miekat. Näin olivat nämä asetetut, ja johtajanaan heillä oli Ariomardos, Artyfioksen veli, sarangit taas koreilivat värjätyissä vaatteissaan, ja heillä oli polviin ulottuvat saappaat sekä meedialaiset jouset ja keihäät. Sarangeja komensi Ferendates, Megabazoksen poika. Paktyeillä oli turkit sekä kotimaiset jouset ja tikarit. Paktyeillä oli päällikkönään Artayntes, Ithamitreen poika.

68. Utilaiset, mykiläiset ja parikanit olivat asetetut samalla lailla kuin paktyit. Heidän johtajinaan olivat: utilaisten ja mykiläisten Arsamenes, Dareioksen poika, parikanien taas Siromitres, Oiobazoksen poika.

69. Arabialaisilla oli pitkät, vöillä sonnustetut viitat, ja oikealla kupeellaan pitkät, taapäin jännitettävät jouset. Etiopilaisilla oli verhonaan pantterin- ja jalopeurantajlat ja heillä oli pitkät, jopa neljänkin kyynärän pituiset, taatelipalmun lehtien varsista tehdyt jouset ja lisäksi pienet ruokonuolet. Mutta raudan sijasta oli teräväksi hiottu kivi, jommoisella he myös kaivertavat sinettisormuksensa. Lisäksi heillä oli keihäät, joiden nenässä oli peitsenkärjen tavoin teräväksi hiottu gasellin sarvi. Heillä oli myös nauiloilla nastoitettut nuijat. Mutta taisteluun mennessään he sivelivät toisen puolen ruumistaan kipsillä, toisen puolen punamaalilla. Arabialaisia ja Egyptin tuollapuolen asuvia etiopilaisia komensi Arsamenes, Dareioksen ja Artystonen, Kyroksen tyttären, poika, — hänen, jota Dareios vaimojensa joukosta enimmin rakasti ja jonka kuvan hän oli takomalla teettänyt kullasta.

70. Egyptin tuollapuolen asuvia etiopilaisia ja arabialaisia siis komensi Arsamenes, itäiset etiopilaiset taas — heitä oli näet sotajoukossa kahta lajia — olivat liitetyt indialaisiin eivätkä ulkonäöltään ollenkaan eronneet toisista, vaan ainoastaan kieleensä ja hiuksiinsa nähden. Itäiset etiopilaiset ovat näet suorahiuksiset, Libyan etiopilaiset taas ovat kiharatukkaisimmat kaikista ihmisistä. Nämä Aasian etiopilaiset olivat enimmäkseen asetetut samalla tavoin kuin indialaisetkin, ja heillä oli päässään hevosen otsanahka, nyljetty korvineen harjoineen. Harja kävi heillä töyhdestä, ja he antoivat hevosten korvien jäykkänä törröttää. Ja suojanaan he kilpien sijasta käyttivät kurjennahkoja.

71. Libyalaiset kulkivat nahkaisissa tamineissa ja käyttivät tulesa karaistuja heittokeihäitä. Heidän päällikkönään oli Massages, Oarizoksen poika.

72. Paflagonit läksivät sotaan, päässään punotut kypärät, ja heillä oli pienet kilvet ja lyhyet keihäät sekä lisäksi heittokeihäät ja tikarit ja jaloissa kotimaiset, puolipohkeeseen ulottuvat saappaat. Ligyiläiset, matienit, mariandynit ja syyrialaiset läksivät sotaan samalla tavoin puettuina kuin paflagonit. Näitä syyrialaisia kutsuvat persialaiset kappadokialaisiksi. Paflagoneja ja matieneja komensi Dotos, Megasidroksen poika, mariandynejä, ligyiläisiä ja syyrialaisia Gobryas, Dareioksen ja Artystonen poika.

73. Fryygialaisilla oli lähinnä samanlaiset tamineet kuin paflagoneilla, vain hiukan niistä poikkeavat. Mutta, kuten makedonialaiset kertovat, kutsuttiin fryygialaisia brigeiksi, niin kauan kuin he Europassa asuen olivat makedonialaisten naapureina, mutta siirryttyään Aasiaan he, samalla kertaa kuin vaihtoivat maansa, muuttivat nimensäkin fryygialaisiksi. Armenialaiset, jotka ovat fryygialaisten siirtolaisia, olivat samalla lailla asetetut kuin fryygialaisetkin. Näitä molempia komensi Artokhmes, joka oli nainut Dareioksen tyttären.

74. Lyydialaisilla oli aivan samanlaiset aseet kuin helleeneillä. Lyydialaisia kutsuttiin muinoin

maioneiksi, mutta Lydoksen, Atyksen pojan, mukaan he saivat tämän nimityksen, vaihtaen siihen entisen nimensä. Myysialaisilla oli päässään kotimaiset kypärät, heillä oli pienet kilvet ja he käyttivät tulessa karaistuja heittokeihäitä. He ovat lyydialaisten siirtolaisia, ja Olympos-vuoren mukaan heitä kutsutaan olympieneiksi. Lyydialaisia ja myysialaisia komensi Artafrenes, Artafreneen poika, hänen, joka yhdessä Datiin kanssa oli hyökännyt Marathoniin.

75. Traakialaiset läksivät sotaan päässään ketunnahkaiset päähineet ja ruumiinsa yllä ihotakit, joitten päälle he olivat kietoneet kirjavia viittoja, jaloissaan ja pohkeillaan heillä oli hirvennahkaiset saappaat, ja aseina heittokeihäät, keveät kilvet ja pienet tikarit. Näiden muutettua Aasian puolelle ruvettiin heitä kutsumaan bithynialaisiksi, mutta aikaisemmin, Strymon-joen luona asuessaan, heillä oli, kuten he itse kertovat, nimenä strymonilaiset. Väitetään, että teukrolaiset ja myysialaiset karkoittivat heidät heidän olinpaikoiltaan. Aasiassa asuvia traakialaisia komensi Bassakes, Artabanoksen poika.

76.illa [tässä mainitun kansan nimi on käsikirjoituksista hävinnyt] oli pienet karvaamattomasta härännahasta tehdyt kilvet, jokaisella oli kaksi lykialais-tekoista metsästyskeihästä, ja päässään heillä oli vaskikypärät. Kypäriin oli liitetty vaskiset häränkorvat ja -sarvet, ja niitten yläpuolella oli töyhdyt. Mutta pohkeittensa ympäri he olivat käärineet purppuranvärisiä vaatekaistaleita. Näitten ihmisten maassa on Areen ennuspaikka.

77. Maionilaisilla kabaleilla, joita kutsutaan lasoneiksi, oli samat tamineet kuin kilikialaisilla, ja aion kuvata niitä, silloin kun kuvauksessani joudun kilikialaisten osastoon. Milyeillä oli lyhyet keihäät ja sojilla kiinnitetyt vaatteet. Muutamilla heistä oli lykialaiset jouset, ja päässään heillä oli nahasta tehdyt sotalakit. Näitä kaikkia komensi Badres, Hystaneen poika.

78. Moskheilla oli päässään puiset kypärät, ja heillä oli pienet kilvet ja keihäät, joissa oli pitkät kärjet. Tibarenit, makronit ja mossynoikit läksivät sotaan, asetettuina samalla tavoin kuin moskhitkin. Heitä johtivat seuraavat päälliköt: moskheja ja tibareneja Ariomardos, Dareioksen ja Parmyksen, Kyroksen pojan Smerdiin tyttären, poika, makroneja ja niossynoikeja Artayktes, Kherasmiin poika, joka oli hallitusmiehenä Hellespontoksen Sestoksessa.

79. Mareilla oli päässään kotimaiset, punotut kypärät sekä aseina pienet nahkakilvet ja heittokeihäät. Kolkhilaisilla oli päässään puukypärät, pienet karvaamattomasta nahasta tehdyt kilvet ja lyhyet keihäät, ja lisäksi heillä oli väkipuukot. Mareja ja kolkhilaisia komensi Farandates, Teaspiin poika. Alarodit ja saspeirit läksivät sotaan, varustettuina samalla tavoin kuin kolkhilaisetkin. Näitä komensi Masistios, Siromitrean poika.

80. Punaisen meren saarilta mukana seuraavilla kansoilla — nimittäin niiltä saarilta tulevilla, joihin kuningas lähettää niinsanotut maastakarkoitettut asumaan, — oli lähinnä samanlaiset vaatteet ja aseet kuin meedialaisilla. Näitä saarelaisia komensi Mardontes, Bagaioksen poika, joka Mykalen luona päällikkönä ollessaan toisena vuotena tämän jälkeen kaatui taistelussa.

81. Nämä olivat ne kansat, jotka maitse läksivät sotaan ja jotka olivat määrättyt palvelemaan jalkaväkenä. Nämä mainitut henkilöt siis komensivat tätä sotajoukkoa ja he myös järjestivät ja laskivat miehet sekä nimittivät tuhannen- ja kymmenentuhannen-päälliköt, ja kymmenentuhannenpäälliköt taas sadan- ja kymmenenpäälliköt. Mutta osastoilla oli toiset, kansoilla toiset päällysmiehet.

82. Päällikköinä olivat siis nämät, jotka mainittiin, mutta näiden sekä koko yhteisen jalkaväen ylipäällikköinä olivat Mardonios, Gobryaan poika, Tritantaikhmes, Artabanoksen poika, hänen, joka oli esittänyt sen mielipiteen, ettei pitänyt lähteä sotaan Hellasta vastaan, ja Smerdomenes, Otaneen poika, molemmat viimeainitut Dareioksen veljenpoikia ja Xerxeen serkkuja, Masistes, Dareioksen ja Atossan poika, Gergis, Ariazoksen poika, ja Megabyzos, Zopyroksen poika.

83. Nämä olivat koko yhteisen jalkaväen ylipäälliköt, lukuunottamatta kymmentätuhatta. Näiden kymmenentuhannen ylipäällikkönä oli Hydarnes, Hydarneen poika, ja näitä persialaisia kutsuttiin kuolemattomiksi seuraavasta syystä. Jos luku tuli vajanaiseksi sen kautta, että joku joko kuoli tai sairastui, oli jo ennakolta valittu sijaan toinen mies, eikä heitä koskaan tullut olemaan kymmentätuhatta useampia eikä harvempia. Parasta järjestystä osoittivat kaikkien joukosta persialaiset, ja he olivat myös urhoollisimmat. Heillä oli sellaiset tamineet, kuin olen maininnut, sitäpaitsi he upeilivat suunnattomalla kullallaan ja kuljettivat mukanaan katettuja matkavaunuja, ja niissä jalkavaimonsa sekä lukuisan ja hyvin varustetun palvelusväkensä. Ja kamelit ynnä vetojuhdat kuljettivat, muusta sotaväestä erillään, ruokavaroja heitä varten.

84. Ratsupalvelusta taas suorittavat seuraavat kansat; kaikki kuitenkin eivät asettaneet ratsuväkeä, vaan ainoastaan nämä. Ensiksi persialaiset, varustettuina samalla tavalla kuin heidän jalkaväkensä, paitsi että muutamilla heistä oli päässään myös vaskesta ja raudasta taotut kypärälaitokset.

85. On olemassa eräs paimentolais-kansa, nimeltään sagartit, jotka ovat persialaista heimoa ja

puhuvat persiankieltä ja joitten varukset ovat persialaisten ja paktyiläisten varustusten keskivälillä. Nämä asettivat kahdeksantuhatta ratsumiestä, mutta heidän ei ole tapana pitää vaski- eikä rauta-aseita, lukuunottamatta tikareita, vaan he käyttävät hihnoista punottuja pauloja. Näihin luottaen he menevät taisteluun. Ja näiden miesten taistelutapa on tällainen. Jouduttuaan vihollisten kanssa käsikähmään he viskaavat paulat, joiden nenässä on silmukka. Mihin hyvänsä mikin heistä osaa, hevoseen tai mieheen, niin hän vetää sen puoleensa. Ja toiset saavat surmansa, ikäänkuin satimeen joutuen.

86. Tällainen on niiden taistelutapa, ja he olivat liitetyt persialaisiin. Edelleen meedialaiset, samoissa tamineissa kuin heidän jalkaväkensäkin, ja kissiläiset niinkään. Indialaiset olivat varustetut samalla tavalla kuin heidän jalkaväkensä ja he sekä ratsastivat että ajoivat vaunuissa; mutta vaunujen eteen oli valjastettu hevosia ja villiaaseja. Baktrialaiset olivat asetetut samalla tavoin kuin heidän jalkaväkensä, ja paktyit niinkään, ja libyalaiset myös samaten kuin heidän jalkaväkensä. Nämätkin kaikki ajoivat vaunuissa. Niinkään olivat kaspialaiset ja parikanit varustetut samalla lailla kuin heidän jalkaväkensä. Arabialaisilla oli samat tamineet kuin heidän jalkaväellään ja he ratsastivat kaikki kameleilla, jotka nopeudessa eivät jää hevosista jällelle.

87. Ainoastaan nämä kansat suorittavat ratsupalvelusta. Ratsuväen luku teki kahdeksankymmentä tuhatta miestä, lukuunottamatta kameleja ja vaunuja. Muut ratsumiehet olivat järjestetyt osastoittain, mutta arabialaiset olivat asetetut viimeisiksi. Sillä koska hevoset eivät siedä kameleja, olivat nämä asetetut viimeisiksi, jott'eivät hevoset niitä säikähtäisi.

88. Ratsuväen päällikköinä olivat Datiin pojat Harmamithres ja Tithaios. Mutta heidän kolmas toverinsa päällikkyydessä, Farnukhes, oli sairauden takia jätetty Sardeeseen. Sillä kun he juuri olivat lähtemässä liikkeelle Sardeesta, oli häntä kohdannut surkea onnettomuus. Hänen ratsastaessaan oli näet hevosen jalkoihin juossut koira, jolloin hevonen, joka ei ollut katsonut eteensä, säikähti, nousi pystyyn ja viskasi selästään Farnukheen. Lankeemuksesta oli se seuraus, että hän alkoi sylkeä verta, ja sairaus päättyi näivetystautiin. Mutta hevonen rangaistiin heti ensi aluksi sillä tavoin kuin Farnukhes käski. Palvelijat taluttivat sen siihen paikkaan, missä se oli herransa heittänyt maahan, ja leikkasivat poikki sen jalat polvien kohdalta. Sillä tavoin Farnukhes joutui pois johdosta.

89. Kolmisoutujen luku taas teki tuhat kaksisataa seitsemän, ja laivoja asettivat seuraavat kansat. Foinikialaiset yhdessä Palestinan syyrialaisien kanssa antoivat kolmekymmentä ja olivat tällä tavoin varustettuina. Heillä oli päässään melkein aivan helleeniläisten tapaan tehdyt kypärät, he olivat puetut pellavahaarniskaan ja heillä oli kilvet, joissa ei ollut reunoja, sekä heittokeihäät. Nämä foinikialaiset asuivat, kuten he itse kertovat, muinoin Punaisen meren rannalla, mutta siirtyivät sieltä ja asuvat nyt Syyriassa, meren ääressä. Tätä Syyrian osaa ynnä koko Egyptiin ulottuvaa aluetta kutsutaan Palestinaksi. Egyptiläiset asettivat kaksisataa laivaa. Heillä oli päähineinä punotut kypärät, edelleen kuperat kilvet, joissa oli suuret reunat, sekä laivapeitset ja suuret sotakirveet. Useimmilla heistä oli haarniska ja pitkä väkipuukko.

90. Sillä tavoin nämä olivat varustetut. Kyprolaiset puolestaan asettivat sataviisikymmentä laivaa, ja heillä oli tällaiset tamineet. Heidän kuninkaillaan oli pään ympäri kiedotut nauhat, toisilla heistä oli ihotakit, mutta muuten he olivat puetut niinkuin helleenit. Näitä ovat seuraavat heimot: Salamiista ja Atenasta, Arkadiasta, Kythnoknosta, Foinikiasta sekä Etiopiasta alkuisin olevat, kuten kyprolaiset itse kertovat.

91. Kilikialaiset asettivat sata laivaa. Näillä taas oli kotimaiset kypärät päässään, tavallisten kilpien sijasta heillä oli karvaamattomasta härännahasta tehdyt pienet kilvet, ja he olivat puetut villaisiin ihotakkeihin. Kullakin oli kaksi heittokeihästä ja miekka, lähinnä samanlainen kuin egyptiläiset väkipuukot. Heitä kutsuttiin muinoin hypakhaialaisiksi, nykyisen nimensä he saivat Kilix nimisen foinikialaisen, Agenorin pojan, mukaan. Pamfylit asettivat kolmekymmentä laivaa ja olivat varustetut helleeniläisillä aseilla. Nämä pamfylit ovat niitä, jotka yhdessä Amfilokhoksen ja Kalkhaan kanssa hajaantuivat Troiasta.

92. Lykialaiset asettivat viisikymmentä laivaa ja heillä oli haarniskat sekä säärystimet. Heillä oli edelleen kanukkapuiset jouset, sulattomat ruokonuolet ja heittokeihäät, heidän hartioillaan riippui vuohennahka, päässään heillä oli sulkien reunustama hattu. Heillä oli tikarit ja sirpit. Lykialaisia, jotka ovat kotoisin Kreetasta, kutsuttiin ennen termileiksi, nykyisen nimityksensä he saivat Lykos nimisen atenalaisen, Pandionin pojan, mukaan.

93. Aasian doorilaiset asettivat kolmekymmentä laivaa, heillä oli helleeniläiset aseet ja he ovat alkuisin Peloponnesoksesta. Kaarilaiset asettivat seitsemänkymmentä laivaa ja olivat muuten asetetut samalla tavoin kuin helleenit, mutta heillä oli sirpit ja tikarit. Kuinka heitä aikaisemmin kutsuttiin, se on tämän historian ensimmäisissä kertomuksissa mainittu.

94. Ioonilaiset asettivat sata laivaa ja olivat varustetut samalla tavoin kuin helleenit. Niin kauan kuin ionilaiset asuivat siinä Peloponnesoksen maakunnassa, jonka nimenä nykyään on Akhaia, ja ennenkuin

Danaos ja Xuthos saapuivat Peloponnesokseen, kutsuttiin heitä, kuten helleenit kertovat, aigialolaisiksi pelasgeiksi, mutta Ionin, Xuthoksen pojan, mukaan heitä sittemmin nimitettiin ioonilaisiksi.

95. Saarelaiset asettivat seitsemäntoista laivaa ja olivat asetetut niinkuin helleenit, ollen hekin pelasgilaista heimoa; mutta myöhemmin kutsuttiin heitä ioonilaisiksi, samalla tavalla kuin Atenasta kotoisin olevia "kahdentoista kaupungin" ioonilaisia. Aiolilaiset asettivat kuusikymmentä laivaa ja olivat varustetut samalla tavoin kuin helleenit; helleenien kertomuksen mukaan kutsuttiin heitä muinoin pelasgeiksi. Hellespontolaiset — lukuunottamatta Abydos-kaupungin asukkaita, joille kuningas oli antanut toimeksi pysyä alallaan ja vartioida siltoja, — lähtivät Pontoksesta sotaan, asettaen sata laivaa, ja olivat varustetut samalla tavoin kuin helleenit. Nämä olivat ioonilais- ja doorilais-heimoisia siirtolaisia.

96. Kaikissa laivoissa palveli merisotureina persialaisia, meedialaisia ja sakeja. Parhaiten purjehtivat laivat näistä olivat foinikialaiset, ja heidän joukostaan sidonilaiset, asettaneet. Näillä kaikilla, samoin kuin niillä, joita oli käsketty maata myöten kulkemaan, oli kullakin kotimaiset johtajansa, joita minä en tässä ole maininnut, ne kun eivät ole tutkimukselleni välttämättömiä. Sillä eivät jokaisen kansan johtajat olleet merkillisiä, ja kussakin kansassa oli yhtä monta johtajaa kuin oli kaupunkejakin, eivätkä nämä seuranneet sotapäällikköinä, vaan orjina, kuten muutkin, pelkät sotilaat. Ja minä olenkin jo maininnut kaikki ne persialaiset sotapäälliköt, joilla oli ylin valta ja jotka johtivat kutakin kansaa.

97. Laivaston ylipäällikköinä olivat Ariabignes, Dareioksen poika, Prexaspes, Aspathineen poika, Megabazos, Megabateen poika, ja Akhaimenes, Dareioksen poika. Ioonilaista ja kaarilaista sotavoimaa johti Ariabignes, Dareioksen ja Gobryaan tyttären poika, egyptiläisten päällikkönä oli Akhaimenes, joka oli Xerxeen veli sekä isän että äidin puolelta, ja muuta sotajoukkoa johtivat molemmat muut. Kolmikymmen- ja viisikymmen-airokkaitten sekä pursien ynnä pitkien hevos-alusten havaittiin yhteen laskettuina tekevän kolmetuhatta laivaa.

98. Huomattavimmat laivastossa olevista, ylipäällikköjen jälkeen, olivat nämä: sidonilainen Tetramnestos, Anysoksen poika, tyrolainen Matten, Siromoksen poika, Merbalos, Agbaloksen poika, Arados-kaupungista, kilikialainen Syennesis, Oromedonin poika, lykialainen Eyberniskos, Sikaan poika, ja kyprolaiset Gorgos, Khersiin poika, ja Timonax, Timagoraan poika, sekä kaarilaisista Histiaios, Tymneen poika, Pigres, Hysseidomoksen poika, ja Damasithymos, Kandauleen poika.

99. Muita osastonpäällikköjä en ole maininnut, koska en pidä sitä välttämättömänä, mutta enimmin minä ihailen Artemisiaa, joka, jos kohta nainen, otti osaa sotaretkeen Hellasta vastaan. Vaikka hän näet miehensä kuoltua itse hoiti hallitusta ja hänellä jo oli poika nuorukais-iässä, läksi hän innosta ja miehuudesta sotaan, olematta siihen mitenkään pakoitettu. Hänen nimensä oli siis Artemisia, ja hän oli Lygdamiin tytär, ollen isän puolelta peräisin Halikarnassoksesta, äidin puolelta taas kreetalainen. Hän johti halikarnassolaisia sekä Kos-, Nisyros- ja Kalydna-saarten miehistöä ja asetti viisi laivaa. Sidonilaisten jälkeen hän asetti koko laivaston mainioimmat laivat ja antoi kaikkien liittolaisten joukosta parhaimmat neuvot kuninkaalle. Mutta kaikkien niiden kaupunkien koko väestön, joita olen maininnut Artemisian johtaneen, minä väitän olevan doorilaista heimoa; halikarnassolaiset ovat näet troizenilaisia, muut epidaurolaisia. Sen verran olkoon mainittuna laivastosta.

100. Mutta sittenkuin sotajoukko oli laskettu ja järjestetty, halusi Xerxes, itse kulkien joukkojen läpi, niitä katsella. Niinpä hän tekikin sen. Ja ajaen vaunuissa kunkin kansan sivu hän tiedusteli kutakin, ja kirjurit merkitsivät kaikki muistiin. Ja hän ajoi, kunnes oli saapunut sekä ratsu- että jalkaväen toisesta päästä toiseen. Kun Xerxes tämän oli tehnyt, työnnettiin laivat mereen, jonka jälkeen hän vaunuista siirtyi sidonilaiseen laivaan, istuutui kultaisen teltan alle ja purjehti laivankokkien editse, tiedustellen jokaista niistä samalla tavalla, kuin maasotajoukolle oli tehnyt, ja kirjoituttaen tiedot muistiin. Mutta kaikki laivanpäälliköt olivat vieneet laivansa noin neljän pletrin päähän rannasta, ankkuroineet ne sinne, kokat maahan päin, ja asettaneet merisotilaat kuten taisteluun ainakin. Vaan kuningas purjehti laivan kokkien ja rannikon välitse ja katseli niitä.

101. Purjehdittuaan näidenkin ohi ja astuttuaan laivasta hän noudatti luokseen Demaratoksen, Aristonin pojan, joka hänen seurassaan otti osaa sotaretkeen Hellasta vastaan. Ja kutsuttuaan tämän luokseen hän kysyi häneltä näin: "Demaratos, nyt minua huvittaa kysyä sinulta erästä asiaa, jonka tahdon tietää. Sinä olet helleenit ja, kuten sinulta sekä muilta puheilleni saapuvilta helleeneiltä olen saanut tietää, olet kotoisin kaupungista, joka ei ole pienin eikä heikoin. Sano siis minulle tämä: uskaltavatko helleenit tehdä vastarintaa minulle? Sillä minun luullakseni, vaikka kaikki helleenit ja kaikki muut lännessä asuvat ihmiset kokoontuisivat, eivät he kykene kestävänsä minun hyökkäystäni, joll'eivät nimittäin ole keskenään ystäviä. Tahdon kuitenkin kuulustella sinunkin mielipidettäsi, mitä sinä heistä sanot." Niin hän kysyi, mutta Demaratos virkkoi vastaukseksi: "Kuningas, tuleeko minun noudattaa totuutta vai puhua sinulle mieliksi?" Xerxes käski hänen noudattaa totuutta sanoen, ettei hän siltä olisi vähemmän mieleen kuin ennenkään.

102. Tämän kuultuaan Demaratos lausui näin: "Kuningas, koska käsket kokonaan noudattamaan

totuutta ja puhumaan niin, ettet myöhemmin jostakin valheesta tapaisi, niin tiedä tämä: köyhyys on aina ollut Hellaan toveri, mutta hyve on jälestäpäin saavutettu, ymmärryksen ja ankaran lain hankkimana. Ja tätä käyttämällä Hellas torjuu luotaan sekä köyhyyden että sortovallan. Minä tosin kiitan kaikkia noissa doorilaisissa maissa asuvia helleenejä, mutta se, mitä nyt lähden kertomaan, ei koske näitä kaikkia, vaan lakedaimonilaisia yksin. Ensiksi on mahdotonta, että he milloinkaan hyväksyisivät sinun sanojasi, jos ne tarkoittavat Hellaan orjuuttamista, ja toiseksi he lähtevät vastaasi taisteluun, vaikkapa kaikki muut helleenit pitäisivät sinun puoltasi. Mitä taas lukumäärään tulee, niin älä tiedustele, kuinka monta heitä tarvitaan kyetäkseen sen tekemään. Sillä jos heitä, lähtiessään sotaan, on tuhat miestä, taistelevat he sinua vastaan ja samoin, jos heitä on siitä joko päälle tai alle."

103. Tämän kuultuaan virkkoi Xerxes naurahtaan: "Demaratos, millaisen sanan lausuitkaan, kun väität, että tuhat miestä on taisteleva näin suurta sotajoukkoa vastaan. No niin, sano minulle tämä. Sinä väität itse olleesi näiden miesten kuninkaana. Tahdotko siis heti paikalla taistella kymmentä miestä vastaan? Ja kuitenkin, jos teidän valtiolaitoksenne on kokonaan sellainen, kuin miksi sinä sitä kuvailet, tulee sinun, heidän kuninkaansa, teidän lakienne mukaan asettua kahta vertaa niin suurta vihollisvoimaa vastaan. Sillä jos kukin heistä on kymmenen minun sotajoukkoni miehen veroinen, niin minä vaadin, että sinä asetut kahtakymmentä vastaan. Silloinhan pitäisi sinun väitteesi paikkansa. Mutta jos te olette sellaisia ja sen mittaisia kooltanne kuin sinä ja ne helleenit, jotka ovat olleet minun puheillani, ja kuitenkin näin kovin keuhut, niin varo vain, ettei tämä puheesi ole joutavaa kerskausta. Sillä katsotaanpa, miten kaiken todennäköisyyden mukaan on asianlaita. Kuinka voisi tuhat, tai kymmenenkin tuhatta taikkapa viisikymmentäkin tuhatta miestä, jotka kaikki yhtäläisesti ovat vapaita eivätkä yhden ainoan hallitsemia, asettua näin suurta sotajoukkoa vastaan? Sillä jos heitä on viisituhatta, tulee meitä olemaan enemmän kuin tuhat jokaista vastaan. Jos näet heitä, samalla tavoin kuin meitä, hallitsisi yksi, niin he tämän pelosta saattaisivat, vastoin omaa luontoaan, tulla urhoolliseksi ja ruoskan pakoittamina mennä harvalukuisempina useampia vastaan. Mutta vapauteen päässeinä he eivät varmaankaan tee kumpaakaan näistä. Luullakseni helleenit, vaikka lukumäärältään olisivatkin tasaväkiset, tuskin taistelisivat yksistään persialaisiakaan vastaan. Mutta meillä sitävastoin juuri tavataan sitä, mistä sinä puhut, jos kohta ei suuressa määrässä, vaan harvassa. Sillä minun peitsenkantajieni joukossa on semmoisia, jotka tahtoisivat taistella yhtäaikaa kolmeakin helleeniläistä miestä vastaan. Vaan sitä sinä et tunne ja siksi puhut joutavia."

104. Siihen virkkoi Demaratos: "Oi kuningas, alun pitäen minä ymmärsin, että jos noudatan totuutta, en saata puhua sinulle mieliksi. Mutta koska pakoitit minua puhumaan totista totta, kerroin, miten spartalaisten on laita. Ja kuitenkin ymmärrät itse parhaiten, missä määrin minä tätä nykyä rakastan noita, jotka vietyään minulta arvoni ja isiltä perityt etuoikeuteni ovat riistäneet minulta kaupungin ja tehneet minut maanpakolaiseksi, kun sitävastoin sinun isäsi otti minut vastaan ja antoi minulle elatuksen ja kodin. On siis kohtuullista, että järkevä mies ei työnnä luotaan ilmeistä hyväntahtoisuutta, vaan rakastaa sitä mitä suurimmassa määrin. Enpä minä lupaa kykeneväni taistelemaan kymmentä enkä kahtakaan miestä vastaan, ja mieluummin olisin taistelematta yhtäkään vastaan. Mutta jos olisi pakko tai jokin suuri kilvoitus yllyttäisi, taistelisin kaikkein kernaimmin yhtä vastaan niistä, jotka kukin väittävät olevansa kolmen helleenin veroisia. Niinpä myös lakedaimonilaiset, taistellessaan yksitellen, eivät ole keitäkään miehiä kehnompia, mutta joukkona ollen he ovat kaikista miehistä urhoollisimmat. Sillä vaikka ovatkin vapaita, eivät he kuitenkaan ole vapaita kaikessa. Heidän valtiaanaan on näet laki, jota he pelkäävät vielä paljoa enemmän kuin sinun väkesi sinua. He tekevät siis, mitä ikinä se käskee. Ja se käskee aina samaa, taistelemaan mitään ihmispaljoutta pakenematta ja jäämään paikoilleen joko voittaen tai kuollen. Jos katsot minun tässä jutelleen joutavia, tahdon vaieta, sen pitemmältä enää puhumatta. Minkä puhuin, sen olin pakoitettu puhumaan. Käyköön kuitenkin mielesi mukaan, kuningas."

105. Näin Demaratos vastasi. Mutta Xerxes käänsi asian leikiksi eikä ensinkään suuttunut, vaan lähetti hänet suosiollisesti luotaan. Sittenkuin Xerxes tämän keskustelun jälkeen oli asettanut käskynhaltijaksi yllämainittuun Doriskos-kaupunkiin Maskameen, Megadosteen pojan, sitä ennen pantuaan viralta Dareioksen asettaman, marssitti hän sotajoukkonsa Traakian kautta Hellasta vastaan.

106. Niinpä Xerxes sinne jätti Maskameen, joka esiintyi niin miehuullisesti, että Xerxeen oli tapana hänelle lähettää lahjoja, koska hän oli enimmin kunnostanut itseään kaikkien niiden joukosta, jotka Xerxes itse tai Dareios oli asettanut käskynhaltijoiksi. Ja hänen oli tapana lähettää niitä joka vuosi. (Samoin teki myös Artaxerxes, Xerxeen poika, Maskameen jälkeläisille.) Sillä jo ennen tätä sotaretkeä oli kaikkialle Traakiassa ja Hellespontoksessa asetettu käskynhaltijoita. Kaikki nämä, sekä Traakiassa että Hellespontoksessa olevat, paitsi Doriskoksen käskynhaltijaa, karkoittivat tämän sotaretken jälkeen helleenit; mutta Doriskoksessa olevaa Maskamesta eivät ketkään vielä ole voineet karkoittaa, vaikka monet ovat sitä koettaneet. Siitä syystä siis hänelle lähettää lahjoja se, joka kulloinkin Persiassa hallitsee.

107. Mutta helleenien karkoittamista käskynhaltijoista ei kuningas Xerxes pitänyt ketään niin urhoollisena kuin Bogesta Eionissa. Vaan tätä hän ei lakannut kiittelemästä ja hän kunnioitti mitä

suurimmassa määrin hänen Persiaan jääneitä lapsiaan. Ja Boges ansaitsikin todella suurta kiitosta. Sillä kun atenalaiset ja Kimon, Miltiadeen poika, häntä piirittivät, olisi hänellä ollut tilaisuus, sopimuksen tehden, lähteä pois ja palata Aasiaan. Mutta siihen hän ei suostunut, jottei kuningas luulisi hänen pelkuruudesta jääneen henkiin, vaan hän kesti piirityksen viimeiseen asti. Vaan kun linnoituksessa ei enää ollut mitään muonaa, käski hän pinota suuren rovion, tappoi lapsensa, vaimonsa, jalkavaimonsa ja palvelijansa ja viskasi ne sitten tuleen, jonka jälkeen hän kokosi kaiken kultan ja hopean, mitä kaupungissa oli, ja siroitti sen muurilta Strymon-jokeen. Ja sen tehtyään hän itse heittäytyi tuleen. Siksi persialaiset vielä tänäkin päivänä syystä kiittävät häntä.

108. Doriskoksesta Xerxes matkasi Hellasta vastaan ja pakoitti kaikki, jotka vain tiellään tapasi, ottamaan osaa sotaretkeen. Sillä kuten jo ennenkin olen osoittanut, oli koko maa Tessaliaan saakka laskettu kuninkaan vallan alle ja maksoi hänelle veroa, sittenkuin Megabazos ja myöhemmin Mardonios olivat sen kukistaneet. Ja Doriskoksesta matkatessaan hän ensiksi sivuutti samothrakelaiset linnoitukset, joista viimeisenä lännessä on Mesambria niminen kaupunki. Siihen rajoittuu thasolaisten kaupunki Stryme, ja näiden molempien keskitse virtaa Lisos-joki, jonka vesi silloin ei riittänyt Xerxeen sotaväelle, vaan loppui. Tämän maan nimenä oli muinoin Gallaike, nyt se on Briantike. Oikeinta on sanoa tätäkin kikonien maaksi.

109. Astuttuaan Lisos-joen kuivaneen uoman poikki hän sivuutti seuraavat helleeniläiset kaupungit: Maroneian, Dikaian ja Abderan. Näiden ohi hän siis kulki ja samoin seuraavien, niiden kohdalla olevien järvien: Maroneian ja Strymen välillä sijaitsevan Ismaris-järven, Dikaian kohdalla olevan Bistonis-järven, johon kaksi jokea, Trauos ja Komsantos laskevat vetensä. Abderan kohdalla Xerxes ei sivuuttanut mitään kuuluisata järveä, mutta sensijaan Nestos-joen, joka virtaa mereen. Näiden paikkojen jälkeen hän sivuutti thasolaisten mannermaalla sijaitsevat kaupungit, joista yhden ääressä on ympärimitaten noin kolmenkymmenen stadionin laajuinen, kalainen ja erittäin suolainen järvi. Tämän saattoivat kuivilleen jo juhdat yksinään, kun niitä juotettiin. Ja tämän kaupungin nimi on Pistyros.

110. Näitten helleeniläisten rannikkokaupunkien ohi hän siis kulki, jättäen ne vasemmalle kädelleen. Mutta ne traakialaiset kansat, joiden maan kautta hän matkasi, olivat: paitilaiset, kikonit, bistonit, sapalaiset, dersalaiset, edonit ja satrit. Näistä seurasivat retkelle meren ääressä asuvat laivoillaan, mutta ne näistä luettelemistani kansoista, jotka asuivat sisämaassa, paitsi satrit, pakoitettiin kaikki seuraamaan jalan.

111. Satrit eivät ole vielä olleet kenenkään alamaisia, mikäli me tiedämme, vaan he, yksin kaikkien traakialaisten joukosta, ovat aina minun aikoihini saakka yhtämittaa pysyneet vapaina. He asustavat näet korkeilla, kaikenlaatuista metsää taajaan kasvavilla, lumen peittämällä vuorilla ja ovat sodassa erinomaisia. Nämä juuri omistavat Dionysoksen ennuspaikan. Tämä ennuspaikka sijaitsee mitä korkeimmassa vuoristossa, ja satrien joukosta ovat bessit ne, joitten keskuudesta pyhätön ennuspapit otetaan, mutta ennuslauseet julistaa papitar, samoinkuin Delfoissa; eikä ole hevin mitään sen pulmallisempaa.

112. Kuljettuaan mainitun alueen ohi Xerxes sitten sivuutti pieriläisten linnoitukset, joista toisen nimenä on Fagres ja toisen Pergamos. Tästä hän matkasi näiden linnoitusten sivu, jättäen oikealle kädelleen laajan ja korkean Pangaion-vuoren, missä on kulta- ja hopeakaivoksia, joita pieriläiset, odomantit ja varsinkin satrit käyttävät.

113. Sitten hän, mennessä Pangaion-vuoren pohjoispuolella asuvien paionien, doberien ja paioplien ohi, kulki länteen päin, kunnes saapui Strymon-joelle ja Eion-kaupunkiin, jonka päällikkönä oli silloin vielä elossa oleva Boges, sama, josta vähän aikaisemmin mainitsin. Tämän Pangaionvuoren ympärillä olevan maan nimenä on Fyllis, ja se ulottuu länteen päin Angites-jokeen saakka, joka laskee Strymoniin, etelään taas itse Strymoniin. Viimemainitulle maagit uhrasivat valkoisia hevosia saadakseen onnellisia enteitä.

114. Suoritettuaan nämä taikatempot ynnä sen lisäksi paljon muutakin joen kunniaksi he saapuivat Ennea Hodoi ("Yhdeksän tietä") nimiseen paikkaan ja kulkivat siellä Strymonin poikki niitä siltoja myöten, jotka he siellä tapasivat. Mutta saatuaan tietää, että tämän paikan nimi oli "Yhdeksän tietä", kaivoivat he siellä yhtä monta maan asukasten poikaa ja neitosta elävinä maahan. Tämä elävältä maahan kaivaminen on persialainen tapa, koska olen kuullut, että myös Xerxeen vaimo Amestris vanhoilla päivillään oli maahan kaivattanut neljätoista persialaista poikaa, jotka olivat huomattavien miesten lapsia, siten omasta puolestaan osoittaakseen kiitollisuuttaan sille jumalalle, jonka sanotaan asuvan maan alla.

115. Ja kun sotajoukko oli lähtenyt Strymonin luota, oli lännessä rannikko ja siinä Argilos niminen helleeniläinen kaupunki, jonka ohi kulku kävi. Tämän, samoinkuin sen yläpuolella olevan seudun nimenä on Bisaltie. Sieltä Xerxes, vasemmalla kädellään Posideionin luona oleva lahti, kulki niinkutsutun Syleuksen tasangon halki, sivuuttaen helleeniläisen Stagiros-kaupungin, ja saapui Akanthokseen, vieden mukaansa jokaisen sekä näistä että Pangaion-vuoren ympärillä asuvista

kansoista, menetellen samalla tapaa kuin aikaisemmin luettelemilleni kansoille; merenrannalla asuvat hän näet pakoitti laivoillaan ottamaan osaa sotaretkeen, mutta merestä loitolla asuvat seuraamaan jalan. Tätä tietä, jota myöten kuningas Xerxes marssitti sotajoukkonsa, eivät traakialaiset luo umpeen eivätkä sille kylvä, vaan pitävät sitä vielä tänäkin päivänä erinomaisen pyhänä.

116. Niin pian kuin siis Xerxes oli saapunut Akanthokseen, julisti hän asukkaille kestiystävyyttä, lahjoitti heille meedialaisen puvun ja kiitti heitä nähdessään, kuinka he itse olivat halukkaat sotaan, ja kuullessaan heidän uutteruudestaan kaivaustyössä.

117. Xerxeen ollessa Akanthoksessa sattui, että kaivaustyön esimies Artakhaies, jota Xerxes piti arvossa ja joka oli syntyperältään akhaimenidi sekä kooltaan suurin persialaisista (hän oli näet neljää sormeaa vaille viittä kuninkaallista kynnärää pitkä) ja vahvaäänisin kaikista ihmisistä, kuoli tautiin. Siksi oli Xerxes suuresti pahoillaan tästä ja toimitti hänelle mitä komeimmat hautajaiset. Ja koko sotajoukko loi hänelle kummun. Tälle Artakhaieelle uhraavat akantholaiset erään oraakelilauseen johdosta kuten puolijumalalle, mainiten häntä nimeltä.

118. Näin siis kuningas Xerxes suri Artakhaieen kuolemaa. Mutta ne helleenit, jotka olivat ottaneet vastaan sotajoukon ja kestinneet Xerxestä, joutuivat täydelliseen kurjuuteen, niin että heidän täytyi jättää kotinsa ja kontunsa. Niinpä olivat thasolaiset, joitten mannermaalla olevien kaupunkiens puolesta oli täytynyt ottaa vastaan Xerxeen sotajoukko ja sitä kestitä, tätä toimittamaan valinneet erään kansalaistensa joukossa erittäin suurta arvoa nauttivan miehen, Antipatroksen, Orgeuksen pojan. Ja tämä todensi, että ateriaa varten oli suoritettu neljäsataa hopeatalenttia.

119. Jotenkin samanlaiset laskut esittivät muidenkin kaupunkien päämiehet. Ateria, josta jo kauan ennen oli ilmoitettu ja jota pidettiin erittäin tärkeänä, toimeenpantiin seuraavalla tavalla. Ensiksi, heti kun kaupunkilaiset ympäri maata ilmoittavilta kuuluttajilta olivat saaneet asiasta tiedon, jakoivat he kaupunkien kesken viljan ja valmistivat kaikki useiden kuukausien kuluessa vehnä- ja ohrajauhoja. Sitten he, voidakseen ottaa vastaan sotaväen, hakivat kauniimmat elukat, jotka he ostivat ja syöttivät, sekä ruokkivat häkeissä ja lammikoissa maa- ja vesilintuja. Edelleen he laittoivat kultaisia ja hopeaisia juoma-astioita sekä sekoitusmaljoja ynnä kaikkea muuta, mitä pöydälle pannaan. Tämä tehtiin ainoastaan kuninkaalle ja hänen pöytäkumppaneilleen, mutta muulle sotajoukolle valmistettiin vain semmoista, joka kuului ruokintaan. Ja aina milloin sotajoukko saapui, oli siihen valmiiksi pystytetty telta, johon Xerxes itse asettui asumaan, mutta muu sotaväki oleskeli taivasalla. Vaan kun tuli aterian aika, saivat isännät nähdä vaivaa, mutta persialaiset söivät kyllykseen, viettivät siellä yönsä, ja seuraavana päivänä he kiskoivat maasta teltan, ottivat mukaansa kaiken irtaimiston ja läksivät siten matkoihinsa, jättämättä mitään ja vieden kaiken mukaansa.

120. Tämän johdosta lausui sattuvasti eräs Megakreon niminen abderalainen, neuvoessaan abderalaisia menemään järjestänsä, miehet ja vaimot, pyhättöihinsä rukoilemaan jumalia ja pyytämään, että nämä vastakin torjuisivat toisen puolen heitä uhkaavista onnettomuuksista, ja lausumaan entisistä hartaat kiitokset jumalille siitä, että kuningas Xerxeellä ei ollut tapana kahdesti joka päivä aterioida. Sillä jos abderalaisia olisi käsketty valmistamaan aamiainen samalla lailla kuin päivällinen, ei heillä olisi ollut valittavanaan muuta kuin joko olla jäämättä odottamaan Xerxeen tuloa tai odottaa ja joutua huutavimpaan hukkaan.

121. Mutta vaikka he siis olivat näin ahtaalla, niin he kuitenkin panivat täytäntöön, mitä käskettiin. Akanthoksesta Xerxes antoi laivojen lähteä luotaan, käskettyään sitä ennen laivaston päälliköitä odottamaan Thermessä, tuossa Thermen lahden äärellä sijaitsevassa kaupungissa josta tämä lahtikin on nimensä saanut. Sinne näet hän kuuli olevan lyhyimmän tien. Sillä Akanthokseen saakka matkasi sotajoukko Doriskoksesta tällä tavoin järjestettynä: jaettuaan koko maasotajoukon kolmeen osastoon Xerxes käski yhden niistä mennä meren rantaa myöten ja pysytellä laivaston läheisyydessä; sen päällikköinä olivat Mardonios ja Masistes. Toinen sotajoukon kolmannes oli käsketty kulkemaan sisämaan kautta ja sen päällikköinä olivat Tritantaikhmes ja Gergis. Ja kolmas osasto, jonka mukana Xerxes itse matkasi, kulki edellisten keskitse, ja sen päällikköinä olivat Smerdomenes ja Megabyzos.

122. Niin pian kuin nyt Xerxes oli päästänyt luotaan laivaston, purjehti se Athos-niemen poikki kaivetun kanavan läpi, joka ulottui siihen lahteen, minkä ääressä sijaitsevat kaupungit Assa, Piloros, Singos ja Sarte. Otettuaan näistäkin kaupungeista sotaväkeä se purjehti edelleen, laskien suoraan Thermen lahtea kohti. Ja kiertäen Toronen alueella sijaitsevan Ampelos-niemen se sivuutti seuraavat helleeniläiset kaupungit, joista se myös otti laivoja ja sotaväkeä: Toronen, Galepsoksen, Sermylen, Mekyllan ja Olynthoksen.

123. Tämän alueen nimenä on Sithonia. Mutta laivasto oikaisi Ampelos-niemestä suoraa päätä Kanastraia-nientä kohti, mikä on ulkonevin kärki koko Pallenen niemimaalla, ja sieltä se otti laivoja ja sotaväkeä Poteidaiasta, Afytiistä, Neapoliista, Aigesta, Therambosta, Skionesta, Mendestä ja Sanesta. Nämä näet ovat siinä maassa sijaitsevat kaupungit, jonka nimenä nykyään on Pallene, mutta jolla aikaisemmin oli nimenä Flegra. Purjehdittuaan tämänkin maan ohi laivasto saapui määräraikkaansa ja

otti mukaansa sotaväkeä myös Pallenesta eteenpäin Thermen lahden varrella olevista kaupungeista, joiden nimet ovat: Lipaxos, Kombreia, Aisa, Gigonos, Kampsa, Smila ja Aineia. Sen alueen nimenä, jossa ne sijaitsevat, oli vielä siihen aikaan Krossaia. Mutta Aineiasta alkaen, johon kaupunkeja luetellessani lopetin, kävi laivaston matka jo Thermen lahtea ja Mygdonian maata kohti. Ja purjehtiessaan se saapui yllämainittuun Thermeen sekä Sindos-kaupunkiin ja Khalestraan Axios-joen varrella, joka erottaa toisistaan Mygdonian ja Bottiaïis-maan; viimeksimainitun kapealla rannikkokaistaleella sijaitsevat kaupungit Ikhnai ja Pella.

124. Tähän paikkaan siis, Axios-joen ja Therme-kaupungin sekä näiden molempien välisten kaupunkien seuduille, laivasto asettui leiriin odottamaan kuningasta. Mutta Xerxes ynnä maasotajoukko kulki Akanthoksesta suoraa tietä sisämaan halki saapuakseen Thermeen. Ja hän matkasi Paionian ja Krestonian kautta Kheidoros-joelle, joka, alkaen krestonien maasta, virtaa Mygdonian alueen halki ja laskee Axios-joen ääressä olevan suon kohdalla mereen.

125. Hänen matkatessaan tätä tietä hyökkäsi jalopeuroja hänen muonaa kantavien kameliensa kimppuun. Sillä jalopeurat laskeutuivat öisin olinpaikoistaan, mutta eivät kajonneet mihinkään muuhun, ei juhtiin eikä ihmisiin, vaan raatelivat ainoastaan kameleja. Ja minä ihmettelen, mikä syy mahtoi pakoittaa jalopeuroja pysymään erillään muista ja käymään vain kamelien kimppuun, jota eläintä eivät ennen olleet nähneet eivätkä koetelleet.

126. Näillä seuduilla on runsaasti sekä jalopeuroja että villihärkiä, joiden ylen suuria sarvia tuodaan Hellaaseen. Jalopeurojen asuinpaikkojen rajoina ovat Abderan alueen halki virtaava Nestos-joki ja Akarnanian läpi virtaava Akheloos. Sillä itäpuolella Nestos-jokea ei missään koko etupuolisessa Europassa saata nähdä jalopeuraa, eikä myöskään Akheloos-joen länsipuolella koko muulla mantereella, vaan niitä tavataan ainoastaan näiden kahden joen välillä. [Tämä kohta on joko kirjoitettu Aasiassa, tai on Herodotos tässä käyttänyt asialaista lähdetä.]

127. Thermeen saavuttuaan Xerxes sijoitti sinne sotajoukkonsa. Ja siihen paikkaan leiriytyvä sotajoukko täytti niin suuren osan merenrantaa, että se, alkaen Thermen kaupungista ja Mygdoniasta, ulottui Lydias- ja Haliakmon-joille saakka, jotka erottavat Bottiaïis-maan ja makedonialaisten alueen toisistaan, ja yhdistävät vetensä samaan uomaan. Näissä seuduissa siis barbarit pitivät leiriä. Mutta näistä luetelluista joista vain Kheidoros yksin ei riittänyt sotajoukolle, vaan ehtyi juotaessa.

128. Mutta Thermosta Xerxes näki nuo ylen korkeat Tessalian vuoret, Olympoksen ja Ossan. Ja kun hän sai tietää, että niiden välillä oli vain kapea laakso, jonka läpi virtaa Peneios, ja kuuli, että sieltä vei tie Tessaliaan, teki hänen mieli purjehtia katsomaan Peneioksen suuta, koska hän sitten aikoi marssia ylempänä asuvien makedonialaisten alueen kautta perraibien maahan ja Gonnos-kaupungin luo. Tästä näet hän kuuli olevan turvallisimman tien. Ja hän noudattikin heti tätä mielitekoaan. Hän astui sidonilaiseen laivaan, johon hänen aina oli tapana astua, milloin hän tahtoi tehdä jotakin tämmöistä, ja antoi merkin muillekin laivoille lähteä merelle sekä jätti maasotajoukon paikoilleen. Mutta kun Xerxes oli saapunut ja katsellut Peneioksen suuta, ihmetteli hän suuresti ja kutsui luokseen oppaat sekä kysyi, oliko mahdollista kääntää joen suunta muuanteen ja antaa sen toiselta kohtaa laskea mereen.

129. Mutta on sellainen puhe, että Tessalia muinoin oli järvenä, sitä kun kaikkialta saarsivat ylen korkeat vuoret. Sillä idässä sen sulkevat Pelion- ja Ossa-vuoret, jotka juurelta yhtyvät toisiinsa, pohjoisessa Olympos, lännessä Pindos, etelässä ja suvituulen puolelta Othrys. Näiden lueteltujen vuorten keskellä oleva umpilaakso on Tessalia. Tähän laskee useita jokia, mutta huomattavimmat niistä ovat nämä viisi: Peneios, Apidanos, Onokhonos, Enipeus ja Pamisos, jotka, omanimisina Tessaliaa sulkevilta vuorilta laskien, yhtyvät tällä tasangolla ja purkautuvat yhden ainoan solan kautta, joka sekin vielä on kapea, mereen, sitä ennen kaikki yhdistettyään vetensä toisiinsa. Vaan heti kun ne ovat yhtyneet, pääsee jo Peneios nimi voitolle ja saattaa muut joet nimettömiksi. Mutta muinoin — niin väitetään —, silloin kun ei vielä ollut tätä solaa eikä tätä läpikulkua, ei näillä joilla eikä näiden jokien lisäksi Boibeis-järvellä ollut niitä nimiä, jotka niillä nyt on. Ne virtasivat kuitenkin yhtäkaikki samalla tavoin kuin nytkin ja tekivät virratessaan koko Tessalian mereksi. Nytpä tessalialaiset itse väittävät Poseidonin luoneen sen solan, jonka läpi Peneios virtaa, ja puhuvatkin siinä todenmukaisesti. Jokainen näet, joka arvelee Poseidonin järkyttävän maata ja maanjäristyksien aikaansaamien halkeamien olevan tämän jumalan töitä, saattaisi senkin nähdessään väittää sitä Poseidonin tekemäksi. Sillä, niinkuin minusta näyttää, on tuo vuorten halkeama maanjäristyksen työtä.

130. Mutta kun Xerxes kysyi, oliko Peneioksella muuta laskupaikkaa mereen, virkkoivat oppaat, jotka tarkalleen tunsivat asian: "Kuningas, tällä joella ei ole muuta laskua mereen kuin juuri tämä; sillä koko Tessalia on ylt'ympäri vuorten reunustama." Siihen kerrotaan Xerxeen virkkaneen: "Ovelaa väkeä ovat tessalialaiset. Tätähän he, muuttaessaan mielensä, jo aikoja sitten pitivät silmällä, nimittäin muun muassa juuri sitä seikkaa, että heillä oli helposti valloitettava ja nopeaan otettava maa. Sillä ei tarvittaisi muuta kuin että laskettaisiin joki heidän maahansa, padolla tunkemalla se pois solasta ja kääntämällä sen kulku, niin että koko Tessalia, vuoria lukuunottamatta, joutuisi tulvaveden alle."

Tämän hän lausui silmällä pitäen Aleuaan poikia, jotka olivat tessalialaisia ja ensimmäisinä helleenien joukosta olivat antautuneet kuninkaalle. Xerxes luuli nimittäin heidän julistaneen ystävyyttään koko kansan puolesta. Tämän sanottuaan ja katseltuaan paikkaa hän purjehti takaisin Thermeen.

131. Niinpä hän Pierian seuduilla kulutti useita päiviä. Yksi sotajoukon kolmannes raivasi näet puhtaaksi Makedonian vuoren, jotta koko sotajoukko tätä tietä kulkisi perraien maan puolelle. Mutta Hellaaseen maata vaatimaan lähetetyt kuuluttajat saapuivat, toiset tyhjin käsin, toiset tuoden maata ja vettä.

132. Ja ne, jotka sitä antoivat, olivat seuraavat: tessalialaiset, dolopit, ainianit, perraihit, lokrilaiset, magnetit, Maalis-maalaiset, Fthian akhaialaiset ja teebalaiset ynnä muut boiotilaiset, paitsi tessalialaisia ja plataialaisia. Näiden varalle olivat barbareja vastaan sotaan nousseet helleenit tehneet valaliiton. Ja vala sisälsi sen, että kun heidän oli sodassa käynyt hyvin, he Delfoin jumalalle pyhittäisivät kymmenykset kaikkien niiden helleenien omaisuudesta, jotka, olematta siihen pakoitettuja, olivat antautuneet persialaisille. Näin kuului helleenien vala.

133. Mutta Atenaan ja Spartaan Xerxes ei tästä syystä lähettänyt kuuluttajia vaatimaan maata. Sillä kun Dareios juuri tätä varten oli lähettänyt airuet, olivat atenalaiset viskanneet heidät kuiluun ja lakedaimonilaiset kaivoon, käskien heitä sieltä tuomaan maata ja vettä kuninkaalle. Tästä syystä Xerxes ei lähettänyt sinne maanvaatijoita. Mikä onnettomuus kohtasi atenalaisia sen johdosta, että he olivat näin kohdelleet kuuluttajia, sitä en saata mainita — paitsi että heidän maansa ja kaupunkinsa hävitettiin. Vaan sen en luule tästä syystä tapahtuneen.

134. Mutta lakedaimonilaisia ainakin kohtasi Talhybioksen, Agamemnonin kuuluttajan, viha. Spartassa on näet olemassa Talhybioksen pyhättö, onpa siellä myöskin Talhybioksen jälkeläisiä, niinsanotut talhybiadit, joille kaikki Spartan puolesta suoritettavat kuuluttajatoimet ovat kunniakirjaksi annetut. Kun nyt spartalaiset tuon tapauksen jälkeen uhrasivat, ei mikään uhri heille onnistunut. Tätä jatkui näin jonkun aikaa. Lakedaimonilaiset olivat murheissaan ja pahoillaan, jonka vuoksi he pitivät useita kansankokouksia ja kuuluttamalla kysyivät, tahtoiko joku lakedaimonilainen kuolla Spartan puolesta. Silloin Sperthias, Aneristoksen poika, ja Bulis, Nikolaan poika, kaksi ylhäissukuista ja varakasta spartalaista, vapaaehtoisesti ottivat kärsiäkseen rangaistuksen Xerxeeltä Dareioksen Spartassa tuhoutuneitten kuuluttajain hyvitykseksi. Siten spartalaiset lähettivät heidät Meediaan, kuten kuolemaan ainakin.

135. Tämä miesten rohkeus ansaitsee ihailua, samoin kuin myös nämä heidän sanansa. Matkallaan Susaan he näet saapuivat Hydarneen luo. Ja Hydarnes oli syntyperältään persialainen sekä Aasian rannikolla asuvaisten ylipäällikkö. Tämä kutsui heidät vieraikseen ja kestitsi heitä, ja kestitessään hän kyseli heiltä näin: "Lakedaimonin miehet, minkä vuoksi vierotte kuninkaan ystävyyttä? Katsokaa minua ja minun tilaani ja nähkää, kuinka kuningas ymmärtää kunnioittaa urhoollisia miehiä. Niinpä, jos tekin antautuisitte kuninkaalle — hän näet pitää teitä urhoollisina miehinä —, voisi kukin teistä kuninkaan suostumuksella hallita Hellasta." Tähän he vastasivat näin: "Hydarnes, se neuvo, jonka meille annat, on yksipuolinen. Sillä toista olet kokenut ja osaat neuvoa, mutta toista et. Orjana kyllä ymmärrät olla, mutta vapautta et ole kokenut etkä tiedä, onko se suloinen vai ei. Sillä jos olisit sitä kokenut, niin neuvoisit meitä sen puolesta taistelemaan ei vain keihäin, vaan kirveinkin."

136. Näin he vastasivat Hydarneelle. Kun sitten heidän saavuttuaan Susaan ja tultuaan kuninkaan eteen henkivartijat ensin käskivät heitä lankeamaan kasvoilleen ja osoittamaan kunnioitustaan kuninkaalle sekä koettivat väkisin pakoittaa heitä siihen, niin he lausuiivat, että vaikka heidät työnnettäisiin suin päin maahan, he eivät ikinä sitä tekisi. Sillä heillä ei ollut tapana maassa ryömien ketään ihmistä kumartaa eivätkä he sitä varten olleet tulleet. Saatuaan tämän torjutuksi he sitten pitivät tällaisen puheen ja lausuiivat sen yhteydessä vielä tämänkin: "Oi meedialaisten kuningas, lakedaimonilaiset ovat lähettäneet meidät kärsimään rangaistusta Spartassa tuhattujen kuuluttajien hyvitykseksi." Heidän puhuessaan näin sanoi Xerxes jalomielisyydessään, ettei hän aikonut olla lakedaimonilaisten kaltainen. Nämä olivat näet hämmentäneet yleistä kansainoikeutta surmaamalla kuuluttajat, mutta itse hän ei aikonut tehdä sitä, josta hän heitä moitti, eikä, kostoksi surmaamalla näitä lähettejä, vapauttaa lakedaimonilaisia syyllisyydestä.

137. Siten taukosi, spartalaiden tehtyä näin, Talhybioksen viha heti, vaikkakin Sperthias ja Bulis palasivat Spartaan. Mutta kauan aikaa myöhemmin, peloponnesolaisten ja atenalaiden välisen sodan aikana, heräsi se jälleen, kuten lakedaimonilaiset kertovat. Ja tämä näyttää minusta olevan kaikkein ihmeellisimpiä tapauksia. Sillä se, että Talhybioksen viha kohtasi sanansaattajia eikä tauonnut, ennenkuin se oli täyttynyt, se oli sulaa oikeutta. Mutta että se kohtasi niiden miesten lapsia, jotka tuon vihan johdosta olivat laittautuneet matkaan kuninkaan tykö, nimittäin Buliin poikaa, Nikolasta, ja Sperthiaan poikaa, Aneristosta, joka miehitetyllä laivalla purjehti Halieis-kaupunkiin ja valloitti tämän sen Tirynsistä tulleilta asujamilta, se on minusta selvästi tapahtunut jumalallisesta sallimuksesta. Lakedaimonilaiset lähettivät näet nämä miehet sanansaattajina Aasiaan, mutta traakialaisten

kuninkaan Sitalkeen, Tereuksen pojan, ja erään abderalaisen Nymfodoroksen, Pytheuksen pojan, kavaltamina heidät vangittiin Hellespontoksen alueella sijaitsevan Bisanthen tienoilla, vietiin Attikaan, jossa he saivat surmansa atenalaisten toimesta, ja heidän mukanaan myös muuan korintolainen, Aristee, Adeimantoksen poika. Tämä nyt kuitenkin tapahtui monta vuotta kuninkaan retken jälkeen. Mutta minä tahdon palata aikaisempaan kertomukseeni.

138. Kuninkaan sotaretki oli nimeksi aiottu Atenaa vastaan, mutta tarkoitti todellisuudessa koko Hellasta. Vaan helleenit, jotka jo aikoja sitten olivat siitä saaneet tietää, eivät kaikki tätä viestiä ottaneet samalla tavoin vastaan. Toiset näet niistä, jotka persialaisille olivat antaneet maata ja vettä, olivat siinä rohkeassa luottamuksessa, etteivät tulisi barbarin puolelta kärsimään mitään ikävyyttä. Ne taas, jotka eivät olleet sitä antaneet, olivat suuressa pelossa, koska Hellaassa ei ollut riittävää määrää laivoja uhkaavan vihollisen torjumiseksi ja koska useimmat eivät tahtoneet ryhtyä sotaan, vaan olivat varsin meedialaismieliset.

139. Tässä paikassa olen pakotettu lausumaan mielipiteen, joka kyllä on epämieluisa useimmille, mutta jota en saata olla lausumatta, koska se minusta näyttää olevan tosi. Jos näet atenalaiset säikähtyneinä uhkaavasta vaarasta, olisivat lähteneet maastaan tai myös, sieltä lähtemättä ja paikoilleen jääden, olisivat antautuneet Xerxeen valtaan, ei olisi yksikään yrittänyt merellä tehdä kuninkaalle vastarintaa. Jos nyt siis ei yksikään olisi merellä Xerxestä vastustanut, olisi mantereella käynyt näin: joskin peloponnesolaiset olisivat Isthmoksen kautta rakentaneet suojamuureja ikäänkuin haarniskapaidaksi itselleen, olisivat lakedaimonilaiset jääneet yksikseen; sillä liittolaiset olisivat jättäneet heidät pulaan, ei tosin vapaaehtoisesti, mutta pakosta, kun barbarien laivasto olisi heiltä vallannut kaupungin toisensa perästä. Ja yksikseen jääneinä he suurtöitä suoritettuaan olisivat urheasti kaatuneet. Joko olisi heidän käynyt näin, tai olisivat he jo ennen, nähdessään muiden helleenien pitävän meedialaisten puolta, tehneet Xerxeen kanssa sovinnon. Ja siten olisi Hellas kummassakin tapauksessa joutunut persialaisten valtaan. Sillä minä en saata käsittää, mikä hyöty oli Isthmoksen poikki rakennetuista muureista, jos kerran kuningas vallitsi merellä. Jos nyt joku sanoisi atenalaisten tulleen Hellaan pelastajiksi, ei hän erehtyisi totuuteen nähden. Sillä sille puolelle, johon he kääntyivät, täytyi asiain kallistua. Ja sen kautta, että atenalaiset valitsivat Hellaan vapaana säilymisen, tuli heistä juuri ne, jotka herättivät koko muun Hellaan, paitsi meedialaisten puolelle menneitä, ja, lähinnä jumalten jälkeen, torjuivat kuninkaan. Eivätkä nuo kauheat Delfoista tulevat oraakelilauseet, jotka syöksivät heidät pelkoon, voineet taivuttaa heitä hylkäämään Hellasta, vaan paikoilleen jääden he uskalsivat kohdata maatansa vastaan hyökkäävää vihollista.

140. Atenalaiset olivat näet lähettäneet Delfoihin tiedustelijoita, koska halusivat saada oraakelilta neuvoa. Ja kun tiedustelijat, pyhätön ääressä suoritettuaan säädetyt menot, olivat astuneet tempelisiin, antoi Pytia, jonka nimi oli Aristonike, tämän vastauksen.

Mies-polot, oi mitä viivyttte? Pois, pois maailman ääriin, taa kodit, korkeat taa jätä kaupungin kehämuurit, sillä sen ei pysy pystynä pää, ei vankkana varsi, ei jalat allaan, ei kädet, ei muu vyötärysä säily, tyhjiin raukenevat, tuli kaataa kaikki ja tuima Ares, kiidättäin sotavaunuin syyrialaisin. Sortaa myös monet muut hän linnat, ei sinun yksin, suojat kuolematonten suo rajun valkean raastaa. Kaiketi kammoissaan jopa huojunevat, hiki tihkuu virtana heistä, jo mustan hurmehtii katonharjat hurmeen, ennustain tuhopäivää torjumaton. Vaan pyhätöstäni pois, epätoivoon valmihit olkaa!

141. Tämän kuultuaan joutuivat atenalaisten tiedustelijat mitä suurimman murheen valtaan. Mutta heidän ollessaan ennustetusta onnettomuudesta epätoivoissaan neuvoi Timon, Androbuloksen poika, delfolaisten kesken suurta arvoa nauttiva mies, heitä ottamaan käteensä turvananojan-oksat ja, kuten turvananojat ainakin, uudestaan kääntymään oraakelin puoleen. Atenalaiset tottelivat neuvoa ja lausuiivat: "Oi ruhtinas, anna meille parempi vastaus isänmaahamme nähden kunnioituksesta näitä turvananojan-oksia kohtaan, jotka sinulle tuomme tullessamme, sillä muuten emme poistu pyhästä suojastasi, vaan jäämme tänne hamaan kuolemaan saakka." Heidän näin lausuttuaan julisti papitar heille tämän toisen vastauksen:

Zeusta Olympon ei rukoukset taivuta Pallaan, vaikk' ylen runsaat hällä ne lie sekä mielevät neuvot. Tää toki säilyvä on sana kuin teräs särkymätönnä: muun vihamies kun on kaiken vallannut, mitä äärtää kallio Kekropsin ja Kithaironin pyhä rotko, Tritogeneialle turvan kestävän Zeus jylylaaja lahjoittaa: puumuuri on sun sekä lastesi suoja, ällös vartomaan toki tyynnä sä sankkoja jääkö joukkoja miesten ja ratsuin, saavia manteren puolta, väistyös, selkäsi kääten, viel' olet iskevä päinkin. Oi Salamis jumalainen, sa kuoletat saamia vaimoin, kun Demeterin antimet kootaan tai sirotellaan.

142. Koska tämä vastaus heistä näytti suotuisammalta, niinkuin se olikin, kirjoittivat he sen muistiin ja läksivät matkoihinsa Atenaan. Kun tiedustelijat palattuaan ilmoittivat vastauksen kansalle, lausuttiin useita eriarveluja ennustuksen tarkoituksesta. Mutta varsinkin nämä kaksi keskenään vastakkaista

ajatusta esitettiin. Muutamat iäkkäämmät arvelivat jumalan julistaneen, että linna oli säilyvä. Atenalaisten muinainen linna oli näet pensasaitauksen ympäröimä. Toiset päättivät siis, että tämä juuri oli tuo puinen muuri, toiset taas väittivät jumalan tarkoittavan laivoja ja käskivät varustamaan näitä sekä jättämään kaiken muun sikseen. Mutta niitä, jotka sanoivat puisen muurin merkitsevän laivoja, arvelutti kaksi Pytian viimeksi lausumaa säettä:

"Oi Salamis jumalainen, sa kuoletat saamia vaimoin, kun Demeterin antimet kootaan tai sirotellaan."

Nämä säkeet hämmensivät niiden mielipidettä, jotka väittivät laivoilla tarkoitettavan puista muuria. Ennuslauseidenselittäjät tekivät näet tästä lausunnosta sen johtopäätöksen, että heidän oli joutuminen tappiolle Salamiin luona, jos hankkiutuisivat meritaisteluun.

143. Atenalaisten kesken oli eräs äskettäin ensimmäisten riviin kohonnut mies, jonka nimi oli Themistokles ja joka mainittiin Neokleen pojaksi. Tämä mies väitti, että ennuslauseidenselittäjät eivät päätelleet vallan oikein, ja hän puhui näin: jos tuo sana todella olisi atenalaisia tarkoittanut, ei se hänen mielestään olisi niin lempeässä muodossa lausuttu, vaan kuuluisi: "Oi Salamis, sinä hirveä", eikä: "Oi Salamis jumalainen" — koska kerran asukkaiden oli määrä siinä paikassa saada surmansa. Mutta jos oikein ymmärsi oraakelilauseen, oli jumala lausunut tämän sanan vihollisista. Hän neuvoi siis näitä varustautumaan meritaisteluun, koska muka juuri laivat olivat tuo puinen muuri. Tätä Themistokleen neuvoa katsoivat atenalaiset itselleen otollisemmaksi kuin ennustustenselittäjien käsitystä, nämä kun epäsivät varustautumasta meritaisteluun ja sanalla sanoen tahtoivat, ettei kohotettaisi kättäkään, vaan että lähdetäisiin Attikasta pois ja siirryttäisiin asumaan johonkin toiseen maahan.

144. Mutta jo tätä ennen oli eräs toinen Themistokleen ehtoitus kaikeksi onneksi pantu täytäntöön. Kun nimittäin atenalaisen valtiotrahastoon oli kertynyt paljon rahaa, jota heille tuli Laureionin metallikaivoksista, ja heidän piti itse kunkin vuoroonsa saaman kymmenen drakmaa, taivutti Themistokles atenalaiset lakkaamaan tuosta jakelusta ja näistä rahoista teettämään kaksisataa laivaa Aiginan sotaa varten, kuten hän sanoi. Tämän sodan syttyminen siis sillä kertaa pelasti Hellaan, koska se pakoitti Atenan rupeamaan merivallaksi. Laivoja tosin ei käytetty siihen tarkoitukseen, jota varten ne oli tehty, mutta Hellaan menestykseksi ne täten saatiin aikaan. Nämä laivat olivat siis atenalaisilla jo valmiiksi tehtyinä, mutta toisia oli niiden lisäksi rakennettava. Ja neuvoteltuaan oraakelivastauksesta he päättivät miehissä lähteä laivoillaan Hellaaseen hyökkäävää barbaria vastaan, luottaen jumalaan ja yhdessä niiden helleenien kanssa, jotka tahtoivat seurata.

145. Nämä oraakelilauseet olivat siis atenalaiset saaneet. Ja kun nyt kaikki Hellaan menestyksestä huolehtivat helleenit olivat kokoontuneet ja antoivat toisilleen lupauksia ja uskollisuuden-vakuutuksia, katsoivat he neuvotellessaan parhaaksi kaikkein ensiksi sovittaa omat vihollisuutensa ja keskenäiset sotansa. Useatkin heistä olivat selkkauksissa toistensa kanssa, mutta ankarin oli atenalaisen ja aiginalaisen välinen sota. Saatuaan sitten tietää Xerxeen olevan sotajoukkoineen Sardeessa päättivät he lähettää miehiä Aasiaan vakoilemaan kuninkaan toimia ja laittaa sanansaattajia Argokseen tekemään aseliittoa persialaisia vastaan sekä toisia Sikeliaan, Gelonin, Deinomeneen pojan, luo ja Kerkyraan kutsumaan kumpiakin Hellaan avuksi ja vielä toisia Kreetaan. Heillä oli näet huolenaan, että kaikki, mitä vain helleenejä oli, liittyisivät yhteen ja toimisivat yksissä tuumin, koska vaarat yhtäläisesti uhkasivat kaikkia helleenejä. Mutta Gelonin mahtia sanottiin suureksi, jopa paljoa suuremmaksi kaikkein muitten helleenien valtaa.

146. Tämän päätöksen tehtyään he sovittivat keskenäiset vihollisuutensa ja lähettivät ensiksi kolme miestä vakoojina Aasiaan. Saavuttuaan Sardeeseen nämä ottivat selvän kuninkaan sotajoukosta, mutta joutuivat ilmi, jonka jälkeen maasotajoukon päälliköt antoivat kiduttaa heitä ja viedä heidät surmattavaksi. Niinpä heillä oli varmasti kuolema edessään. Mutta saatuaan tietää tämän Xerxes paheksui sotapäällikköjen tuumaa ja lähetti muutamia henkivartijoistaan matkaan, käskien näiden, jos tapaisivat vakoojat hengissä, tuoda heidät hänen luoksensa. He tapasivatkin heidät vielä hengissä ja toivat heidät kuninkaan eteen. Kuultuaan sitten, mitä varten he olivat tulleet, käski Xerxes henkivartijoiden kuljettaa heitä ympäri ja näyttää heille koko jalka- ja ratsuväkensä; ja kyllältään kaikkea ihailtuansa olivat he vahingoittumatta lähetettävät mihin maahan vain itse tahtoivat.

147. Ja antaessaan tämän käskyn hän lisäsi, että jos vakoojat tuhoutuisivat, eivät helleenit ennakolta saisi tietoa hänen valtansa suuruudesta, jota ei saattanut kielin kertoa, eivätkä he toiselta puolen sanottavasti vahingoittaisi vihollisia, jos surmaisivat heistä kolme miestä. Jos sitä vastoin nämä palaisivat Hellaaseen, arveli hän helleenein luovuttavan hänelle vapautensa, kun ennen suunniteltua sotaretkeä kuulisivat hänen mahdistaan. Siten ei hänen tarvitsisi nähdä vaivaa lähtemällä sotaretkelle. Samantapaisen ajatuksen hän lausui toisenkin kerran. Ollessaan näet Abydoksessa Xerxes näki Pontoksesta viljaa kuljettavia aluksia purjehtimassa Hellespontoksen kautta, matkalla Aiginaan ja Peloponnesokseen. Saatuaan tietää alusten olevan vihollisten omia valmistautuivat Xerxeen seuralaiset ottamaan ne valtaansa ja katsoivat kuninkaaseen, odottaen tämän käskyä. Mutta Xerxes kysyi

laivamiehiltä, minne he purjehtivat. He vastasivat: "Me viemme viljaa sinun vihollisillesi, oi valtias." Siihen kuningas virkkoi: "Emmekö me itsekin, varustettuina sekä viljalla että muillakin tarpeilla, purjehdi juuri sinne, mihin nämäkin? Mitä vahinkoa siis nämä meille tekevät, kun toimittavat meille viljaa?"

148. Saatuaan siten katsella kaikkea vakoojat lähetettiin matkoihinsa ja palasivat Eurooppaan. — Mutta vakoojat lähetettyään laittoivat persialaista vastaan valaliiton tehneet helleenit toiseksi sanansaattajia Argokseen. Ja argolaiset kertovat näille käyneen tällä tavoin. Argolaiset olivat näet heti alussa kuulleet barbarin keräävän sotavoimia Hellasta vastaan. Ja sen tiedon saatuaan ja käsittäen, että helleenit koettaisivat voittaa heidät puolelleen sodassa persialaista vastaan, lähettivät he tiedustelijoita Delfoihin kysymään jumalalta, kuinka heidän oli parasta tehdä. Heidä oli näet äskettäin kaatunut kuusituhatta miestä taistelussa lakedaimonilaisia ja Kleomenesta, Anaxandrideen poikaa, vastaan. Siitä syystä he siis lähettivät Delfoihin sanan. Ja Pytia antoi heidän kysymykseensä tämän vastauksen:

"Naapuries vihamies, vaan suosima kuolematonten,
Vartiopaikallas pysy peitsin varjelu-valmiin,
Päätäsi varjellos, näet pää on ruumihiin turva."

Näin oli Pytia aikaisemmin julistanut. Mutta sanansaattajat tulivat Argokseen ja saapuivat neuvostoon sekä lausuivat sanottavansa. Lausuman johdosta neuvosto selitti argolaisten olevan valmiit noudattamaan sitä, jos lakedaimonilaiset kolmeksi kymmeneksi vuodeksi tekisivät välirauhan heidän kanssaan ja argolaiset itse saisivat toisen puolen koko liiton johdosta. Oikeastaan olisi koko johdon pitänyt joutuman heidän käsiinsä, mutta yhtäkaikki he tyytyivät puoleen johtoon.

149. Näin he kertovat neuvoston vastanneen, vaikka oraakeli oli kieltänyt heitä yhtymästä helleenien liittoon. Mutta ennuslauseen pelosta he halusivat saada aikaan sotalakkoa kolmeksi kymmeneksi vuodeksi, jotta heidän poikansa näiden vuosien kuluessa ehtisivät miehityä. Siinä tapauksessa taas, että sotalakkoa ei saataisi aikaan, pelkäsivät he vastaisuudessa joutuvansa lakedaimonilaisten alamaisiksi, jos jo tapahtuneen onnettomuuden lisäksi heitä vielä kohtaisi joku toinen vaurio, nimittäin persialaisten puolelta. Näihin neuvoston sanoihin virkkoivat Spartasta tulleet lähetit näin: mitä välirauhaan tuli, aikoivat he siitä tehdä esityksen kansankokoukselle, mutta ylijohdosta oli heitä käsketty itse vastaamaan; niinpä he siis lausuivat spartalaisilla olevan kaksi kuningasta, argolaisilla vain yhden. Näin ollen ei käynyt päinsä riistää jommaltakummalta Spartan kuninkaalta johtoa, mutta ei mikään estänyt argolaista saamasta yhtäläistä äänioikeutta, kuin mikä heidän kahdella kuninkaallaan oli. Tämän johdosta siis argolaiset selittävät, etteivät he voineet sietää spartalalaisten vallanhimoa, vaan valitsivat mieluummin barbarien herruuden kuin sen, että jossakin kohden olisivat antaneet myöten lakedaimonilaisille. Ja he julistivat sanansaattajille, että näiden ennen auringon laskua oli poistuttava argolaisten alueelta; muutoin heitä kohdeltaisiin vihollisina.

150. Näin kertovat argolaiset itse näistä tapauksista. Mutta helleenien kesken kerrotaan myös toisin, nimittäin että Xerxes oli lähettänyt kuuluttajan Argokseen, ennenkuin hän lähti sotaretkelle Hellasta vastaan. Ja perille tultuaan kerrotaan airuen lausuneen: "Argoksen miehet, kuningas Xerxes lausuu teille näin: me olemme sitä mieltä, että kantaisämme on Perses, Perseuksen, Danaen pojan, poika, joka syntyi Kefeuksen tyttärestä Andromedasta. Siten polveudumme tavallaan teistä. Ei ole siis kohtuullista, että lähdemme sotaretkelle esi-isiämme vastaan ja että te, muita auttaen, asetutte meitä vastaan, vaan tulee teidän pysyä erillänne ja alallanne. Sillä jos minulle käy mieltäni myöten, en ole kunnioittava keitään enemmän kuin teitä." Tämän kuultuaan kerrotaan argolaisten, jotka pitivät asiaa tärkeänä, aluksi olleen lupaamatta tai pyytämättä mitään. Mutta kun helleenit koettivat saattaa heidät liittoonsa, niin he, käsittäen, että lakedaimonilaiset eivät antaisi heille osaa päällikkyydessä, vaativat tätä, jotta siten saisivat tekosyyän pysyäkseen alallaan.

151. Tämän esityksen kanssa pitää yhtä myös seuraava, helleenien kertoma kohta, joka sattui useita vuosia näiden tapausten jälkeen. Memnonilaisessa Susassa osuivat jollakin asialla olemaan atenalaisten sanansaattajina Kallias, Hipponikoksen poika, ynnä hänen seurassaan sinne matkanneet. Samaan aikaan lähettivät myös argolaiset sanansaattajia Susaan kysymään Xerxeen pojalta Artaxerxeeltä, vieläkö heidän Xerxeen kanssa solmimansa ystävyys, josta he itse pitivät kiinni, pysyi voimassa, vai katsoiko kuningas heitä vihollisikseen. Siihen kuningas Artaxerxes virkkoi, että ystävyys kyllä pysyi voimassa ja ettei hän pitänyt mitään kaupunkia Argosta rakkaampana.

152. Lähettikö nyt todella Xerxes tuolla tavoin puhuvan kuuluttajan Argokseen ja lähtivätkö argolaisten sanansaattajat Susaan kysymään Artaxerxeeltä heidän ystävyystään, sitä en saata täsmälleen sanoa enkä siitä esitä mitään arvelua, vaan ilmoitan juuri sen, mitä argolaiset itse kertovat. Mutta sen verran minä ymmärrän, että jos kaikki ihmiset toisivat yhteen paikkaan nähtäväksi omat onnettomuutensa, vaihtaakseen niitä lähimmäistensä kanssa, niin kukin tarkastettuaan lähimmäistensä onnettomuuksia mielellään veisi omat tuomansa takaisin. Niinpä ei ole argolaistenkaan menettely niinkään paljoa häpeällisempi kuin muitten. Minä olen velvollinen kertomaan, mitä kerrotaan, mutta en

suinkaan ole velvollinen kaikkea uskomaan; ja tämä sanani pitääköön paikkansa joka kertomukseeni nähden. Kerrotaanhan niinkin, että juuri argolaiset ne olivat kutsuneet persialaisen Hellaaseen, koska heidän oli käynyt huonosti sodassa lakedaimonilaisia vastaan ja he siis halusivat vaikka mitä ennemmin kuin jäädä silloiseen surkeaan tilaansa.

153. Näin on argolaisista sanottu. Mutta Sikeliaan tuli niiden muiden, liittolaisten lähettämien sanansaattajien muassa, joitten tuli ryhtyä keskusteluihin Gelonin kanssa, myös lakedaimonilaisten luota Syagros. Tämän Gelonin esi-isä, Gelan asuttaja, oli kotoisin Triopionin ääressä sijaitsevasta Telossaaresta. Hän näet ei jäänyt kotiinsa, silloin kun Rhodoksen lindolaiset ja Antifemos perustivat Gelan. Aikaa myöten pääsivät hänen jälkeläisensä maanalaisten jumalatarten ylipapeiksi ja pysyivät tässä toimessa, sittenkuin Telines oli sen hankkinut itselleen seuraavalla tavalla. Muutamat puolueriidassa tappiolle joutuneet gelalaiset olivat paenneet Maktorionin kaupunkiin. Heidät Telines toi takaisin Gelaan, käyttämättä mitään sotavoimaa, vaan ainoastaan mainittujen jumalatarten pyhien esineiden avulla. Mistä hän ne oli saanut tai hankkinut itselleen, sitä en saata sanoa. Joka tapauksessa hän, niihin luottaen, toi gelalaiset takaisin. Ja hän teki sen sillä ehdolla, että hän itse ja hänen jälkeläisensä pääsisivät jumalatarten ylipapeiksi. Ja katsoen siihen, mitä Telineestä olen saanut tietää, on ihme sekin, että hän moisen teon suoritti. Sillä sellaisia tekoja en luule joka miehen toimittavan, vaan ne vaativat rohkeata mieltä ja miehekästä voimaa. Mutta nytpä Sikelian asukkaat kertovat hänen päinvastoin olleen naisellisen ja jotenkin hempeähkön miehen.

154. Niin siis Telines oli saanut tämän kunnia-toimen. — Mutta Kleandroksen, Pantareen pojan kuoltua, joka seitsemän vuotta oli ollut Gelan itsevaltiaana ja oli saanut surmansa erään Sabyllon nimisen gelalaisen kädestä, anasti yksinvaltiuden Hippokrates, Kleandroksen veli. Hippokrateen itsevaltiaana ollessa oli Gelon, Telines ylipapin jälkeläinen, samoin kuin monet muut, kuten Ainesidemos, Pataikoksen poika, Hippokrateen henkivartijana. Mutta jonkun ajan kuluttua hänet urhoollisuutensa vuoksi nimitettiin koko ratsuväen päälliköksi. Sillä Hippokrateen piirittäessä kallipolilaisia, naxolaisia, zanklelaisia, leontinoilaisia ja lisäksi vielä syrakusalaisia ynnä lukuisia barbareja Gelon esiintyi näissä sodissa mitä loistavimmalla tavalla. Eikä mainitsemistani kaupungeista yksikään, lukuunottamatta Syrakusaa, välttynyt joutumasta Hippokrateen orjuuteen. Syrakusalaiset taas, jotka olivat kärsineet tappion Eloros-joen rannalla, pelastuivat korintolaisten ja kerkyralaisten avulla, ja nämä pelastivat heidät aikaansaamalla sellaisen sovinnon, että syrakusalaiset luovuttivat Kamarinan Hippokrateelle. Kamarina kuului näet vanhastaan syrakusalaisille.

155. Mutta Hippokrateen oltua itsevaltiaana yhtä monta vuotta kuin hänen veljensä Kleandros, kohtasi kuolema hänetkin Hyblan kaupungin luona, kun hän oli lähtenyt sotaretkelle sikelialaisia vastaan. Silloin Gelon oli puolustavinaan Hippokrateen poikien, Eukleideen ja Kleandroksen oikeutta näiden maanmiehiä vastaan, jotka eivät enää tahtoneet olla heidän alamaisinaan; mutta tosiasiaa hän, masennettuaan taistelussa gelalaiset, riisti Hippokrateen pojilta hallituksen ja hallitsi itse. Tämän myötäkäymisen jälkeen hän vei rahvaan ja omien orjiensa, niin sanottujen kyllörien karkoittamat, gamoreiksi nimitetyt syrakusalaiset Kasmene-kaupungista takaisin Syrakusaan, jolloin hän sai haltuunsa tämänkin. Sillä Gelonin lähestyessä jätti syrakusalaisten rahvas Gelonin haltuun kaupunkinsa ja oman itsensä.

156. Mutta saatuaan valtaansa Syrakusan Gelon vähemmän välitti Gelan hallituksesta ja jätti sen veljelleen Hieronille. Sen sijaan hän vahvisti Syrakusaa, ja Syrakusa oli hänelle kaikki kaikessa. Ja ennen pitkää se alkoi kohota ja kukoistaa. Sillä ensiksikin Gelon toi kaikki kamarinalaiset Syrakusaan ja antoi heille kansalaisyhteisyydet sekä hävitti Kamarinan kaupungin; sitten hän teki useammille kuin toiselle puolelle gelalaisista maanmiehistään samoin kuin kamarinalaisille. Ja kun piiritetyt Sikelian megaralaiset sopimuksen nojalla olivat antautuneet, niin hän toi heidän varakkaansa, jotka juuri olivat panneet vireille sodan häntä vastaan ja siitä syystä odottivat joutuvansa tuhon omiksi, Syrakusaan ja antoi heille kansalaisyhteisyydet. Megaralaisten rahvaan taas, joka ei ollut syypää tähän sotaan eikä odottanut mitään pahaa kärsivänsä, hän niinikään toi Syrakusaan, mutta möi sen vietäväksi muuanne Sikeliasta. Samoin hän myös teki Sikelian euboialaisille, kohdellen eri kansanluokkia eri tavoin. Näin hän teki kummankin kaupungin asukkaille, koska piti rahvasta mitä hankalimpina asuintovereina.

157. Moisella tavalla oli siis Gelonista tullut mahtava itsevaltiainen. Mutta nyt, kun helleenien sanansaattajat saapuivat Syrakusaan, niin he menivät hänen puheilleen ja lausuivat näin: "Meidät ovat lakedaimonilaiset ynnä näiden liittolaiset lähettäneet pyytämään sinua kanssana liittoon barbaria vastaan. Varmaankin olet jo kuullut, että hän lähestyy Hellasta, että Persian mies aikoo tehdä sillan Hellespontoksen poikki, tuoda koko itämaisen sotajoukkonsa Aasiasta, ja lähteä sotaretkelle Hellaaseen, näennäisesti marssiakseen Atenaa vastaan, mutta todellisuudessa aikoen saattaa koko Hellaan valtaansa. Koska nyt olet kohonnut suureen mahtavuuteen etkä, Sikelian hallitsijana ollen, vallitse vähintään osaa Hellaasta, niin tule niiden avuksi, jotka aikovat pelastaa Hellaan, ja ota itse osaa sen pelastamiseen. Sillä koko Hellaan kokoontuminen on aikaansaanut suuren sotavoiman, ja me vedämme vertoja niille, jotka meitä vastaan hyökkäävät. Mutta jos toiset meistä pettävät, toiset eivät tahdo auttaa, ja se osa Hellasta, mikä on terveenä, on vähäinen, niin silloin kyllä pyörii vaara, että koko

Hellas sortuu. Sillä älä toivo, että kun persialainen taistelussa on meidät kukistanut, hän ei tule sinun luoksesi, vaan pidä sinä vain sitä ennen varasi. Jos meitä autat, puolustat näet itseäsi. Ja hyvin harkittua hanketta seuraa tavallisesti hyvä loppu."

158. Näin he puhuivat. Mutta Gelon vastasi kiivaasti näin sanoen: "Hellaan miehet, te pidätte julkeata puhetta, kun olette uskaltaneet tulla pyytämään minua liittolaiseksi barbaria vastaan. Silloin kun oli syttynyt sota minun ja karkhedonilaisten välillä ja minä pyysin teitä kerallani käymään barbarisotajoukon kimppuun sekä panin sydämellenne, että kostaisitte egestalaisille Dorieuksen, Anaxandrideen pojan surman, ja lupasin avustaa teitä kauppapaikkojen vapauttamisessa, joista teille on koitunut suurta hyötyä ja voittoa, silloin te itse ette tulleet auttamaan minua ja kostamaan Dorieuksen surmaa. Ja, teidän varaanne jääden, olisi nyt kaikki tämä barbarien vallassa. Mutta asiat ovat kääntyneet meille onneksi ja parempaan päin. Vaan nyt vasta, kun sota on tehnyt kiertokulkunsa ja saapunut teillekin, muistuu mieleen Gelon. Mutta vaikka teidän puoleltanne olen kohdannut halveksumista, en tahdo olla teidän kaltaisenne, vaan olen valmis auttamaan ja asettamaan kaksisataa kolmisoutua, kaksikymmentätuhatta raskasaseista, kaksituhatta hevost miestä, kaksituhatta jousimiestä, kaksituhatta linkoojaa ja kaksituhatta kevytaseista ratsastajaa. Ja minä sitoudun hankkimaan viljaa koko helleenien sotajoukolle siksi ajaksi, minkä sota kestää. Ja tämän minä lupaan sillä ehdolla, että minä pääsen helleenien ylipäälliköksi ja johtajaksi barbaria vastaan. Mutta muulla ehdolla en tahtoisin itse tulla enkä lähettää muitakaan."

159. Tämän kuultuaan ei Syagros voinut itseään hillitä, vaan lausui näin: "Kyllä tosiaan pelopidi Agamemnon kovasti vaikeroidi, jos kuulisi Gelonin ja syrakusalaisten riistäneen spartalaisilta johdon. Mutta älä enää mainitse mitään siitä ehtoitukselta, että meidän tulisi sinulle luovuttaa ylijohdo. Vaan jos tahdot auttaa Hellasta, niin tiedä, että olet oleva lakedaimonilaisten johdon alaisena. Jos siis et tahdo alistua hallittavaksi, niin älä tule avuksikaan."

160. Kun Gelon kuuli Syagrosen tylyt sanat, lausui hän lopuksi näin: "Oi spartalainen vieras, kun ihmistä kohtaan syydetään herjauksia, joutuu tavallisesti hänen mielensä kuohuksiin. Mutta vaikka puheesi on osoittanut röyhkeyttä, et kuitenkaan ole saattava minua vuorostani esiintymään sopimattomasti. Vaan koska te niin kiivaasti pidätte kiinni ylijohdosta, olisi luonnollista, että minä, vielä enemmän kuin te, siitä pitäisin kiinni, minä, joka olen paljoa suuremman sotajoukon ja monta vertaa lukuisampien laivojen johtaja. Mutta koska tämä ehtoitus on niin kovin vastenmielinen teille, tahdomme mekin jossakin kohden peräytyä entisestä vaatimuksestamme. Jos siis te johdatte maasotajoukkoa, johdan minä laivastoa. Mutta jos teitä haluttaa johtaa merellä, tahdon minä johtaa maajoukkoa. Ja teidän täytyy joko tyytyä tähän tai mennä matkoihinne, vailla tämmöisiä sotatovereita."

161. Tämän esityksen siis Gelon teki. Mutta atenalaisten sanansaattaja ehätti lakedaimonilaisen edelle ja vastasi näin: "Oi syrakusalaisten kuningas, ei johtajan, vaan sotajoukon tarpeessa on Hellas meidät luoksesi lähettänyt. Mutta näyttää siltä kuin et sinä tahtoisin lähettää sotajoukkoa muulla ehdolla, kuin että itse pääset Hellaan ylijohdajaksi, ja että vain halusta tähän olet tuova sotajoukkosi. Niin kauan kuin nyt pyysit johtaa koko helleeniläistä sotajoukkoa, oli meille atenalaisillo kyllin pysyä alallamme, koska ymmärsimme lakonilaisen jaksavan puhua meidän molempienkin puolesta. Mutta koska luovut koko sotajoukon johdosta ja pyydät vain laivaston päällikkyyttä, niin on asianlaita tämä. Vaikkakin lakonilainen sallisi sinun olla sen päällikkönä, niin me emme kuitenkaan ole sitä sallivat. Sillä se on meidän, jos nimittäin eivät lakedaimonilaiset itse sitä halua. Jos siis nämä tahtovat sitä johtaa, emme me pane vastaan, mutta kenenkään muun emme aio sallia olla laivaston päällikkönä. Suottahan olisimme silloin itsellemme hankkineet suurimman merivoiman helleenein kesken, jos myöntäisimme johdon syrakusalaisille — me atenalaiset, jotka muodostamme vanhimman kansan ja olemme ainoat helleenit, jotka emme ole muualta siirtyneet. Atenalaisten keskuudestahan runoilija Homeroskin sanoi sen miehen tulleen Ilioniin, joka parhaiten osasi asettaa taistorintamaan ja järjestää sotajoukon. Niinpä ei meitä ollenkaan voi moittia, kun näin puhumme."

162. Gelon vastasi näin: "Atenalainen vieras, näyttää siltä kuin teillä olisi käskijöitä, mutta ei tulisi olemaan käskettäviä. Koska nyt kuitenkin, missään kohden myöntymättä, tahdotte kaikkea, niin lähtekää, kuta pikemmin, sitä parempi, takaisin ja ilmoittakaa Hellaalle, että sen vuodelta on riistetty kevät." Sen lausunnon merkitys on tämä. Samoin kuin on selvää, että vuodessa kevät on arvokkain, samoin oli helleenien sotajoukossa Gelonin sotavoima arvokkain. Hän oli siis sitä mieltä, että kun Hellaalta oli riistetty liitto hänen kanssaan, oli ikäänkuin jos vuodelta olisi riistetty kevät.

163. Näin siis Gelonin kanssa neuvoteltuaan helleenien sanansaattajat purjehtivat tiehensä. Senvuoksi Gelon, joka pelkäsi, että helleenit eivät voisi päästä voitolle barbarista, ja piti kovana ja sietämättömänä tulla Peloponnesokseen ja joutua lakedaimonilaisten hallittavaksi, vaikka itse oli Sikelian itsevaltiainen, heitti sikseen sen tien ja kääntyi toiselle. Sillä heti saatuaan tietää persialaisen astuneen Hellespontoksen yli, hän lähetti erään Kos-saaren miehen, Kadmoksen, Skytheen pojan, kolmella viisikymmenäirokkaalla Delfoihin, mukanaan paljon rahaa ja huulillaan ystävällisiä sanoja, odottamaan, mille puolelle taistelu kallistuisi; ja jos barbari voittaisi, tulisi hänen antaa tälle rahat sekä

maata ja vettä niiden puolelta, joita Gelon hallitsi, mutta jos helleenit voittaisivat, tuli hänen tuoda ne takaisin.

164. Mainittu Kadmos oli ennen näitä tapauksia isältään vastaanottanut Kos-saaren vahvaksi lujitetun itsevaltiuden, mutta vapaaehtoisesti, eikä minkään vaaran pakosta, vaan oikeamielisyydestä, hän oli luovuttanut hallituksen Kos-saarelaisten omiin käsiin ja lähtenyt Sikeliaan, missä hän samolaisilta oli ottanut Zanklen kaupungin, joka sittemmin on saanut nimen Messene, ja sinne asettunut. Tämän Kadmosen, joka sillä tavoin oli Sikeliaan saapunut, siis Gelon lähetti matkaan hänen oikeamielisyytensä takia, minkä hän muistakin seikoista tunsu. Ja muitten oikeamielisten tekojensa lisäksi Kadmos jätti muistoksi myös tämän, joka ei ollut vähimpiä. Vaikka hän olisi voinut jäädä pitämään niitä suuria rahasummia, jotka Gelon hänen huostaansa oli uskonut, ei hän sitä tahtonut tehdä, vaan senjälkeen kuin helleenit olivat meritaistelussa päässeet voitolle ja Xerxes lähtenyt matkoihinsa, saapui hänkin Sikeliaan, tuoden takaisin kaikki rahat.

165. Sikelian asukkaat kertovat myös näin, että vaikkakin Gelon olisi joutunut olemaan lakedaimonilaisten päällikkyyden alaisena, hän kuitenkin olisi auttanut helleenejä, ellei Terillos, Krinippoksen poika ja Himeran itsevaltias, akragantilaisten yksinvaltiaan, Theronin, Ainesideraoksen pojan, Himerasta karkoittamana olisi tähän samaan aikaan tuottanut maahan kolmeasataatuhatta foinikialaista, libyalaista, iberiläistä, ligyiläistä, elisykiä, sardolaista ja kyrnolaista heidän päällikkönsä Amilkaan, Annonin pojan, karkhedonilaisten kuninkaan johdolla, jonka Terillos oman kestiystävyytensä nojalla ja varsinkin Anaxilaoksen, Kretineen pojan alttiuden avulla oli siihen taivuttanut. Tämä, joka oli Rhegionin itsevaltias, oli antanut omat lapsensa panttivangeiksi Amilkaalle ja sitten, appeansa auttaakseen, tuonut Amilkaan Sikeliaan. Anaxilaos oli näet nainut Terilloksen tyttären, jonka nimi oli Kydippe. Tästä syystä ei muka Gelon kyennyt auttamaan helleenejä ja siksi hän lähetti rahat Delfoihin.

166. Tähän he vielä lisäävät senkin, että samana päivänä, jolloin Gelon ja Theron voittivat karkhedonilaisen Amilkaan Sikeliassa, myös helleenit voittivat persialaisen Salamiin luona. Mutta Amilkaasta, joka isän puolelta oli karkhedonilainen, vaan äidin puolelta syrakusalainen, ja miehuutensa vuoksi oli päässyt karkhedonilaisten kuninkaaksi, olen kuullut, että hän hävisi heti taistelun jälkeen, jouduttuaan siinä tappiolle. Sillä häntä ei näkynyt missään, ei elävänä eikä kuolleen, vaikka Gelon antoi etsiä häntä järjensä kaikkialta.

167. Mutta karkhedonilaiset itse kertovat tällaisen tarinan, joka onkin todennäköinen, että nimittäin barbarit taistelivat helleenejä vastaan Sikeliassa, alkaen aamunkoitosta iltamyöhään saakka — niin pitkälle kerrotaan näet ottelun venyneen —, mutta että Amilkas sill'aikaa viiyyi leirissä uhraten ja poltti suurella roviolla kokonaisia teuraanruumiita. Ja kun hän parhaillaan valellessaan uhriteuraita, näki omaistensa pakenevan, heittäytyi hän tuleen. Ja siten hän paloi poroksi ja hävisi. Mutta Amilkaan kunniaksi, hävisipä hän sitten sillä lailla, kuin foinikialaiset kertovat, tai jollakin muulla tavoin, he edelleen uhraavat, ja lisäksi he ovat siirtolain kaikkiin kaupunkiin tehneet hänestä muistomerkkejä, mutta varsinkin itse Karkhedoniin.

168. Sen verran Sikeliasta. Mutta kerkyralaiset vastasivat lähettiläälle seuraavasti, ja tekivät näin. Sillä samat henkilöt, jotka olivat saapuneet Sikeliaan, koettivat saada puolelleen kerkyralaisetkin, puhuen heille samalla tavoin kuin Gelonille. Ja nämä lupasivatkin heti paikalla lähettää apua, selittäen, etteivät voineet sietää Hellaan joutuvan perikatoon. Sillä jos se sortui, ei heillä itsellään ollut edessään muuta kuin ensi tilassa joutua orjiksi. Niinpä heidän tulisi auttaa, mikäli mahdollista. Näin kauniilta kuulostavan vastauksen he antoivat. Vaan kun tuli aika lähteä avuksi, miehittivät he, vaikka heillä olikin mielessään muuta, kuusikymmentä laivaa, mutta laskivat töin tuskin ulapalle ja pysyttelivät lähellä Peloponnesosta, pitäen laivoja ankkurissa Pyloksen ja Tainaronin kohdalla, lakedaimonilaisten maassa, ja odottaen hekin, mille puolelle sota oli kallistuva. Eivätkä he uskoneet helleenien pääsevän voitolle, vaan luulivat persialaisen täydellisesti voittavan ja saavan koko Hellaan valtaansa. He tekivät siis tahallaan näin, voidakseen persialaiselle lausua tähän tapaan: "Oi kuningas, silloin kun helleenit koettivat saada meidät liittolaisiksi tähän sotaan, emme me tahtoneet asettua vastaasi emmekä tehdä mitään sinun mieltäsi vastaan, vaikka meidän sotavoimamme ei ollut suinkaan pienin ja vaikkamme olisi mukaamme ottaneet vähintä laivamäärää, vaan päinvastoin useimmat, ainakin atenalaisen jälkeen." Näin sanomalla he toivoivat voittavansa suurempia etuja kuin muut. Ja niin olisikin luullakseni käynyt. Helleenien varalle taas oli heillä valmiina toinen puolustus, jota he todella käyttivätkin. Kun nimittäin helleenit syyttivät heitä siitä, etteivät he olleet tulleet avuksi, sanoivat he miehittäneensä kuusikymmentä kolmisoutua, mutta eivät muka olleet asuntatuulilta voineet sivuuttaa Maleaa. Tämä oli ollut syynä siihen, etteivät olleet tulleet Salamiiseen, eivätkä he suinkaan mistään pahasta aikeesta olleet jättäytyneet meritaistelusta pois.

169. Täten he pettivät helleenit. Mutta kun kreetalaisen luokse määrätty helleenit koettivat saada nämä puolelleen, tekivät kreetalaiset näin. He lähettivät yhteisesti tiedustelijoita Delfoihin kysymään jumalalta, olisiko heidän edullista auttaa Hellasta. Mutta Pytia vastasi: "Oi te houkkiot, te valitatte niitä kyöneleitä, joita Minos Menelaokselle antamanne avun vuoksi teille tuotti, vihoissaan siitä, että

helleenit eivät auttaneet kostamaan hänen surmaansa Kamikoksessa, mutta että itse autoitte heitä, silloin kun muukalainen mies ryösti tuon naisen Spartasta." Kuultuaan tämän vastauksen kreetalaiset pidättäytyivät lähtemästä avuksi.

170. Kerrotaan näet Minoksen, etsiessään Daidalosta, saapuneen Sikaniaan, jota nyt sanotaan Sikeliaksi, ja siellä kärsineen väkivaltaisen kuoleman. Mutta jonkun ajan kuluttua saapuivat kreetalaiset jumalan yllytyksestä, kaikki, lukuunottamatta polikhnelaisia ja praisolaisia, suurella sotajoukolla Sikaniaan ja piirittivät viiden vuoden ajan Kamikos-kaupunkia, jossa minun aikoinani akragantilaiset ovat asuneet. Vaan kun he eivät kyenneet sitä valloittamaan eivätkä nälän ahdistamina voineet jäädä paikoilleenkaan, jättivät he aikeensa sikseen ja läksivät tiehensä. Mutta heidän jouduttuaan matkallaan Iapygian kohdalle, yllätti heidät ankara myrsky, joka viskasi heidät maihin. Ja kun alukset särkyivät eikä heillä niinmuodoin näyttänyt olevan mitään mahdollisuutta matkata Kreetaan, perustivat he siihen paikkaan Hyrian kaupungin, jäivät sinne ja muuttuivat kreetalaisista iapygilaisiksi messapiolaisiksi sekä saarelaisista mannermaalaisiksi. Hyrian kaupungista käsin he perustivat muitakin kaupunkeja, joita tarantolaiset paljoa myöhemmin koettivat hävittää, mutta kärsivät suuren tappion, niin että siitä koitui kaikista meille tunnetuista tappioista suurin helleenein mieshukka. Ja siinä kuoli sekä tarantolaisia itse että kolmesataa Rhegionin kansalaista, jotka Mikythoksen, Khoiroksen pojan, pakoittamina, olivat saapuneet auttamaan tarantolaisia, mutta kaatuneita tarantolaisia itseään ei laskettu. Vaan Mikythos oli Anaxilaoksen palvelija ja oli jätetty Rhegionin vallanpitäjäksi. Sittenmin hänet karkoitettiin Rhegionista, jonka jälkeen hän asutti Tegean Arkadiassa sekä vihki Olymphiaan useita kuvapatsaita.

171. Mutta se, mikä rhegionilaisista ja tarantolaisista mainittiin, on välikohtaus kertomuksessani. Vaan autioksi jääneeseen Kreetaan asettui, kuten praisolaiset kertovat, paljon ihmisiä, muiden muassa varsinkin helleenejä. Ja kolme miespolvea Minoksen kuoleman jälkeen sattuivat Troian tapaukset, joissa kreetalaiset eivät esiintyneet kehoimpina Menelaoksen puoltajina. Tämän johdosta kohtasivat, heidän Troiasta palattuaan, nälkä ja rutto heitä, samoin kuin heidän karjaansa, kunnes Kreeta toistamiseen joutui autioksi ja siihen asettui kolmas asujaimisto, joka nykyään, vanhan väestön jäännösten keralla, sitä viljelee. Näistä seikoista siis muistuttamalla Pytia pidätti kreetalaisia, kun he halusivat lähteä avustamaan helleenejä.

172. Tessalialaiset taas pitivät aluksi pakosta meedialaisten puolta, sillä he osoittivat, että aleuadien vehkeet eivät heitä miellyttäneet. Heti näet saatuaan tietää persialaisen aikovan astua Europan puolelle he lähettivät sanansaattajia Isthmokseen. Isthmoksessa olivat nimittäin koolla Hellaan edustajat, jotka Hellaan parasta tarkoittavat kaupungit olivat valinneet. Heidän luokseen saavuttuaan lausuivat tessalialaisten sanansaattajat: "Hellaan miehet, tulee vartioida Olympoksen ääreistä pääsypaikkaa, jotta Tessalia ja koko Hellas olisivat turvassa sodalta. Me puolestamme olemme valmiit ottamaan osaa vartioimiseen, mutta teidänkin täytyy lähettää suuri sotajoukko, sillä, jollette lähetä, niin tietäkää, että aiomme tehdä sovinnon persialaisen kanssa. Sillä ei meidän yksinään tarvitse, niin kaukana muun Hellaan edustalla vahtia pitäen, teidän puolestanne tuhoutua. Mutta jollette tahdo auttaa, ette toisaalta myöskään saata pakoittaa meitä mihinkään. Sillä kaikkea pakkoa voimakkaampi on mahdottomuus. Ja silloin me itse koetamme keksiä jonkun keinon pelastuaksemme." Näin lausuivat tessalialaiset.

173. Helleenit päättivät tämän johdosta lähettää Tessaliaan merta myöten maasotajoukon vartioimaan pääsypaikkaa. Ja kun sotajoukko oli kokoontunut, purjehti se Euripoksen kautta. Päästyään Alokseen Akhaiassa se astui maihin ja matkasi Tessaliaan, jätettyään laivat siihen paikkaan, sekä saapui Tempe-laaksoon, joka alisesta Makedoniasta kulkee Tessaliaan Peneios-joen vartta pitkin, Olympos- ja Ossa-vuorten välitse. Sinne asettuivat kokoontuneet helleenit, noin kymmentuhatta raskasaseista, leiriin, ja niitten lisäksi tuli tessalialaisten ratsuväki. Lakedaimonilaisten päällikkönä oli Euainetos, Karenoksen poika, joka oli valittu polemarkkien joukosta, mutta ei ollut kuninkaallista sukuperää, atenalaisten taas Themistokles, Neokleen poika. Siellä he viipyivät vain muutamia päiviä. Sillä makedonialaisen Alexandroksen, Amyntaan pojan, luota saapui sanansaattajia, jotka neuvoivat heitä lähtemään matkoihinsa eikä jäämään solaan, jotteivät joutuisi lähestyvän sotaväen jalkoihin tallatuiksi, viitaten sillä lukuisaan sotajoukkoon ja laivastoon. Kun sanansaattajat neuvoivat heitä näin ja kun neuvo näytti hyvältä ja makedonialainen ilmeisesti oli heitä kohtaan hyvänsuopa, niin he noudattivat sitä. Mutta minun luullakseni taivutti heidät siihen pelko, koska kuulivat toisestakin Tessaliaan vievästä tiestä, joka ylisen Makedonian puolelta kulki perraibien alueen kautta Gonnos-kaupungin kohdalta ja josta itse asiassa Xerseen sotajoukko tunkeutuikin maahan. Niinpä helleenit astuivat takaisin laivoihinsa ja matkasivat jälleen Isthmokseen.

174. Tämä Tessalian-retki tapahtui silloin, kun kuningas juuri oli astumaisillaan Aasiasta Europan puolelle ja jo oli Abydoksessa. Mutta liittolaisensa menettäneet tessalialaiset kävivät nyt alttiisti, eikä enää epäröiden, meedialaisten puolelle, niin että he tapausten kehittyessä osoittautuivat kuninkaalle mitä hyödyllisimmiksi.

175. Mutta Isthmokseen saavuttuaan helleenit keskenään neuvottelivat Alexandroksen sanojen johdosta, miten ja mihinkä paikkoihin he järjestäisivät sodan. Ja voitolle pääsi se mielipide, että tuli

vartioida Thermopylain solaa. Se näet näytti olevan kapeampi Tessaliassa olevaa ja samalla lähempänä heidän omaa maataan. Vaan siitä polusta, jonka avulla helleenit sitten Thermopylaissa saarrettiin, he eivät tienneet mitään, ennenkuin Thermopylaihin saavuttuaan saivat siitä tiedon trakhinialaisilta. Tätä solaa he siis päättivät vartioida estääkseen barbaria tunkeutumasta Hellaaseen; laivaston taas oli määrä purjehtia Histiaiotis-maakunnassa sijaitsevaan Artemisioniin. Nämä paikat ovat näet lähellä toisiaan, niin että toisesta voi saada tietää, mitä toisessa tapahtuu, ja ne ovat tämänluontoiset.

176. Mitä ensiksikin Artemisioniin tulee, on siinä leveä Traakian-meri joka kapenee kaidaksi, Skiathos-saaren ja Magnesian mantereen väliseksi väyläksi. Ja heti tämän kapean salmen ääressä on jo Artemisionin rannikko Euboiassa, ja siinä on Artemiin pyhättö. Trakhinian kautta Hellaaseen vievä sola taas on kapeimmalta kohdaltaan puolen pletrin levyinen. Kapein väli ei kuitenkaan ole tällä kohdalla, vaan muualla maassa, nimittäin Thermopylain edessä ja takana; toinen paikka on solan takana olevan Alpenoin ääressä, missä on vain yksien vaunujen kuljettava tie, toinen sen edessä, Foinix-joen varrella, lähellä Anthelen kaupunkia, missä niinkään on vain yksien vaunujen kuljettava tie. Thermopylain länsipuolella on pääsyton, jyrkkä ja korkea vuori, joka jatkuu Oitaan saakka. Tiestä itäänpäin taas alkavat meri ja rämeet. Solassa on tällä kohtaa lämpimiä lähteitä, joitten nimenä maan asukasten kesken on Khytroi (s.o. "Padat"), ja näitten ääressä sijaitsee Herakleen alttari. Tämän solan kohdalle oli rakennettu muuri, jossa vanhastaan oli portti. Muurin olivat fokilaiset pelosta rakentaneet, silloin kun tessalialaiset olivat tulleet thesprotien alueelta asettuakseen asumaan Aiolismaahan, jonka he vielä nytkin omistavat. Ja kun nyt siis tessalialaiset silloin koettivat laskea heidät valtansa alle, torjuivat fokilaiset heidät ja johdattivat kuumaa vettä solaan, saattaakseen seudun tulvilleen. Ja he tekivät kaiken voitavansa estääksensä tessalialaisia samoamasta heidän maahansa. Ikivanha muuri oli nyt siis ennestään olemassa, mutta enin osa siitä oli aikojen kuluessa jo sortunut. Vaan nytpä helleenit päättivät uudestaan pystyttää sen ja siltä kohtaa torjua barbarin Hellaasta. Aivan lähellä tietä on Alpenoi niminen kylä. Siitä arvelivat helleenit saavansa elatusta.

177. Nämä paikat siis näyttivät helleeneistä sopivilta. Sillä kaikkea ennakolta harkittuaan ja ottaen huomioon, että barbarit eivät voisi käyttää suurta mieslukuaan eikä ratsuväkeään, he päättivät siellä kohdata Hellaaseen hyökkävää vihollista. Ja saatuaan tietää persialaisen olevan Pieriassa he hajaantuivat Isthmoksesta ja läksivät sotaan, toiset heistä jalkasin Thermopylaihin, toiset merta myöten Artemisioniin.

178. Siispä helleenit kiireimmän kautta riensivät sinne, mihin kukin oli määrätty. Mutta sillä välin delfolaiset, peloissaan omasta ja Hellaan puolesta, kysyivät jumalalta neuvoa, ja heille vastattiin, että heidän tuli rukoilla tuulia; näistä näet oli Hellas saapa vahvat liittolaiset. Saatuaan tämän oraakelinvastauksen delfolaiset ensiksi ilmoittivat niille helleeneille, jotka tahtoivat pysyä vapaina, saamansa vastauksen, ja ilmoittamalla sen näille, jotka kovasti pelkäsivät barbareja, he hankkivat itselleen ikuista kiitosta. Tämän jälkeen delfolaiset vihkivät tuulille alttarin Thyiassa, missä Kefisoksen tyttären, Thyian, pyhä alue sijaitsee, hänen jonka mukaan itse paikkakin kantaa tätä nimeä, ja uhrasivat niille.

179. Niinpä delfolaiset oraakelinlauseen johdosta vielä nytkin suostuttavat tuulia. Mutta Xerxeen laivasto lähti liikkeelle Thermen kaupungista ja suuntausi kymmenellä parhaiten kulkevalla laivallaan suoraa päätä Skiathosta kohti, missä ennestään oli vartioimassa kolme helleeniläistä laivaa, troizenilainen, aiginalainen ja attikalainen. Vaan nähdessään kaukaa barbarien laivat helleenit lähtivät pakoon.

180. Jälestä seuraavat barbarit valtasivat heti troizenilaisen laivan, jonka päällikkönä oli Prexinos, ja sitten he veivät sen miehistön kauniimman miehen laivan kokkaan ja teurastivat hänet, pitäen onnellisena entenä, että se helleeni, jonka he kaikista ensiksi olivat saaneet haltuunsa, myös oli kauniin. Mutta tämän teurastetun miehen nimi oli Leon. Ja kenties hän kohtalostaan osaksi myös sai kiittää nimeään [Leon merkitsee "jalopeuraa"].

181. Mutta aiginalainen laiva, jonka päällikkönä oli Asonides, tuotti heille vastusta. Siinä oli soturina Pythes, Iskhenooksen poika, joka sinä päivänä esiintyi mitä urhoollisimmin. Sillä laivan jouduttua vihollisten valtaan hän teki vastarintaa siihen saakka, kunnes oli miltei kappaleiksi hakattu. Mutta kun hän kaatuessaan ei kuollut, vaan jäi henkiin, tekivät laivastosotureina palvelevat persialaiset kaikkensa pelastaakseen hänet, lääkiten hänen haavojaan mirhamilla ja käärien niitten ympäri byssos-liinaisia siteitä. Ja saavuttuaan takaisin omaan leiriinsä he suuresti ihailien näyttelivät häntä koko sotajoukolle ja hoitelivat häntä hyvin. Mutta muita, samasta laivasta vangitsemiaan helleenejä, he kohtelivat orjina.

182. Sillä tavoin vallattiin kaksi näistä laivoista. Kolmas sitä vastoin, jonka päällikkönä oli eräs atenalainen Formos, pakeni, mutta ajautui karille Peneioksen suulla, jolloin barbarit saivat haltuunsa laivan, mutta eivät miehistöä. Sillä heti karille jouduttuaan atenalaiset hyppäsivät maihin Tessaliassa ja matkasivat kotia Atenaan.

183. Tämän saivat Artemisionin luo leiriytyneet helleenit tietää Skiathos-saareissa olevista

vartionuotioista. Ja saatuaan sen tietää he pelästyivät ja siirtyivät Artemisionista Khalkiiseen, vartioidakseen Euriposta, mutta jättivät päivävahteja Euboian kukkuloille. Vaan barbarien kymmenestä laivasta kulki kolme Skiathos-saaren ja Magnesian välisen riutan luo, jonka nimenä on Myrmex. Sinne barbarit pystyttivät kivipatsaan, jonka olivat tuoneet muassaan. Sitten itse laivasto lähti liikkeelle Thermestä, ja koska heillä oli reitti selvänä, laskivat he kaikilla laivoillaan vesille, yhdentoista päivän kuluttua siitä, kun kuningas oli alkanut marssia Thermestä. Mutta riutan, joka on melkein itse salmessa, oli heille näyttänyt skyrolainen Pammon. Ja koko päivän purjehtien barbarit suorittivat matkan Magnesian aluetta olevaan Sepias-niemeen saakka sekä Kasthanaian kaupungin ja Sepias-niemen väliseen rantaan.

184. Tähän paikkaan ja Thermopylaihin saakka oli sotajoukko päässyt vaurioitta, ja sen lukumäärä oli silloin vielä, kuten minä laskemalla olen havainnut, tämä. Aasiasta tulleilla laivoilla, joita oli tuhatkaksisataaseitsemän, teki alussa kaikista kansoista muodostunut väkijoukko kaksisataaneljäkymmentäyksituhatta neljäsataa miestä, kun laskee kussakin laivassa olleen kaksisataa miestä. Näillä laivoilla palveli sotilaina, lukuunottamatta kunkin laivan vakinaisia merisotamiehiä, kolmekymmentä miestä, persialaisia, meedialaisia ja sakeja; tämä toinen joukko tekee kolmekymmentäkuusituhattakaksisataakymmenen miestä. Tähän ja aikaisempaan lukumäärään minä vielä lisään viisikymmenairokkaitten miehistön, olettaen sen — oli se sitten suurempi tai pienempi — kahdeksaksikymmeneksi mieheksi kutakin kohti. Näitten alusten luku laskettiin, kuten jo ennen on mainittu, kolmeksi tuhaneksi; siis tekisi niissä olevien miesten luku kaksikymmentäneljäituhatta. Tämä siis oli Aasiasta tullut merisotaväki, joka teki kaikkiaan viisisataaseitsemäntoistatuhatta kuusisataakymmenen miestä. Jalkaväkeä taas oli miljoona seitsemänsataatuhatta, ratsuväkeä kahdeksankymmentätuhatta. Näihin minä vielä tahdon lisätä kameleilla ratsastavat arabialaiset ja vaunuissa ajavat libyalaiset, joitten määrän oletan kahdeksikymmeneksituhanneksi. Siispä laivaväen ja maasotajoukon lukumäärä yhteenlaskettuna tekee kaksi miljoonaa kolmesataaseitsemäntoistatuhatta kuusisataakymmenen miestä. Tässä on mainittu itse Aasiasta tuotu sotajoukko, jättämällä sikseen myötäseuraava palvelusväki ja viljankuljetus-alukset sekä kaikki ne, jotka niissä purjehtivat.

185. Mutta nyt on koko tämän jo yhteenlasketun sotajoukon lisäksi luettava vielä Europasta tuotu sotajoukko. Tässä täytyy kuitenkin rajoittua vain arveluihin. Niinpä Traakian ja Traakian edustalla olevien saarten helleenit asettivat satakaksikymmentä laivaa, ja näitten laivojen miehistö teki kaksikymmentäneljäituhatta. Ja sen maasotaväen määrä, jonka asettivat traakialaiset, paionit, eordit, bottiailaiset, khalkidien heimo, brygit, pieriläiset, makedonialaiset, perraibit, ainianit, dolopit, magnetit, akhaialaiset ja kaikki Traakian rannikolla asustavaiset — näiden kansojen maasotaväen lukumäärä teki luullakseni kolmesataatuhatta miestä. Tämä summa, lisättyinä Aasiasta tulleitten lukuun, tekee kaikkiaan kaksi miljoonaa kuusisataaneljäkymmentäyksituhatta kuusisataakymmenen taistelukuntoista miestä.

186. Näin suuri oli luvultaan taistelukuntoinen sotaväki, mutta sen mukana seuraavaa palvelusväkeä, viljankuljetusveneitä ynnä muitten sotajoukon myötä purjehtivien alusten miehistöä en arvele olleen ensinmainittua joukkoa vähemmän, vaan enemmän. Mutta minä oletan niiden luvun yhtä suureksi kuin taistelukuntoisen väen, en ollenkaan suuremmaksi enkä pienemmäksi. Ja jos niiden luku pannaan yhtä moneksi kuin oli taistelukuntoisia, teki niitten määrä täyteen yhtä monta tuhatta miestä. Niin muodoin vei Xerxes, Dareioksen poika, Sepias-niemeen ja Thermopylaihin saakka viisi miljoonaa kaksisataakahdeksankymmentäkolmetuhatta kaksisataakaksikymmentä miestä.

187. Tämä siis oli Xerseen koko sotajoukon miesluku, mutta naisten, sekä ruuanlaittajain että jalkavaimojen, samoin kuin kuohilasten määrää ei kukaan saattane täsmälleen sanoa. Eikä myöskään juhtien ynnä muiden taakkoja kantavien elukoiden sekä mukana seuraavien indialaisten koirien lukumäärää kukaan voisi ilmoittaa. Näin ollen ei minusta ole ensinkään ihme, että jokien vedet ehtyivät, vaan enemmänkin minua kummastuttaa, että ruokavarat riittivät niin monelle kymmenelle tuhannelle hengelle. Sillä olen laskenut ja havainnut, että jos kukin päivässä olisi saanut khoiniksin vehnää, eikä enempää, olisi kutakin päivää kohti suoritettu satakymmentuhatta kolmesataaneljäkymmentä medimniä. [Summassa on laskuvirhe. Jos jokainen 5,283,220:sta miehestä kunakin päivänä sai khoiniksin, tekee, koska 1 medimni oli 48 khoiniksia, puheenalainen määrä 110,067 1/12 medimniä.] Vaan sitä, mikä meni naisille, kuohilaille, juhille ynnä koirille, en laske. Mutta niin monien tuhansien miesten joukossa ei yksikään kauneutensa eikä kokonsa puolesta paremmin ansainnut olla tämän sotajoukon johtajana kuin Xerxes itse.

188. Ja kun nyt laivasto liikkeelle lähdettyään purjehti vesille ja laskei Kasthanaian kaupungin ja Sepias-niemen väliseen rantaan, kiinnitettiin ensimmäiset laivat maahan, mutta muut näitten eteen ankkureihin. Sillä koska rannikko ei ollut laaja, olivat laivat asetetut, keula merelle päin, kahdeksaan riviin. Sen yön he viettivät täten, mutta varhain aamulla alkoi, ilman oltua selkeä ja tyyni, meri kohista, ja nousi ankara myrsky ja raju itätuuli, jota näitten seutujen asujamet sanovat "Hellespontoksen tuuleksi". Kaikki ne miehistöstä, jotka huomasivat tuulen yltyvän ja joitten ankkuripaikka sen salli, vetivät ennen myrskyn tuloa laivansa maihin ja pelastuivat siten itse, samoin kuin heidän laivansa.

Mutta kaikki ne laivat, jotka myrsky ulapalla yllätti, se ajoi osaksi niisanottuun Ipnoihin, Pelionin äärelle, osaksi rannikkoa kohti. Toiset ajautuivat itse Sepias-nientä vastaan, toiset Meliboian kaupunkiin, toiset taas viskautuivat Kasthanaiaan. Ja myrskyä oli kerrassaan mahdoton kestää.

189. Mutta kerrotaan sellainen tarina, että atenalaiset erään ennuslauseen nojalla olivat kutsuneet avukseen Boreaan [s.o. Pohjatuulen], koska heille aikaisemmin oli tullut toinen oraakelineuvo, joka käski heidän kutsua avukseen vävynsä. Helleenien kertomuksen mukaan on näet Borealla attikalainen vaimo, Erekhtheuksen tytär Oreithyia. Tämän lankouden nojalla siis, kuten maine käy, atenalaiset päättivät Boreaan olevan heidän vävynsä. Ja kun he, ollessaan laivaleirissä Euboian Khalkiissa, huomasivat myrskyn kiihtyvän tai jo sitä ennen, he kutsuivat avuksi Boreasta ja Oreithyiaa, rukoillen näitä auttamaan heitä itseään sekä tuhoamaan barbarien laivat, kuten ennenkin olivat Athoksen luona tehneet. Tämänkö vuoksi Boreas kävi barbarien kimppuun heidän ollessaan ankkurissa, sitä en saata sanoa. Mutta ainakin atenalaiset kertovat Boreaan, joka jo ennen oli heitä auttanut, nytkin tämän teon aikaansaaneen. Ja palattuaan kotiin he pystyttivät Borealle pyhätön Ilisos joen partaalle.

190. Tässä onnettomuudessa kertovat ne, jotka vähimmän määrän mainitsevat, tuhoutuneen ainakin neljäsataa laivaa ja miehiä suunnattoman luvun sekä äärettömän paljon tavaraa. Niinpä tämä haaksirikko koitui erinomaisen hyödylliseksi eräälle Ameinokles nimiselle magnetille, Kretineen pojalle, joka omisti maata Sepias-niemen seuduilla. Hän korjasi näet haltuunsa paljon kultaisia juoma-astioita, jotka myöhemmin ajautuivat maihin, ja niinikään paljon hopea-astioita; löysipä hän persialaisten sotarahastonkin ja anasti suunnattomat määrät tavaraa. Mutta vaikka hän löydöstään suuresti rikastuikin, ei hän muissa kohdin ollut onnellinen. Sillä hänelle tuotti surua muuan tuskallinen tapaus, hän kun joutui oman poikansa surmaajaksi.

191. Mutta tuhoutuneitten viljankuljetus- ja muiden alusten määrää ei laskettukaan. Niinpä laivaston päälliköt, peloissaan että tessalialaiset heitä ahdistaisivat, kun heidän oli käynyt näin huonosti, laittoivat itselleen korkean suoja-aitauksen laivahylyistä. Sillä myrskyä kesti kolme päivää. Lopuksi maagit toimittivat teurasuhreja ja koettivat loitsuilla tynnyttää tuulta, jonka ohella he myös uhrasivat Thetiille ja nereideille. Ja neljäntenä päivänä he taltuttivat tuulen, taikka sitten se muuten itsestään asettui. Mutta Thetiille he uhrasivat, kuultuaan ioonilaisilta sen tarinan, että hänet oli tästä paikasta ryöstänyt Peleus ja että koko Sepias-niemen rannikko oli hänen ja muiden nereidien oma.

192. Niinpä tuuli neljäntenä päivänä asettui. Mutta seuraavana päivänä, ensimmäisenä siitä, kun myrsky oli päättynyt, juoksivat päivävahtit alas Euboian kukkuloilta ja ilmoittivat helleeneille kaikki, mitä haaksirikossa oli tapahtunut. Saatuaan siitä tiedon nämä rukoilivat Poseidon pelastajaa ja valoivat juomauhrin, jonka jälkeen he kiireimmän kautta riensivät takaisin Artemisioniin, toivoen tapaavansa vain aniharvoja laivoja vastassansa.

193. Tultuaan nyt toisen kerran Artemisionin kohdalle he asettuivat sinne laivaleiriin. Ja helleenit ovat siitä perin käyttäneet Poseidon "pelastajan" nimitystä aina näihin saakka. Mutta tuulen taltuttua ja laineiden asetuttua barbarit työnsivät laivansa vesille ja lähtivät purjehtimaan mantereen rantaa myöten. Ja kierrettyään Magnesian niemen kärjen he oikopäätä purjehtivat Pagasaihin johtavaan poukamahan. Tässä Magnesian poukamassa on se paikka, mihin Iasonin tovereineen kerrotaan jättäneen Herakleen, silloin kun tämä, heidän ollessaan matkalla kolkhilaiseen Aiaan noutaakseen oinaantaljan, oli Argo-laivasta lähetetty hakemaan vettä. Sieltä oli heidän määrä, otettuaan vettä, laskea ulapalle. Tämän johdosta paikka sai nimen Afetai. [Nimi muistuttaa erästä kreikkalaista verbiä, joka merkitsee: lähettää pois t. liikkeelle.] Siihen siis Xerxeen väki asettui ankkuriin.

194. Mutta viisitoista näistä laivoista sattui lähtemään vesille paljoa myöhemmin kuin muut, ja ne nähtävästi huomasivat Artemisionin luona olevat helleenien laivat. Tällöin barbarit luulivat näitä omikseen, mutta purjehtiessaan niitä kohti he joutuivatkin helleenien käsiin. Niitten päällikkönä oli Aiolian Kymen käskynhaltija Sandokes, Thamasioksen poika, jonka Dareios kuningas ennen näitä tapauksia tällaisesta syystä oli otattanut kiinni ja käskenyt ristiinnaulita. Sandokes, joka oli kuninkaallisia tuomareita, oli ottanut lahjoja ja langettanut väärän tuomion. Mutta kun hän parhaillaan ristissä riippui, havaitsi Dareios punnitessaan, että Sandokeen kuninkaallista huonetta kohtaan tekemät hyvät työt olivat suuremmat kuin hänen hairahduksensa. Sen havaittuaan ja käsittäen itse menetelleensä suuremmalla pikaisuudella kuin viisaudella Dareios päästi hänet vapaaksi. Mutta vaikka siis Sandokes täten oli pelastunut Dareios kuninkaan määräämästä kuolemanrangaistuksesta ja jäänyt henkiin, ei hänen nyt, helleenejä vastaan purjehtiessaan, ollut sallittu toistamiseen pelastua ja jäädä eloon. Sillä nähtyään barbarien purjehtivan päin, helleenit, jotka huomasivat heidän tekemänsä erehdyksen, laskivat heitä vastaan ja vangitsivat heidät huokeasti.

195. Yhdessä näistä laivoista purjehti ja joutui vangiksi Aridolis, Kaarian Alabandan itsevaltias, toisessa pafolainen sotapäällikkö Penthyllos, Demonoksen poika, joka toi kaksitoista laivaa Pafoksesta, mutta, Sepias-niemen luona vallinneessa myrskyssä kadotettuaan niistä yksitoista, purjehti ainoalla jällellepääneellä laivallaan, silloin kun hän Artemisionin luona joutui vangiksi. Näiltä utelivat helleenit,

mitä tahtoivat saada tietää Xerxeen sotajoukosta, ja lähettivät heidät sitten sidottuina Korintoksen kannakselle.

196. Barbarien laivasto, lukuunottamatta niitä viittatoista, joita mainitsin Sandokeen johtaneen, saapui siis Afetaihin. Mutta Xerxes ynnä maasotajoukko matkasi Tessalian ja Akhaian kautta ja oli jo kolme päivää sitten tunkeutunut Malis-maakuntaan. Sitä ennen hän oli Tessaliassa pannut toimeen ratsukilpailun, missä koetteli omaansa ja tessalialaista hevosväkeä, koska hän oli kuullut tämän olevan helleenien kesken parhaimman. Mutta siinä jäivät helleeniläiset hevoset toisista paljon jällelle. Ja Tessalian joista oli Onokhonos ainoa, joka ei riittänyt sotaväelle, kun sen vettä juotiin. Mutta Akhaiassa virtaavista joista yksin sekini, joka niistä on suurin, nimittäin Epidanos, riitti vain töin tuskin.

197. Xerxeen saavuttua Alokseen Akhaiassa kertoivat hänelle oppaat, jotka tahtoivat kaikkea selittää, Zeus Lafystioksen pyhättöä koskevan paikallistarun, jonka mukaan Athamas, Aioloksen poika, oli, yksissä neuvoin Inon kanssa, keksinyt Frixoksen pään varalle salajuonen ja kuinka sittemmin akhaialaiset oraakelinlauseen johdosta ovat säätäneet tämän jälkeläisille tämmöiset tehtävät. Sitä, joka tästä suvusta on vanhin, he käskevät pysyttelemään poissa "Leiton'ista" (s.o. kansantalosta) ja vartioivat sitä itse. "Leiton'iksi" sanoivat näet akhaialaiset prytaneionia. Mutta jos hän käy siihen sisälle, ei hän millään keinoin pääse sieltä ulos, ennenkuin hänen on määrä joutua uhrattavaksi. Jo monet näistä, joitten täytyy joutua uhrattaviksi, ovat, tätä peläten, lähteneet karkuun toiseen maahan; mutta jos he ajan vierittyä palaavat takaisin ja saadaan kiinni, toimitetaan heidät prytaneioniin. Sitten viedään mies ylt'yleensä seppeleiden peittämänä ja juhlasaatossa uhrattavaksi. Tämä kohtalo on tullut Kytissoroksen, Frixoksen pojan, jälkeläisten osaksi, siitä syystä, että kun akhaialaiset oraakelinlauseen johdosta aikoivat tehdä Athamaasta, Aioloksen pojasta, sovitushuria maan puolesta ja juuri olivat uhraamaisillaan hänet, tämä Kytissoros saapui kolkhilaisesta Aiasta ja pelasti hänet. Mutta tämän tekonsa kautta hän nostatti jumalan vihan omiin jälkeläisiinsä. Vaan kun Xerxes tämän kuultuaan saapui pyhän lehdon läheisyyteen, pysytteli hän itse aina siitä syrjässä ja käski koko sotajoukon tehdä samoin; ja Athamaan jälkeläisten taloa hän piti kunniaissa samalla tavoin kuin tempelialuettakin.

198. Tämä tapahtui Tessaliassa ja Akhaiassa. Niiltä seuduilta Xerxes kulki Malis-maahan merenlahden vartta, jossa joka päivä syntyy vuoksi ja luode. Tämän lahden rannoilla on tasainen kohta, joka toiselta puoleltaan on leveä, toiselta hyvin kaita. Paikan ympärillä on korkeita pääsytömiä vuoria, niinsanotut Trakhinian kalliit, jotka sulkevat koko Malis-maan. Ensimmäinen kaupunki lahden äärellä, Akhaiasta tullessa, on Antikyra, jonka luona ainianien maasta virtaava Sperkheios-joki laskee mereen. Siitä on noin kahdenkymmenen stadionin päässä toinen, Dyras niminen joki, jonka tarina tietää ilmestyneen Herakleen avuksi, silloin kun tämä paloi. Siitä on, taaskin kahdenkymmenen stadionin päässä, kolmas joki, jonka nimenä on Melas.

199. Tästä Melas-joesta on noin viiden stadionin päässä Trakhis-kaupunki. Siltä kohtaa on koko tämän maan levein väli vuorilta mereen, ja niiden luona sijaitsee Trakhis. Tasanko on näet siitä paikasta kahdenkymmenenkahden tuhannen pletrin levyinen. Mutta Trakhinian maata ympäröivässä vuoressa on, Trakhis-kaupungista etelään päin, rotko, ja tämän rotkon halki virtaa Asopos-joki pitkin vuoren juurta.

200. On myös toinen, ei varsin suuri joki, Foinix, joka on etelään päin Asopoksesta ja, virraten näistä vuorista, laskee Asopokseen. Foinix-joen kohdalla on väli kapein, sillä siellä on ainoastaan siihen rakennettu ajotie. Foinix-joesta taas on viisitoista stadionia Thermopylaihin. Mutta Foinix-joen ja Thermopylain välillä on Anthele niminen kylä, jonka ohitse juuri Asopos virtaa ja sitten laskee mereen, ja sen ympärillä on leveä tasanko, mihin on perustettu Demeter Amfiktyoniin pyhättö ja missä sijaitsevat amfiktyonien istuimet ja itse Amfiktyonin pyhättö.

201. Kuningas Xerxes siis piti leiriä Malis-maan Trakhiniassa, mutta helleenit solatiessa. Tämän paikan nimenä on useimpien helleenien kesken Thermopylai, mutta maanasukasten ja ympärillä asuvaisten kesken Pylai. Molemmat sotajoukot olivat niinmuodoin leirissä näissä paikoissa, ja Xerxes vallitsi koko pohjoista seutua Trakhis-kaupunkiin saakka, helleenit taas koko etelän ja suven puoleista seutua tällä mantereella.

202. Ja ne helleenit, jotka tässä paikassa jäivät odottamaan persialaista, olivat seuraavat: kolmesataa raskasaseista spartalaista, tuhat tegealaista ja mantineialaista, puolet kumpiakin, satakaksikymmentä miestä Arkadian Orkhomenoksesta sekä muusta Arkadiasta tuhat. Näin monta oli arkadialaisia. Korintoksesta taas oli neljäsataa ja Flius-kaupungista kaksisataa sekä Mykenaista kahdeksankymmentä miestä. Nämä olivat saapuneet Peloponnesoksesta; boiutilaisia taas oli seitsemänsataa thespialaista ja neljäsataa teebalaista.

203. Näitten lisäksi tulivat opuntilaiset lokrilaiset, jotka koko sotavoimineen olivat aseisiin kutsutut, sekä tuhat fokilaista. Heidät olivat näet helleenit kutsuneet avukseen, sanansaattajien kautta ilmoittaen itse tulleensa toisten etujoukkona ja muiden liittolaisten olevan joka päivä odotettavissa; meri oli heillä turvattu, sitä kun vartioivat atenalaiset, aiginalaiset ynnä muut laivastopalvelukseen määrättyt, eikä

heillä ollut mitään pelättävää. Sillä se, joka Hellasta vastaan hyökkäsi, ei ollut jumala, vaan ihminen, eikä ollut eikä tulisi olemaan ketään kuolevaista, jota ei heti hänen syntymästään saakka onnettomuus olisi seurannut; ja kuta suurempi henkilö oli, sitä suurempi oli onnettomuuskin. Siis täytyi myös hyökkääjän, koska kerran oli kuolevainen, voida suistua kunniastaan. Tämän kuultuaan he riensivät helleenien avuksi Trakhis-kaupunkiin.

204. Näillä oli kyllä useitakin sotapäälliköitä, kullakin kaupungilla omansa, mutta se, jota enimmin ihailtiin ja joka johti koko sotajoukkoa, oli lakedaimonilainen Leonidas, Anaxandrideen poika; tämän isä oli Leon, hänen isänsä Eurykratides, hänen Anaxandros, hänen Eurykrates, hänen Polydoros, hänen Alkamenes, hänen Teleklos, hänen Hegesilaos, hänen Doryssos, hänen Leobotes, hänen Ekhestratos, hänen Agis, hänen Eurysthenes, hänen Aristodemos, hänen Aristomakhos, hänen Kleodaios, hänen Hyllos ja hänen isänsä Herakles. Ja Leonidas oli saavuttanut Spartan kuninkuuden odottamattaan.

205. Sillä koska hänellä oli kaksi vanhempaa veljeä, Kleomenes ja Dorieus, oli kuninkuuden toivo häneltä riistetty. Mutta kun Kleomenes oli kuollut jättämättä jälkeensä miespuolista perillistä eikä Dorieuskaan enää ollut elossa, vaan hänkin oli Sikeliassa kuollut, joutui kuninkuus niinmuodoin Leonidaalle, niin hyvin siitä syystä, että hän oli syntynyt ennen Kleombrotosta — tämä näet oli Anaxandrideen nuorin poika — kuin siitä syystä, että hän myös oli nainut Kleomeneen tyttären. Tämä Leonidas läksi silloin Thermopylaihin, valittuaan mukaansa tavanmukaiset kolmesataa miestä semmoisten joukosta, joilla oli lapsia. Ja hän saapui kutsuttuaan aseisiin nämä sekä teebalaisia niin monta kuin luetellessani mainitsin; näiden päällikkönä oli Leontiades, Eurymakhoksen poika. Ja Leonidas oli siitä syystä katsonut tärkeäksi kutsua aseisiin ainoastaan nämä helleenit, että heitä kovasti syytettiin meedialaismielisyydestä. Senvuoksi hän kutsui heidät sotaan, koska tahtoi tietää, lähettäisivätkö he väkeä muitten mukana vai hylkäisivätkö he julkisesti helleenien liittolaisuuden. Ja he lähettivät, vaikka heillä olikin muuta mielessään.

206. Spartalaiset olivat lähettäneet Leonidaan ja nämä hänen seuralaisensa ensimmäisiksi, jotta muut liittolaiset, nähdessään heidät, lähtisivät sotaan eivätkä menisi meedialaisten puolelle hekin, jos kuulisivat näiden vitkastelevan. Mutta sitten — heillä oli näet esteenä Karneia-juhla — he aikoivat, juhlittuaan ja jätettyään vartiostoja Spartaan, kiiruimmiten miehissä rientää avuksi. Samalla tavoin aikoivat myös muut liittolaiset tehdä. Sillä samoihin aikoihin näiden tapausten kanssa sattui Olympia-juhla. Ja koska he eivät luulleet Thermopylain ottelun niin nopeasti tulevan ratkaistuksi, lähettivät he vain nämä etujoukot.

207. Näin nyt siis he aikoivat tehdä. Mutta kun persialainen lähestyi solaa, ajattelivat Thermopylaissa olevat helleenit peloissaan lähteä pois. Niinpä nyt muut peloponnesolaiset päättivät mennä Peloponnesokseen ja vartioida Isthmosta. Mutta koska fokilaiset ja lokrilaiset tästä päätöksestä olivat kovin suutuksissaan, äänesti Leonidas, että jäätäisiin siihen paikkaan ja lähetettäisiin sanansaattajia kaupunkeihin, käskien näitä tuomaan heille apua, koska itse olivat liian harvalukuiset torjuakseen meedialaisten sotajoukon.

208. Heidän tästä neuvotellessaan lähetti Xerxes vakoojana ratsumiehen katsomaan, montako heitä oli ja mitä he mahtoivat tehdä. Vielä Tessaliassa ollessaan hän näet oli kuullut, että tähän paikkaan oli koottu vähäinen sotavoima, ja että johtajina olivat lakedaimonilaiset ja Leonidas, joka sukuperältään oli herakleidi. Leirin luo lähestyttyään ratsumies katseli sitä, mutta ei nähnyt sitä kokonaan. Sillä sen muurin sisäpuolelle asetettuja, jonka he olivat pystyttäneet ja jota he vartioitsivat, ei ollut mahdollista nähdä. Vaan hän tarkasti ulkopuolella olijoita, jotka olivat asettuneet muurin edustalle. Ja sillä haavaa sattuivat lakedaimonilaiset olemaan sijoitettuna ulkopuolelle. Tällöin hän näki toisten miesten voimistelevan, toisten sukivan hiuksiaan. Tätä katsellessaan hän ihmetteli ja otti selvän heidän luvustaan. Ja täsmälleen otettuaan joka asiasta selvän hän kaikessa rauhassa ratsasti takaisin. Sillä ei yksikään häntä ajanut takaa, vaan häntä kohtasi täydellinen välinpitämättömyys. Ja palattuaan hän kertoi Xerxeelle kaiken, mitä oli nähnyt.

209. Sen kuullessaan Xerxes ei voinut käsittää asianlaitaa, että he nimittäin voimiensa takaa varustautuivat itse kuolemaan ja vihollisia surmaamaan. Vaan koska he hänestä näyttivät tekevän jotakin naurettavaa, noudatti hän luokseen Demaratoksen, Aristonin pojan, joka oleskeli leirissä. Hänen saavuttuaan kysyi Xerxes tätä kaikkea, koska hän tahtoi saada selville, mitä lakedaimonilaiset tekivät. Mutta Demaratos lausui: "Sinä olet ennenkin minulta kuullut näistä miehistä, silloin kun läksimme liikkeelle Hellasta vastaan. Mutta sen kuultuasi teit minusta pilkkaa, sanoessani, kuinka näin tämän kaiken päättyvän. Sillä korkein pyrkimykseni on sinun edessäsi, kuningas, noudattaa totuutta. Kuule siis nytkin. Nämä miehet ovat saapuneet taistelemaan meitä vastaan solasta, ja siihen he valmistautuvat. Sillä heillä on tällainen tapa. Aina milloin he ovat aikeessa panna alttiiksi henkensä, he koristavat päänsä. Ja tiedä, että jos kukistat nämä sekä Spartaan jääneen joukon, ei yksikään muu kansa maailmassa ole jäävä paikoilleen nostaen kättään sinua vastaan, kuningas. Sillä nyt käyt Hellaan kauneinta kuningaskuntaa ja sen parhaimpia miehiä vastaan." Kovin uskomattomalta tuntui Xerxeestä tämä kuulemansa, ja toistamiseen hän kysyi, millä tavoin he, noin vähäinen määrä, voivat hänen

sotajoukkoaan vastaan taistella. Vaan Demaratos virkkoi: "Oi kuningas, kohtele minua valehtelijana, jollei tämä asia pääty, niinkuin minä sanon."

210. Näin hän lausui, mutta ei voinut saada Xerxesta uskomaan sanojaan. Ja neljä päivää oli jo Xerxes antanut kuluja, aina vain toivoen helleenien karkaavan tiehensä. Mutta kun he viidentenäköön päivänä eivät lähteneet pois, vaan, kuten hänestä näytti, julkeudesta ja ymmärtämättömyydestä aikoivat edelleen sinne jäädä, lähetti hän suutuksissaan heitä vastaan meedialaiset ja kissiläiset, joille hän oli antanut tehtäväksi ottaa helleenit elävinä käsiinsä ja tuoda heidät hänen eteensä. Ja kun meedialaiset hyökkäsivät ja kävivät helleenien kimppuun, kaatui heitä useita; mutta uusia tuli sijaan, kääntymättä takaisin, vaikka he kärsivätkin suuren tappion. Ja he tekivät selväksi jokaiselle, eikä vähimmin kuninkaalle itselleen, että heitä kyllä oli paljon ihmisiä, mutta vähän miehiä. Ja ottelua kesti koko päivän.

211. Mutta saatuaan näin tuiman vastaanoton väistyivät meedialaiset pois, ja heidän sijalleen astuen hyökkäsivät ne persialaiset, joita kuningas nimitti "kuolematomiksi" ja joitten päällikkönä oli Hydarnes; näiden piti muka helposti tehdä loppu helleeneistä. Mutta jouduttuaan näitten kanssa käsikähmään ei heidän ollenkaan käynyt sen paremmin kuin meedialaisenkään sotajoukon, vaan samalla tavoin, syystä että he taistelivat ahtaassa paikassa ja käyttivät lyhyempiä keihäitä kuin helleenit eivätkä voineet levittää sotavoimaansa. Mutta lakedaimonilaiset taistelivat mainehikkaasti. Ja he osoittivat monella tavoin taistelevansa sotataitoisina taitamattomia vastaan. Mutta varsinkin he sen tekivät, aina milloin he käänsivät selkensä ja olivat joukossa pakenevinaan. Silloin barbarit, nähdessään heidän pakenevan, huudolla ja melulla kävivät päin, mutta juuri kun he olivat saavuttamaisillaan helleenit, kääntyivät nämä heitä vastaan ja löivät, kääntyessään takaisin lukemattomia persialaisia. Kuolipa siinä myös muutamia itse spartalaisista. Mutta kun persialaiset kaikista yrityksistään huolimatta eivät ollenkaan voineet saada haltuunsa solaa, vaikka he sekä osastottain että koko voimallaan hyökkäsivät, vetäytyivät he takaisin.

212. Näiden rynnäköiden kestäessä kerrotaan kuninkaan, joka katseli taistelua, kolmasti kavahtaneen valtaistuimeltaan, pelästyen sotajoukkonsa puolesta. Näin he silloin kamppailivat, mutta seuraavana päivänä eivät barbarit otelleet ollenkaan sen paremmin. Sillä koska helleenejä oli niin vähän, luulivat he näiden olevan yli-yltään haavoitettuja eikä enää kykenevän kättänsä kohottamaan, ja kävivät heidän kimppuunsa. Mutta helleenit olivat järjestyneinä aselajien ja heimojen mukaan ja taistelivat kukin rivissään, lukuunottamatta fokilaisia. Nämä olivat asetetut vuorelle vartioimaan polkua. Ja kun nyt persialaiset huomasivat, ettei edellisestä päivästä ollut mitään muutosta tapahtunut, vetäytyivät he pois.

213. Mutta kuninkaan ollessa neuvotonna, mitä tehdä asian tällä kannalla ollessa, tuli hänen puheilleen eräs Efiartes niminen malilainen, Eurydemoksen poika. Arvellen kuninkaalta saavansa suuren palkinnon, tämä ilmoitti, että vuoren kautta vei Thermopylaihin polku, ja syöksi siten turmioon sinne jääneet helleenit. Myöhemmin hän, peläten lakedaimonilaisia, pakeni Tessaliaan, ja hänen paettuaan julistivat Pylaia-istuntoon kokoontuneet pylagorit palkkion hänen hengestään. Sittemmin hän palasi Antikyraan, jossa sai surmansa Athenades nimisen trakhinialaisen kädestä. Tämä Athenades kuitenkin tappoi hänet toisesta syystä, jonka myöhemmissä kertomuksissani aion mainita; mutta yhtä kaikki iakedaimonilaiset sen johdosta osoittivat hänelle kunniaa.

214. Tällä tavoin siis Efiartes kuoli näitä tapauksia myöhemmin. Mutta on myös olemassa toinen kertomus, jonka mukaan karystolainen Onetes, Ifanagoraan poika, ja antikyalainen Korydallos ovat ne, jotka asian ilmaisivat kuninkaalle ja veivät persialaiset vuoren ympäri. Vaan tämä ei ainakaan minusta ole ensinkään uskottava. Sen saattaa näet ensiksikin päättää siitä, että helleenien pylagorit, jotka kaiketi tarkimmin olivat asian tutkineet, eivät kuuluttaneet palkkiota Oneteen eikä Korydallosen, vaan trakhiniaiaisen Efiarten päästä. Toiseksi tiedämme Efiarten tästä syystä paenneen. Olisihan tosin Onetes voinut tuntea tuon polun, vaikkei ollutkaan malilainen, syystä että oli siinä maassa paljon oleskellut. Mutta oli miten oli, Efiartes oli se, joka johdatti persialaiset vuoren ympäri polkua myöten, ja siksi minä mainitsen hänet syylliseksi.

215. Mutta koska Efiarten lupaus miellytti Xerxestä, ihastui hän heti suuresti ja lähetti matkaan Hydarneen ynnä hänen johdonalaisensa väen. Ja he läksivät liikkeelle leiristä siihen aikaan, jolloin valot sytytetään. Tämän polun olivat Malis-maan asukkaat keksineet, ja sen keksittyään he olivat opastaneet tessalialaiset fokilaisia vastaan, silloin kun fokilaiset, sulkemalla solan muurilla, olivat turvanneet itsensä sodalta. Ja näistä ammoisista ajoista saakka oli malilaisille selvää, ettei sola ollut miksikään hyödyksi.

216. Tämä polku on tällainen. Se alkaa Asopos-joen luota, joka virtaa rotkon halki, ja vuorella sekä polulla on sama nimi, Anopaia. Anopaia-polku kulkee pitkin vuorenselkää ja päättyy Alpenos-kaupungin kohdalla, joka on lokriilaisten ensimmäinen kaupunki malilaisia vastassa, sekä niinsanotun Melampygos-kiven ja kerkopien istuinten kohdalla, siinä, missä myös on kapein väli.

217. Tätä tämänluontoista polkua myöten persialaiset, astuttuaan Asopos-joen yli, kulkivat koko yön, oikealla kädellään Oitan, vasemmalla Trakhinian vuoret. Aamunkoitossa he pääsivät vuoren kukkulalle. Tällä kohtaa vuorta vartioi, kuten ennenkin olen osoittanut, tuhat fokilaista raskasaseista, varjellen omaa maataan ja suojellen polkua. Sillä allaolevaa pääsypaikkaa vartioivat mainitut helleenit, mutta vuoren päällitse kulkevaa polkua olivat fokilaiset Leonidaalle tarjoutuneet vartioimaan.

218. Ja tällä tavoin fokilaiset havaitsivat vihollisten päässeen vuorelle. Noustessaan olivat näet persialaiset jääneet heiltä huomaamatta, koko vuori kun on puiden peitossa. Mutta koska oli tyyni, syntyi luonnollisesti kova kahina lehdistä, joita oli paksulta kulkijain jaloissa. Silloin fokilaiset kavahtivat pystyyn ja pukivat aseet yleen. Ja samassa olivatkin barbarit läsnä. Nähdessään siinä aseellista väkeä hämmästyivät barbarit, sillä he olivat toivoneet, etteivät kohtaisi mitään vastarintaa; sensijaan he tapasivatkin edessään sotajoukon. Tällöin Hydarnes, joka pelkäsi näiden olevan lakedaimonilaisia, kysyi Efialteelta, mitä miehiä he olivat. Saatuaan tarkoin tietää tämän hän järjesti persialaiset taisteluun. Ja kun nyt fokilaiset joutuivat ankaran ja taajan nuolisateen alaisiksi, läksivät he pakoon vuoren huipulle, siinä uskossa, että viholliset ensi sijassa olivat heitä vastaan lähteneet, ja valmistautuivat kuolemaan. Tämä siis oli heidän ajatuksensa, mutta Efialtesta ja Hydarnesta seuraavat persialaiset eivät ensinkään välittäneet fokilaisista, vaan laskeutuivat kiireesti vuorelta.

219. Thermopylaissa oleville helleeneille oli ensiksi Megistias tietäjä, uhriteuraita tutkittuaan, julistanut, että heitä aamun tullen odotti kuolema; lisäksi oli myös saapunut karkulaisia, jotka ilmoittivat persialaisten kiertomarssin. Nämä ilmaisivat tietonsa vielä yön aikana. Mutta kolmanneksi päivän jo valjetessa, toivat sanan päivävahdit, juosten kukkuloilta alas. Helleenit silloin neuvottelivat keskenään, ja heidän mielipiteensä kävivät eri suuntiin. Toiset näet kehoittivat jäämään paikoilleen, toiset epäsivät. Vihdoin he erkanivat toisistaan, jolloin toiset läksivät pois ja hajaantuivat eri tahoille sekä kääntyivät kukin kaupunkiinsa; toiset taas valmistautuivat yhdessä Leonidaan kanssa jäämään paikoilleen.

220. Kerrotaan myös Leonidaan itsensä lähettäneen heidät pois, pitäen huolta siitä, etteivät joutuisi hukkaan; mutta hänen itsensä, samoin kuin saapuvilla olevien spartalaisien ei käynyt päinsä jättää sitä paikkaa, mitä he alun pitäen olivat tulleet vartioimaan. Itsekin olen täydellisesti sitä mieltä, että kun Leonidas näki liittolaisten olevan haluttomia ja vastahakoisia kohtaamaan yhteisesti vaaraa, niin hän käski heidän lähteä tiehensä, mutta katsoi sopimattomaksi itse poistua; jos hän sitävastoin pysyi paikoillaan, oli hän jättävä muistoksi suuren kunnian, eikä Spartan onni ikipäivinä ollut sammuva. Kun näet spartalaiset heti sodan sytyttyä olivat tämän johdosta kysyneet oraakelilta neuvoa, oli Pytia vastannut heille, että joko Lakedaimon oli joutuva barbarien hävitettäväksi tai heidän kuninkaansa hukkuva. Tämän hän heille julisti näin kuuluvun kuusimitta-säkein:

"Teilt', oi Spartan aukeatanterisen asujoilta, suuren, mainion kaupungin joko Perseun pojat kaatavat, tai jää kaihoamaan Lakedaimonin ääret kaattua valtijataan, jok' on Herakleen sukukantaa. Ei näet estää voi väki sonnin, ei jalopeuran vainoajaa, väki Zeun häll' on, eik' estyvä ennen lie, kuin raastanut jommankumman on kappalehiksi."

Tätä lauselmää siis Leonidas ajatteli, ja koska hän tahtoi jättää kunnian yksistään spartalaisille, niin luulen pikemmin hänen lähettäneen luotaan liittolaiset, kuin poislähteneiden olleen eri mieltä hänen kanssaan ja siksi noin kurittomasti menneen menojaan.

221. Tästä on mielestäni melkoisena todistuksena se, että Leonidas ilmeisesti myös käski luotaan sotajoukon mukana seuraavan tietäjän, akarnanilaisen Megistiaan, jonka sanottiin polveutuvan Melampuksesta ja joka uhriteuraitten nojalla oli lausunut, kuinka heidän oli käyvä. Ja tämän Leonidas oli tehnyt siinä tarkoituksessa, ettei tietäjä kuolisi hänen kerallaan. Mutta vaikka hänen käskettiinkin poistua, ei hän kuitenkaan hyljännyt Leonidasta. Sen sijaan lähetti hän luotaan sotajoukon myötä olleen ainoan poikansa.

222. Leonidaan luota lähetetyt liittolaiset läksivät nyt pois, totellen häntä, mutta thespialaiset ja teebalaiset jäivät yksin lakedaimonilaisten luo. Näistä jäivät teebalaiset vastahakoisesti ja tahtomattaan, sillä Leonidas pidatti heidät luonaan ikäänkuin panttivankeina. Sitävastoin jäivät thespialaiset täysin vapaaehtoisesti, selittäen etteivät aikoneet jättää Leonidasta ynnä hänen seuralaisiaan ja lähteä matkoihinsa; vaan he jäivät paikoilleen ja kuolivat heidän kerallaan. Ja heidän päällikkönään oli Demofilos, Diadromeen poika.

223. Auringon noustessa toimitettuaan juomauhrin Xerxes pysyi alallaan noin toriaikaan saakka ja teki sitten hyökkäyksen. Sillä niin oli Efialtes neuvonut. Vuorelta lasku on näet suurempi ja väli siltä kohtaa paljoa lyhyempi kuin kiertotie ja vuorelle nousu. Niinpä Xerxes joukkoineen kävi lähemmäksi. Ja Leonidas ynnä hänen mukanaan olevat helleenit, jotka nyt astuivat kuoloa kohti, etenivät tällä kertaa jo paljoa loitommas kuin alussa, nimittäin solan leveimpään kohtaan. Muurin suojavallia tosin vielä vartioitiin, mutta sen sijaan, että he edellisinä päivinä olivat väistyneet kapeaan kohtaan ja siellä taistelleet, ottelivat he nyt sen ulkopuolella. Ja lukuisa joukko barbarea kaatui. Sillä osastojen takana

seisoivat päälliköt, jotka ruuskalla sivalsivat joka miestä, siten aina vain hoputtaen heitä eteenpäin. Siksi monet heistä suistuivat mereen ja hukkuivat, vielä useammat tallaantuivat kuoliaiksi toistensa jalkoihin; eikä yhtään välitetty siitä, joka hukkuu. Sillä koska helleenit käsittivät, että heitä uhkasi kuolema vuoren ympäri kiertäneitten puolelta, ponnistivat he, mistään piittaamatta ja vihan vimmoissaan, kaikki voimansa barbareja vastaan.

224. Jo olivat useimmilta keihäät katkenneet, mutta nyt he miekoillaan alkoivat tuhota persialaisia. Ja tässä ottelussa kaatui Leonidas, mitä urhoollisimmin taisteltuaan, ja hänen kerallaan muut mainehikkaat spartalaiset, joiden nimistä olen ottanut selvää, koska he sen ovat ansainneet. Ja minä olen saanut selville kaikkien kolmensadan nimet. Mutta persialaistenkin puolella kuoli tässä monta mainittavaa miestä, muiden muassa myös kaksi Dareioksen poikaa, Abrokomes ja Hyperanthes, jotka Artaneen tytär Fratagune oli Dareiokselle synnyttänyt. Tämä Artanes oli Dareios kuninkaan veli ja Arsameen pojan, Hystaspeen, poika. Ja naittaessaan tyttärensä Dareiokselle hän samalla antoi tälle koko omaisuutensa, koska hänellä ei ollut muuta lasta kuin tämä yksi tytär.

225. Niinpä kaatui täällä taistellen kaksi Xerxeen veljeä. Mutta Leonidaan ruumiista syntyi persialaisten ja lakedaimonilaisten kesken ankara temmellys, kunnes helleenit urhoudellaan vetivät sen puolelleen ja käänsivät vastustajat neljästi pakoon. Tätä kesti siihen saakka, kunnes Efiates tovereineen saapui. Helleenien saatua tiedon näiden tulosta, muuttui jo taistelu. He näet väistyivät jälleen solatiehen, ja kuljettuaan muurin ohi he asettuivat miehissä kaikki, paitsi teebalaiset, erälle kummulle. Tämä kumpu on siinä paikassa, mistä pääsee solaan ja missä nyt sijaitsee Leonidaan muistoksi pystytetty kivijalopeura. Tässä paikassa puolustautuivat puukoilla ne, joilla vielä sattui semmoisia olemaan, toiset taas käsin ja hampain. Ja siinä he hautantuivat barbarien heittoaseitten alle, kun toiset näistä hyökkäsivät heitä kohti suoraan edestä ja hajoittivat muurin vallituksen, toiset taas kiersivät heidät ylt'ympäri joka puolelta.

226. Miten urhoollisesti lakedaimonilaiset ja thespialaiset esiintyivätään, mainitaan kuitenkin erään spartalaisen Dienekeen olleen kaikista urhoollisimman. Kerrotaan näet hänen, ennenkuin helleenit iskivät yhteen meedialaisten kanssa, kuulleen eräältä trakhinialaiselta, että kun barbarit ampuvat, pimenee heidän nuoliensa paljoudesta aurinko. Niin suuri oli muka niiden luku. Mutta tästä hämmästyttämättä ja meedialaisten paljoudesta välittämättä hän sanoi, että trakhinialainen vieras ilmoitti pelkkää hyvää, jos meedialaiset pimittivät auringon: silloinhan helleenit saivat taistella varjossa eikä päivänpaisteessa.

227. Tämän ynnä muita samankaltaisia lausuntoja kerrotaan lakedaimonilaisen Dienekeen jättäneen muistoksi itsestään. Hänen jälkeensä kerrotaan kahden lakedaimonilaisen veljeksien, Alfeoksen ja Maronin, Orsifantoksen poikien, kunnostautuneen parhaiten. Thespialaisten joukosta taas herätti enimmin huomiota eräs, jonka nimi oli Dithyrambos, Harmatideen poika.

228. Nämä, samoin kuin ne, jotka olivat kaatuneet ennenkuin Leonidas lähetti osan helleeneistä pois, ovat haudatut siihen paikkaan, mihin he kaatuivatkin. Ja niiden hautapatsaisiin on piirretty näin kuuluvat kirjoitukset:

Torjui kolmea miljoonaa tuhatkuntia neljä
tässä; ne Pelopsin niemi on kasvattanut.

Tämä siis on kirjoitettuna kaikille yhteisesti; mutta spartalaisille erityisesti:

"Vieras, Spartaan vie tämä viesti, me uinimme tässä,
käskyjä noudattain näin Lakedaimonin lain."

Tämä siis on omistettu lakedaimonilaisille, tietäjälle taas tämä:

"Tään sai haudan kuulu Megistias; surmasi meedit tietäjän, kun yli pääs' Sperkheios-joen
nuo. Tuiman vartoavan tuhosurman ties, toki voinut ei Lakedaimonin pään luota hän luopua
pois."

Nämä hautakirjoitukset ja patsaat, paitsi tietäjälle omistettua kirjoitusta, ovat amfiktyonit heidän kunniaksaan toimittaneet. Mutta Megistias tietäjälle sepitetyn kirjoituksen teki Simonides, Leopreepen poika, syystä että he olivat toistensa kestiystäviä.

229. Kerrotaan, että kaksi näistä kolmestasadasta, Eurytos ja Aristodemos, olisivat molemmat yksissä tuumin voineet yhdessä pelastua Spartaan; he olivat näet Leonidaalta saaneet luvan lähteä sotajoukosta pois ja viruivat Alpenoissa, sairastaen ankaraa silmätautia. Jos he taas eivät olisi tahtoneet palata, olisivat he toistensa kera voineet kuolla. Mutta vaikka heidän olisi ollut tilaisuus tehdä jompikumpi näistä, eivät he tahtoneet menetellä samalla tapaa, vaan joutuivat erimielisiksi. Kuultuaan näet persialaisten kiertomarssista Eurytos pyysi saada aseensa, ja puettuaan ne ylleen hän käski helootin viedä itsensä taistelevien keskelle. Ja vietyään hänet perille palvelija läksi pakoon, mutta Eurytos

syöksyi keskelle taisteluntuoksinaa ja tuhoutui. Aristodemos sitävastoin jättäytyi pelkurimaisesti taistelusta pois. Ja jos nyt Aristodemos yksin olisi, mistään väliä pitämättä, palannut Spartaan taikka myös heidän molempien matkansa olisi tapahtunut yhteisesti, eivät spartalaiset luullakseni ensinkään olisi kantaneet vihaa häntä kohtaan. Nyt sitävastoin, kun toinen heistä oli saanut surmansa, mutta toinen, jolla ei ollut sen parempaa perustetta menettelyynsä kuin toisellakaan, ei ollut tahtonut kuolla, seurasi välttämättömästi, että he vihastuivat ankarasti Aristodemokseen.

230. Tällä tavoin ja tämmöisestä syystä kertovat muutamat Aristodemoksen pelastuneen Spartaan, toiset taas kertovat, että hänet sanansaattajana oli lähetetty leiristä ja että hän, vaikka ajoissa olisi voinut ehtiä parhaillaan kestävään taisteluun, ei sitä tahtonut, vaan oli viipynyt matkalla ja siten jäänyt henkiin; mutta hänen toverinsa oli saapunut taisteluun ja kuollut.

231. Mutta Lakedaimoniin palattuaan Aristodemos sai osakseen häpeätä ja kunnianttomuutta. Ja kunnianttomana ollen hänen täytyi kärsiä tällaista kohtelua: ei yksikään spartalainen syyttänyt hänelle tulta eikä häntä puhutellut, ja hänen täytyi kestää sitä häväistystä, että hän kulki nimellä "pakolais-Aristodemos".

232. Vaan Plataian taistelussa hän puhdistautui koko siitä syytöksestä, jonka hän oli vastaansa aiheuttanut. Kerrotaan, että myös eräs toinen näiden kolmensadan joukkoon kuuluva mies, joka oli sanansaattajana lähetetty Tessaliaan, siten oli pelastunut, ja hänen nimensä oli Pantites. Mutta kun hän Spartaan palattuaan menetti kunniansa, niin hän hirttäytyi.

233. Mutta teebalaiset, joiden päällikkönä oli Leontiades, taistelivat pakosta jonkun aikaa yhdessä helleenien kanssa kuninkaan sotajoukkoa vastaan. Vaan kun he näkivät persialaisten pääsevän voitolle, niin he, Leonidaan mukana olevien helleenien rientäessä kummulle, erosivat näistä ja menivät, kurottaen käsiään, lähemmäs barbareja. Ja samalla he vallan totuudenmukaisesti sanoivat olevansa meedialaismielisiä ja olleensa ensimmäisiä, jotka kuninkaalle antoivat maata ja vettä; he olivat pakosta saapuneet Thermopylaihin ja olivat syyttömiä kuningasta kohdanneeseen vaurioon. Tämän ilmoituksen johdosta he saivat jäädä eloon, sillä näiden heidän väitteittensä puolesta todistamassa olivat myös tessalialaiset. Mutta ei heillä kuitenkaan kaikessa ollut onnea. Sillä kun he tulivat barbarien luo, niin nämä vangitsivat heidät ja surmasivat muutamia heistä heidän lähestyessään. Vaan useimpiin heistä he Xerxeen käskystä polttivat kuninkaalliset poltinmerkit, alkaen ylipäälliköstä Leontiadeesta, jonka pojan Eurymakhoksen plataialaiset myöhemmin surmasivat, kun hän neljänsadan teebalaisen miehen etunenässä oli vallannut plataialaisten kaupungin.

234. Näin kamppailivat helleenit Thermopylain luona. Mutta Xerxes kutsui luokseen Demaratoksen ja alkoi kysyä häneltä näin: "Demaratos, sinä olet kunnon mies. Sen minä päätän tosiasioista. Sillä kaikki on päättynyt sillä lailla, kuin olet maininnut. Sano nyt siis minulle, kuinka monta muuta lakedaimonilaista on olemassa ja kuinka monet näistä ovat yhtä sotakuntoisia kuin nämä, vai ovatko kaikki sellaisia." Hän virkkoi: "Oi kuningas, kaikkien lakedaimonilaisten luku on suuri ja monet ovat niiden kaupungit. Mutta sen, minkä tahdot saada tietää, olet saava. Lakedaimonissa on Spartan kaupunki, jossa on noin kahdeksantuhatta miestä. Kaikki nämä ovat samanlaiset kuin ne, jotka täällä ovat taistelleet. Muut lakedaimonilaiset eivät tosin ole samanlaisia kuin nämä, mutta ovat kelpo miehiä nekin." Tähän lausui Xerxes: "Demaratos, millä keinoin me vähimmällä vaivalla saamme nämä miehet kukistetuiksi? Selitä se! Sinähän tunnet heidän ajatusjuoksunsa, koska olet ollut heidän kuninkaanaan."

235. Ja Demaratos vastasi: "Oi kuningas, koska nyt niin hartaasti kysyt mieltäni, on kohtuullista, että ilmaisen parhaimman neuvoni. Niinpä sinun pitäisi lähettää laivastostasi kolmesataa laivaa Lakonian maahan. Sen ääressä on Kythera niminen saari, josta Khilon, viisain meidän keskuudessamme elänyt mies, sanoi, että spartalaisille olisi etuisampaa, jos se vajoaisi mereen, kuin että se siitä kohoaa. Hän näet aina aavisti siitä koituvan jotakin sentapaista, kuin mitä minä nyt lähden esittämään. Ja kuitenkin ei hän ennakolta sinun retkestäsi mitään tietänyt, vaan pelkäsi yhtä lailla mitä miesten retkeä hyvänsä. Tästä saaresta käsin säilytelkään sinun väkesi lakedaimonilaisia. Sillä, jos heillä on läheisyydessään heitä itseään koskettava sota, ei sinun ensinkään tarvitse pelätä, että he rientävät muun Hellaan avuksi, silloin kun maasotajoukkosi sen valtaa. Ja jos muu Hellas orjuutetaan, jää Lakonia yksin heikoksi. Mutta jos et tätä tee, saat odottaa käyvän näin. Peloponnesoksessa on kapea kannas. Jos kaikki peloponnesolaiset siinä paikassa liittyvät kohtaamaan sinua, on sinulla odotettavissa toisia taisteluita, vielä ankarampia kuin tähänastiset. Mutta jos menettelet neuvoni mukaan, on tämä kannas, samoinkuin kaupungit, taistelutta joutuva sinulle."

236. Hänen jälkeensä puhui Akhaimenes, Xerxeen veli ja merivoiman ylipäällikkö, joka sattumalta oli keskustelussa läsnä ja pelkäsi, että Xerxes taipuisi tekemään, niinkuin neuvottiin. Ja hän lausui näin: "Oi kuningas, minä näen, että kuuntelet miehen sanoja, joka kadehtii sinun myötäkäymistäsi taikka myös kavaltaa sinun asiasi. Sillä tämmöinen on helleenien tapa ja tästä he iloitsevat: toisen myötäkäymistä he kadehtivat ja etevämmyyttä he vihaavat. Mutta jos, asiain tällä kannalla ollen, niistä laivoista, joista neljäisataa on joutunut haaksirikkoon, lähetät vielä toiset kolmesataa kiertämään

Peloponnesosta, tulevat vastustajamme tasaväkisiksi. Vaan jos merivoimamme pysyy koossa, on vihollisten oleva hankala käydä sen kimppuun, eivätkä he ensinkään voi vetää sille vertoja, ja koko laivasto on puolustava maasotajoukkoa ja maasotajoukko laivastoa, jos ne liikkuvat yhdessä. Mutta jos poistat nuo laivat, et sinä voi olla niille hyödyksi, eivätkä ne sinulle. Ja minä olen sitä mieltä, että sinun tulee vain hyvin järjestää omat asiasi, puuttumatta vihollisten asioihin ja välittämättä siitä, mihin paikkaan he tahtovat sijoittaa sodan, mitä he aikovat tehdä ja kuinka suuri heidän mieslukunsa on. Sillä kun he kykenevät itse hoitamaan omat asiansa, niin kykenemehän mekin samalla lailla hoitamaan omamme. Ja joskin lakedaimonilaiset käyvät persialaisia vastaan taisteluun, eivät he kuitenkaan voi parantaa jo kärsimäänsä vauriota."

237. Xerxes vastasi näin: "Akhaimenes, sinä puhut mielestäni hyvin, ja minä tahdon tehdä tällä tavoin. Ja Demaratos lausuu myöskin, mitä hän katsoo minulle parhaimmaksi, mutta sinun mielipiteesi vie hänen antamastaan voiton. Vaan sitä väitettä minä en hyväksy, että muka hän ei olisi hyvänsuopa minua kohtaan. Sen minä päätän jo hänen aikaisemmista lausunnoistaan, mutta varsinkin tästä tosiasiasta: kansalainen kadehtii toista, onnellista kansalaista ja hautoo mielessään ääneti nurjuutta häntä kohtaan; ja jos kansalainen kysyy toiselta neuvoa, ei luultavasti tämä neuvo hänelle sitä, mikä hänestä itsestään on parasta, ellei hän ole erittäin pitkälle edistynyt hyveen tiellä. Mutta semmoisia on harvassa. Kestiystävä sitävastoin on onnellista kestiystäväänsä kohtaan kaikkein hyväntahtoisin ja olisi valmis antamaan tälle, hänen neuvoa kysyessään, mitä parhaimman neuvon. Niinpä minä siis en salli kenenkään vastaisuudessa panetella Demaratosia, joka on minun kestiystäväni."

238. Näin lausuttuaan Xerxes kulki kuolleitten välitse, ja tultuaan Leonidaan luo sekä kuultuaan hänen olleen lakedaimonilaisten kuninkaan ja ylipäällikön, hän käski hakata häneltä pään ja naulita sen paaluun. Monesta merkistä, mutta kaikkein parhaiten tästä minusta käy ilmi, että Leonidas oli kaikkein ihmisten joukosta se, johon kuningas Xerxes hänen eläessään oli enimmin vihastunut. Sillä ei kuningas muuten olisi näin vasten kaikkea lakia ja tapaa kohdellut vainajaa, koska juuri persialaisilla, enemmän kuin keilläkään ihmisillä, joita minä tunnen, on tapana kunnioittaa sodassa urhoollisia miehiä. Niinpä ne, joitten tehtävänä se oli, panivat käskyn toimeen.

239. Mutta minä palaan siihen kohtaan kertomustani, mihin se aikaisemmin keskeytyi. Lakedaimonilaiset olivat ensimmäiset, jotka olivat saaneet tietää kuninkaan hankkiutuvan sotaan Hellasta vastaan, ja lähettivät niinmuodoin sanan Delfoin oraakelin luo, mistä heille annettiin vähän ylempänä mainitsemani vastaus. Ja tästä he saivat ihmeellisellä tavalla tiedon. Demaratos. Aristonin poika, joka oli paennut meedialaisten luo, ei ollut, kuten luulen, — ja sen puolesta puhuu myös todennäköisyys — lakedaimonilaisia kohtaan suopea; kuitenkin on täysi valta otaksua hänen tehneen sen, josta kohta tulee puhe, joko hyväntahtoisuudesta tai vahingonilosta. Kun näet Xerxes oli päättänyt lähteä sotaretkelle Hellasta vastaan, tahtoi Demaratos, joka oleskeli Susassa ja oli kuullut asian, ilmoittaa sen lakedaimonilaisille. Mutta kun hän ei muulla tavoin voinut sitä ilmaista — hän oli näet vaarassa joutua kiinni teostaan — keksi hän tämän juonen. Hän otti kahdenkertaisen kirjoitustaulun, kaapi siitä pois vahan ja kaiversi puuhun kuninkaan päätöksen. Ja sen tehtyään hän valoi sulaa vahaa kirjoitukselle, jottei tyhjä taulu kuljetettaessa herättäisi mitään epäluuloa tienvartijoissa. Kun sitten taulu tuli perille Lakedaimoniin, eivät lakedaimonilaiset voineet arvata sen merkitystä, ennenkuin, kuten olen kuullut, Kleomeneen tytär Gorgo, Leonidaan vaimo, itsestään sen keksi. Hän näet neuvoi ja käski heitä kaapimaan pois vahan, sanoen heidän silloin löytävän kirjoituksen puusta. He tottelivat, löysivät kirjoituksen ja lukivat sen; ja sitten he lähettivät taulun muille helleeneille. Näin kerrotaan tämän tapahtuneen.

KAHDEKSAS KIRJA

1. Ne helleenit, jotka olivat määrättyt laivastossa taistelemaan, olivat nämä. Atenalaiset asettivat satakaksikymmentäseitsemän laivaa, jonka ohella plataialaiset, vaikka olivat kokemattomia meriasioissa, urhoollisuudesta ja alttiudesta palvelivat atenalaisen keralla laivoissa. Korintolaiset asettivat neljäkymmentä laivaa ja megaralaiset kaksikymmentä. Khalkidilaiset olivat miehittäneet kaksikymmentä laivaa, jotka atenalaiset olivat heille jättäneet, aiginalaiset kahdeksantoista, sikyonilaiset kaksitoista, lakedaimonilaiset kymmenen, epidaurolaiset kahdeksan, eretrialaiset seitsemän, troizenilaiset viisi, styralaiset kaksi, keolaiset kaksi kolmisoutua ja kaksi viisikymmenairokasta. Opuntilaiset lokrilaiset olivat tulleet helleenien avuksi, mukanaan seitsemän viisikymmenairokasta.

2. Nämä siis olivat ne, jotka lähtivät sotaretkelle Artemisioniin, ja olen myös maininnut, kuinka suuren määrän laivoja kukin valtio asetti. Ja Artemisioniin kokoontuneitten laivojen luku oli, paitsi

viisikymmennäkökättä, kaksisataaseitsemänkymmentäyksi. Mutta ylipäällikön, jolla oli korkein valta, asettivat spartalaiset, nimittäin Eurybiadeen, Eurykleideen pojan. Sillä liittolaiset selittivät, että ellei Lakonian mies johtaisi, eivät he lähtisi eivätkä seuraisi atenalaisten johtoa, vaan hajoittaisivat muodostumaisillaan olevan laivaston.

3. Sillä alusta alkaen, jo ennenkuin lähetettiin sanansaattajia Sikeliaan pyytämään liittoutta, kulki semmoinen puhe, että laivasto oli uskottava atenalaisten huostaan. Mutta kun liittolaiset panivat vastaan, antoivat atenalaiset myöten, koska pitivät Hellaan säilymistä tärkeänä ja oivalsivat, että jos helleenit keskenään kiistelivät ylijohdosta, oli Hellas joutuva perikatoon. Ja siinä he olivat oikeassa. Sillä sisällinen eripuraisuus on saman verran turmiollisempi yksimielistä sotaa, kuin sota rauhaa. Käsittäen siis tämän, atenalaiset eivät vetäneet vastahankaa, vaan väistyivät aina siihen saakka, kunnes muut suuresti tarvitsivat heitä, kuten sittemmin osoittautui. Sillä kun he, häädettyään persialaisen, jo kamppailivat hänen maansa omistamisesta, ottivat he Pausaniaan kopeudesta aiheen riistääkseen ylivallan lakedaimonilaisilta. Mutta tämä tapahtui vasta myöhemmin.

4. Nähdessään nyt, että niin suuri joukko laivoja oli laskenut Afetaihin ja että kaikki paikat olivat täynnänsä sotaväkeä, pelästyivät ne helleenit, jotka todella olivat Artemisionin luo saapuneet, koska barbarien asema olikin aivan toisenlainen, kuin miksi he olivat sitä kuvitelleet, ja aikoivat lähteä Artemisionin luota pakoon Hellaan sisävesille. Huomattuaan heidän mieltävän tätä, pyysivät euboialaiset Eurybiadesta viipymään vähän aikaa, kunnes he ehtisivät toimittaa turviin lapsensa ja talon väkensä. Vaan kun he eivät saaneet häntä siihen suostumaan, kääntyivät he atenalaisten päällikön, Themistokleen, puoleen ja taivuttivat tämän kolmenkymmenen talentin hinnasta toimittamaan niin, että helleenit jäisivät Euboian edustalle ja suorittaisivat siellä meritaistelun.

5. Mutta Themistokles sai helleenit pysymään alallaan tällä tavoin. Hän antoi saamistaan rahoista viisi talenttia Eurybiadeelle, kuten omistaan ainakin. Ja hänen taivutettuaan siten puolelleen tämän, teki muitten joukosta ainoastaan korintolainen Adeimantos, Okytoksen poika, tenää, selittäen, että hän aikoi purjehtia Artemisionin luota pois eikä jäädä paikoilleen. Tälle siis Themistokles lausui vanhoen: "Et sinä ole meitä jättävä, sillä minä aion antaa sinulle suurempia lahjoja, kuin mitä meedialaisten kuningas voisikaan sinulle lähettää, jos hylkäisit liittolaiset." Samalla kuin hän näin julisti, lähetti hän Adeimantoksen laivalle kolme hopeatalenttia. Niinpä he lahjojen kiehtomina taipuivat ja tekivät euboialaisille mieliksi. Mutta kaikista hyötyi enimmin Themistokles, sillä ei tullut ilmi, että hän itse jäi pitämään loput rahoista. Vaan osansa saaneet luulivat rahojen tulleen atenalaisten puolelta juuri tässä tarkoituksessa.

6. Täten siis helleenit jäivät Euboian luo ja suorittivat meritaistelun. Ja siinä kävi näin. Saavuttuaan varhain iltapäivällä Afetaihin barbarit, jotka jo aikaisemmin olivat saaneet tietää vain muutamien harvojen helleeniläisten laivojen olevan sijoittuneina Artemisionin kohdalle ja nyt itse olivat sen nähneet, halusivat käydä niiden kimppuun, siinä toivossa, että ehkä voisivat ne vallata. Mutta suoraan edestä eivät he vielä katsoneet edulliseksi purjehtia helleenejä vastaan, jott'eivät nämä, nähdessään hyökkääjät, lähtisi pakoon, jolloin yö peittäisi pakenevat. Sillä tietysti helleenit tulisivat pakenemaan. Mutta eipä barbarien puheen mukaan edes "tulenkantajankaan" pitänyt jäädä eloon.

7. Tämän varalta he siis keksivät seuraavan juonen. Eroitettuaan koko laivojensa luvusta kaksisataa lähettivät he nämä Skiathos-saaren ulkopuolitse, jott'eivät viholliset niitä näkisi, niiden purjehtiessa Euboian ympäri Kafareus- ja Geraistos-nienten sivu Euripos-salmeen. Sieltä päin oli näet niiden määrä saapua, saartaen helleenit sekä sulkien heiltä paluun, kun taas päävoiman tuli hyökätä suoraan edestä. Näin päätettyään barbarit lähettivät matkaan tähän tarkoitukseen määrättyt laivat, mutta itse eivät he sinä päivänä, eivätkä, ennenkuin ympäri purjehtijat olivat merkillä ilmoittaneet tullessa perille, aikoneet käydä helleenien kimppuun. Nämä laivat he lähettivät Euboian ympäri, mutta Afetaissa he panivat toimeen muitten laivojen katselmuksen.

8. Siihen aikaan, jolloin barbarit panivat toimeen laivojen katsastuksen, oli laivaleirissä Skyllias niminen skionelainen, joka aikalaistensa kesken oli paras sukeltaja. Hän oli myös Pelionin luona sattuneessa haaksirikossa pelastanut persialaisille paljon tavaraa, ja paljon hän oli itselleenkin anastanut. Tämä Skyllias oli kyllä jo ennenkin mielessään miettinyt karata helleenien puolelle, mutta hänellä ei ollut siihen saakka ollut tilaisuutta tähän. Millä lailla hän nyt sitten pääsi helleenien luo, en saata täsmälleen mainita, mutta ihmettelen, jos se, mikä kerrotaan, on totta. Kerrotaan näet, että hän Afetaissa sukelsi mereen eikä noussut pinnalle, ennenkuin saapui Artemisioniin, kulkien tämän noin kahdeksankymmenen stadionin pituisen matkan veden alitse. Tästä miehestä kerrotaan myös paljon muuta, mikä tuntuu epätodelta, mutta yhtä ja toista tottakin. Olkoon kuitenkin minun puolestani tästä miehestä se otaksuma lausuttu, että hän veneellä saapui Artemisioniin. Ja heti perille päästyään hän ilmoitti päälliköille, kuinka haaksirikossa oli käynyt ja että osa laivoista oli lähetetty Euboian ympäri.

9. Tämän kuultuaan helleenit alkoivat keskenään neuvotella. Ja niiden monien mielipiteiden joukosta, jotka esitettiin, pääsi voitolle se, että heidän tuli siksi päiväksi jäädä paikoilleen ja leiriytyä rannalle,

mutta sitten, annettuaan keskiyön kuluu, lähteä kohtaamaan Euboian ympäri purjehtivia laivoja. Mutta sittemmin, kun ei kukaan purjehtinut heitä kohti, laskivat he itse, myöhään iltapäivällä, barbареja vastaan, koetellakseen heidän taistelutapaansa ja kykyään tunkeutua rintaman läpi.

10. Nähdessään helleenien harvalukuisilla laivoillaan purjehtivan päin pitivät Xerxeen sekä sotamiehet että päälliköt heitä kerrassaan mielettöminä ja laskivat hekin laivansa ulapalle, toivoen huokeasti saavansa heidät valtaansa. Heidän toivonsa olikin vallan oikeutettu, kun he näkivät toisaalla helleenien harvat laivat, toisaalla omat lukuisat ja parempikulkuiset laivansa. Tässä vakaumuksessa he koettivat saartaa helleenit, muodostaen piirin heidän ympärilleen. Tällöin kaikki ne ioonilaiset, jotka olivat hyvänsuopia helleenejä kohtaan ja vastahakoisesti ottivat osaa sotaretkeen, olivat suuresti murheissaan, huomattessaan nämä saarretuiksi, sillä he eivät luulleet kenenkään heistä palajavan. Niin heikolta näytti heistä helleenien asema. Kaikki ne sitävastoin, jotka iloitsivat tapauksesta, kilpailivat keskenään siitä, kuinka itsekin ensi maisena voisi vallata attikalaisen laivan ja saada kuninkaan lupaamat lahjat. Sillä atenalaisista oli heidän leirissään enimmäin puhetta.

11. Mutta niin pian kuin merkki oli annettu, asettuivat he ensin, kokka barbареja vastaan, ja tunkivat peräkeulat keskustaa kohti; toisen merkin jälkeen he, vaikka olivat suljetut tiukkaan tilaan, kävivät käsiksi työhön, keula vasten keulaa. Siinä he valtasivat kolmekymmentä barbarien laivaa sekä vangitsivat salaminilaisten kuninkaan Gorgoksen veljen, Filonin, Khersiin pojan, joka sotajoukossa oli huomattava mies. Ensimmäisenä helleenien joukosta valloitti vihollislaivan atenalainen Lykomedes, Aiskhraioksen poika, ja hän sai voitonpalkinnon. Mutta heidän kamppaillessaan vaihtelevalla onnella tässä meritaistelussa yllätti ja hajoitti heidät yö. Niinpä helleenit purjehtivat takaisin Artemisioniin, barbarit taas Afetaihin, taisteltuaan aivan toisella menestyksellä kuin olivat odottaneet. Tässä meritaistelussa meni kuninkaan myötä tulleista helleeneistä ainoastaan lemmolainen Antidoros helleenien puolelle, ja atenalaiset lahjoittivat palkinnoksi siitä hänelle maatilan Salamiissa.

12. Mutta yön tultua syntyi, vaikka oli keskikesän aika, suunnaton sade, jota kesti läpi yön, ja kuului kumeita ukkosenjyrähdyksiä Pelionin puolelta. Ja ruumiit ja laivan hylt ajautuivat Afetaihin, missä ne sotkeutuivat laivankeuloihin ja särkivät airojen lavat. Ja tämän kuullessaan sikäläiset sotamiehet joutuivat pelon valtaan, luullen kokonaan hukkuvansa, kun olivat moisiin onnettomuuksiin joutuneet. Sillä ennenkuin he vielä olivat toipuneet Pelionin kohdalla sattuneesta haaksirikosta ja myrskystä, oli heidän kestettävä ankara meritaistelu, ja meritaistelun jälkeen seurasi raju rankkasade ja voimakkaat tulvavedet, jotka syöksyivät mereen, sekä kumeat ukkosenjyrähdykset.

13. Sellaiseksi muodostui heidän yönsä. Mutta niille heistä, joitten oli määrä purjehtia Euboian ympäri, oli tämä sama yö vielä paljoa kauheampi, koska se yllätti heidät, heidän ajelehtiessaan ulapalla, ja heidän loppunsa koitui surkeaksi. Sillä kun myrsky ja rankkasade tapasi heidät Koilan kohdalla Euboiassa, ajelehtivat he tuulen varassa, ja tietämättä, minne kulkivat, he viskautuivat vasten kallioita. Kaiken tämän matkaansai jumala, jotta persialainen sotavoima tulisi tasaväkiseksi helleeniläisen kanssa eikä olisi sitä niin paljoa suurempi.

14. Niinpä nämä tuhoutuivat Koilan kohdalla Euboiassa. Mutta Afetaissa olevat barbarit pitivät, sittemmin päivä heidän ilokseen oli valjennut, laivansa liikkumatta, ja heidän oli huonossa tilassaan tyytyminen pysymään alallaan toistaiseksi. Vaan helleeneille tuli avuksi viisikymmentäkolme attikalaista laivaa. Näiden tulo lisäsi heidän voimiaan, ja samalla saapui sanoma, että kaikki Euboian ympäri purjehtineet barbarit olivat heitä kohdanneessa myrskyssä tuhoutuneet. Ottaen taas vaaria samasta ajasta päivää kuin viimeksikin he läksivät vesille ja hyökkäsivät kilikialaisten laivojen kimppuun. Tuhottuaan nämä purjehtivat he yön tultua jälleen Artemisioniin.

15. Mutta kolmantena päivänä barbarien päälliköt, jotka panivat pahakseen, että niin vähäinen luku vihollislaivoja häpäisi heidän laivansa, ja myös pelkäsivät Xerxeen nuhteita, eivät enää odottaneet, kunnes helleenit alkaisivat taistelun, vaan rohkaisten toinen toistaan he laskivat laivansa keskipäivällä ulapalle. Ja sattui niin, että nämä meritaistelut ja Thermopylain maataistelut tapahtuivat samoina päivinä. Ja merellä olevien koko kamppailu tarkoitti Euriposta, samoin kuin Leonidaan ja hänen seuralaistensa taistelun tarkoitus oli vartioida pääsyä Hellaaseen. Toisella puolen oli kannustimena estää barbареilta pääsy Hellaaseen, toisella puolen tuhota helleeniläinen sotajoukko ja vallata Hellaaseen vievä kulkupaikka.

16. Järjestäytyttyään purjehtivat Xerxeen miehet vihollisiaan kohti, mutta helleenit pysyivät liikkumatta Artemisionin edustalla. Vaan barbarit asettivat laivansa puolikuun muotoon saartaakseen heidät. Vihdoin helleenit purjehtivat päin ja ryhtyivät käsikähmään. Tässä meritaistelussa joutuivat molemmat tasaväkisiksi. Sillä suuruutensa ja lukuisuutensa vuoksi Xerxeen laivasto vahingoitti itseään, kun laivat joutuivat hämmennyksiin ja syöksyivät toisiansa vasten. Kuitenkin se piti puoliaan eikä väistynyt. Sillä barbареja sydämystytti, että muutamien harvojen laivojen piti ajaa heidät pakoon. Niinpä monet helleenien laivat tuhoutuivat ja myös monet miehistä, mutta vielä useampia barbarien laivoja ja miehiä. Näin taisteltuaan he erkanivat toisistaan, kumpikin taholleen.

17. Tässä meritaistelussa kunnostautuivat Xerxeen sotilasten joukosta enimmin egyptiläiset, jotka useiden muiden suorittamiensa suurtöiden ohella myös valtasivat viisi helleeniläistä laivaa miehineen päivineen. Helleeneistä taas kunnostautuivat sinä päivänä atenalaiset, ja atenalaisen joukosta varsinkin Kleinias, Alkibiadeen poika, joka omalla kustannuksellaan otti osaa sotaretkeen, asettaen kaksisataa miestä ja oman laivan.

18. Erottuaan toisistaan molemmat laivastot kiiruhtivat ilomielin ankkuripaikkaansa. Ja helleenien erottua sekä meritaistelusta poistuttua oli heillä tosin hallussaan ruumiit ja laivanhylät, mutta he olivat saaneet kokea kovia, erittäinkin atenalaiset, joitten laivoista puolet oli vioittunut. Sen vuoksi helleenit siis aikoivat vetäytyä pakoon Hellaan sisävesille.

19. Mutta Themistokles käsitti, että jos ionilaiset ja kaarilaiset saataisiin erkanemaan barbarien sotavoimasta, niin he kyllä kykenisivät pääsemään voitolle muista. Senvuoksi hän, kun euboialaiset parhaiksi ajoivat karjansa samalle merenrannalle, kutsui kokoon sotapäälliköt ja lausui heille, että hän luuli tietävänsä keinon, jolla toivoi saavansa parhaimmat kuninkaan liittolaiset hänestä luopumaan. Niin pitkälle hän siis sillä kertaa paljasti tuumansa. Mutta asiain silloisessa tilassa hän sanoi, että heidän oli tehtävä näin: heidän tuli teurastaa euboialaisten elukoita, niin paljon kuin kukin tahtoi, sillä oli parempi, että ne sai heidän oma sotajoukkonsa kuin viholliset. Ja hän kehoitti itsekutakin päällikköä käskemään miestensä sytyttää tulia. Mutta lähtöhetkestä hän oli itse pitävä huolta, niin että he vahingoittumatta pääsisivät Hellaaseen. He suostuivat tekemään näin, ja kohta he sytyttivät tulet sekä kävivät karjan kimppuun.

20. Sillä euboialaiset, jotka olivat halveksineet Bakiin ennuslausetta muka tyhjänpäiväisenä, eivät olleet vieneet mitään omaisuudestaan turviin eivätkä olleet varanneet itselleen elintarpeita, ikäänkuin sota olisi kokonaan sivuuttava heidät. Mutta nyt he olivat itse kääntäneet asiansa turmiokseen. Sillä Bakiin näitä seikkoja koskeva ennuslause kuuluu näin:

"Vieras-ääninen mies meren bybloksella kun iestää, muistaos kätkeä pois Euboiasta määkyvät vuohet."

Ja siitä, että he silloisissa ja vastaodotettavissa onnettomuuksissaan eivät ensinkään olleet noudattaneet näitä neuvoja, he saivat mitä haikeimmin murehtia.

21. Helleenien tätä toimittaessa saapui vakooja Trakhiniasta. Artemisionin luona oli näet vakooja Polyas, syntyperältään antikyalainen, jonka oli määrä ilmoittaa Thermopylaissa oleville, jos laivasto joutuisi alakynteen, ja jolla oli sitä varten valmiiksi varustettu alus. Aivan samalla lailla oli myös Leonidaan tykönä atenalainen Abronikhos, Lysikleen poika, valmiina kolmikymmenairokkaalla viemään sanaa Artemisionin luona oleville, jos jotakin odottamatonta kohtaisi maasotajoukkoa. Tämä Abronikhos siis saapui ja ilmoitti, kuinka oli käynyt Leonidaan ja hänen sotajoukkonsa. Saatuaan tästä tiedon eivät helleenit enää lykänneet lähtöään, vaan laittautuivat matkaan, siinä järjestyksessä, mihin kukin osasto oli asetettu, korintolaiset ensiksi ja atenalaiset viimeiseksi.

22. Mutta silloin Themistokles valitsi itselleen atenalaisen parhaiten purjehtivat laivat, läksi vedenotto-paikoille ja hakkautti kiviin kirjoituksia, joita ionilaiset seuraavana päivänä Artemisioniin saapuessaan lukivat. Mutta kirjoitukset kuuluivat näin: "Ionian miehet, te ette tee oikein, kun lähдете sotaan isianne vastaan, orjuuttaaksenne Hellaan. Vaan tulkaa kaikkiin mokomin meidän puolellemme. Mutta jos teidän on mahdoton tehdä näin, niin pysytelkää ainakin tästä puolin sekä itse erillänne taistelusta että pyytäkää kaarilaisia tekemään samoin. Vaan jos kumpikin näistä on mahdotonta ja teitä painaa liian ankara pakko voidaksenne luopua barbarista, niin esiintykää taistelussa tahallanne pelkureina, silloin kun iskemme yhteen, muistaen, että polveudutte meistä, ja että vihollisuutemme barbaria kohtaan alkuaan on teidän aiheuttamanne." Tämän Themistokles kirjoitti, mielessään luullakseni nämä molemmat mahdollisuudet: joko täytyi kirjoitusten jäädä kuninkaalta huomaamatta, jolloin he saisivat ionilaiset luopumaan ja käymään helleenien puolelle, tai tulla ilmi ja joutua Xerxeen tietoon, jolloin ne saattaisivat ionilaiset epäluulonalaisiksi ja poistaisivat heidät meritaisteluista.

23. Nämä kirjoitukset Themistokles kirjoitutti. Vaan barbarien luo tuli kohta tämän jälkeen aluksella histiaialainen mies, ilmoittaen helleenien lähteneen Artemisionista. Mutta he eivät uskoneet, vaan pitivät sanantuojaa vartioituna, ja lähettivät muutamia nopeakulkuisia laivoja tiedustelemaan. Näiden ilmoitettua asianlaidan läksi koko koottu laivasto auringonnousussa purjehtimaan Artemisioniin. Pysyteltyään siinä paikassa keskipäivään saakka he sitten purjehtivat Histiaiaan. Ja sinne saavuttuaan he ottivat haltuunsa histiaialaisten kaupungin ja ahdistivat kaikkia Histiaiotiin alueen rantakyläiä Hellopian maakunnassa.

24. Heidän ollessaan siellä lähetti Xerxes laivastoon kuuluttajan, sitä ennen ryhdyttyään eräaseen toimenpiteeseen vainajiinsa nähden. Ja toimenpide oli tämä. Kaikista sotaväkeensä kuuluvista, jotka olivat kaatuneet Thermopylaissa — niitten luku nousi ainakin kahteenkymmeneen tuhanteen —, hän jätti paikoilleen noin tuhat ruumista, mutta muut hän hautautti kaivamiinsa hautoihin sekä antoi luoda

niiden päälle maata ja levittää ylle lehtiä, jottei laivaston väki niitä näkisi. Kuljettuaan siis Histiaiaan kuuluttaja kutsui koko sotajoukon kokoon ja lausui näin: "Miehet, liittolaiset, Xerxes kuningas sallii sen teistä, joka haluaa jättää paikkansa ja mennä katsomaan, kuinka hän taistelee noita mielettömiä ihmisiä vastaan, jotka luulivat pääsevänsä voitolle kuninkaan sotavoimasta."

25. Kuuluttajan ilmoitettua tämän ei senjälkeen mikään ollut niin harvinaista kuin alukset: niin monet tahtoivat mennä katsomaan. Perille päästyään he sitten katselivat ruumiita, kulki niiden ohi. Ja jokainen uskoi kaikkien siinä makaavien olevan lakedaimonilaisia ja thespialaisia, vaikka näkivät joukossa helootejakin. Mutta eipä sinne kulkeneilta kuitenkaan jäänyt huomaamatta, mitä Xerxes oli tehnyt omien miestensä ruumiille. Ja sehän olikin naurettavaa: toisia näkyi vain tuhat ruumista makaamassa, toiset taas makasivat kaikki yhteen paikkaan koottuina, luvultaan neljätuhatta. Sen päivän he omistivat katselemiseen, mutta seuraavana päivänä toiset purjehtivat Histiaiaan laivojen luo, Xerxes taas miehineen lähti maitse etenemään.

26. Ja persialaisten luokse tuli Arkadiasta karkulaisina muutamia miehiä, jotka pyysivät elatusta ja tahtoivat työtä. Persialaiset veivät heidät kuninkaan eteen ja tutkiskelivat heiltä, mitä helleenit tekivät. Ja oli yksi, joka kaikkien puolesta tätä heiltä kyseli. Mutta he kertoivat persialaisille, että helleenit viettivät Olympia-juhlaa ja parhaillaan katselivat voimistelu- ja ratsukilpailuja. Hän kysyi edelleen, mikä palkinto heillä oli säädettyä, jonka voittamisesta he kilpailivat. Ja he sanoivat, että palkinnoksi annettiin öljypuunlehvä-seppele. Tällöin lausui Tigranes, Artabanoksen poika, mitä jaloimman sanan, vaikka kuningas häntä sentakia syytti pelkuruudesta. Saatuaan näet tietää palkintona olevan seppeleen, eikä rahaa, ei hän voinut pysyä ääneti, vaan lausui kaikkien kuullen näin: "Voi Mardonios, millaisia miehiä vastaan oletkaan vienyt meidät taistelemaan, he kun eivät kilpaile saavuttaakseen tavaraa, vaan hyvettä!" Näin siis hän lausui.

27. Sillä välin lähettivät tessalialaiset heti Thermopylain tappion jälkeen kuuluttajan fokilaisten luo, joita kohtaan he alati kantoivat vihaa, mutta varsinkin viimeisen vaurionsa jälkeen. Tessalialaiset itse ynnä heidän liittolaisensa olivat näet muutamia vuosia ennen tätä kuninkaan retkeä hyökänneet koko sotajoukollaan fokilaisten maahan, mutta joutuneet tappiolle ja kärsineet näiltä suuria vaurioita. Fokilaiset tungettiin tosin Parnassokseen, mutta heillä oli mukanaan Elis-maalainen, Tellias niminen tietäjä, joka heidän hyväkseen keksi tämän sotajuonen. Hän siveli kipsillä kuusisataa urhoollisinta fokilaista aseineen päivineen ja käski heidän yöllä käydä tessalialaisten kimppuun, neuvottuaan heitä tappamaan jokaisen kohtaamansa, joka ei ollut valkoinen. Nähtyään heidät pelästyivät ensiksi tessalialaisten vartiastot, pitäen heitä joinakin kummituksina, ja vartiastojen jälkeen itse sotajoukko, niin että fokilaiset saivat haltuunsa neljätuhatta ruumista ynnä kilpeä, joista jälkimäisistä he vihkivät puolet Abaihin, puolet Delfoihin. Mutta tästä taistelusta saatujen tavarain kymmenyksistä tehtiin ne suuret kuvapatsaat, jotka esittävät taistelua kolmijalan omistamisesta ja sijaitsevat Delfoin temppelin edessä. Ja muita samanlaisia pyhitettiin Abaihin.

28. Näin fokilaiset tekivät tessalialaisten jalkaväelle, kun se heidät saartoi. Ja heidän maahansa hyökänneelle ratsuväelle taas he tuottivat korvaamattoman vaurion. He tekivät näet Hyampoliin kohdalla olevaan solaan suuren kaivannon, asettivat siihen tyhjiä ruukkuja ja loivat niiden päälle maata sekä tekivät sen muun paikan näköiseksi. Sitten he asettuivat ottamaan vastaan tessalialaisten hyökkäystä. Kun nyt nämä, muka tallataksaan fokilaiset maahan, ajaa karauttavat näitä vastaan, suistuivat he ruukkuihin. Ja siinä taittoivat hevoset jalkansa.

29. Näitten molempien tapausten vuoksi siis kantaen kaunaa fokilaisia kohtaan, tessalialaiset lähettivät kuuluttajan, joka julisti näin: "Oi fokilaiset, myöntäkää nyt jo, ett'ette ole meidän vertaisiamme. Sillä jo ennenkin, niin kauan kuin meitä halutti pitää helleenien puolta, oli meillä heidän keskuudessaan aina paljoa enemmän vaikutusvaltaa kuin teillä. Ja nyt on meillä barbarin luona niin suuri valta, että meidän varassamme on, riistetäänkö teiltä maa, vieläpä joudutteko orjiksi. Mutta vaikka meillä onkin käsissämme niin suuri mahti, emme mieti kostoa. Vaan annettakoon meille korvaukseksi viisikymmentä hopeatalenttia, ja me lupaamme torjua teidän maatanne uhkaavat vaarat."

30. Tämän tessalialaiset ilmoittivat fokilaisille. Sillä nämä olivat ainoat sikäläisistä asukkaista, jotka eivät pitäneet meedialaisten puolta; ja sen he, kuten minä olen päätellyt ja havainnut, tekivät yksinomaan vihasta tessalialaisia kohtaan. Mutta jos tessalialaiset olisivat kannattaneet helleenien asiaa, olisivat fokilaiset minun luullakseni olleet meedialaismielisiä. Kun siis tessalialaiset ilmoittivat tämän, eivät fokilaiset sanoneet antavansa rahaa: olihan heillä itselläänkin, samoinkuin tessalialaisilla, tilaisuus pitää meedialaisten puolta, jos muuten vain sitä tahtoisivat. Mutta ehdoin tahdoin he eivät aikoneet ruveta Hellaan kavaltajiksi.

31. Ja kun tämä puhe tuotiin perille, vihastuivat tessalialaiset fokilaisille ja näyttivät barbareille tien. Niinpä nämä Trakhiniasta hyökkäsivät Doris-maahan. Doris-maasta pistäytyy näet tältä kohtaa kapea, noin kolmenkymmenen stadionin levyinen kaistale, sijaiten Malis- ja Fokis-maitten välillä. Se oli muinainen Dryopis. Ja tämä Doris on Peloponnesoksessa asuvien doorilaisten emämaa. Tätä Doris-

maata siis barbarit eivät ryöstelleet, siihen tunkeuduttuaan. Sillä asukkaat pitivät meedialaisten puolta, eivätkä tessalialaiset tahtoneet sitä ryöstettävän.

32. Hyökätessään Doris-maasta Fokis-maahan he eivät saaneet käsiinsä fokilaisia itseään. Sillä osa fokilaisia oli noussut Parnassoksen kukkuloille. Ja Parnassoksen huippu, joka sijaitsee erillensä, lähellä Neonin kaupunkia, on kyllin laaja antaakseen tilaa ihmisjoukolle. Sen nimi on Tithorea. Sinne olivat he siis toimittaneet tavaransa sekä itse nousseet. Mutta useimmat heistä olivat laittautuneet ozolilaisten lokriilaisten maahan, Krisan tasangon yläpuolella sijaitsevaan Amfissan kaupunkiin. Vaan barbarit risteilivät kautta koko Fokis-maan. Siten näet tessalialaiset opastivat sotajoukkoa. Ja kaiken, minkä vain barbarit saivat haltuunsa, he polttivat ja ryöstivät, sytyttäen sekä kaupunkeja että pyhättöjä.

33. Sillä matkaten tätä tietä, pitkin Kefisos-joen vartta, he hävittelivät kaiken, polttivat poroksi Drymos-kaupungin, polttivat Kharadran, Erokhoksen, Tethronionin, Amfikaian, Neonin, Pedieain, Triteain, Elateian, Hyampoliin, Parapotamioin ja Abain, missä oli rikas Apollonin pyhättö, täynnään aarrekkamioita ja vihkilahjoja. Silloin jo, samoin kuin vielä nytkin, siellä oli ennuspaikka. Ja tämän pyhätön he ryöstivät sekä sytyttivät tuleen, jonka ohella he vuoristossa ottivat kiinni muutamia takaa-ajamiansa fokilaisia sekä raiskasivat paljoudellaan joitakuita naisia kuoliaiksi.

34. Sivututtuaan Parapotamioi-kaupungin barbarit saapuivat panopeolaisten alueelle. Siitä alkaen heidän sotajoukkonsa jakaantui osastoihin ja hajaantui. Suurin ja vahvin osa sotajoukkoa matkasi itse Xerxeen keralla Atenaan ja hyökkäsi Boiotiaan sekä siellä orkhomenolaisten alueeseen. Koko Boiotian väestö oli meedialaismielistä, ja heidän kaupunkejaan suojelivat niihin sijoitetut makedonialaiset, jotka Alexandros oli sinne lähettänyt. Ja nämä suojelivat heitä sillä, että ilmoittivat Xerxeelle boiotilaisten olevan meedialaisten puolella.

35. Nämä barbarit siis kääntyivät sinne päin, mutta muut heistä läksivät oppaiden johdolla Delfoin pyhättöön, jättäen Parnassoksen oikealle puolelleen. Ja kaiken, minkä nämäkin Fokis-maasta ottivat haltuunsa, he hävittivät. Niinpä he polttivat panopeolaisten, daulilaisten ja aiolidien kaupungit. Ja he erosivat muusta sotajoukosta ja matkasivat tänne, ryöstääkseen Delfoin oraakelin ja tuodakseen Xerxes kuninkaan nähtäväksi sen aarteet. Ja Xerxes tunsu, kuten olen kuullut, kaikki pyhätön merkilliset kalleudet paremmin kuin kotiin jättämänsä, syystä että monet aina niistä puhuivat, ja varsinkin hän tunsu Kroisoksen, Alyatteen pojan, vihkilahjat.

36. Saatuaan tästä tiedon delfolaiset joutuivat kauhuihinsa, ja suuressa pelossaan he kysyivät oraakelilta neuvoa, mitä tehdä pyhille esineille, kaivaako ne kätköön vai viedä toiseen maahan. Mutta jumala kielsi heitä liikkuttamasta niitä, sanoen itse kyllä kykenevänsä suojelemaan omaisuuttaan. Tämän kuultuaan delfolaiset huolehtivat vain itsestään. Lapsensa ja vaimonsa he lähettivät salmen poikki Akhaiaan, mutta useimmat itse miehistä nousivat Parnassoksen huipuille ja veivät omaisuutensa Korykionin luolaan; toiset väistyivät Amfissaan Lokris-maahan. Sanalla sanoen, kaikki delfolaiset jättivät kaupunkinsa kylmilleen, lukuunottamatta kuuttakymmentä miestä ynnä ennuspappia.

37. Mutta silloin kun saapuvat barbarit olivat läheisyydessä ja jo matkan päästä näkivät pyhätön, huomasi Akeratos niminen ennuspappi, että temppelin edustalla makasi pyhiä aseita, jotka oli tuotu ulos temppelistä, vaikka ei kenenkään ihmisen ollut lupa niihin koskea. Ja hän meni ilmoittamaan ihmeestä läsnäoleville delfolaisille. Mutta kun barbarit kiiruhtaen saapuivat Athene Pronaian pyhätön kohdalle, yllätti heidät äskeistä vielä suuremmat ihmeet. Onhan tämäkin jo hyvin suuri kumma, kun sota-aseet ilmestyvät maahan, temppelin ulkopuolelle. Mutta se, mikä äskenmainitun jälkeen tapahtui, on kaikkia muita ilmestyksiä ihmeellisempi. Sillä samalla hetkellä, kun barbarit jo olivat lähestyneet Athene Pronaian pyhättöä, iski heihin taivaasta salamoita, ja Parnassoksen huipulta lohkesi kaksi kallionkärkeä, jotka suurella jyskeellä vyöryivät heidän päälleen ja murskasivat useita heistä. Ja Pronaian pyhätöstä kuului ääniä ja sotahuutoja.

38. Kun kaikki tämä sattui näin yht'aikaa, valtasi barbarit kauhistus. Ja huomattuaan heidän pakenevan astuivat delfolaiset alas ja surmasivat melkoisen joukon heitä. Mutta henkiin jääneet pakenivat suoraa päätä Boiotiaa kohti. Ja nämä palanneet barbarit kertoivat, kuten olen kuullut, edellisten lisäksi nähneensä muitakin ylikuonnollisia seikkoja. Kaksi ihmiskokoa suurempaa raskasaseista miestä oli heitä seurannut, surmaten ja takaa ajaen.

39. Nämä olivat delfolaisten kertomuksen mukaan kaksi kotimaista sankariolentoa, Fylakos ja Antonoos, joiden temppelialueet sijaitsevat pyhätön läheisyydessä, Fylakoksen itse tien varrella, Pronaian pyhätön yläpuolella, Antonooksen taas lähellä Kastalian lähettä, Hyampeia-huipun alapuolella. Mutta Parnassokselta syöksyneet lohkarit ovat säilyneet aina minun aikoihini saakka ja sijaitsevat Athene Pronaian temppelikartanossa, siinä paikassa, mihin ne barbarien rivien välitse vierieessään pysähtyivät. Täten tapahtui näiden miesten lähtö pyhätön luota.

40. Mutta Artemisionista lähdettyään pysähtyi helleenien laivasto atenalaisten pyynnöstä Salamiiseen. Ja atenalaiset olivat pyytäneet heitä pysähtymään Salamiin ääreen siitä syystä, että itse

voisivat toimittaa lapsensa ja vaimonsa Attikasta turviin ja lisäksi neuvotella, mitä heidän olisi tehtävä. Sillä heidän täytyi tehdä päätös silloiseen asemaan nähden, koska olivat käsityksessään pettyneet. He luulivat näet tapaavansa peloponnesolaiset Boiotiassa miehissä odottamassa barbaria. Mutta mitään semmoista he eivät tavanneet, vaan kuuluivat heidän sensijaan linnoittavan Isthmosta, koska pitivät Peloponnesoksen säilymisen tärkeimpänä ja vartioivat sitä, heittäen kaiken muun oman onnensa nojaan. Saatuaan tietää tämän atenalaiset siis pysyivät heitä pysähtymään Salamiin luo.

41. Niinpä muut laskivat laivansa Salamiiseen, mutta atenalaiset omaan rantaansa. Mutta sinne saavuttuaan he julistivat, että kunkin atenalaisen tuli, mihin parhaiten saattoi, pelastaa lapsensa ja kotiväkinsä. Silloin useimmat lähettivät ne Troizeniin, toiset Aiginaan, toiset Salamiiseen. He jouduttivat tätä muuttoa halusta noudattaa oraakelinneuvoa ja vielä enemmän seuraavasta syystä. Atenalaiset kertovat näet suuren käärmeen linnan vartijana asustavan pyhätössä. Näin he kertovat, ja sitäpaitsi, että he asettavat sen eteen ja suorittavat sille "kuukautis-uhreja", kuten elävälle olenolle ainakin. Mutta "kuukautis-uhrina" on mesileipä. Tämä mesileipä, joka aina ennen oli kulunut loppuun, oli nyt jäänyt koskematta. Kun papitar oli tämän ilmoittanut, jättivät atenalaiset vielä paljoa halukkaammin kaupunkinsa, koska muka jumalatarkin oli hyljännyt linnan. Ja korjattuaan kaiken omaisuutensa turviin he purjehtivat laivaleiriin.

42. Sittenkuin Artemisionista tulleet olivat laskeneet laivansa Salamiiseen, tulvi, tiedon siitä saatuaan, muukin helleenien laivasto Troizenista sinne. Oli näet käsketty kokoontumaan troizenilaisten satamaan Pogoniin. Ja nyt kokoontui paljoa useampia laivoja kuin ne, mitkä Artemisionin luona olivat taistelleet, ja useammista kaupungeista. Laivastonpäällikkönä oli nyt sama mies kuin Artemisioninkin luona, spartalainen Eurybiades, Eurykleideen poika, joka ei kuitenkaan ollut kuninkaallista sukua. Mutta kaikkein useimmat ja parhaiten purjehtivat laivat asettivat atenalaiset.

43. Ja laivastossa olivat nämä. Peloponnesoksesta lakedaimonilaiset, asettaen kuusitoista laivaa, korintolaiset, asettaen saman täyden määrän kuin Artemisionin luona, sikyonilaiset asettivat viisitoista laivaa, epidaurolaiset kymmenen, troizenilaiset viisi, hermionelaiset kolme; nämä ovat, paitsi hermionelaiset, doorilaista ja makednilaista heimoa, ja olivat viimeksi lähteneet liikkeelle Erineoksesta, Pindoksesta ja Dryopis-maasta. Mutta hermionelaiset ovat dryopeja, jotka Herakles ja malilaiset karkoittivat siitä maasta, minkä nimenä nyt on Doris.

44. Nämä nyt olivat ne peloponnesolaiset, jotka olivat laivastossa mukana. Ulkopuolisesta mantereesta taas olivat nämä. Atenalaiset, jotka, vastapainona kaikille muille, yksin asettivat satakahdeksankymmentä laivaa. Salamiin luona näet eivät plataialaiset taistelleet yhdessä atenalaisen kanssa tällaisesta syystä. Kun helleenit, poistuessaan Artemisionin luota, olivat päässeet Khalkiin kohdalle, kulkivat plataialaiset salmen poikki, vastapäätä olevaan Boiotian rantaan, toimittaakseen kotiväkinsä turviin. Ja siten he, pelastaessaan nämä, jäivät muista jälkeen. — Mutta siihen aikaan, jolloin pelasgit pitivät hallussaan sen maan, jota nyt sanotaan Hellaaksi, olivat atenalaiset pelasgeja ja nimitettiin kranaeiksi. Kekrops kuninkaan aikana heitä sanottiin kekropideiksi, Erekhtheuksen otettua vastaan hallituksen muutettiin heidän nimensä atenalaisiksi ja Ionin, Xuthoksen pojan, tultua atenalaisen sodanjohtajaksi nimitti hän heidät ionilaisiksi.

45. Megaralaiset asettivat saman täyden määrän kuin Artemisioninkin luona, amprakialaiset tulivat seitsemällä laivalla avuksi, leukadilaiset kolmella, ollen nämä doorilaista heimoa, Korintoksesta peräisin.

46. Saarelaisista asettivat aiginalaiset kolmekymmentä laivaa. Heillä oli kyllä muitakin laivoja miehitettyinä, mutta niillä he vartioivat omaa saartaan, vaan kolmellakymmenellä parhaiten purjehtivalla laivallaan he ottivat osaa Salamiin meritaisteluun. Ja aiginalaiset ovat Epidauroksesta tulleita doorilaisia; mutta saaren nimi oli aikaisemmin Oinone. Aiginalaisen jälkeen asettivat khalkidilaiset samat kaksikymmentä laivaansa kuin Artemisioninkin luona, ja eretrialaiset seitsemän laivaansa. Nämä ovat ionilaisia. Edelleen asettivat keolaiset samat laivansa, ollen ionilaista heimoa ja Atenasta peräisin. Naxolaiset asettivat neljä laivaa. Heidät olivat heidän maanmiehensä lähettäneet meedialaisten laivastoon, samoin kuin oli laita muidenkin saarelaisten; mutta välittämättä ohjeista he olivat saapuneet helleenien luo erään kansalaistensa kesken arvossa pidetyn miehen, Demokritoksen, vaikutuksesta, joka silloin oli laivaston päällikkönä. Naxolaiset ovat ionilaisia, Atenasta peräisin. Styralaiset asettivat samat laivat kuin Artemisioninkin luona, kythnolaiset yhden, joka oli viisikymmenairokas, ollen nämä molemmat kansat dryopeja. Myös serifolaiset, sifnolaiset ja melolaiset ottivat osaa sotaan. Nämä olivat näet ainoat saarelaiset, jotka eivät olleet antaneet kuninkaalle maata ja vettä.

47. Kaikki nämä, jotka ottivat osaa taisteluun, asuvat thesprotilaisten ja Akheron-joen tällä puolen. Thesprotilaiset rajoittuivat näet amprakialaisiin ja leukadilaisiin, jotka sotaan tulleiden joukosta olivat kauimpana asuvaiset. Näitten ulkopuolella asuvista olivat krotonilaiset ainoat, jotka tulivat vaaranalaisen Hellaan avuksi ja yhdellä laivalla, jota johti eräs pytholaisissa kilpailuissa kolmasti

voittanut Fayllos niminen mies. Krotonilaiset ovat sukuperältään akhaialaisia.

48. Muut, jotka ottivat taisteluun osaa, asettivat kolmisoutuja, mutta melolaiset, sifnolaiset ja serifolaiset viisikymmenairokkaita. Melolaiset, jotka ovat peräisin Lakedaimonista, asettivat kaksi, sifnolaiset ja serifolaiset, jotka ovat ioonilaisia, alkuisin Atenasta, yhden kummatkin. Ja laivojen koko määrä oli, lukuunottamatta viisikymmenairokkaita, kolmesataaseitsemänkymmentäkahdeksan.

49. Kokoonnuttuaan Salamiiseen neuvottelivat mainituista kaupungeista tulleet sotapäälliköt keskenään. Ja tällöin Eurybiades kehoitti jokaista, ken vain halusi, ilmaisemaan mielipiteensä siitä, mikä heidän vallassaan olevista paikoista katsottaisiin soveliaimmaksi meritaistelun suorittamiseen. Attika oli jo heitetty sikseen, mutta hän esitti keskusteltavaksi muista maista. Ja useimpien puhujain mielipiteet kävivät siinä kohden yhteen, että tuli purjehtia Isthmokseen, Peloponnesoksen edustalle, ja he huomauttivat samalla, että jos helleenit voitettaisiin meritaistelussa, niin he Salamiissa ollen joutuisivat piiritykseen saarella, missä heille ei voisi ilmestyä mitään apua, jota vastoin he Isthmoksen luona ollessaan voisivat pelastua omaistensa tykö.

50. Peloponnesolaisten sotapäällikköjen harkitessa tätä tuli muuan atenalainen ilmoittaen, että barbari oli tunkeutunut Attikaan ja poltteli koko maata. Boiotian kautta Xerxeen kera samoava sotajoukko oli näet, sytytettyään tuleen thespialaisten kaupungin, jonka asukkaat olivat vetäytyneet pois Peloponnesokseen, ja niinkään plataialaisten kaupungin, tullut Atenan alueelle, hävittäen siellä kaikki. Ja se oli sytyttänyt Thespiain ja Plataiain, saatuaan teebalaisilta tietää, että väestö ei pitänyt meedialaisten puolta.

51. Siitä saakka, kun barbarit astuivat Hellespontoksen yli, mistä he aloittivat marssinsa ja missä he viipyivät yhden kuukauden, jonka kestäessä he menivät Europan puolelle, oli kulunut vielä kolme kuukautta, kun he, Kalliadeen ollessa atenalaisen arkonttina, saapuivat Attikaan. Ja he ottivat haltuunsa kaupungin, joka oli autiona, ja löysivät pyhätöstä muutamia harvoja atenalaisia, pyhätön kaitsijoita ja köyhiä ihmisiä, jotka laudoilla ja hirsillä olivat vahvistaneet linnaa ja koettivat torjua hyökkääjiä; osaksi he elatuksen puutteesta eivät olleet väistyneet pois Salamiiseen, mutta sen lisäksi he myös itse luulivat keksineensä Pytian heille antaman oraakelilauseen merkityksen: puinen muuri oli muka oleva valloittamaton. Tämän näet he luulivat olevan ennuslauseen tarkoittaman pakopaikan, eikä laivojen.

52. Mutta persialaiset asettuivat vastapäätä linnaa olevalle kummulle, jota atenalaiset sanovat Areiopagin kukkulaksi. Ja he käärivät rohtimia nuolenkärkien ympäri ja sytyttivät ne, aina milloin ampuivat vallitusta vasten. Tällöin piiritetyt atenalaiset pitivät puoliaan, vaikka olivatkin joutuneet äärimmäiseen hätään, kun suojus petti. Mutta silti he eivät ottaneet vastaan niitä sopimus-ehtoja, jotka peisistratidit esittivät. Ja muitten käyttämiensä puolustuskeinojen ohella he myös vierittivät kivimöhkäleitä portteja lähestyviä barbareja vastaan, niin että Xerxes kauan aikaa oli neuvotonna, kun ei voinut heitä saada valtaansa.

53. Aikaa myöten kuitenkin ilmaantui barbareille keino päästä pulasta. Sillä ennustuksen mukaan oli niin säädetty, että koko mantereenpuoleinen Attika oli joutuva persialaisten valtaan. Linnan etupuolelta, mutta portin ja nousupaikan takaa, missä ei kukaan vartioinut ja mistä ei kukaan luullut kenenkään ihmisen koskaan voivan kiivetä, nousivat muutamat persialaiset Kekropsin tyttären Aglauroksen pyhätön kohdalta, vaikkakin paikka oli jyrkkä. Nähtyään heidän nousseen linnaan viskautuivat toiset atenalaiset muurilta alas maahan ja tuhoutuivat, toiset taas pakenivat temppelisiin. Mutta linnanvuorelle kiivenneet persialaiset kääntyivät ensin portille ja avasivat sen; sitten he surmasivat alttareilla turvaa anovat atenalaiset. Ja löytyään maahan kaikki he ryöstivät pyhätön ja sytyttivät koko linnan tuleen.

54. Saatuaan täydellisesti haltuunsa Atenan Xerxes lähetti ratsumiehen sanansaattajana Susaan ilmoittamaan Artabanokselle persialaisten menestyksestä. Mutta toisena päivänä kuuluttajan lähettämisestä hän kutsui kokoon mukanaan seuranneet atenalaiset pakolaiset ja käski heidän nousta linnaan ja oman tapansa mukaisesti toimittaa uhrin, joko hän sitten näkemänsä unen tähden näin määräsi tai hänen omatuntonsa vaivasi häntä siitä, että hän oli sytyttänyt pyhätön tuleen. Ja atenalaiset pakolaiset tekivät, niinkuin oli määrätty.

55. Minkä vuoksi minä olen tämän maininnut, sen tahdon ilmaista. Tässä linnassa on Erekhtheuksen temppeli, hänen, jonka sanotaan syntyneen maasta, ja siinä on öljypuu ja "meri" ["merekksi" sanottiin erästä Erekhtheionissa olevaa suolavesilähdetä], jotka atenalaisen puheen mukaan Poseidon ja Athene, maan omistuksesta kiistellessään, jättivät todistuksiksi. Tämä öljypuu paloi pyhätön keralla barbarien käden kautta. Mutta kun ne, joita kuningas oli käsenyt uhraamaan, palon jälkeisenä päivänä nousivat pyhättöön, näkivät he noin kyynärän pituisen vesan versoneen kannosta. Sen he siis ilmoittivat kuninkaalle.

56. Vaan kun Salamiissa oleville helleeneille ilmoitettiin, kuinka atenalaisen linnan oli käynyt,

joutuivat he niin suureen hämminkiin, että muutamat sotapäälliköt eivät edes odottaneet päätöstä käsiteltävänä olevassa asiassa, vaan syöksyivät laivoihin ja nostivat purjeet puikahtaakseen tiehensä. Mutta jällelle jääneet heidän joukostaan päättivät suorittaa meritaistelun Isthmoksen edustalla. Ja tuli yö, ja kokouksesta eronneet astuivat laivoihinsa.

57. Mutta kun tällöin Themistokles oli saapunut laivaansa, kysyi muuan atenalainen, Mnesifilos, mitä he olivat päättäneet. Saatuaan Themistokleelta tietää, että oli päätetty viedä laivat Isthmokseen ja suorittaa meritaistelu Peloponnesoksen puolesta, lausui hän: "Jos he todella laskevat laivoillaan pois Salamiista, ei sinulla ole oleva isänmaata, minkä puolesta taistella. Sillä he kääntyvät kukin kaupunkiinsa, eikä Eurybiades, enemmän kuin kukaan muukaan ihminen, saata pidättää sotajoukkoa hajaantumasta. Ja Hellas on ymmärtämättömyydestä joutuva hukkaan. Mutta jos mitään keinoa on olemassa, niin mene ja koeta purkaa päätös; kenties voisit taivuttaa Eurybiadeen muuttamaan mieltään, niin että hän jää tänne."

58. Neuvo miellytti suuresti Themistoklesta, ja mitään tähän vastaamatta hän meni Eurybiadeen laivalle. Perille saavuttuaan hän sanoi tahtovansa keskustella tämän kanssa eräästä yhteisestä asiasta. Eurybiades käski hänen astua laivaan ja puhua, jos mitä tahtoi. Siinä Themistokles istuessaan Eurybiadeen vieressä toisti kaiken, minkä hän oli Mnesifilokselta kuullut, omina ajatuksinaan ja lisäsi paljon muutakin, kunnes hän pyynnöillään sai Eurybiadeen taivutetuksi astumaan pois laivasta ja kutsumaan sotapäälliköt kokoukseen.

59. Heidän nyt siis kokoonnuttuaan Themistokles puhui lavealti ja vetosi heihin hartaasti, ennenkuin vielä Eurybiades oli esittänyt syyn siihen, minkä vuoksi hän oli kutsunut kokoon sotapäälliköt. Hänen puhuessaan lausui korintolainen päällikkö Adeimantos, Okytoksen poika: "Oi Themistokles, kilpaleikeissä saavat ne selkäänsä, jotka ennen aikojaan astuvat esiin." Vaan Themistokles virkkoi puolustukseksi: "Mutta ne, jotka jättäytyvät jälkeen, eivät saa seppeltä."

60. Sillä kertaa Themistokles vastasi näin leppeästi korintolaiselle. Mutta Eurybiadeelle hän ei enää puhunut mitään siitä, mitä aikaisemmin oli puhunut, että nimittäin, kun helleenit kerran olisivat nostaneet ankkurin Salamiin luona, he lähtisivät karkuun; sillä liittolaisten läsnäollessa ei hänen sopinut syyttää ketään. Mutta hän käytti muita perusteluja ja lausui näin: "Sinun vallassasi on nyt pelastaa Hellas, jos tottelet minua ja jäät tänne suorittamaan meritaistelun etkä, noudattaen näiden puheita, anna laivojen lähteä Isthmokseen. Kuule siis ja vertaa keskenään molempia ehdoituksia! Jos Isthmoksen luona isket yhteen, olet taisteleva aukealla ulapalla, mikä ei suinkaan ole edullista meille, joilla on raskasliikkeisemmät ja harvalukuisemmät laivat. Toiseksi menetät Salamiin, Megaran ja Aiginan, vaikkapa meillä muissa kohdin olisikin menestystä. Mutta heidän laivastonsa keralla seuraa heidän maasotajoukkonsakin, ja siten sinä itse olet vievä viholliset Peloponnesosta vastaan ja saattava koko Hellaan vaaranalaiseksi. Mutta jos teet, niinkuin minä puhun, olet tästä voittava kaikki nämä edut. Ensiksi näet, jos me ahtaassa paikassa harvoilla laivoilla iskemme yhteen useiden kanssa, pääsemme me, jos käy, niinkuin on luultavaa, heistä suuressa määrin voitolle. Sillä meritaistelu ahtaassa paikassa on meidän asiamme, laajalla alalla taas heidän. Edelleen säilyy Salamis, johon olemme vieneet vaimomme ja lapsemme turviin. Ja tähän ehdoitukseen sisältyy itse asiassa myöskin se, josta te enimmin pidätte kiinni: jos jäät tänne, olet täällä taisteleva Peloponnesoksen puolesta yhtä hyvin kuin Isthmoksenkin luona. Ja jos olet järkevä, et ole vievä heitä Peloponnesosta vastaan. Jos nimittäin käy, niinkuin minä toivon, ja me voitamme laivoillamme, eivät barbarit saavu teidän Isthmokseenne eivätkä etene kauemmas Attikassa, vaan lähtevät täydessä epäjärjestyksessä pois; ja me voitamme sen edun, että megaralaiset säilyvät, samoin kuin myös Aigina ja Salamis, josta meillä on semmoinen ennuslausekin, että siinä olemme vihollisista saavat voiton. Jos nyt ihmiset tekevät järkeviä päätöksiä, käy yleensä heille tavallisesti mieltä myöten. Mutta jos he eivät tee järkeviä päätöksiä, ei ole jumalankaan tapana edistää inhimillisiä suunnitelmia."

61. Themistokleen puhuttua näin kävi korintolainen Adeimantos taaskin hänen kimppuunsa, käskien hänen vaieta, hänen, jolla ei ollut isänmaata, ja sanoen, ettei Eurybiadeen pitänyt sallia kotikaupunkia vailla olevan miehen äänestää. Ja hän käski Themistokleen esittää ajatuksensa vasta silloin, kun tämä voisi osoittaa kotikaupunkinsa. Tämän moitteen hän kohdisti Themistokleeseen siitä syystä, että Atena oli valloitettu ja vihollisten hallussa. Mutta silloinpa Themistokles lausui hänelle ja korintolaisille monta kovaa sanaa ja todisti, että atenalaisilla oli suurempi sekä kaupunki että maa kuin noilla toisilla, niin kauan kuin heillä oli miehittynä kaksisataa laivaa; sillä heidän hyökkäystään eivät mitkään helleenit voisi torjua.

62. Tämän hän osoitti ja kääntyi sitten Eurybiadeen puoleen, puhuen jo entistä jyrkemmin: "Jos sinä jäät tänne, olet sinä oleva kunnan mies! Mutta jollet jää, syökset Hellaan turmioon. Sillä sodan ratkaisu riippuu nyt laivoista. Tottele minua! Mutta jos tätä et tee, otamme me muitta mutkitta mukaamme talonväkemme ja laittaudumme Italiaan, Siris-kaupunkiin, joka ammoisista ajoista on meidän, ja johon, kuten ennustukset lausuvat, meidän tulee asettua asumaan. Ja kun te jätte vaille tämmöisiä liittolaisia, tulette kyllä muistamaan minun sanaani."

63. Tämä Themistokleen puhe sai Eurybiadeen muuttamaan mielensä. Ja minun luullakseni hän muutti mielensä pelosta, että atenalaiset hylkäisivät heidät, jos hän veisi laivat pois Isthmokseseen. Sillä atenalaisen poistuttua eivät muut enää olisi taistelussa vihollisten vertaisia. Siksi hän valitsi sen ehdoituksen, että heidän tuli jäädä paikoilleen ja siellä suorittaa meritaistelu.

64. Näin Salamiissa olijat kiistelivät keskenään. Vaan kun Eurybiades tämän sanakiistan jälkeen oli päättänyt jäädä paikoilleen, varustautuivat helleenit suorittamaan meritaistelun. Mutta kun tuli päivä, syntyi auringon noustessa maanjäristys maalla ja merellä. Ja he päättivät rukoilla jumalia ja kutsua liittolaisikseen aiakidit. Näin he päättivät ja tekivätkin. Sillä rukoiltuaan kaikkia jumalia he kutsuivat itse Salamiista avukseen Aiaan ja Telamonin, ja lisäksi vielä he lähettivät laivan Aiginaan tuomaan Aiakoksen ynnä muut aiakidit.

65. Ja Dikaios, Theokydeen poika, muuan atenalainen pakolainen, joka näihin aikoihin nautti arvoa meedialaisten kesken, on kertonut tämän. Silloin kun Xerxeen maasotajoukko oli hävittänyt Attikan alueen ja tämä oli atenalaisista tyhjänä, sattui Dikaios yhdessä lakedaimonilaisen Demaratoksen kanssa olemaan Thrian kedolla. Tällöin hän näki tomupilven nousevan, ikäänkuin kolmikymmentuhantisen joukon liikkeessä, ja kulkeutuvan Eleusiistä päin. Ja ihmetellessään, mitkä ihmiset sen mahtoivat synnyttää, he olivat äkkiä kuulleet äänen, joka Dikaioksesta kuulosti kuin salaismenoja viettävien "Iakkhos"-huuto. Mutta Demaratos, joka ei tuntenut Eleusiin pyhiä menoja, kysyi häneltä, mitä tuo ääni tiesi. Siihen Dikaios virkkoi: "Demaratos, ei ole muuta mahdollista, kuin että joku suuri vahinko kohtaa kuninkaan sotajoukkoa. Sillä on ilmeistä, että koska Attika on autiona, ääni on jumalallinen, tullen Eleusiistä päin atenalaisen ja liittolaisten avuksi. Ja jos se pysähtyy Peloponnesokseen, on vaara uhkaava kuningasta itseään ynnä hänen mantereella olevaa sotajoukkoaan, mutta jos se kääntyy Salamiin luona oleville laivoille päin, on vaara, että kuningas kadottaa merivoimansa. Mutta tätä juhlaa viettävät atenalaiset joka vuosi 'Emon' ja 'Tytön' [s.o. Demeterin ja Koren (Persefonen) kunniaksi] kunniaksi, ja kuka vain heistä itsestään taikka myös muista helleeneistä tahtoo, vihitään näihin salaismenoihin. Ja huuto, jonka kuulet, on sama 'Iakkhos'-huuto, jota he tässä juhlassa kajahuttelevat." Tähän Demaratos virkkoi: "Ole vaiti äläkä kenellekään muulle tätä puhu. Siliä jos nämä sanat saatetaan kuninkaan tietoon, menetät pääsi, enkä minä, yhtä vähän kuin yksikään muukaan ihminen voi sinua suojella. Vaan ole levollinen; tästä sotajoukosta pitävät jumalat huolta." Näin hän varoitti Dikaiosta. Mutta tomupilven ja äänen jälestä nousi pilvenlonka, joka korkeuteen kohoten ajautui Salamista ja helleenien laivaleiriä kohti. Ja tästä he ymmärsivät olevan niin säädetyn, että Xerxeen laivasto oli hukkuva. Näin kertoi Dikaios, Theokydeen poika, vedoten Demaratokseen ynnä muihin todistajiin.

66. Mutta kun Xerxeen laivaston miehistö, käytyään katsomassa lakonilaisten tappiota, Trakhiniasta oli kulkenut meren poikki Histiaiaan, viiپی se siellä kolme päivää, purjehti sitten Euripoksen kautta ja saapui kolmessa päivässä Faleroniin. Eivätkä persialaiset, hyökätessään Atenaan, minun luullakseni olleet mantereella ja laivoilla sen harvalukuisempia kuin saapuessaan Sepias-niemelle ja Thermopylaihin. Sillä korvaukseksi niistä heidän miehistään, jotka hukkuivat myrskyssä, Thermopylaissa ja Artemisionin meritaisteluissa, tahdon asettaa nämä kansat, jotka eivät silloin vielä seuranneet kuningasta, nimittäin: malilaiset, doorilaiset, lokrilaiset ja boiotilaiset, (jotka seurasivat koko sotavoimallaan, lukuunottamatta thespialaisia ja plataialaisia), edelleen karystolaiset, androlaiset, tenolaiset ynnä kaikki muut saarelaiset, paitsi niitä viittä kaupunkia, joiden nimet aikaisemmin mainitsimme. Sillä kuta syvemmälle Hellaaseen persialainen tunki, sitä useammat kansat häntä seurasivat.

67. Sittenkuin nyt kaikki nämä, paitsi parolaiset, olivat saapuneet — parolaiset olivat näet jättäytyneet Kythnokseen, odottaen kuinka sota päättyisi — sittenkuin siis muut olivat saapuneet Faleroniin, läksi Xerxes itse laivoille keskustellakseen laivaston päällikköjen kanssa ja tiedustellakseen heidän mieltään. Ja kun hän perille tultuaan istuutui kunniasijalleen, saapuivat kutsusta kaikkien kansojen hallitsijat ja laivanpäälliköt ja istuutuivat siinä järjestyksessä, kuin kuningas kutakin kunnioitti, ensimmäiseksi Sidonin kuningas, toiseksi Tyroksen, ja sitten muut. Ja kun he nyt istuivat kukin paikallaan rivissä, lähetti Xerxes Mardonioksen kysymään ja koettelemaan jokaista, tahtoiko hän, että kuningas panisi toimeen meritaistelun.

68. Kun Mardonios kulki ympäri kysymässä tätä jokaiselta, alkaen sidonilaisesta, esittivät kaikki muut saman ajatuksen ja kehoittivat ryhtymään meritaisteluun, mutta Artemisia virkkoi näin: "Lausupa, Mardonios, kuninkaalle tällä tavoin, kuin minä nyt puhun, minä, joka meritaisteluissa Euboian luona kunnostauduin yhtä paljon kuin muutkin enkä vähimmin urotöitä suorittanut. On kohtuullista, että minä, oi valtias, lausun todellisen mielipiteeni, ja sen, minkä luulen sinun eduillesi parhaimmaksi. Niinpä minä sanon näin. Säästä laivojasi äläkä pane toimeen meritaistelua. Sillä nämä miehet ovat merellä yhtä paljon sinun väkeäsi etevämmät kuin miehet naisia. Minkä vuoksi täytyy sinun kaikin mokomin antautua alttiiksi meritaisteluihin? Eikö sinulla ole vallassasi Atena, jonka takia juuri lähditkin sotaan, eikö muukin Hellas? Eihän tiellesi asetu yksikään. Ja niiden, jotka vastaasi ovat asettuneet, on käynyt ansion mukaan. Mutta minä tahdon ilmaista, kuinka luulen vastustajiemme asiain päättyvän. Jos et jouduta meritaistelun toimeenpanoa, vaan annat laivojesi jäädä tänne maan ääreen tai myös etenet

Peloponnesokseen, on huokeasti käyvä sillä tavoin, kuin ajattelit tänne tullessasi, oi valtiat. Sillä kauan aikaa eivät helleenit voi pitää puoliaan sinua vastaan, vaan sinä olet hajoittava heidät, ja he tulevat pakenemaan kukin kaupunkiinsa. Sillä, kuten olen kuullut, ei heillä tässä saarella ole ruokavaroja, eikä ole todennäköistä, että jos marssit maasotajoukkosi Peloponnesosta vastaan, ne heistä, jotka sieltä ovat tulleet, pysyvät alallaan; eivätkä he huoli merellä taistella Atenan puolesta. Mutta jos heti paikalla joudutat meritaistelua, niin pelkään, että laivastosi kärsii tappion ja vielä syöksee maasotajoukonkin turmioon. Pane vielä lisäksi, oi kuningas, mieleesi tämäkin, että kunnollisilla ihmisillä tavallisesti on huonot orjat, ja huonoilla hyvät. Mutta sinulla, joka kaikista miehistä olet paras, on niitten joukossa, jotka lukeutuvat sinun liittolaisiksesi, huonoja orjia, nimittäin egyptiläiset, kyprolaiset, kilikialaiset ja pamfylit, joista kaikista ei ole mitään hyötyä."

69. Artemisian puhuessa Mardoniokselle näin olivat kaikki ne, jotka soivat naiselle hyvää, pahoillaan hänen sanoistaan, koska pelkäsivät hänen kuninkaan puolelta kärsivän jotakin pahaa, syystä että hän kielsi panemasta toimeen meritaistelua. Mutta ne, jotka Artemisialle soivat pahaa ja kadehtivat häntä senvuoksi, että häntä kaikkien liittolaisten joukosta enimmin kunnioitettiin, iloitsivat hänen vastaväitteestään, koska muka hän sen takia oli joutuva turmioon. Mutta kun eri mielipiteet ilmoitettiin Xerxeelle, oli hän erittäin mielissään Artemisian lausunnosta, ja vaikka hän jo ennenkin oli pitänyt tätä arvossa, niin hän silloin kiitti häntä vielä entistä enemmän. Kuitenkin hän käski noudattaa enemmistön neuvoa. Ja koska hän varmasti uskoi väkensä Euboian luona tahallaan esiintyneen huonosti siksi, että hän itse ei ollut läsnä, oli hän nyt ryhtynyt toimenpiteeseen voidakseen omin silmin katsella meritaistelua.

70. Kun nyt annettiin käsky purjehtia esiin, veivät barbarit laivansa Salamista kohti ja asettautuivat kaikessa rauhassa taistelujärjestykseen. Sillä kertaa ei päivä heille riittänyt meritaistelun toimenpanoon, yö näet yllätti heidät. Mutta he varustautuivat seuraavaksi päiväksi. Vaan helleenit olivat pelon ja huolen vallassa, ja ennen muita peloponnesolaiset. Heidä näet huolestutti se, että heidän piti jääpyä Salamiiseen ja ryhtyä meritaisteluun atenalaisten maan puolesta; jos heidät voitettaisiin, joutuisivat he katkaistuiksi ja saarretuiksi saareen, samalla kuin olivat jättäneet oman maansa suojattomaksi. Mutta barbarien maasotaväki matkasi samana yönä Peloponnesosta kohti.

71. Täällä oli kuitenkin ryhdytty kaikkiin mahdollisiin varokeinoihin, jotta barbarit eivät mantereen puolelta maahan tunkisi. Sillä heti tiedon saatuaan Leonidaan ja hänen seuralaistensa kuolemasta olivat peloponnesolaiset rientäneet kaupungeistaan kokoon Isthmukseen ja sinne asettuneet, ja heillä oli päällikkönään Kleombrotos, Anaxandrideen poika, Leonidaan veli. Asetuttuaan Isthmukseen ja luotuaan umpeen Skironin tien he rakensivat, niinkuin neuvotellessaan olivat parhaaksi havainneet, muurin Isthmoksen poikki. Ja koska heitä oli useita kymmeniä tuhansia ja joka mies teki työtä, saatiin työ valmiiksi. Sillä sinne kannettiin kiviä, tiilejä, hirssiä ja hiekkaa kantovaunuissa, eivätkä avuksi rientäneet hetkeäkään levähtäneet työstään, ei yöllä eikä päivällä.

72. Ja ne helleenit, jotka miehissä olivat rientäneet Isthmukseen avuksi, olivat nämä: lakedaimonilaiset, kaikki arkadilaiset, elis-maalaiset, korintolaiset, sikyonilaiset, epidaurolaiset, fiuntilaiset, troizenilaiset ja hermionelaiset. Nämä ne olivat, jotka olivat rientäneet avuksi, huolissaan vaaranalaisen Hellaan puolesta. Mutta muut peloponnesolaiset eivät ensinkään siitä välittäneet. Ja kuitenkin olivat jo Olympia- ja Karneia-juhlat ohi.

73. Peloponnesoksessa asuu seitsemän kansaa, joista kaksi on alkuväestöä ja asuu niissä maissa, missä ne ammoisista ajoista ovat eläneet, nimittäin arkadilaiset ja kynuralaiset. Yksi kansa, akhailaiset, ei tosin ole poistunut Peloponnesoksesta, mutta kuitenkin omasta maastaan, ja asuu nyt vieraassa maassa. Mutta muut neljä noista seitsemästä kansasta ovat tulokkaita, nimittäin doorilaiset, aitolilaiset, dryopit ja lemnolaiset. Doorilaisilla on monta huomattavaa kaupunkia, aitolilaisilla ainoastaan Elis, dryopeilla Hermione ja Lakonian Kardamylen luona sijaitseva Asine; lemnolaisia ovat kaikki parorealaiset. Kynuralaiset taas ovat alkuasukkaita ja näyttävät olevan ainoat ioonilaiset; mutta aikaa myöten he, argolaisten vallan alle jouduttuaan, ovat doorilaistuneet ja ovat orneateja. [Argolaiset olivat saattaneet valtaansa Argoliin Orneai-kaupungin asukkaat, jotka silloin joutuivat samaan asemaan kuin Spartan perioikit. Sittemmin siirtyi nimitys "orneatit" muillekin Argoliin "perioikeille".] Näitten seitsemän kansan muut kaupungit, paitsi luettelemiani, pysyivät erillään taistelusta. Ja jos minun on lupa puhua suuni puhtaaksi, pysyttelivät ne erillään siitä syystä, että olivat meedialaismielisiä.

74. Niinpä Isthmoksessa olijat näkivät tällaista vaivaa, koska heidän mielestään jo oli kysymys elämästä tai kuolemasta ja koska he eivät toivoneet laivoilla saavansa mitään loistavaa tekoa aikaan. Saatuaan tästä tiedon Salamiissa olevat kuitenkin olivat huolissaan — tosin ei niin paljon omasta puolestaan peläten kuin Peloponnesoksen. Jonkun aikaa he nyt kävivät toinen toisensa luona keskustelemassa hiljaa mies mieheltä ja kummeksivat Eurybiadeen ajattelemattomuutta. Mutta lopulta purkautui tyytymättömyys ilmi. Niinpä pantiin toimeen kokous, jossa keskusteltiin paljon noista samoista asioista; toiset olivat sitä mieltä, että tuli purjehtia pois Peloponnesokseen ja sen puolesta antautua vaaraan eikä jäädä taistelemaan jo valloitetun maan puolesta, mutta atenalaiset, aiginalaiset

ja megaralaiset vaativat, että jäätäisiin paikoilleen puolustautumaan.

75. Kun nyt siinä peloponnesolaisten mielipide pääsi Themistokleen mielipiteestä voitolle, meni tämä huomaamatta kokouksesta pois. Ja tultuaan ulos hän lähetti meedialaisten leiriin aluksella Sikinnosnimisen miehen, joka oli Themistokleen orja ja hänen lastensa opettaja, sekä antoi hänelle tehtäväksi sanoa, mitä oli sanottava. Saman miehen Themistokles toimitti näitä tapauksia myöhemmin Thespiain kansalaiseksi, silloin kun thespialaiset ottivat uusia kansalaisia, sekä teki hänet varakkaaksi. Saavuttuaan aluksellaan perille Sikinnos silloin lausui barharien sotapäälliköille näin: "Minut lähetti atenalaisten ylipäällikkö muiden helleenien tietämättä — hän on näet kuninkaan puolella ja tahtoo mielummin, että te pääsette voitolle kuin helleenit — tänne ilmoittamaan, että helleenit peloissaan miettivät pakoa. Ja nyt on teidän tilaisuus suorittaa kaikista teoista kauniin teko, joll'ette salli heidän päästä karkuun. Sillä he eivät ole keskenään yksimielisiä eivätkä ole vastustavat teitä, vaan saatte nähdä heidän taistelevan keskenään, teidän puoltanne pitävien toisia vastaan."

76. Tämän barbareille ilmoitettuaan Sikinnos poistui. Ja koska sanoma tuntui uskottavalta, laskivat he ensiksi maihin suuren joukon persialaisia Salamiin ja mantereen välillä sijaitsevalle Psyttaleian luodolle. Sitten he sydänyön tultua antoivat läntisen sivustansa lähteä purjehtimaan ja muodostivat piirin Salamista vastaan, ja liikkeelle läksivät ne, jotka olivat sijoitetut Keoksen ja Kynosuran tienoille. Niinpä he ottivat laivoillaan haltuunsa koko salmen aina Munykhiaan saakka. Ja he veivät laivansa vesille siinä tarkoituksessa, ettei helleeneillä edes olisi tilaisuutta paetakaan, vaan he joutuisivat saarroksiin Salamiin luo ja saisivat palkkansa Artemisionin otteluista. Mutta niinsanotulle Psyttaleian luodolle laskivat persialaiset väkeä maihin siitä syystä, että kun meritaistelu oli suoritettu, sinne varsinkin oli ajautuva miehiä ja laivahylkyjä, koska saari sijaitsi siinä väylässä, missä meritaistelu aiottiin suorittaa. He toivoivat näet siten voivansa pelastaa toiset ja tuhota toiset. Ja tämän he tekivät hiljaisuudessa, jott'eivät vastustajat saisi siitä vihiä. Niinpä he, vain hiukan nukuttuaan yöllä, valmistelivat tätä hanketta.

77. Oraakelilauseitten todenperäisyyttä en saata kieltää, ja ottaessani huomioon seuraavan ennustuksen, en edes tahdo koettaakaan kumota niitä, ne kun puhuvat niin selvää kieltä:

"Miekan kultaisen kantaja, Artemis, sun pyhän rantas laivat kun silloittaa merenääreiseen Kynosuraan, sortanut sorjan Ateenan kun on raju vimma, jo uhkan, röyhkeyden pojan, on jumalainen suistava Dike, ääreti raivoavan, joka kaiken ahmata mieli. Lyö näet vaskeen vaski, ja veet verin ruskovi Ares. Silloin Zeus, Kronos-syntyinen, jylyn laatija laajan, Hellaan vapauspäivän tuo sekä korkea Nike."

Kun nyt Bakis puhuu tämmöistä ja näin sattuvasti, en uskalla itse väittää mitään oraakelilauseita vastaan enkä hyväksy muittenkaan vastaväitteitä.

78. Mutta Salamiissa olevien sotapäällikköjen kesken syntyi ankara sanasota. He näet eivät vielä tienneet barbarien saartaneen heidät laivoillaan, vaan luulivat heidän olevan samassa paikassa, mihin päivällä olivat nähneet heidät sijoittuneina.

79. Mutta päällikköjen parhaillaan riidellessä tuli Aiginasta muuan atenalainen, Aristeides, Lysimakhoksen poika, jonka kansa liuskäännestyksellä oli ajanut maanpakoon. Häntä minä, kuultuani hänen luonteestaan, pidän Atenan parhaimpana ja oikeamielisimpänä miehenä. Tämä mies jäi seisomaan kokouksen edustalle ja kutsui sieltä pois Themistokleen, joka ei ollut hänen ystävänsä, vaan päinvastoin ankarin vihamiehensä. Mutta silloisten onnettomuuksien suuruus sai hänet unohtamaan tuon vihollisuuden, ja hän kutsui Themistokleen ulos keskustellakseen hänen kanssaan. Hän oli nimittäin ennestään kuullut, että peloponnesolaiset pyrkivät laivoineen laskemaan Isthmokseen. Themistokleen tultua ulos Aristeides lausui näin: "Meidän tulee joka tilaisuudessa, mutta varsinkin tässä, kilpailla siitä, kumpiko meistä saattaa tehdä suurempia palveluksia isänmaalle. Niinpä minä sanon, että on yhdentekevää, puhuuko peloponnesolaisille paljon vai vähän laivaston lähdöstä täältä. Sillä minä väitän silminnäkijänä, että vaikka korintolaiset ja Eurybiades itse nyt tahtoisivat purjehtia matkoihinsa, eivät he sitä kykene tekemään. Viholliset ovat näet saartaneet meidät piiriin. Mene nyt sinä sisälle ilmoittamaan heille tämä."

80. Themistokles vastasi näin: "Vallan oivallisen neuvon sinä annat ja hyvän sanoman olet tuonut. Sinä olet näet silminnäkijänä tullut kertomaan juuri sen, jonka minä tahdoin tapahtuvaksi. Sillä tiedä, että se, minkä meedialaiset ovat tehneet, on minun aloitteestani tapahtunut. Kun nimittäin helleenit eivät vapaaehtoisesti tahtoneet ryhtyä taisteluun, täytyi heidät saattaa puolellemme vasten heidän omaa tahtoaan. Mutta koska nyt olet tullut ilmoittaen näin oivallisen uutisen, niin ilmoita se heille itse. Sillä jos minä sen kerron, luulevat he minun sepittävän valheita, enkä voi saada heitä uskomaan barbarien näin tekevän. Vaan mene sinä itse saapuville ja osoita heille, kuinka asianlaita on. Parasta on, jos he uskovat ilmoituksesi, mutta jos he eivät sitä usko, on asia meille samantekevä. Sillä nyt he eivät enää pääse karkuun, koska kerran olemme joka puolelta saarretut, kuten sinä sanot."

81. Silloin Aristeidēs meni sisälle ja kertoi tullessaan Aiginasta sekä toin tuskin päässeensä huomaamatta vihollisten ankkurissa väijyvältä miehistöltä, kulkiessaan heidän laivojensa välitse. Sillä koko helleenien sotavoima oli Xerxeen laivojen saartama. Ja hän neuvoi heitä valmistautumaan torjuakseen viholliset. Tämän sanottuaan hän astui syrjään, mutta kokouksessa oljain sanakiista alkoi uudestaan. Sillä useimmat sotapäälliköistä eivät uskoneet koko sanomaa.

82. Mutta heidän ollessaan epäilevällä kannalla karkasi kuninkaan luota tenolaisten miehittämä kolmisoutu, jonka päällikkönä oli Panaitios, Sosimeneen poika, ja ne kertoivat koko totuuden. Tämän teon johdosta piirrettiin tenolaisten nimi siihen Delfoissa olevaan kolmijalkaan, johon barbarin kukistaneitten nimet kirjoitettiin. Tämän Salamiiseen karanteen ynnä aikaisemmin, Artemisioniin saapuneen lemolaisen laivan kautta tuli helleenien laivojen määrä täyteen kolmeksisadaksikahdeksaksikymmeneksi. Sillä kaksi laivaa puuttui silloin tästä luvusta.

83. Helleenit uskoivat tenolaisten ilmoituksen ja valmistautuivat meritaisteluun. Ja aamunkoiton valjetessa he kutsuivat kokoon merisotilaansa. Tällöin lausui ennen muita Themistokles oivallisia ajatuksia, ja hänen puheessaan oli kauttaaltaan asetettuina vastakkain ihmisen luonnosta ja laadusta johtuvat paremmat ja huonommat vaikuttimet. Ja kehoitettuaan heitä valitsemaan näistä paremmat hän päätti puheensa käskemällä astumaan laivoihin. Niinpä he astuivat laivoihin, ja samalla tuli Aiginasta se kolmisoutu, joka oli lähtenyt hakemaan aiakideja.

84. Tällöin laskivat helleenit kaikilla laivoillaan esiin, mutta heidän laskiessaan kävivät barbarit kohta heidän kimppuunsa. Silloin muut helleenit alkoivat huovata taapäin ja ajaa kohti rantaa, mutta muuan atenalainen, pallenelainen Ameinias, laski rivistä ulos ja ajoi vihollislaivaa vastaan. Kun nyt molemmat laivat takertuivat toisiinsa eivätkä voineet irtautua, riensivät muut Ameiniaan avuksi ja joutuivat siten käsikähmään. Näin kertovat atenalaiset meritaistelun alkaneen, aiginalaiset taas väittävät, että Aiginaan aiakideja hakemaan lähtenyt laiva oli se, joka sen alkoi. Kerrotaan myös, että helleeneille oli näyttäytynyt naisen haamu, joka ilmestyttyään oli heitä rohkaissut, niin että koko helleenien laivasto sen kuuli; mutta ensin se oli nuhdellut heitä näillä sanoin: "Oi te kurjat, kuinka kauan aiotte huovata taapäin?"

85. Vastapäätä atenalaisia olivat nyt foinikialaiset asetetut — näillä oli näet hallussaan Eleusiiseen ja länteen päin oleva siipi — lakedaimonilaisia vastassa taas olivat ionilaiset. Näillä oli itään ja Peiraieukseen päin oleva sivusta. Mutta vain harvat näistä esiintyivät, Themistokleen kehoituksia noudattaen, tahallaan pelkurimaisesti, vaan useimmat eivät sitä tehneet. Saatanpa luetella useita kolmisoudunpäälliköitä, jotka valloittivat helleeniläisiä laivoja, mutta en tahdo niistä mainita muita kuin Theomestorin, Androdamaan pojan, ja Fylakoksen, Histiaioksen pojan, molemmat samolaisia. Minä mainitsen ainoastaan nämä siitä syystä, että Theomestor tämän tekonsa johdosta persialaisten asettamana pääsi Samoksen itsevaltiaaksi. Fylakos taas kirjoitettiin kuninkaan hyväntekijäin joukkoon ja sai lahjaksi paljon maata. Ja kuninkaan hyväntekijöillä on persiankielellä nimenä "orosangit".

86. Näin oli siis heidän laitansa. Mutta enin osa laivoja hukkaui, mitkä atenalaisen, mitkä aiginalaisen tuhoamina. Sillä koska helleenit taistelivat järjestyksessä ja rintamassa, barbarit taas eivät enää olleet järjestyksessä, vaan tekivät kaikki umpimähkään, oli luonnollista, että heidän oli käyvä, niinkuin kävikin. Ja kuitenkin he sinä päivänä esiintyivät paljon urhoollisemmin kuin Euboian luona, koska itsekukin kohdastaan osoitti alttiutta ja pelkäsi Xerxestä, sillä jokainen luuli kuninkaan katselevan juuri häntä itseään.

87. Mitä nyt muihin tulee, en saata täsmälleen mainita, miten mikin barbarien tai helleenien osasto otteli. Mutta Artemisialle sattui tapaus, josta hän saavutti entisestään vielä enemmän arvoa kuninkaan puolelta. Silloin kun jo kuninkaan asiat olivat joutuneet suureen hämminkiin, ajoi näet attikalainen laiva Artemisian laivaa takaa. Ja kun hänellä ei ollut mahdollisuutta päästä pakoon hänen edessään oli näet muita oman laivaston laivoja ja hän itse sattui olemaan lähimpänä vihollislaivoja, päätti Artemisia menetellä tavalla, jonka toimeenpano koitui hänelle hyödyksi. Attikalaisen laivan takaa-ajamana se kiidatti kohti omia laivoja, iskien erääseen, jossa oli kalyndalainen miehistö ja jossa kulki itse kalyndalaisten kuningas Damasithymos. Oliko nyt Artemisialla siitä ajasta perin, jolloin he vielä olivat Hellespontoksen seuduilla, jotakin riitaa tämän kanssa, sitä en kuitenkaan saata mainita, enkä myöskään, tekikö hän sen tarkoituksella, vai joutuiko kalyndalaisten laiva sattumalta hänen tielleen. Mutta iskemällä siihen ja upottamalla sen saavutti kuningatar tämän onnellisen tapauksen kautta kaksinkertaisen edun. Sillä nähdessään hänen iskevän barbarilaivaan attikalaisen kolmisoudun päällikkö joko piti Artemisian laivaa helleeniläisenä tai luuli sen karanteen barbarien puolelta ja auttavan helleenejä, jonka vuoksi hän kääntyi siitä pois ja suuntausi muita vastaan.

88. Niinpä Artemisian ensiksi onnistui päästä pakoon ja pelastua hukkumasta ja toiseksi kävi niin, että juuri hänen aikaansaamansa vahinko tuotti hänelle enimmin kunnioitusta Xerxeen puolelta. Kerrotaan näet kuninkaan katsellessaan huomanneen, kuinka Artemisian laiva iski toiseen, jolloin joku läsnäolijoista lausui: "Näetkö valtias, kuinka hyvin Artemisia ottelee ja mitenkä hän äsken juuri upotti

vihollislaivan?" Kun Xerxes kysyi, oliko Artemisia todella sen tehnyt, väittivät he varmasti tuntevansa laivan kokkamerkin, vaan tuhoutunutta he luulivat vihollislaivaksi. Mutta paitsi muuta, joka Artemisialle kääntyi parhaaksi, oli hänellä, kuten on mainittu, siinäkin onni, ettei yksikään kalyndalaisen laivan miehistöstä pelastunut ja voinut häntä syyttää. Vaan Xerxeen kerrotaan lisänsen: "Minun mieheni ovat tulleet naisiksi ja naiseni miehiksi." Näin mainitaan Xerxeen lausuneen.

89. Tässä taistelussa kaatui sotapäällikkö Ariabignes, Dareioksen poika ja Xerxeen veli, kaatuipa myös useita muitakin mainittavia persialaisia ja meedialaisia ynnä liittolaisia, mutta vain muutamia harvoja helleenejä. Sillä koska nämä osasivat uida, niin ne, joitten laivat tuhoutuivat ja jotka eivät käsikämmässä saaneet surmaansa, uivat Salamiiseen. Mutta barbareista hukkuivat useat mereen, koska eivät osanneet uida. Ja silloin kun ensimmäiset kääntyivät pakosalle, tuhoutuivat useimmat. Sillä koettaessaan laivoillaan tunkeutua esiin, itsekin kuninkaan nähden suorittaakseen jonkun urotyön, törmäsivät taakse asetetut laivat pakenevien kanssa yhteen.

90. Tässä hämmingissä sattui myös seuraava tapaus. Muutamat foinikialaiset, joitten laivat olivat tuhoutuneet, tulivat kuninkaan tykö ja panettelivat ioonilaisia, väittäen laivojen heidän kavalluksensa kautta joutuneen hukkaan. Mutta kävikin niin, että ioonilaisten sotapäälliköt eivät joutuneetkaan turmioon, vaan että päinvastoin panettelevat foinikialaiset saivat tällaisen palkan. Heidän näet vielä näin puhuessaan syöksi samothrakelainen laiva attikalaista vastaan. Attikalainen laiva vajosi, mutta aiginalainen kävi samothrakelaisten laivan kimppuun ja upotti sen. Vaan samothrakelaiset, ollen taitavia heittokeihästen käyttäjiä, lennäyttivät ne sen laivan miehistöön, joka ajoi heidän omansa upoksiin, syöksivät heidät veteen, astuivat itse laivaan ja valtasivat sen. Tämä tapaus pelasti ioonilaiset. Sillä nähdessään heidän suorittavan tämän suurtyön kääntyi Xerxes foinikialaisia vastaan, koska oli perin pahoillaan ja syytteli kaikkia; ja hän käski hakata heiltä päät poikki, jott'eivät, itse pelkureina, parempiansa parjaisi. Sillä aina milloin Xerxes, istuessaan vastapäätä Salamista olevan Aigaleos nimisen vuoren juurella, näki jonkun väestään meritaistelussa suorittavan urotyön, tiedusteli hän sen tekijää, ja kirjurit merkitsivät muistiin laivanpäällikön nimen ynnä hänen isänsä ja kotikaupunkinsa. Tähän foinikialaisten vastoinkäymiseen vaikutti osaltaan myös muuan saapuvilla oleva persialainen Ariaramnes, joka oli helleenien ystävä. Niinpä teloittajat kävivät käsiksi foinikialaisiin.

91. Mutta kun barbarit kääntyivät pakoon, purjehtien Faleroniin päin, asettuivat aiginalaiset heidän tielleen kulkuväylään ja suorittivat siinä muistettavia tekoja. Sillä atenalaiset hävittivät taistelun tuoksinassa sekä vastarintaa tekevät että pakoon pyrkivät laivat, aiginalaiset taas ne, jotka purjehtivat taistelusta. Ja aina milloin jotkut vihollisista pääsivät atenalaisten käsistä pakoon, ajautuivat he aiginalaisia kohden.

92. Siinä tapasivat toisensa Themistokleen laiva, joka ajoi takaa erästä vihollislaivaa, ja muutaman aiginalaisen, Polykritoksen, Krioksen pojan, laiva, joka juuri iski sidonnaiseen laivaan. Tämä oli sama, joka oli vallannut Skiathos-saaren luona vartioivan aiginalaisen laivan, missä purjehti Pytheas, Iskhenooksen poika, hän, jota persialaiset pahasti haavoitettuna pitivät laivassaan, koska ihailivat häntä hänen urhoollisuutensa vuoksi. Nyt samainen sidonilainen laiva, joka persialaisten keralla kuljetti Pytheasta, vallattiin, joten tämä näin pelastui Aiginaan. Mutta nähdessään attikalaisen laivan, jonka tunti merkistä päällikönlavaksi, huusi Polykritos Themistoklesta nimeltä ja ilkkui häntä, ivallisesti viitaten aiginalaisten muka meedialaismielisyyteen. Tämän letkauksen siis Polykritos antoi Themistoklelle iskiessään vihollislaivaan. Mutta kaikki ne barbarit, joiden laivat säilyivät, pakenivat ja saapuivat maasotajoukon suojassa Faleroniin.

93. Tässä meritaistelussa saavuttivat helleenien joukosta aiginalaiset enimmin mainetta, toisessa sijassa atenalaiset; yksityisistä taas aiginalainen Polykritos ja atenalaiset Euraenes, Anagyruksen kunnasta, sekä pallenelainen Ameinias, joka myös oli ajanut takaa Artemisiaa. Ja jos hän olisi tietänyt Artemisian siinä laivassa kulkevan, niin eipä hän olisi herjennyt, ennenkuin joko olisi vanginnut tämän tai itse joutunut vangiksi. Sillä semmoinen käsky oli annettu kolmisoutujen päälliköille, ja lisäksi oli säädetty kymmenentuhannen drakman palkinto sille, joka hänet elävänä ottaisi kiinni; sillä atenalaiset pitivät sietämättömänä, että nainen oli mukana sotaretkellä Atenaa vastaan. Mutta Artemisia pääsikin pakoon, kuten ylempänä mainittiin. Ja myös muut, joiden laivat olivat säilyneet, olivat Faleronissa.

94. Atenalaiset kertovat, että korintolainen sotapäällikkö Adeimantos heti alussa, kun laivat iskivät yhteen, oli hämmentyneenä ja perin peloissaan nostanut purjeensa ja lähtenyt pakoon; ja nähdessään päällikkölaivan pakenevan olivat korintolaiset niinkään lähteneet tiehensä. Mutta heidän päästyään pakomatallaan Athene Skiraan pyhätön kohdalle Salamiissa oli heitä jumalallisesta vaikutuksesta kohdannut pikapursi, jonka lähettäjistä ei koskaan saatu mitään tietoa. Se oli laskenut korintolaisia kohti, jotka eivät ollenkaan vielä tienneet, kuinka taistelussa oli käynyt. Ja tästä seikasta he päättävät tapauksen olleen ylikuonnollisen. Pikapurren näet tultua lähelle korintolaisten laivoja oli sen miehistö puhunut näin: "Adeimantos, sinä olet kääntänyt laivasi pois päin ja lähtenyt pakoon, pettäen helleenit. Vaan nämä saavat nyt vihollisista niin loistavan voiton, kuin mitä ikinä ovat toivoneet." Kun Adeimantos ei uskonut heidän sanojaan, lausuivat he uudestaan voivansa vaikka antautua panttivangeiksi ja kuolla,

jollei ilmenisi helleenien voittaneen. Niinmuodoin olivat siis Adeimantos ynnä muut kääntäneet laivansa takaisin, mutta tulleet laivaston luo, kun kaikki jo oli suoritettu. Tämmöinen huhu liikkuu heistä atenalaisten kesken. Korintolaiset itse kuitenkin eivät tätä myönnä, vaan katsovat olleensa ensimmäiset meritaistelussa. Heidän puolestaan todistaa myös muu Hellas.

95. Mutta atenalainen Aristeides, Lysimakhoksen poika, josta vähän aikaisemmin mainitsin, sanoessani häntä mitä parhaimmaksi mieheksi, teki tässä Salamiin luona syntyneessä hämmingissä näin. Hän otti mukaansa useita raskasaseisia, jotka olivat sijoitetut pitkin Salamiin maan rantaa ja olivat syntyperältään atenalaisia, sekä vei ja laski heidät maihin Psyttaleian saareen. Nämä surmasivat kaikki tällä luodolla olevat persialaiset.

96. Ja kun meritaistelu oli tauonnut, vetivät helleenit maihin Salamiiseen kaikki ne laivahyltyt, joita vielä sattui siellä olemaan, ja valmistautuivat uuteen meritaisteluun, siinä luulossa, että kuningas vielä aikoi käyttää säilyneitä laivojaan. Mutta suuren joukon laivahylkyjä tempasi länsituuli ja ajoi niisanottua Koliás-nientä kohti Attikaan. Siten kävi kaiken muun ohella, mitä Bakis ja Musaios tästä meritaistelusta olivat ennustaneet, toteen myös se, minkä tähän paikkaan ajautuneista laivahyltyistä monta vuotta tätä ennen eräässä ennuslauseessa oli maininnut muuan atenalainen oraakelinselittäjä Lysistratos. Tämä ennustus, jonka merkitys oli jäänyt kaikille helleeneille käsittämättömäksi, kuului:

"Airoill' ohria kerran, Koliás, naisesi paahtaa."

Tämä oli nyt kuninkaan lähdeTTY toteutuva.

97. Saatuaan tiedon kärsimästään tappiosta Xerxes pelkäsi, että joko joku ioonilaisista neuvoisi helleenejä tai he itsestään purjehtisivat Hellespontokseen purkamaan sillat, joten syntyisi vaara, että hänen paluunsa katkaistaisiin ja hän joutuisi Europassa perikatoon. Hän mietti senvuoksi pakoa. Mutta koska hän ei tahtonut, että tämä tulisi tunnetuksi helleeneille, yhtä vähän kuin hänen omallekaan vaelleen, koetti hän luoda padon salmen poikki Salamiiseen ja kiinnitti toisiinsa foinikialaisia kauppalaivoja, jotta ne kävisivät samalla kertaa sekä sillasta että linnoituksesta, sekä teki sotavarustuksia ikäänkuin pannakseen toimeen uuden meritaistelun. Nähdessään hänen tätä puuhaavan uskoivatkin kaikki varmasti, että hän täydellä todella oli valmistautunut jäädäkseen taistelemaan. Mutta Mardoniokselta, joka parhaiten tunsii Xerxeen mielenlaadun, ei jäänyt huomaamatta, mikä oli kaikkien näiden hankkeiden tarkoitus.

98. Samalla kuin Xerxes tämän teki, lähetti hän myös Persiaan viestinviejän ilmoittamaan heitä kohdanneen onnettomuuden. Ei ole olemassa mitään kuolevaista olentoa, joka nopeammin tulisi perille kuin nämä sanansaattajat. Ja sen ovat persialaiset saaneet aikaan tällä tavoin. Kerrotaan näet, että määrätyn välimatkan päähän toisistaan on sijoitettuina yhtä monta hevosta ja miestä, kuin koko matkaan menee päiviä, niin että hevonen ja mies on asetettuna kutakin päivämatkaa kohti. Heitä ei estä lumi, ei rankkasade, ei helle eikä yö erinomaisen kiireesti suorittamasta heille säädettyä pikamatkaa. Riennettyään määrämätkansa ensimmäinen jättää sanan toiselle, toinen taas kolmannelle. Siitä perin viesti kulkee niin, että toinen aina uskoo sen toiselle, aivan kuten on laita helleenien soitujuhlassa, jota he viettävät Hefaistoksen kunniaksi. Tälle hevospostille persialaiset ovat antaneet nimeksi "angareion".

99. Ensimmäisen sanoman saavuttua Susaan siitä, että Xerxes oli vallannut Atenan, herätti se kotiin jääneissä persialaisissa niin suurta riemua, että he levittivät myrtinoksia pitkin kaikkia katuja, polttivat suitsutusta ja panivat toimeen uhrijuhlia ja kemuja. Mutta toinen heille saapunut sanoma hämmensi heidät siihen määrään, että he kaikki repivät vaatteensa ja huusivat sekä vaikerivat suunnattomasti, syyttäen Mardoniota. Eivätkä persialaiset niin paljon tätä tehneet murheissaan laivoista, kuin peloissaan itse Xerxeen puolesta.

100. Ja Persiassa vallitsi tämä mieliala koko ajan, aina siihen saakka, kunnes Xerxes itse tulollaan teki siitä lopun. Mutta nähdessään Xerxeen olevan kovasti pahoillaan meritaistelun takia Mardonios, joka epäili hänen ajattelevan lähtöä Atenasta, harkitsi itsekseen, että hän tulisi kärsimään rangaistuksen, koska oli taivuttanut kuninkaan lähtemään sotaan Hellasta vastaan. Ja hänestä näytti edullisemmalta yrittää joko kukistaa Hellas tai itse suurien tarkoituksien puolesta antautua vaaraan ja jalosti kuolla. Enemmän kuitenkin kallistui hänen luulonsa sille puolelle, että hän oli saava Hellaan kukistetuksi. Ottaen tämän huomioon hän siis esitti kuninkaalle tämmöisen ehdoituksen: "Valtias, älä murehdi äläkä ensinkään ole kovin pahoillasi äskeisestä tapahtumasta. Sillä ei sotaamme ratkaise puu-, vaan mies- ja hevostaistelu. Ei kukaan näistä, jotka luulevat jo kaiken tehneensä, ole astuva laivoista ja yrittävä tehdä sinulle vastarintaa, eikä myöskään kukaan tältä mantereelta. Ja ne, jotka ovat meitä vastaan tulleet, ovat kärsineet rangaistuksensa. Mutta jos nyt hyväksi näet, niin käykäämme heti Peloponnesoksen kimppuun. Jos taas katsot parhaaksi toistaiseksi pidättyä siitä, saattaa niinkin tehdä. Mutta älä ole alakuloinen. Sillä helleeneillä ei ole mitään mahdollisuutta pelastua kärsimästä rangaistusta siitä, mitä he ovat tehneet nyt ja ennen, ja joutumasta sinun orjiksesi. Tee nyt mieluummin sillä tavoin. Mutta jos olet vakaasti päättänyt itse lähteä pois ja viedä sotajoukon mukaasi, on minulla siltäkin varalta neuvo. Älä anna, kuningas, persialaisten joutua helleenien silmissä naurettaviksi. Sillä ei sinun mahtisi

persialaisten toimesta ole kärsinyt mitään vauriota, etkä saata mainita, missä kohden me olisimme olleet huonoja. Vaan jos foinikialaiset, egyptiläiset, kyprolaiset ja kilikialaiset ovat pelkurimaisesti esiintyneet, ei niiden tuottama tappio persialaisille kuulu. Koska nyt siis persialaiset eivät ole sinua kohtaan rikkoneet, niin tottele minua. Jos olet hyväksi nähnyt olla tänne jäämättä, niin lähde kotia ja vie mukaasi enin osa sotajoukkoa; minun velvollisuuteni taas on valita kolmesataatuhatta miestä sotajoukostasi ja saattaa Hellas orjuutettuna valtaasi."

101. Tämän kuultuaan Xerxes, mikäli hän onnettomuuksiensa jälkeen vielä saattoi, ihastui ikihyväksi ja sanoi vastaavansa Mardoniokselle, kummanko ehdoituksen hän oli paneva toimeen, ensin siitä neuvoteltuaan. Mutta neuvotellessaan koolle kutsuttujen persialaisten kanssa hän päätti noudattaa neuvotteluun myös Artemisian, koska tämä aikaisemmin oli osoittautunut ainoaksi, joka ymmärsi, mitä oli tehtävä. Artemisian saavuttua Xerxes käski kaikkien muiden, sekä persialaisten neuvonantajien että henkivartijoiden, poistua, jonka jälkeen hän puhui näin: "Mardonios kehoittaa minua jäämään tänne käydäkseni Peloponnesosta vastaan, väittäen, että persialaiset ja maasotaväki eivät ole syypäitä mihinkään minun tappiooni, ja että tilaisuus tämän seikan osoittamiseksi olisi heille tervetullut. Siispä hän joko kehoittaa minua tekemään tämän tai tahtoo itse valita kolmesataatuhatta miestä sotajoukostani, saattaakseen valtaani Hellaan orjuutettuna, ja kääntää minua itseäni lähtemään muun sotajoukon keralla kotia. Neuvo nyt siis minua, kumminko minun tulee menetellä, tehdäkseni hyvän päätöksen. Sillä sinähän annoit niin hyvän neuvon äsken tapahtuneeseen meritaisteluun nähden, kieltäessäsi siihen ryhtymästä."

102. Näin Xerxes kysyi Artemisialta neuvoa, ja tämä vastasi täten: "Kuningas, vaikeata on minun antaa parasta neuvoa, kun sitä kysyt; nykyisessä asemassa minusta kuitenkin näyttää edullisimmalta, että itse lähdet takaisin, mutta jätät Mardonioksen tänne niiden keralla, jotka hän haluaa pitää, jos hän nimittäin niin tahtoo ja lupaa tämän tehdä. Sillä toiselta puolen, jos hän kukistaa sen, minkä hän väittää tahtovansa kukistaa, ja hänelle onnistuvat ne aikomukset, joista hän puhuu, on kaikki oleva sinun työtäsi, oi valtiassasi. Sillä silloinhan sinun orjasi ovat sen toimittaneet. Toiselta puolen taas, jos käy päinvastoin kuin Mardonios ajattelee, ei vahinko ole oleva kovinkaan suuri, kun vain sinä säilyt sekä sinun apuvarasi tuolla Aasiassa. Sillä jos sinä ja sinun huoneesi säilytte, saavat helleenit omasta puolestaan vielä useasti kestää monet kamppailut. Mutta jos Mardoniosista jokin onnettomuus kohtaa, ei siitä ensinkään välitetä, eivätkä helleenit mitään voita, jos voittavatkin, koska vain ovat tuhonneet sinun orjasi. Ja koska nyt olet polttanut Atenan ja siten saavuttanut retkesi tarkoituksen, voit lähteä takaisin."

103. Tästä neuvosta ihastui Xerxes, sillä Artemisia osui puhumaan juuri niin, kuin hän itsekin ajatteli. Mutta vaikka kaikki miehet ja kaikki naiset olisivatkin neuvoneet Xerxestä jäämään, ei hän luullakseni sittenkään olisi jäänyt. Siihen määrään hän oli peloissaan. Mutta nyt hän kiitti Artemisiaa ja lähetti tämän viemään hänen lapsensa Efesokseen. Sillä muutamat Xerxeen äpärapojista olivat seuranneet hänen mukanaan.

104. Lastensa keralla Xerxes lähetti niiden vartijaksi Hermotimoksen, joka syntyperältään oli pedasalainen ja kuohilasten joukosta nautti suurinta arvoa kuninkaan luona. [Pedasalaiset asuvat Halikarnassoksen tuolla puolen. Ja Pedasassa tapahtuu tällä tavoin. Aina milloin tämän kaupungin naapureita, keitä hyvänsä, jonkun ajan kuluttua on kohtaava joku kova isku, kasvaa sikäläiselle Athenen papittarelle pitkä parta. Tämä on jo kahdesti heille tapahtunut.]

[Hakasten välinen kappale on aikaisemmin (I. 175) esiintynyt, vieläpä osaksi samoilla sanoilla, ja on nähtävästi tässä paikassa myöhempi lisäys.]

105. Näitä pedasalaisia oli siis Hermotimos, joka ankarammin kuin kukaan muu ihminen, jonka me tunnemme, kosti kärsimänsä vääryyden. Hän joutui näet vihollisten vangiksi ja myytiin, jolloin hänet osti muuan khiolainen Panionios, joka eli mitä jumalattomimmasta toimesta. Hän hankki nimittäin itselleen kauniita poikia, jotka hän aina kuohitsi ja vei suurista rahasummista myytäväksi Sardeeseen ja Efesokseen. Sillä barbarien keskuudessa ovat kuohilaat uskollisuutensa vuoksi kaikissa kohdin suuremmassa arvossa kuin kuohitsemattomat. Niinpä Panionios useiden muiden muassa — tästä ammatista hän näet sai toimeentulonsa — myös kuohitsi Hermotimoksen. Mutta eipä tämä kuitenkaan kaikessa ollut onneton; hän saapui näet Sardeesta kuninkaan tykö muiden lahjojen myötä, ja jonkun ajan vierittyä hän oli kaikkein kuohilasten joukosta saavuttanut suurimman arvon Xerxeen luona.

106. Silloin kun kuningas pani liikkeelle persialaisen sotajoukon Atenaa vastaan ja oleskeli Sardeessa, matkusteli Hermotimos jossakin asiassa Myysian maahan, jossa khiolaiset asuvat ja jolla on nimenä Atarneus. Siellä hän tapasi Panionioksen. Tunnettuaan tämän hän lausui hänelle monta ystävällistä sanaa, luetellen ensiksi kaikkia niitä etuja, mitkä hän Panionioksen toimesta oli saavuttanut. Ja sitten hän, palkaksi tästä, lupasi tehdä hänelle hyvää, jos hän toisi talonväkensä Hermotimoksen luo ja asettuisi sinne asumaan. Panionios otti ilolla vastaan tarjouksen ja toimitti sinne lapsensa ja vaimonsa. Kun nyt Hermotimos oli saanut hänet koko huonekuntineen käsiinsä, lausui hän näin: "Oi sinä, joka kaikkein ihmisten joukosta olet jumalattomimmalla toimella hankkinut elatuksesi, mitä pahaa olin minä

itse tai joku minun esi-isistäni tehnyt sinulle tai jollekin sinun esi-isistäsi, että teit minut miehestä epatoksi? Sinä luulit jumalilta jäävän huomaamatta tekosesi. Mutta oikeutta noudattaen he ovat saattaneet sinut, jumalattomien töiden tekijän, minun käsiini, niin että sinun ei tarvitse moittia sitä palkkaa, minkä minulta olet saapa." Näin hän ilkkui Panioniosta, ja sitten hän tuotti eteensä tämän pojat. Ja Panionios pakoitettiin kuohitsemaan neljä poikaansa; ja hänen oli pakko tehdä se. Mutta hänen tehtyään tämän pakoitettiin hänen poikansa tekemään hänelle itselleen samoin. Siten tapasi Panionioksen samalla kertaa Hermotimos sekä kosto.

107. Uskottuaan poikansa Artemisian huostaan Efesokseen vietäviksi Xerxes kutsui luokseen Mardonioksen ja käski hänen valita sotaväestä ne, mitkä hän tahtoi, ja koettamaan tehdä, niinkuin oli sanonut. Sinä päivänä tapahtui sen verran; mutta yöllä laskivat päälliköt kuninkaan käskystä laivoillaan Faleronista ulapalle Hellespontosta kohti niin kiireesti kuin kukin taisi, suojellakseen siltoja, niin että kuningas niitä myöten pääsisi kulkemaan Aasian puolelle. Mutta kun barbarit purjehtiessaan olivat lähellä Zosteria, missä tästä mantereesta pistäytyy mereen vähäisiä kallio-särkkiä, luulivat he näitä laivoiksi ja pakenivat kauas. Viimeiseltä kuitenkin huomattuaan, että ne eivät olleetkaan laivoja, vaan särkkiä, he kokoontuivat jälleen ja matkasivat edelleen.

108. Päivän tultua nähdessään maasotajoukon viipyvän paikoillaan luulivat helleenit laivojenkin olevan Faleronin seuduilla ja otaksuivat niiden aikovan ryhtyä meritaisteluun, jonka vuoksi he hankkiutuivat puolustautumaan. Mutta saatuaan tietää laivojen menneen menojaan he kohta päättivät ajaa niitä takaa. Niinpä he ajoivat takaa Xerxeen laivastoa Androkseen saakka, kuitenkaan näkemättä sitä. Mutta Androkseen saavuttuaan he neuvottelivat keskenään. Themistokles lausui nyt sen ajatuksen, että heidän tuli suunnata matkansa saarien välistä ja, ajaen laivoja takaa, purjehtia oikopäätä Hellespontosta kohti purkamaan sillat. Eurybiades taas esitti tälle vastakkaisen mielipiteen sanoen, että jos he purkaisivat sillat, tuottaisivat he sen kautta Hellaalle mitä suurimman onnettomuuden. Jos näet persialaisen paluu katkaistaisiin ja hänet pakoitettaisiin jäämään Europaan, ei hän mielisi pysyä levossa. Sillä jos hän jäisi lepoon, ei mikään hänen hankkeistaan voisi menestyä, eikä hänelle tarjoutuisi mitään tilaisuutta paluuseen, vaan hänen sotajoukkonsa menehtyisi nälkään; jos hän sitävastoin ryhtyisi toimeen ja kävisi käsiksi tehtäväänsä, joutuisi kaikki Europassa, niin kaupungit kuin kansatkin, hänen valtaansa, joko niin, että ne heti vallattaisiin, tai että ne ensin tekisivät välirauhan. Ja elatusta tulisivat barbarit aina saamaan helleenien vuotuisesta viljasadosta. Mutta Eurybiadeesta näytti siltä, kuin persialainen ei aikoisi jäädä Europaan, jouduttuaan voitetuksi meritaistelussa; oli siis sallittava hänen paeta, kunnes hän paeten pääsisi kotiinsa. Ja hän kehoitti sitten vasta ryhtymään taisteluun kuninkaan omasta maasta. Tähän mielipiteeseen yhtyivät muidenkin peloponnesolaisten päälliköt.

109. Huomattuaan, ettei hän voisi taivuttaa enemmistöä purjehtimaan Hellespontokseen, kääntyi Themistokles atenalaisten puoleen. Nämä olivat näet enimmin suutuksissaan vihollisten paosta ja paloivat halusta purjehtia Hellespontokseen omalla uhallaankin, vaikk'eivät muut sitä tahtoisikaan. Heille hän puhui näin: "Olen itsekin ollut läsnä monessa sellaisessa tapauksessa ja vielä useammin olen kuullut semmoista tapahtuneen, että kun ihmiset ovat joutuneet tappiolle ja ovat saatetut pakkotilaan, he uudistavat taistelun ja korjaavat aikaisemmin kärsimänsä vaurion. Niinpä älkäämme me, jotka olemme ikäänkuin löytäneet itsemme ja Hellaan, torjuessamme luotamme moisen ihmispilven, ajako takaa pakenevia miehiä. Sillä emme me ole tätä suorittaneet, vaan jumalat ja puolijumalat, jotka katsoivat karsaasti, että yksi ainoa mies, vieläpä jumalaton ja rikollinen, oli päässyt Aasian ja Europan hallitsijaksi — mies, joka yhtäläillä kohteli pyhiä ja yksityisiä esineitä, polttaen ja maahan syösten jumalten kuvia, joka myös ruoski merta ja laski siihen kahleita. Vaan koska tällä haavaa asiamme ovat hyvällä kannalla, on meidän edullisempi pysyä Hellaassa ja pitää huolta itsestämme ynnä talonväestämme. Ja rakentakoon kukin jälleen talonsa ja toimittakoon huolellisesti kylvön, koska täydellisesti olemme karkoittaneet barbarin maasta pois. Mutta kevään tullen purjehtikaamme Hellespontokseen ja Iooniaan." Näin hän lausui, siten ikäänkuin velvoittaaksensa persialaista kiitollisuuteen, jotta hänellä olisi turvapaikka, jos jokin onnettomuus atenalaisten puolelta häntä kohtaisi. Ja niin kävikin.

110. Näin puhumalla Themistokles petti atenalaiset, ja he tottelivat. Sillä kun hän, jota jo ennenkin oli pidetty viisaana, nyt oli osoittautunut todella viisaaksi ja hyväksi neuvonantajaksi, olivat he empimättä valmiit noudattamaan hänen ehdoitustaan. Ja kun nyt atenalaiset olivat suostuneet tuumaan, lähetti Themistokles heti aluksen ja miehiä, joitten hän varmasti tiesi pitävän salassa, mitä hän oli käskenyt heidän ilmoittaa kuninkaalle, vaikkakin heitä kidutettaisiin kaikilla mahdollisilla tavoilla. Näiden joukossa oli taaskin hänen kotiväkeensä kuuluva Sikinnos. Attikan rantaan saavuttuaan jäivät toiset alukseen, mutta Sikinnos astui Xerxeen eteen ja lausui näin: "Minut lähetti Themistokles, Neokleen poika, atenalaisten sotapäällikkö ja kaikkien liittolaisten joukosta paras ja viisain mies, ilmoittamaan sinulle, että hän, tehdäkseen sinulle palveluksen, on pidättänyt helleenit, kun he tahtoivat ajaa laivojasi takaa ja purkaa Hellespontoksen sillat. Ja matkusta nyt kaikessa rauhassa." Tämän ilmoitettuaan he purjehtivat takaisin.

111. Mutta senjälkeen kuin atenalaiset olivat päättäneet olla enää kauemmas takaa ajamatta

barbarien laivoja ja purjehtimatta Hellespontokseen purkamaan siltoja, saartoivat he Andros-saaren valloittaakseen sen. Themistokles oli näet saarelaiden joukosta ensiksi näiltä vaatinut rahaa, mutta he eivät olleet sitä antaneet. Hän huomautti silloin heille, että atenalaiset olivat tulleet, tuoden mukanaan kaksi mahtavaa jumalaa, Taivutuksen ja Pakon, jonka vuoksi androlaiden ehdottomasti oli annettava rahaa. Vaan nämä vastasivat siihen sanoen, että Atena luonnollisesti kyllä oli mahtava ja varakas ja että se oivallisten jumaliensa turvissa oli onnellinen, jota vastoin androlaiset itse olivat päässeet mitä pisimmälle puutteessa. Oli näet olemassa kaksi kelvotonta jumalaa, jotka eivät heidän saarestaan luopuneet, vaan alati siellä viihtyivät, nimittäin Köyhyys ja Mahdottomuus. Ja kun androlaisilla oli sellaiset jumalat, eivät he aikoneet antaa rahaa. Sillä atenalaiden voima ei milloinkaan ollut voittava heidän voimattomuuttaan.

112. Koska androlaiset siis näin vastasivat eivätkä antaneet rahaa, joutuivat he piiritetyiksi. Mutta Themistokles, joka ei herjennyt ahneudesta, lähetti muihin saariin uhkaavia julistuksia ja vaati rahoja niiden samojen lähettilaiden kautta, joita hän oli käyttänyt kuninkaankin luo toimittaessaan sanan. Ja hän käski lausua, että jos he eivät antaisi, mitä vaadittiin, niin hän oli vievä helleenien sotajoukon heitä vastaan ja piiritävä sekä hävittävä heidän kaupunkinsa. Näin puhumalla hän sai suuria rahasummia kerätyksi kokoon karystolaisilta ja parolaisilta. Kuullessaan näet Androsta kostoksi sen meedialaismielisyydestä piiritettävän ja Themistokleen nauttivan suurinta mainetta sotapäällikköjen joukossa, he peloissaan tästä lähettivät rahaa. En saata mainita, antoivatko jotkut muutkin saarelaiset rahaa, mutta luulen kuitenkin muutamien muidenkin antaneen, eikä ainoastaan näiden. Ei siltä kuitenkaan, ainakaan karystolaisiin nähden, onnettomuus lykkäytynyt toistaiseksi. Mutta parolaiset pelastuivat sotajoukon tulosta, rahoilla lepyttämällä Themistokleen. Niinpä Themistokles Androksesta käsin hankki itselleen rahoja saarelaisilta muiden sotapäällikköjen tietämättä.

113. Mutta viivytyään muutamia päiviä meritaistelun jälkeen Xerxes ynnä hänen väkensä marssi samaa tietä takaisin Boiotiaan. Mardonios katsoi näet hyväksi saattaa kuningasta tielle, ja samalla hänestä näytti olevan liian myöhäinen vuodenaika sodankäyntiin. Hänestä oli nimittäin edullisempi talvehtia Tessaliassa ja sitten, kevään tullen, käydä Peloponnesoksen kimppuun. Ja sotajoukon saavuttua Tessaliaan Mardonios ensin valitsi itselleen kaikki niisanotut kuolemattomat persialaiset, paitsi heidän päällikköään Hydarnesta — tämä näet selitti, ettei hän aikonut luopua kuninkaasta —, sitten muista persialaisista haarniskapukuiset ja nuo tuhat ratsumiestä, sekä meedialaiset, sakit, baktrialaiset ja indialaiset, sekä jalkaväen että ratsuväen. Nämä kansat hän otti kokonaan mukaansa, mutta muista liittolaisista hän otti vain pieniä joukkoja, valiten semmoisia miehiä, joilla oli kaunis ulkomuoto, tai joiden tiesi suorittaneen jonkun kelpotyön. Enimmin hän kansojen joukosta valitsi persialaisia, nimittäin kaulakäätyjä ja rannerenkaita kantavia miehiä, toisessa sijassa meedialaisia. Nämä eivät olleet lukumäärältään persialaisia harvemmat, mutta voimiltaan he olivat heikommat. Ja heidän lukunsa teki kaikkiaan, ratsumiehet niihin luettuina, kolmesataatuhatta miestä.

114. Siihen aikaan, jolloin Mardonios muodosti itselleen eri sotajoukon ja Xerxes oleskeli Tessaliassa, oli lakedaimonilaisille Delfoista tullut sellainen oraakelilause, että heidän tuli vaatia Xerxeeltä hyvitystä Leonidaan surmasta ja ottaa vastaan se korvaus, minkä hän tarjosi. Niinpä spartalaiset kiireimmiten lähettivät kuuluttajan, joka saavutti koko sotajoukon Tessaliassa ja astui Xerxeen eteen sanoen näin: "Oi meedialaiden kuningas, lakedaimonilaiset ja Spartan herakleidit vaativat sinulta hyvitystä taposta, kun surmasit heidän kuninkaansa hänen puolustaessaan Hellasta." Xerxes naurahti ja pysyi kauan aikaa ääneti; sitten hän, viitaten Mardoniokseen, joka sattui seisomaan hänen vieressään, lausui: "Kyllä tämä Mardonios tässä on maksava heille sellaisen korvauksen, kuin heille sopii."

115. Tämän vastauksen saatuaan läksi kuuluttaja tiehensä. Mutta jätettyään Mardonioksen Tessaliaan Xerxes itse matkasi kiireesti Hellespontoksen rannalle ja saapui ylmenopaikalle viidessäviidettä päivässä, viemättä mukaansa sanalla sanoen ainoatakaan osaa sotajoukostaan. Mutta mihin tahansa persialaiset matkallaan joutuivat ja keiden ihmisten luo vain tulivat, he ryöstivät ja söivät näiden viljan. Ja milloin he eivät mitään viljaa löytäneet, niin he nyhtivät maasta versovan ruohon, koloivat puiden, sekä istutettujen että metsäpuiden, kuoren, riipivät niistä lehdet ja söivät ne, eivätkä jättäneet jällelle mitään. Tämän ne tekivät nälissään. Lisäksi tarttui sotaväkeen rutto ja vatsatauti, jotka tuhosivat sitä matkan kestäessä. Muutamia sairaita Xerxes myös jätti jälkeensä, käskien niitä kaupunkeja, joihin hän milloinkin marssiessaan joutui, hoitamaan ja elättämään näitä; niinpä hän jätti muutamia Tessaliaan ja Paionian Siris-kaupunkiin sekä Makedoniaan. Siris-kaupunkiin hän marssiessaan Hellasta vastaan myös oli jättänyt Zeun pyhät vaunut. Mutta poistuessaan Xerxes ei niitä saanutkaan takaisin. Hänen niitä vaatiessaan väittivät näet paionit, jotka olivat antaneet ne traakialaisille, että hevosten ollessa laitumella olivat Strymon-joen lähteillä asuvat ylämaan traakialaiset ryöstäneet ne vaunuineen päivineen.

116. Tällöin teki myös bisaltilaiden ja Krestonian-maan kuningas hirmuisen teon. Hän oli itse selittänyt, ettei hän vapaaehtoisesti rupeaisi Xerxeen orjaksi, ja oli vetäytynyt Rhodopen vuoristoon. Olipa hän myös kieltänyt poikiaan lähtemästä sotaan Hellasta vastaan. Mutta nämä eivät siitä piitanneet, taikka sitten heidän muuten teki mieli katsella sotaa; ja he olivat persialaisen keralla

ottaneet osaa sotaretkeen. Kun senvuoksi kaikki kuusi olivat vahingoittumatta palanneet, puhkaisi isä heiltä silmät.

117. Niinpä nämä saivat sen palkan. Mutta matkallaan Traakiasta saavuttuaan ylimenopaikalle kulkivat persialaiset kiireesti laivoillaan Hellespontoksen yli Abydokseen. Sillä he eivät enää tavanneet siltoja kunnossa, vaan ne olivat myrskyn hajoittamat. Sinne he pysähtyivät ja saivat enemmän ruokaa, kuin mitä matkan varrella olivat saaneet. Mutta kun he nyt hillittömästi ahmivat ja vaihtoivat juomavetensä toiseen, kuoli säilyneestä sotaväestä useita. Vaan muut saapuivat yhdessä Xerxeen kanssa Sardeeseen.

118. On myös olemassa toinen kertomus, että sittenkuin Xerxes Atenasta lähdettyään oli saapunut Eioniin Strymonin varrelle, ei hän enää matkustanut maitse, vaan uskoi sotajoukon Hydarneen vietäväksi Hellespontokseen ja astui itse foinikialaiseen laivaan sekä matkusti Aasiaan. Mutta hänen purjehtiessaan yllätti hänet ankara ja laineita nostava Strymonin-tuuli. Ja myrsky kävi sitä vaarallisemmaksi hänelle, kun laiva oli täpötäysi, syystä että kannella oli useita Xerxeen keralla matkustavia persialaisia. Tällöin oli kuningas joutunut pelon valtaan ja huutaen kysynyt perämieheltä, oliko heillä mitään pelastuksen toivoa, johon tämä oli vastannut: "Valtias, ei ole mitään toivoa, ellei jollakin tavoin päästä tästä lukuisasta miehistöstä." Tämän kuultuaan kerrotaan Xerxeen silloin lausuneen: "Persian miehet, osoittakoon nyt kukin teistä, että hän huolehtii kuninkaasta. Teistä näet näyttää minun pelastukseni riippuvan." Näin hän puhui, mutta he lankesivat maahan hänen eteensä ja heittäytyivät sitten mereen. Ja täten keventyneenä laiva pelastui Aasiaan. Mutta heti maihin astuttuaan oli Xerxes tehnyt näin. Hän lahjoitti perämiehelle kultaisen seppeleen siitä hyvästä, että oli pelastanut kuninkaan hengen; mutta koska hän oli syössyt perikatoon monta persialaista, käski kuningas leikata häneltä pään poikki.

119. Tämä on se toinen kertomus, joka Xerxeen paluusta on olemassa. Mutta minä en sitä saata uskoa, en muissa kohdin, enempää kuin mitä tulee tähän persialaisten onnettomuuteenkaan. Sillä jos perämies olisi näin puhunut Xerxeelle, en kymmentuhannen henkilön joukosta voisi tavata yhtä ainoatakaan, joka olisi eri mielipidettä ja väittäisi kuninkaan semmoista tehneen; vaan hän olisi käskenyt kannella olevien, jotka olivat persialaisia, vieläpä persialaisten ensimmäisiä, astua laivanruumaan ja heittänyt soutajista, jotka olivat foinikialaisia, mereen yhtä suuren määrän kuin oli persialaisia. Mutta, kuten jo ennenkin olen maininnut, palasi Xerxes muun sotajoukon keralla maitse Aasiaan.

120. Siitä on tärkeänä todistuksena myös tämä seikka. On näet tunnettua, että Xerxes paluumatkallaan saapui Abderaan, teki asukasten kanssa kestiystävyyssiiton ja lahjoitti heille kultaisen tikarin ynnä kultakirjaisen hiippalakin. Ja, kuten abderalaiset itse kertovat, vaikka tosin minä puolestani en saata sitä uskoa, irroitti Xerxes siellä ensi kerran, Atenasta takaisin paetessaan, vyönsä, koska vasta siellä katsoi olevansa turvissa. Mutta nytpä Abdera sijaitsee lähempänä Hellespontosta kuin Strymon ja Eion, missä juuri väitetään hänen astuneen laivaan.

121. Mutta kun helleenit eivät kyenneet valloittamaan Androsta, kääntyivät he Karystokseen, ja hävitettyään tämän alueen he läksivät takaisin Salamiiseen. Ensi työkseen he nyt muusta saaliista eroittivat esikoislahjat jumalille; muiden muassa he pyhittivät kolme foinikialaista kolmisoutua, yhden Isthmukseen, joka on ollut siellä aina minun aikoihini saakka, toisen Sunioniin, kolmannen Aiaalle itse Salamiiseen. Tämän jälkeen he jakoivat saaliin ja lähettivät esikoislahjat Delfoihin, ja näistä tehtiin kuva, joka esittää miestä, keulankärki kädessä, ja on kahdentoista kyynärän korkuinen. Se sijaitsee samassa paikassa, missä makedonialaisen Alexandroksenkin kultapatsas.

122. Lähetettyään esikoislahjat Delfoihin kysyivät helleenit yhteisesti jumalalta, oliko hän saanut riittävän määrän ja mieleisiänsä esikoislahjoja. Ja jumala vastasi muilta helleeneiltä kyllä saaneensa, mutta ei aiginalaisilta, vaan vaati heiltä itselleen kunniapalkinnon Salamiin meritaistelusta. Saatuaan tämän tietää aiginalaiset pyhittivät Delfoihin kolme kultatahteä, jotka ovat kiinnitettyt vaskisen maston nenään ja sijaitsevat nurkassa, aivan lähellä Kroisoksen sekoitusastiaa.

123. Saaliinjaon toimitettuaan helleenit purjehtivat Isthmukseen antaakseen kunniapalkinnot niille helleeneille, jotka sodassa olivat esiintyneet urhoollisimmin. Kun sotapäälliköt sinne saavuttuaan jakoivat äänestysliuskansa Poseidonin alttarin ääressä ratkaistakseen, ketkä kaikkien joukosta saisivat ensimmäisen ja toisen palkinnon, silloin antoi jokainen heistä itselleen ensimmäisen äänen, katsoen kukin itse esiintyneensä urhoollisimmin, mutta toisen sijaan yhtyivät useimmat antamaan Themistokleelle. Siten he siis jäivät yksikseen, mutta toiseen palkintoon nähden Themistokles pääsi paljon edelle muita.

124. Vaikka helleenit kateudesta eivät tahtoneet ratkaista tätä kysymystä, vaan purjehtivat kukin kotiinsa sitä ratkaisematta, joutui kuitenkin Themistokles suureen huutoon ja häntä pidettiin kautta koko Hellaan kaikkein viisaimpana miehenä helleenien joukossa. Mutta koska, Themistokleen voitosta huolimatta, Salamiin luona taistelleet eivät häntä kunnioittaneet, saapui hän kohta tämän jälkeen Lakedaimoniin saadaksensa kunnioitusta osakseen. Ja lakedaimonilaiset ottivat hänet komeasti vastaan

ja kunnioittivat häntä suuresti. Ja urhoollisuuden palkintona he tosin antoivat Eurybiadeelle öljyvuunlehmä-seppeleen, mutta viisauden ja taitavuuden palkinnon he antoivat Themistokleelle, ollen sekin öljyvuunlehmä-seppele. Ja he lahjoittivat hänelle kauniimmat vaunut, mitä Spartassa oli. Ja lakedaimonilaisten paljon ylistettyä vierastaan saattoi häntä kolmesataa valiospartalaista, nuo, joita nimitetään ratsumiehiksi, aina Tegean rajoille saakka. Ja hän on kaikista meille tunnetuista ihmisistä ainoa, jolle spartalaiset ovat suoneet kunniasaaton.

125. Themistokleen saavuttua Lakedaimonista Atenaan soimasi afidnalainen Timodemos, joka oli hänen vihamiehiään, mutta muuten ei mikään huomattava henkilö, kateudesta aivan hurjistuneena Themistokleesta. Hän veti esille tämän tekemän matkan Lakedaimoniin ja väitti hänen Atenan vuoksi saaneen lakedaimonilaisilta nuo kunnianosoitukset eikä suinkaan oman itsensä vuoksi. Kun nyt Timodemos ei herjennyt näin puhumasta, lausui Themistokles: "Asianlaita on näin. En minä spartalaiden puolelta olisi näin paljon kunniaa osakseni saanut, jos olisin belbinalainen, yhtä vähän kuin sinä, hyvä mies. vaikka oletkin atenalainen." Sen verran tapahtui silloin.

126. Vaan Artabazos, Farnakeen poika, joka jo ennestäänkin oli persialaisten kesken huomattava mies, mutta Plataiain taistelun jälkeen tuli vieläkin huomattavammaksi, saattoi, mukanaan kuusikymmentätuhatta miestä Mardonioksen valitsemasta sotaväestä, kuninkaan ylimenopaikalle saakka. Mutta kun nyt kuningas oli Aasiassa, matkasi Artabazos takaisin ja saapui Pallenen kohdalle. Ja koska hänellä ei vielä ollut mitään kiirettä lähteä toiseen leiriin — Mardonios talvehti näet Tessaliassa ja Makedoniassa —, ei hän katsonut voivansa jättää valtansa alle laskematta kuninkaasta luopuneita poteidaialaisia, koska he kerran olivat hänen tielleen joutuneet. Sillä kuninkaan marssittua heidän ohitseen ja persialaisten laivaston lähdettyä pakoon Salamiista, he olivat julkisesti luopuneet barbareista. Niin myös muut Pallenen asukkaat.

127. Silloin siis Artabazos piiritti Poteidaiaa. Mutta koska hän epäili myös olyntholaisten luopuvan kuninkaasta, piiritti hän heidänkin kaupunkiaan. Se oli bottiailaisten hallussa, jotka makedonialaiset olivat karkoittaneet Thermen lahden ääreltä. Ja piiritettyään sekä vallattuaan kaupungin hän antoi viedä asukkaat järven rannalle ja teurastutti heidät siellä, mutta kaupungin hän uskoi toronelaisen Kritobuloksen ja Khalkidikien väestön hoidettavaksi, ja siten saivat khalkidikelaiset haltuunsa Olynthoksen.

128. Valloitettuaan tämän Artabazos innokkaasti puuhasi Poteidaian valloittamista. Ja hänen tätä hartaasti puuhatessaan teki skionelaisten päällikkö Timoxeinos hänen kanssaan sopimuksen kavalluksesta — millä tavoin hän aluksi sen teki, sitä en saata mainita, sillä sitä ei kerrota. Lopulta kuitenkin kävi näin. Aina milloin Timoxeinos tahtoi lähettää kirjeen Artabazokselle ja Artabazos Timoxeinokselle, käärivät he kirjoittamansa kirjeen nuolen uurteiden viereen ja sulittivat sen, jonka jälkeen he ampuivat sovittuun paikkaan. Mutta Timoxeinos joutuikin ilmi Poteidaian kavaltamisesta. Sillä ampuessaan kerran sovittuun paikkaan Artabazos ampui siitä harhaan ja osasikin erästä poteidaialaista olkapäähän. Ammutun ympärille kertyi, kuten sodassa tapa on, pian paljon väkeä, jotka heti poistivat nuolen, jolloin he huomasivat kirjeen ja veivät sen sotapäälliköille. Ja saapuvilla oli myös muiden pallenelaisten liittolaisjoukko. Mutta luettuaan kirjeen ja saatuaan selville kavallukseen syyllisen sotapäälliköt päättivät Skionen vuoksi olla murskaksi musertamatta hänet kavalluksesta, jottei skionelaisia vastaisuudessa aina pidettäisi kavaltajina.

129. Tällä tavoin siis hän joutui ilmi. Mutta Artabazoksen kolmatta kuukautta piirittäessä kaupunkia syntyi sattumalta meressä vahva luode, jota kesti kauan aikaa. Huomattuaan, että oli muodostunut matalikko, alkoivat barbarit samota sitä myöten Palleneen. Mutta kun he olivat kulkeneet kaksi viidennestä koko matkasta ja vielä oli jäljellä kolme, heidän päästäkseen Palleneen, nousi meressä ankara vuoksi, jommoista ei vielä monasti, kuten maan asukkaat kertovat, ollut sattunut. Niinpä ne persialaiset, jotka eivät osanneet uida, tuhoutuivat, uimataitoisten kimppuun taas purjehtivat aluksillaan poteidaialaiset ja tekivät heistä lopun. Ja syyksi vuokseen ja persialaisten tapaturmaan mainitsevat poteidaialaiset sen, että juuri ne persialaiset, jotka meri tuhosi, olivat rikkoneet Poseidonin temppeleitä ja etukaupungissa olevaa jumalankuvaa vastaan. Ja mainitessaan tämän syyn he mielestäni puhuvat hyvin. Mutta henkiin jääneet Artabazos vei Tessaliaan Mardonioksen luo. Siten kävi näiden, jotka olivat saattaneet kuningasta matkalle.

130. Kun Xerxeen säilynyt laivasto pakomatallaan Salamiista oli laskenut maihin Aasiaan ja oli kuljettanut kuninkaan ynnä sotajoukon Khersonesoksesta Abydokseen, piti se talvea Kymessä. Mutta aikaisin, kevään tultua, se kokoontui Samokseen, mihin myös muutamat laivoista olivat jääneet talvehtimaan. Useimmat laivasoturit olivat persialaisia ja meedialaisia, ja heidän päällikköinä olivat Mardontes, Bagaioksen poika, ja Artayntes, Artakhaieen poika. Heidän mukanaan oli päällikkönä myös Artaynteen veljenpoika Ithamitres, jonka Artayntes itse oli ottanut myötänsä. Mutta koska heitä oli niin ankarasti lyöty, eivät he edenneet kauemmas länteen — eikä myöskään kukaan heitä siihen pakoittanut, — vaan he jäivät Samokseen pitämään silmällä, ettei Ioonia luopuisi; ja heillä oli kolmesataa laivaa, ioonilaiset niihin luettuina. Eivätkä he edes odottaneetkaan helleenien tulevan Iooniaan, vaan luulivat

näiden tyytyvän suojelemaan omaa maatansa. Jansen he päättivät siitä, että helleenit eivät olleet persialaisia ajaneet takaa, näiden paetessa Salamiista, vaan olivat iloisina lähteneet taistelusta pois. Niinpä persialaiset mielestään olivat merellä joutuneet tappiolle, mutta maalla luulivat he Mardonioksen suuresti pääsevän voiton puolelle. Samoksessa ollessaan he nyt miettivät, voisivatko he tuottaa jotakin vauriota vihollisille, samalla kuin he myös pitivät silmällä, mihin päin Mardonioksen hankkeet kallistuisivat.

131. Mutta helleenit pani liikkeelle kevään tulo ja Mardonios, joka oleskeli Tessaliassa. Heidän maavoimansa ei vielä ollut kokoontunut, mutta laivasto, luvultaan satakymmenen laivaa, saapui Aiginaan. Sotapäällikkönä ja laivaston johtomiehenä oli Leutykhides, Menarcen poika, Hegesilaoksen pojanpoika. Tämän isä oli Hippokratides, tämän Leutykhides, tämän Anaxilaos, tämän Arkhidemos, tämän Anaxandrides, tämän Theopompos, tämän Nikandros, tämän Kharilaos, tämän Kunomos, tämän Polydektes, tämän Prytanis, tämän Euryfon, tämän Prokles, tämän Aristodemos, tämän Aristomakhos, tämän Kleodaios, tämän Hyllos ja tämän isä Herakles. Ja Leutykhides kuului toiseen kuningashuoneeseen. Kaikki nämä, paitsi niitä seitsemää, jotka ensiksi lueteltiin Leutykhidestä taaksepäin, olivat olleet Spartan kuninkaita. Atenalaisten päällikkönä taas oli Xanthippos, Arifronin poika.

132. Kaikkien laivojen saavuttua Aiginaan tuli ioonilaisilta lähettiläitä helleenien laivaleiriin. He olivat vähän tätä ennen myös saapuneet lakedaimonilaisten tykö ja pyytäneet näitä vapauttamaan Ioonian. Heidän joukossaan oli muiden muassa Herodotos, Basileideen poika. Nämä ioonilaiset olivat keskenään tehneet salaliiton ja väijyivät Strattiin, Khioksen itsevaltiaan henkeä, ollen alkujaan luvultaan seitsemän. Mutta kun yksi yritykseen osallisista antoi sen ilmi ja heidän salajuonensa siten tuli tunnetuksi, väistyivät muut kuusi Khioksesta ja saapuivat Spartaan sekä sitten myös Aiginaan, missä pyysivät helleenejä purjehtimaan Iooniaan. Kuitenkin he töin tuskin saivat nämä houkutelukuksi Delokseen saakka. Sillä kaikki, mikä oli edempänä, oli helleeneistä peloittavaa, koska nämä eivät tunteneet paikkoja, vaan otaksuivat kaiken siellä olevan täynnä sotaväkeä; ja Samoksen luulivat he olevan yhtä kaukana kuin Herakleen patsaat. Niinpä sattui sillä tavoin, että barbarit peloissaan eivät uskaltaneet purjehtia Samosta edemmäksi länteen päin ja että helleenit, khiolaisten pyynnöistä huolimatta, eivät uskaltaneet purjehtia Delosta edemmäksi itään. Siten pelko varjeli heidän välillään olevaa aluetta.

133. Siispä helleenit purjehtivat Delokseen, mutta Mardonios talvehti Tessaliassa. Sieltä käsin hän lähetti oraakeleihin Mys nimisen miehen, joka oli syntyisin Europos-kaupungista, ja antoi hänelle toimeksi käydä kysymässä neuvoa joka paikassa, missä persialaisten oli lupa kysellä. Mitä hän nyt tämän tehtävän antaessaan tahtoi oraakeleilta saada selville, sitä en saata mainita, sillä sitä ei kerrota. Mutta minä puolestani luulen hänen lähettäneen kysymään neuvoa silloisista hankkeistaan, eikä muista asioista.

134. On tunnettua, että tämä Mys saapui Lebadeiaan ja sai palkalla taivutetuksi erään kotimaisen miehen astumaan alas Trofonioksen luo ja että hän myös saapui Fokis maassa olevaan Abaihin. Ensiksi hän tuli Teebaan ja sinne päästyään hän kysyi neuvoa ismenolaiselta Apollonilta; siellä kysytään oraakelia tarkastamalla uhriteuraita, kuten on laita Olympiassakin. Toiseksi hän rahalla taivutti erään muukalaisen, joka ei ollut teebalainen, menemään nukkumaan Amfiaraoksen pyhättöön. Sillä ei kenenkään teebalaisen ole lupa sieltä pyytää ennustusta. Ja siihen on syynä tämä. Amfiaraos käski antamallaan oraakelilauseella teebalaisten valita, kumpaa näistä kahdesta he halusivat, käyttäkö häntä ennustajana vai liittolaisena; sillä jommastakummasta heidän täytyi luopua. Ja he valitsivat sen, että saisivat Amfiaraoksen liittolaisekseen. Tästä syystä ei kenenkään teebalaisen ole lupa siellä nukkua.

135. Mutta seuraava teebalaisten kertoma tapaus on minusta mitä suurin ihme. Tämä Europoksesta oleva Mys oli, kierrettyään kaikki oraakelipaikat, tullut Apollon Ptooksen temppelikartanoon. Tämän pyhätön nimenä on Ptoon, se on teebalaisten oma ja sijaitsee Kopais-järven yläpuolella erään vuoren luona, aivan lähellä Akraifian kaupunkia. Kun mainittu Mys tuli tähän pyhättöön, hänellä oli seurassaan kolme miestä, jotka valtion puolesta olivat kansalaisten joukosta valitut kirjoittamaan muistiin, mitä jumala oli julistava, — alkoi ennuspappi heti ennustaa barbarikielellä. Ja mukana seuranneet teebalaiset olivat ihmeissään, kun kuulivat barbarikieltä Hellaan kielen sijasta, eivätkä osanneet mitään siihen asiaan. Mutta europolainen Mys tempaisi heidän käsistään kirjoitustaulun, joka heillä oli mukanaan, ja kirjoitti siihen ennuspapin sanat, selittäen hänen antavan vastauksen Kaarian kielellä. Ja kirjoitettuaan tämän muistiin hän läksi matkoihinsa Tessaliaan.

136. Luettuaan oraakelien lauseet Mardonios lähetti sitten Atenaan sanansaattajana makedonialaisen Alexandroksen, Amyntaan pojan. Sen hän teki osaksi siitä syystä, että persialaiset olivat sukua Alexandrokselle. Muuan persialainen Bubares oli näet nainut Alexandroksen sisaren, Gygaian, Amyntaan tyttären, josta hänelle oli syntynyt aasialainen Amyntas; tälle, jolla oli äidinisänsä nimi, antoi kuningas suuren Alabandan kaupungin Fryygiassa asuttavaksi. Osaksi Mardonios lähetti Alexandroksen

siksi, että oli saanut tietää hänen olevan Atenan valtion kestiystävän ja hyväntekijän. Täten näet hän luuli parhaiten voittavansa puolelleen atenalaiset, joiden hän tietenkin kuuli olevan lukuisan ja uljaan kansan ja joiden hän ennen muita tiesi tuottaneen persialaisille merellä kärsityt vauriot. Jos hän saisi nämä puolelleen, toivoi hän varmaan helposti pääsevänsä meren valtiaaksi, niinkuin todella olisikin käynyt. Ja koska hän maalla katsoi olevansa paljoa voimakkaampi, laski hän niin, että hän täten oli pääsevä helleeneihin nähden voiton puolelle. Kenties myös oraakelit julistivat hänelle tämän, neuvoen häntä tekemään Atenan kansan liittolaisekseen, jossa tapauksessa hän siis niitä totellen olisi lähettänyt Alexandroksen Atenaan.

137. Tämän Alexandroksen seitsemäs esi-isä oli Perdikkas, joka oli hankkinut itselleen makedonialaisten itsevaltiuden. Ja se tapahtui tällä tavalla. Argoksesta pakeni Illyriaan kolme veljestä, jotka olivat Temenoksen jälkeläisiä, Gauanes, Aeropos ja Perdikkas. Illyriasta he kulkivat rajan toiselle puolelle Ylä-Makedoniaan ja saapuivat Lebaian kaupunkiin. Siellä he palvelivat kuninkaan palkkalaisina, yksi paimentaen hevosia, toinen härkiä ja nuorin heistä, Perdikkas, pientä karjaa. Ja kuninkaan vaimo keitti itse heille ruuat; muinoin näet olivat ihmisten hallitsijatkin rahoista köyhiä. Mutta aina milloin hän leipoi leivän, tuli Perdikkas pojan leipä kaksinkertainen. Kun joka kerta kävi samalla tavoin, ilmoitti hän sen miehelleen. Sen kuultuaan juolahti kuninkaalle heti mieleen, että tapaus oli ihme ja että se merkitsi jotakin suurta. Niinpä hän kutsui luokseen päiväpalkkalaiset ja käski heidän poistua maastaan. He sanoivat, että heillä oli oikeus saada palkkansa ja vasta sen saatuaan he lupasivat mennä pois. Ja juuri silloin paistoi päivä savureiästä huoneeseen. Kun kuningas tällöin kuuli palkasta puhuttavan, lausui hän jumalain sokaisemana: "Palkaksi annan minä ansionne mukaan tämän." Ja samalla hän viittasi auringonpaisteeseen. Sen kuultuaan jäivät molemmat vanhemmat veljekset, Gauanes ja Aeropos, siihen ällistyneinä seisomaan. Mutta poikanen, jolla sattui olemaan kädessään veitsi, lausui: "Me otamme, oi kuningas, vastaan, mitä sinä annat", ja piirsi samassa veitsellään huoneen permantoon piirin päivänpaisteen ympäri. Ja sen tehtyään hän kolmasti ammensi poveensa auringonpaistetta, jonka jälkeen hän läksi matkaansa, ja muut hänen kanssaan.

138. Siispä he läksivät tiehensä. Mutta eräs kuninkaan neuvoksista huomautti hänelle, kuinka epäviisaasti hän oli menetellyt ja kuinka mielevästä nuorin veljeksistä oli ottanut, mitä annettiin. Tämän kuultuaan kuningas vihastuneena lähetti veljesten jälkeen ratsumiehiä surmaamaan heidät. Tässä maassa on joki, jolle näiden Argoksesta tulleiden miesten jälkeläiset uhraavat kuten pelastajalleen. Kun nyt temenidit olivat kulkeneet joen yli, paisui se niin suureksi, että ratsumiehet eivät kyenneet pääsemään sen poikki. Vaan veljekset saapuivat toiseen osaan Makedoniaa ja asettuivat lähelle niisanottuja Midaan, Gordiaan pojan, puutarhoja, missä itsestään kasvaa ruusuja, joissa kussakin on kuusikymmentä terälehteä ja joitten tuoksu voittaa kaikkien muiden tuoksun. Näissä puutarhoissa vangittiin myös, kuten makedonialaiset kertovat, Silenos. Puutarhojen yläpuolella sijaitsee Bermion niminen vuori, joka talvisen ilmanalansa vuoksi on pääsytön. Otettuaan tämän maan haltuunsa veljekset sieltä käsin laskivat valtaansa muunkin Makedonian.

139. Tästä Perdikkaasta polveutui Alexandras näin. Alexandras oli Amyntaan poika, Amyntas Alketeen; Alketeen isä oli Aeropos, Filippoksen poika, Filippoksen isä Argaios, ja hänen isänsä taas Perdikkas, joka hankki itselleen hallituksen.

140. Tämä siis oli Alexandroksen, Amyntaan pojan, sukujohto. Vaan saavuttuaan nyt Mardonioksen lähettämänä Atenaan hän lausui: "Atenan miehet, Mardonios sanoo näin: Minulle on kuninkaalta tullut täten kuuluva viesti: 'Minä annan atenalaisille anteeksi kaikki heidän minua kohtaan tekemänsä rikokset. Mutta tee nyt, Mardonios, tämä. Anna heille ensiksi takaisin heidän maansa, ja valitkoot he sitten itse tämän lisäksi vielä toisen maan, minkä hyvänsä tahtovat, ja olkoot itsenäisiä. Ja jos he tahtovat tehdä kanssani sovinnon, niin pystytä jälleen kaikki heidän pyhättönsä, mitkä minä olen polttanut.' — Ja koska nyt kerran tämä käsky on minulle tullut, täytyy minun välttämättömästi tehdä näin, jollei teidän puoleltanne ole mitään estettä. Ja minä lausun teille tämän. Miksi te nyt olette mielettömät ja nostatte sodan kuningasta vastaan? Ettehän te kuitenkaan pysty häntä voittamaan ettekä te kaikiksi ajoiksi voi häntä vastustaa. Olettehan nähneet Xerxeen sotajoukon lukuisuuden ja teot, olettehan myös kuulleet, mikä sotavoima minulla tätä nykyä on, niin että, vaikka pääsisittekin voitolle ja etukynteen — josta teillä tosin ei voi olla mitään toivoa, jos olette ymmärtäväisiä, — on heti oleva käsillä toinen monta vertaa suurempi sotajoukko. Älkää siis, koettamalla vetää vertoja kuninkaalle, laittako niin, että menetätte maanne ja saatte henkenne kaupalla puolustautua, vaan sopikaa hänen kanssaan. Teillä on tilaisuus mitä kunniakkaimmalla tavalla tehdä sovinto, koska kerran kuningas on tälle kannalle asettunut. Olkaa vapaat, tehkää meidän kanssamme aseliitto vilpittä ja petoksetta!' Tämän, oi atenalaiset, Mardonios käski minun sanoa teille. Omasta hyväntahtoisuudestani teitä kohtaan taas en tahdo puhua mitään, sillä ette kaiketi nyt ensi kertaa sitä huomaa. Mutta minäkin pyydän teitä tottelemaan Mardoniosta. Näenhän minä, ett'ette kaikiksi ajoiksi kykene sotimaan Xerxestä vastaan. Jos olisin teissä tämän kyvyn havainnut, en näet olisi koskaan teidän luoksenne tullut esittämään näitä ehdoituksia. Sillä kuninkaan mahti käy yli ihmisten voimain, ja hänellä on pitkä käsi. Mutta jos te nyt ette kohta tee sovintoa, vaikka he tarjoavat näin edullisia rauhanehtoja, niin pelkään

teidän puolestanne, jotka enimmin kaikista liittolaisista asutte valtatie varrella ja yksin joudutte kärsimään vaurioita, koska te omistatte erikoisen, sotajoukkojen välisen riitamaan. Vaan taipukaa! Teillehän tuottaa suurta kunniaa, jos suurkuningas yksin teille kaikista helleeneistä antaa rikoksenne anteeksi ja tahtoo tulla ystäväksenne."

141. Näin puhui Alexandras. Mutta saatuaan tietää Alexandroksen tulleen Atenaan saattaakseen atenalaiset tekemään sovinnon barbarin kanssa, pelkäsivät lakedaimonilaiset kovasti, että atenalaiset sopisivat persialaisen kanssa. He muistelivat näet niitä ennuslauseita, joiden mukaan meedialaisten ja atenalaisen oli määrä karkoittaa heidät ynnä muut doorilaiset Peloponnesoksesta. He päättivät senvuoksi heti lähettää sanansaattajia. Nytpä osui niin, että molempien lähetystöjen esiintyminen sattui samaan aikaan. Atenalaiset olivat näet vitkastelleet ja venytelleet aikaa, hyvin ymmärtäen, että lakedaimonilaiset saisivat tietää kuninkaan luota saapuneesta sanansaattajasta, jonka tuli keskustella sopimuksesta. Ja he käsittivät, että lakedaimonilaiset, siitä tiedon saatuaan, kiireimmiten tulisivat lähettämään sanansaattajia. Siksi he olivat tahallaan näin menetelleet, siten osoittaakseen lakedaimonilaisille kantansa.

142. Mutta kun Alexandros oli lakannut puhumasta, lausuiivat vuorostaan Spartasta tulleet sanansaattajat näin: "Meidät lähettivät lakedaimonilaiset pyytämään teitä, ett'ette panisi toimeen selkkauksia Hellaalle ettekä barbarilta ottaisi vastaan ehdoituksia. Sillä se ei ole suinkaan oikeata eikä soveliasta kenellekään helleenille, ja monesta syystä kaikkein vähimmin teille. Tehän olette tämän sodan herättäneet, vaikka me emme sitä ensinkään tahtoneet, ja teidän maastanne on alusta alkaen kamppailu ollut, jos kohta se nyt koskee koko Hellastakin. Mutta, puhumatta tästä kaikesta, ei ole suinkaan siedettävä, että helleenien orjuuteen joutuvat syypäiksi atenalaiset, te, jotka alati ja ammoisista ajoista saakka olette olleet tunnettuja siitä, että olette useita heimoja saattaneet vapaiksi. Me suremme kanssanne ahdinkotilaanne samoin kuin sitä, että teiltä jo on mennyt kaksi satoa hukkaan ja niin kauan jo olette elannonpuutetta kärsineet. Korvaukseksi tästä ilmoittavat lakedaimonilaiset ynnä liittolaiset aikovansa elättää teidän vaimojanne ja kaikkea sotaan kykenemätöntä kotiväkeänne koko sen ajan, jonka tämä sota kestää. Mutta älköön makedonialainen Alexandras, joka näin siloittelee Mardonioksen sanoja, teitä taivuttako. Hänen on kyllä niin tehtävä. Sillä koska hän on itsevaltiainen, niin hän auttaa toista itsevaltiasta. Mutta teidän ei tule niin tehdä, jos nimittäin olette mielevät; ymmärrättehän, että barbareihin ei ole mitään luottamista ja ettei heissä ole mitään totuutta." Näin puhuivat sanansaattajat.

143. Atenalaiset vastasivat Alexandrokselle näin: "Me ymmärrämme kyllä itekin sen, että meedialaisen mahti on monta vertaa suurempi kuin meidän, niin ettei tarvitse meitä siitä herjata. Mutta kuitenkin me, innolla vapauden puolesta taistellen, voimiemme takaa aiomme puolustautua. Älä sinä koeta taivuttaa meitä tekemään sovintoa barbarin kanssa, sillä me emme aio siihen suostua. Vaan ilmoita Mardoniokselle, että niin kauan kuin aurinko kulkee tätä samaa rataansa, jota se nyt kulkee, me emme milloinkaan aio tehdä sovintoa Xerxeen kanssa. Vaan me menemme häntä torjumaan, luottaen jumalien ja puolijumalien apuun, joiden asumukset ja kuvat hän poltti, vähintäkään heistä välittämättä. Älä sinä vastedes tällaisia ehdoituksia tuoden näyttäytyä atenalaisille, äläkä, muka tehdäksesi meille hyviä palveluksia, kehoita tekemään rikollisia tekoja. Sillä me emme tahdo, että sinä, joka olet kestituttavamme ja ystävämme, atenalaisen puolelta kärsisit jotakin ikävyyttä."

144. Näin he vastasivat Alexandrokselle, mutta Spartasta tulleille sanansaattajille he lausuiivat: "Oli vallan inhimillistä, että lakedaimonilaiset pelkäsivät meidän aikovan tehdä sovinnon barbarin kanssa. Mutta kuitenkin näyttää teidän pelkonne olevan häpeällinen, koska hyvin tunnette atenalaisen mielenlaadun ja tiedätte, ettei missään koko maailmassa ole niin paljon kultaa eikä mitään kauneudessa ja hyvyydessä niin erinomaista maata, jonka tahtoisimme ottaa vastaan sillä ehdolla, että kävisimme meedialaisten puolelle ja orjuuttaisimme Hellaan. On näet monta tärkeätä syytä, jotka estävät meitä tätä tekemästä, vaikka tahtoisimmekin. Ensiksi, ja ennen muita, poltetut ja hävitetyt jumalien kuvat ja asumukset, joiden puolesta meidän on pakko mieluummin kostaa kuin tehdä sopimus sen kanssa, joka tämän teon on tehnyt. Toiseksi Hellaan heimo, joka on yhtä verta ja yhtä kieltä, yhteiset jumalien sijat ja uurit sekä samankaltaiset tavat, joitten kaikkien kavaltajiksi rupeaminen ei olisi atenalaisille onneksi. Tietäkää siis, joll'ette ennestään sitä tiedä, että niin kauan kuin yksikään atenalainen on hengissä, me emme milloinkaan aio tehdä sovintoa Xerxeen kanssa. Mitä kuitenkin teihin tulee, niin me kiitämme huolenpitoanne meistä, kun siihen määrään olette meistä murhetta nähneet, että tahdotte elättää meidän kotiväkeämme. Niinpä te olette kylliksi osoittaneet suosiotanne, mutta kuitenkin tahdomme edelleen pysyä samalla kannalla kuin tähänkin asti, tuottamatta teille mitään räsitystä. Mutta kun nyt asiat ovat tällä kannalla, niin lähettäkää mitä pikimmin sotajoukko. Sillä, niinkuin me arvelemme, ei ole kauan aikaa viipyvää, ennenkuin barbari hyökkää maahamme, vaan sen hän tekee heti saatuaan sanoman, että me emme aio täyttää mitään hänen pyyntöään. Ennenkuin hän siis saapuu Attikaan, on tärkeätä, että sitä ennen riennämme puolustamaan Boiotiaa." Atenalaisten tällä tavoin vastattua läksivät lähettiläät kotia Spartaan.

YHDEKSÄS KIRJA

1. Kun Alexandros palattuaan oli Mardoniokselle ilmoittanut atenalaisten vastauksen, läksi Mardonios liikkeelle ja vei kiireesti sotajoukkonsa Atenaa vastaan. Ja mistä hän kulki, otti hän asukkaat liittolaisikseen. Eivätkä Tessalian johtomiehet ensinkään katuneet, mitä ennen olivat tehneet, yllyttivät vain yllyttämistään persialaista, ja larisalainen Thorex, joka oli saattanut Xerxestä hänen pakomatallaan, antoi nyt julkisesti Mardonioksen kulkea Hellasta vastaan.

2. Mutta kun sotajoukko matkallaan oli joutunut Boiotiaan, koettivat teebalaiset pidättää Mardoniosta. He selittivät näet, ettei ollut sopivampaa leiripaikkaa kuin heidän maansa, eivätkä sallineet Mardonioksen mennä edemmäs, vaan neuvoivat häntä asettumaan Boiotiaan ja menettelemään niin, että hän taistelutta laskisi koko Hellaan valtansa alle. Sillä jos helleenit pysyisivät yhtä yksimielisinä kuin tähänkin asti, olisi kenenkä hyvänsä oleva vaikeata asevoimin heidät voittaa. "Mutta jos teet, niinkuin me neuvomme", sanoivat he, "olet vaivatta saava tietää kaikki heidän ankarat tuumansa. Lähetä rahaa vaikuttaville miehille eri kaupunkeihin; jos sen teet, olet saattava Hellaan eripuraiseksi. Sitten sinä helposti puoluelaistesi avulla olet laskeva valtasi alaisiksi ne, jotka eivät pidä sinun puoltasi."

3. Näin he neuvoivat Mardoniosta, mutta tämä ei totellut, sillä hänessä oli herännyt kiihkeä halu toinen kerta valloittaa Atena. Ja siihen oli syynä osaksi uhkamielisyys, osaksi hän tahtoi merkkitulilla saaresta saareen ilmoittaa Sardeessa oleskelevalle kuninkaalle valloittaneensa Atenan. Attikaan saavuttuaan hän ei kuitenkaan silloin tavannut atenalaisia, vaan sai tietää useimpien heistä olevan Salamiissa ja saarissa. Ja niin hän valloitti aution kaupungin. Mutta kuninkaan valloituksesta oli tähän myöhempään, Mardonioksen sotaretkeen, kulunut kymmenen kuukautta.

4. Atenaan päästyään Mardonios lähetti Salamiiseen Murykhides nimisen hellespontolaisen tekemään samoja esityksiä, kuin mitä makedonialainen Alexandros oli tehnyt atenalaisille. Tämän sanan hän uudestaan lähetti atenalaisille, vaikka ennestään tunsikin atenalaisten epäystävällisen mielialan, sillä hän toivoi heidän herkeävän ymmärtämättömyydestään, kun kerran Attikan maa oli valloitettu ja Mardonioksen vallan alaisena.

b. Tästä syystä hän lähetti Murykhideen Salamiiseen, ja tämä saapui neuvoston eteen sekä esitti Mardonioksen tarjouksen. Neuvoston jäsenten joukosta lausui Lykides mielipiteenään, että hänestä tuntui edullisemmalta ottaa vastaan Murykhideen tekemä ehdoitus ja esittää se kansalle. Tämän mielipiteen siis hän lausui, joko sitten Mardonioksen lahjomana tai koska se häntä todella miellytti. Vaan atenalaiset, sekä neuvoston jäsenet että sen kuultuaan ulkopuolellakin olevat, ympäröivät Lykideen ja kivittivät hänet, mutta laskivat hellespontolaisen Murykhideen vahingoittumattomana menemään. Lykideen vuoksi syntyi Salamiissa hälinä, ja kun atenalaisten vaimot saivat tietää, mitä oli tapahtunut, kehoittivat he toinen toistaan ja menivät joukossa kenenkään käskemättä Lykideen talolle sekä kivittivät hänen vaimonsa ja lapsensa.

6. Salamiiseen olivat atenalaiset muuttaneet tästä syystä. Niin kauan kuin he odottivat sotajoukon Peloponnesoksesta tulevan heidän avukseen, viipyivät he Attikassa. Mutta kun peloponnesolaiset lykkäämistään lykkäsivät tulonsa ja vitkastelivat, ja toiselta puolen taas vihollisen jo kerrottiin olevan Boiotiassa, toimittivat atenalaiset turviin kaiken omaisuutensa ja siirtyivät itse Salamiiseen, mutta lähettivät samalla sanansaattajia Lakedaimoniin moittimaan lakedaimonilaisia siitä, että olivat sallineet barbarin hyökätä Attikaan eivätkä yhdessä atenalaisten kanssa olleet menneet heitä vastaan Boiotiaan; ja samalla sanansaattajien tuli muistuttaa lakedaimonilaisia siitä, mitä persialainen oli luvannut atenalaisille, jos nämä muuttaisivat kantansa, ja julistaa, että jos lakedaimonilaiset eivät puolustaisi atenalaisia, nämäkin kyllä voisivat löytää jonkun mahdollisuuden pelastua.

7. Tähän aikaan viettivät näet lakedaimonilaiset parhaillaan Hyakinthia-juhlaa, he kun aina pitivät jumalan palvomista tärkeimpänä. Mutta samalla valmistui valmistumistaan heidän Isthmukseen rakentamansa muuri, ja oli jo ehditty rintasuojukseen. Niin pian kuin nyt Atenasta tulleet sanansaattajat Megaran ja Plataiain lähettilästen kera olivat saapuneet, menivät he eforien puheille ja lausuiivat näin: "Meidät lähettivät atenalaiset sanoen, että meedialaisten kuningas antaa meille takaisin maamme sekä tahtoo tehdä meidät liittolaisikseen kohtuullisilla ja tasapuolisilla ehdoilla, tahtoo hän oman maamme lisäksi antaa vielä toisenkin maan, minkä vain itse valitsemme. Mutta kunnioituksesta Zeus Helleniosta kohtaan ja koska pidämme Hellaan kavaltamista kauheana, emme ole tähän myöntyneet, vaan olemme hyljänneet tarjouksen, vaikkakin helleenit ovat meille tehneet vääryyttä ja meidät pettäneet ja vaikka ymmärrämmeekin, että on edullisempi tehdä sovinto persialaisen kanssa kuin sotia häntä vastaan. Vaan emme silti vapaaehtoisesti aio tehdä sovintoa. Niin vilpittömästi me menettelemme helleenejä kohtaan. Te sitävastoin pelkäsitte silloin mitä ankarimmin, että me tekisimme sovinnon persialaisen kanssa. Mutta kun olitte selvästi huomanneet meidän kantamme, että nimittäin

me emme milloinkaan aio kavaltaa Hellasta, ja teidän Isthmoksen poikki rakentamanne muuri nyt on valmistumaisillaan, ette ollenkaan välitä atenalaisista. Vaan vaikka olitte meidän kanssamme sopineet siitä, että läksisitte persialaista vastaan Boiotiaan, petitte te ja sallitte barbarin tunkeutua eteenpäin Attikaan. Atenalaiset ovat nyt siis tätä nykyä vihoissaan teille, sillä te ette ole menetelleet, niinkuin olisi pitänyt. Mutta nyt he ovat käskeneet teitä mitä pikimmin meidän kerallamme lähettämään sotajoukon kohdataksemme barbaria Attikassa. Sillä Boiotian menetettyämme on meidän maassamme Thrian tasanko sopivin taistelupaikaksi."

8. Kuultuaan nyt tämän lykkäsivät eforit vastauksen antamisen seuraavaan päivään, seuraavana päivänä taas sitä seuraavaan. Näin he tekivät kokonaista kymmenen päivää, lykäten aina asian päivästä päivään. Sillä välin kaikki peloponnesolaiset rakensivat suurella kiireellä Isthmoksen muuria, ja työ oli heillä jo lähellä loppuaan. Mutta siihen seikkaan, että he makedonialaisen Alexandroksen saavuttua Atenaan tekivät kaiken voitavansa, jott'eivät atenalaiset menisi meedialaisten puolelle, kun he sitävastoin nyt eivät siitä ensinkään välittäneet, — siihen seikkaan en saata mainita muuta syytä, kuin että Isthmoksen muuri nyt oli heillä valmiina, jonka vuoksi eivät katsoneet enää ollenkaan tarvitsevansa atenalaisia. Siihen aikaan sitävastoin, jolloin Alexandros saapui Attikaan, ei muuri vielä ollut rakennettu, vaan he työskentelivät parhaillaan, koska suuresti pelkäsivät persialaisia.

9. Vihdoin kuitenkin spartalaiset antoivat vastauksen ja lähtivät liikkeelle. Ja se tapahtui tällä tavoin. Viimeisen esittelyn edellisenä päivänä sai muuan tegealainen Khileos, joka muukalaisten joukosta oli vaikuttavin mies Lakedaimonissa, eforeilta tietää koko asianlaidan. Sen kuultuaan hän lausui täten: "Näin on laita, miehet eforit. Jos atenalaiset eivät ole meidän kanssamme sovussa, vaan barbarin liittolaisia, on, huolimatta Isthmoksen poikki rakennetusta vahvasta muurista, persialaisella oleva laaja portti selkoselällään avoinna Peloponnesokseen. Vaan totelkaa atenalaisia, ennenkuin he tekevät toisen päätöksen, semmoisen, joka tuottaa Hellaalle tuhon."

10. Tämän neuvon hän antoi lakedaimonilaisille. He ottivatkin sen heti varteen, puhumatta kuitenkaan siitä mitään eri kaupungeista saapuneille sanansaattajille. Mutta he lähettivät vielä samana yönä viisituhatta spartalaista matkalle, määräten kunkin mukaan seitsemän helootia, ja jättivät heidät Pausaniaan, Kleombrotoksen pojan johdettaviksi. Ylivohto oli tosin Leonidaan pojalla, Pleistarkhoksella, mutta tämä oli vielä lapsi, ja Pausanias oli hänen holhoojansa ja serkkunsa. Sillä Kleombrotos, Pausaniaan isä ja Anaxandrideen poika, ei enää ollut elossa, vaan oli kuollut vähän aikaa senjälkeen, kuin oli Isthmoksesta tuonut takaisin sen sotajoukon, joka oli rakentanut muurin. Ja Kleombrotos oli tuonut sotajoukon Isthmoksesta takaisin tästä syystä. Kun hän marssiessaan persialaista vastaan toimitti uhria, oli aurinko pimennyt taivaalla. Ja Pausanias otti mukaansa myös Euryanaxin, Dorieuksen pojan, joka oli samaa huonetta.

11. Nämä siis läksivät Pausaniaan keralla Spartasta sotaan. Mutta päivän valjettua sanansaattajat, jotka eivät tietäneet mitään spartalaiden lähdöstä, tulivat eforien luo, aikoen palata itsekukin kotiinsa. Ja näiden eteen astuttuaan he lausuiivat näin: "Te lakedaimonilaiset vain pysytte täällä kotosalla, viettäen Hyakinthia-juhlaa sekä leikkejä, ja petätte siten liittolaisenne. Mutta koska te olette loukanneet atenalaisia, ja he ovat liittolaisten puutteessa, aikovat he mikäli mahdollista tehdä sovinnon persialaisen kanssa. Ja jahka olemme heidän kanssaan sopineet — onhan ilmeistä, että meistä tulee kuninkaan liittolaiset —, niin lähdemme sotaan mihin maahan vain he meitä johdattavat. Ja te saatte huomata, mitä teille siitä on koitua." Tähän sanansaattajien puheeseen eforit vastasivat vanhoen, että luulivat spartalaiden jo Orestheionissa astuvan "muukalaisia" vastaan. He sanoivat näet barbareja "muukalaisiksi". Mutta sanansaattajat, jotka eivät asiasta tienneet, kysyivät mitä tarkoitettiin. Saatuaan kyselemällä tietää koko totuuden he ihmeissään läksivät pikimmiten matkoihinsa, seuraten spartalaisia kintereillä. Ja heidän mukanaan oli viisituhatta lakedaimonilaiden perioikien joukosta valittua raskasaseista miestä.

12. Nämä siis riensivät Isthmokseen. Mutta heti tiedon saatuaan siitä, että Pausanias seuralaisineen oli lähtenyt Spartasta pois, lähettivät argolaiset Attikaan parhaimman päiväjuoksijansa, mikä oli saatavissa; he olivat näet aikaisemmin Mardonioskelle luvanneet itse estää spartalaisia lähtemästä liikkeelle. Atenaan saavuttuaan viestinviejä lausui näin: "Mardonios, meidät lähettivät argolaiset ilmoittamaan sinulle, että Lakedaimonin nuori miehistö on marssinut kotoaan ja että argolaiset eivät kykene estämään heitä lähtemästä matkalle. Onnistukoon sinun keksiä joku hyvä neuvo tämän varalle."

13. Näin siis lausuttuaan sanansaattaja läksi takaisin. Mutta kun Mardonios kuuli tämän, ei häntä ollenkaan enää haluttanut jäädä Attikaan. Ennenkuin hän oli saanut tämän tietää, pysyi hän alallaan, koska tahtoi päästä selville siitä, miten atenalaiset tulisivat menettelemään. Siksi hän ei vahingoittanut eikä hävittänyt Attikan maata, koska toivoi heidän aikaa myöten tekevän sovinnon hänen kanssaan. Mutta kun hän ei saanut heitä taivutetuiksi ja nyt kuuli koko asianlaidan, niin hän vetäytyi pois, ennenkuin Pausanias joukkoineen oli saapunut Isthmokseen. Sitä ennen hän kuitenkin poltti Atenan ja hajoiitti sekä tasoitti maata myöten kaiken, mitä muureista ja rakennuksista mahdollisesti enää oli pystyssä. Ja hän marssi tiehensä siitä syystä, että Attikan maa ei ollut sovelias hevosväen liikkeille ja

että, jos hän vihollisen kanssa yhteen iskiessään olisi joutunut tappiolle, hänellä ei olisi ollut muuta pääsöpaikkaa kuin sola, missä muutamat harvat miehet saattoivat pidättää hänen väkensä. Hän päätti siis väistyä Teebaan ja kohdata vihollista ystävällisen kaupungin läheisyydessä ja hevosväelle sopivalla paikalla.

14. Siispä Mardonios vetäytyi takaisin. Ja hänen jo ollessaan tiellä saapui sanoma, että toinen, tuhannen lakedaimonilaisen suuruinen sotajoukko oli etujoukkona tullut Megaraan. Saatuaan tietää tämän hän itsekseen neuvotteli, voisiko hän jollakin tavoin ensiksi vangita nämä. Niinpä hän käänsi sotajoukkonsa takaisin ja vei sen Megaraan. Ja ratsuväki, joka kulki edellä, hävitti talleamalla koko Megaran maan. Se oli etäisin kohta lännessä, mihin tämä Persian sotajoukko Europassa saapui.

15. Mutta sitten tuli Mardonioskelle sana, että helleenit olivat kokoontuneet Isthmokseen. Senvuoksi hän läksi takaisin Dekeleian kautta. Siliä boiotarkit olivat noudattaneet luokseen asopolaisten naapurit, ja nämä opastivat hänet Sfindaleihin sekä sieltä Tanagraan. Oltuaan Tanagrassa yötä ja kääntäytyään seuraavana päivänä Skolokseen Mardonios jo pääsi teebalaisten alueelle. Tällöin hän havitteli teebalaisten maita, vaikka he olivatkin meedialaismielisiä. Eikä hän tehnyt sitä vihamielisydestä heitä kohtaan, vaan ankarasta pakosta; hän tahtoi näet sinne tehdä suojarustuksen leirilleen, ja laittaa turvapaikan itselleen siltä varalta, että hänen kävisi taistelussa toisin, kuin hän toivoi. Ja hänen leirinsä ulottui Erythraista alkaen Hysiain sivu aina Plataiain alueeseen saakka pitkin Asopos-jokea. Sen muuria ei kuitenkaan tehty näin laajaksi, vaan kukin sivu tehtiin noin kymmenen stadionin pituiseksi.

16. Barbarien tätä puuhatessa valmisti muuan teebalainen Attagos, Frynonin poika, komeat vieraspidot ja kutsui niihin Mardonioksen itsensä ynnä viisikymmentä huomattavinta persialaista. Nämä noudattivatkin kutsua, ja ateria oli järjestetty Teebaan. Mutta sen, mikä nyt tästä puolen seuraa, kuulin itse eräältä Thersandros nimiseltä orkhomenolaiselta, joka oli innokkaimpia miehiä Orkhomenoksessa. Tämä Thersandros kertoi, että Attagos oli kutsunut hänetkin samoihin pitoihin, joihin myös oli kutsuttu viisikymmentä teebalaista; eikä hän ollut molempia kansoja sijoittanut erilleen toisistaan, vaan aina kulloinkin persialaisen ja teebalaisen samalle leposijalle. Mutta heidän jo aterialta päästyään, vaan vielä juodessaan oli Thersandroksen persialainen vierustoveri alkanut puhua Hellaan kieltä ja kysynyt häneltä, mistä päin hän oli, jolloin hän oli vastannut olevansa orkhomenolainen. Siihen oli persialainen virkkanut: "Koska nyt olet ollut pöytä- ja juomatoverini, tahdon jättää sinulle muiston ajatuksistani, jotta myös voisit katsoa eteesi ja tehdä itsellesi edullisimman päätöksen. Sinä näet nämä aterioivat persialaiset ja sotajoukon, jonka jätimme leiriin joen rannalle. Näistä kaikista olet vähän ajan kuluttua näkevä aniharvojen jääneen eloon." Näin lausuessaan oli persialainen samalla viljalti vuodattanut kyöneleitä. Ihmeissään moisesta puheesta Thersandros oli sanonut hänelle: "Eikö siis tule tästä mainita Mardonioskelle ja niille persialaisille, jotka ovat häntä lähinnä kunniaissa?" Mutta persialainen virkkoi siihen: "Vieras, sitä, minkä Jumala tahtoo tapahtuvaksi, on ihmisen mahdoton torjua. Sillä ei kukaan tahdo uskoa, vaikka puhunkin uskottavia. Ja jos kohta monet meistä persialaisista tämän ymmärrämme, niin me kuitenkin seuraamme mukana, koska meitä sitoo pakko. Niinpä tuottaa ihmiselle mitä katkerimman tuskan se, että vaikka ymmärtää paljon, ei ole voimaa estää mitään." Tämän keskustelun kuulin orkhomenolaiselta Thersandrokselta ja lisäksi sen, että hän itse heti oli kertonut sen muille ihmisille, jo ennenkuin Plataiain taistelu oli tapahtunut.

17. Mardonioksen leiriydyttyä Boiotiaan asettivat kaikki siellä päin asuvat helleenit, jotka olivat meedialaismielisiä, sotaväkeä. He olivat myös hyökänneet Attikan alueelle. Ainoastaan fokilaiset, jotka nekin täydellisesti olivat meedialaisten puolella, eivät olleet muiden mukana hyökänneet; sitä he eivät kuitenkaan vapaaehtoisesti olleet tehneet, vaan pakosta. Mutta muutamia päiviä siitä, kuin Mardonios oli saapunut Teeban alueelle, tuli fokilaisia, tuhat raskasaseista miestä, ja heitä johti muuan kansalaistensa kesken erittäin suuressa arvossa pidetty mies, Harmokydes. Näidenkin saavuttua Teebaan Mardonios lähetti ratsumiehiä, jotka käskivät heitä asettumaan erikseen omaan leiriinsä. Fokilaisten niin tehtyä saapui paikalle heti koko ratsuväki. Silloin levisi kautta koko meedialaisten mukana olevan helleeniläisen sotajoukon huhu, että ratsuväki aikoi ampua fokilaiset kuoliaiksi, ja tämä sama huhu liikkui myös itse fokilaisten keskuudessa. Tällöin heidän päällikkönsä Harmokydes rohkaisi heitä näillä sanoin: "Oi fokilaiset, on päivän selvää, että nämä ihmiset aikovat syöstä meidät ilmeisen surman suuhun, sillä tessalialaiset ovat meitä panetelleet, kuten minä arvelen. Nyt täytyy jokaisen teistä esiintyä urhoollisena. Sillä parempi on jotakin toimittaa ja henkeään puolustaen lopettaa elämänsä, kuin mitä hyvänsä sietäen saada tuhonsa häpeällisimmän kohtalon kautta. Ja huomatkoon kukin heistä, että ne, joitten pään varalle he, barbarit, ovat surmaa punoneet, ovat helleeniläisiä miehiä."

18. Näin hän heitä rohkaisi. Mutta ratsumiehet saartoivat fokilaiset, ajaa karauttivat heitä kohti, ikäänkuin surmataksaan heidät, ja ojensivat jousiaan muka ampuakseen heitä, ja ehkäpä joku ampuikin. Mutta fokilaiset asettuivat vastarintaan, joka puolelta vetäytyen yhteen ja muodostaen niin taajan joukon kuin suinkin. Silloin ratsumiehet peräytyivät ja ratsastivat takaisin. En saata täsmälleen sanoa, tulivatko he tessalialaisten pyynnöstä todella surmataksaan fokilaiset, mutta ratsastivat takaisin, nähdessään näiden käyvän puolustautumaan, koska he itse pelkäsivät siitä kärsivänsä jotakin vauriota

— niin oli näet Mardonios heille määrännyt —, vai tahtoiko tämä vain koetella, oliko heissä uljuutta. Ratsumiesten ajettua takaisin Mardonios lähetti kuuluttajan, jonka hän käski sanoa näin: "Olkaa huoleti, fokilaiset. Te olette osoittautuneet urhoollisiksi miehiksi ettekä semmoisiksi, kuin miksi minä olin teitä kuullut. Niinpä käykää nyt innolla tätä sotaa, sillä hyvien töiden teossa te ette ole voittavat minua ettekä kuningasta." Niin kävi fokilaisten.

19. Mutta Isthmokseen tultuaan lakedaimonilaiset leiriytyivät sinne. Saatuaan tästä tiedon muut peloponnesolaiset, jotka kannattivat parempaa asiaa ja jotka myös näkivät spartalaisten marssivan maastaan, eivät katsoneet oikeaksi jäädä pois sotaretkeltä. Siispä he, suoritettuaan hyväenteiset uhrit, matkasivat kaikki Isthmoksesta ja saapuivat Eleusiiseen. Sielläkin toimitettuaan onnekkaita uhreja he marssivat eteenpäin, ja heidän muassaan atenalaiset, jotka olivat siirtyneet Salamiista ja Eleusiissä olivat heihin yhtyneet. Ja saavuttuaan Boiotian Erythraiin huomasivat helleenit barbarien olevan leirissä Asopos-joen rannalla, jonka vuoksi he asettuivat leiriin vastapäätä vihollisia Kithaironin juurelle.

20. Mutta koska helleenit eivät laskeutuneet tasangolle, lähetti Mardonios heitä vastaan koko ratsuväkensä. Sen päällikkönä oli muuan persialaisten kesken arvossa pidetty mies, Masistios, jolle helleenit ovat antaneet nimeksi Makistios, ja hänellä oli kultasuitsinen sekä muutenkin kauniisti koristettu nesalainen hevonen. Kun nyt ratsumiehet tällöin ajaa karauttavat helleenejä vastaan, hyökkäsivät he joukoissa ja aikaansaivat hyökkäyksellään näille suurta vauriota sekä herjasivat heitä naisiksi.

21. Sattumalta oli osunut niin, että megaralaiset olivat sijoittuneet siihen paikkaan, mikä enimmin oli rynnäkköjen alaisena ja miltä puolelta vihollisten ratsuväki teki useimmat hyökkäyksensä. Siksi megaralaiset, ratsuväen hyökkäyksen ahdistamina, lähettivät helleenien päällikköjen luokse kuuluttajan. Ja näiden luokse saavuttuaan lausui kuuluttaja heille tämän: "Näin sanovat megaralaiset: 'Me, liittolaiset, emme kykene yksin kestäväseen persialaisten ratsuväkeä, ollessamme tässä paikassa, mihin me alusta pitäen asetuimme. Mutta vaikka ahdistettuina, olemme kuitenkin sitkeästi ja miehuullisesti pitäneet puoliamme. Vaan jos te nyt ette lähetä joitakin muita meidän sijaamme rintamaan, niin tietäkää, että me jätämme paikkamme.'" Tämän hän siis ilmoitti heille. Siiloin Pausanias kyseli helleeneiltä, tahtoivatko jotkut muut vapaaehtoisesti mennä tuohon paikkaan ja asettua megaralaisten sijalle. Kun eivät muut tahtoneet sitä tehdä, ottivat atenalaiset sen tehäkseen, ja heidän joukostaan kolmesataa valiomiestä, joiden päällikkönä oli Olympiodoros, Lamponin poika.

22. Nämä ne olivat, jotka suostuivat tähän tehtävään ja sijoittuivat muiden läsnäolevien helleenien edelle Erythraiin; sitä ennen he kuitenkin olivat ottaneet mukaansa jousimiehet. Heidän taisteltuaan jonkun aikaa sai taistelu tällaisen päätöksen. Kun barbarien ratsuväki joukottain hyökkäsi helleenejä vastaan, ammuttiin Masistioksen hevosta, joka eteni muista edelle, nuolella kylkeen, jolloin se tuskasta kavahti pystyyn ja ravisti selästään Masistioksen. Tämän suistuttua maahan kävivät atenalaiset heti hänen kimppuunsa. Niinpä he ottivat hänen hevosensa ja surmasivat hänet itsensä, vaikka hän kyllä koetti puolustautua. Alussa he kuitenkin eivät sitä voineet. Hänellä oli näet tällaiset varustukset. Alla oli hänellä kultainen suomuhaarniska ja haarniskan ylle hän oli pukeutunut purppuraisen ihopaidan. Senvuoksi eivät helleenit lyömällä haarniskaan saaneet aikaan mitään, ennenkuin joku huomasi asianlaidan ja iski Masistiosta silmään. Siten hän kaatui ja kuoli. Tämä tapaus oli jostakin syystä jäänyt muilta ratsumiehiltä huomaamatta. He näet eivät nähneet, kuinka hän suistui hevosen selästä, enempää kuin hänen kuolemaansa, vaan vetäytyessään takasin ja peräytyessään eivät he huomanneet tapausta. Mutta heti pysähdyttyään he alkoivat häntä kaivata, kun ei ollut ketään heitä järjestämässä. Huomattuaan nyt, mitä oli tapahtunut, he kaikki rohkaisten toisiaan kannustivat hevosiaan vihollisia kohti, saadakseen haltuunsa ruumiin.

23. Nähdessään, että ratsumiehet eivät enää hyökänneet joukottain, vaan kaikki yhdessä, huusivat atenalaiset muuta sotajoukkoa avukseen. Mutta sillä välin kun koko jalkaväki riensi heidän avukseen, syntyi kiivas taistelu kaatuneen ruumiista. Niin kauan kuin nuo kolmesataa olivat yksinään, taistelivat he vallan alakynnessä ja jättivät ruumiin sikseen. Mutta kun muu väki ennätti heidän avukseen, eivät vihollisten ratsumiehet enää voineet pitää puoliaan, eikä heidän ollut mahdollista saada ruumista valtaansa, vaan he kadottivat päällikkönsä lisäksi vielä muitakin ratsumiehiä. Niinpä he vetäytyivät takaisin noin kahden stadionin verran ja neuvottelivat, mitä oli tehtävä; ja tällöin he katsoivat parhaaksi ratsastaa takaisin Mardonioksen tykö, koska olivat menettäneet päällikkönsä.

24. Ratsuväen saavuttua leiriin herätti Masistioksen kuolema koko sotajoukossa ja varsinkin Mardonioksessa mitä haikeinta surua; he leikkasivat hiuksensa sekä hevosten ja juhtien harjat ja vaikeroivat suunnattomasti. Ja koko Boiotia kaikui tästä, sillä Mardonioksen jälkeen persialaisten ja kuninkaan luona suurinta arvoa nauttiva mies oli menetetty.

25. Niin barbarit omalla tavallaan kunnioittivat Masistios-vainajaa. Mutta kun nyt helleenit olivat kestäneet ratsuväen hyökkäyksen ja torjuneet sen, kävivät he vielä paljon rohkeammiksi ja asettivat ensin ruumiin vaunuihin sekä kuljettivat sitä pitkin rivejä. Ja ruumis ansaitsi kyllä kokonsa ja

kauneutensa vuoksi katsomista, jonka vuoksi he myös tekivät näin: he jättivät paikkansa rintamassa ja kävivät katsomassa Masistiosta. Sitten he päättivät laskeutua Plataiainiin. Sillä Plataiain alue näytti heistä paljoa sopivammalta leiripaikaksi kuin Erythrain seutu, samalla kuin siellä myös oli runsaammin vettä. Tähän paikkaan ja siinä sijaitsevalle Gargafian lähteelle he siis katsoivat parhaaksi tulla ja asettua järjestykseen sekä leiriytyä. Niinpä he läksivät liikkeelle ja kulkivat, Kithaironin juurta kiertäen, Hysiaihiin Plataiain maahan. Ja saavuttuaan perille he järjestäytyivät kansojen mukaan lähelle Gargafian lähdeä ja Androkrateen nimisen puolijumalan tempelialuetta, sekä pitkin matalia töyriä että tasaiselle maalle.

26. Tällöin syntyi järjestyttäessä sotarintaan ankara sanakiista tegealaisten ja atenalaisen välillä. Kummatkin katsoivat näet oikeudekseen johtaa toista siipeä ja toivat tämän tueksi esille sekä uusia että muinaisia tekojaan. Niinpä tegealaiset lausuvat näin: "Meidän ovat kaikki liittolaiset aina katsoneet ansaitsevan tämän paikan kaikilla niillä yhteisillä retkillä, jotka peloponnesolaiset sekä muinoin että nykyisin ovat suorittaneet, hamasta siitä ajasta saakka, jolloin herakleidit Eurystheuksen kuoltua koettivat palata Peloponnesokseen. Silloin me saimme sen oikeuden tällaisen teon kautta. Kun me yhdessä akhaialaisten ja siihen aikaan Peloponnesoksessa asuvien ioonilaisten kanssa olimme rientäneet Isthmukseen ja asetuimme leiriin vastapäätä kotiinpalaajia, julistutti Hyllos — niin kertoo tarina, — ettei sotajoukon ollut tarvis iskeä yhteen sotajoukon kanssa ja antautua alttiiksi vaaraan, vaan että peloponnesolaisten leiristä sen, jonka nämä itse katsoivat urhoollisimmaksi, tuli hänen kanssaan ryhtyä kaksintaisteluun sovituilla ehdoilla. Peloponnesolaiset päättivätkin menetellä näin, ja sotajoukot tekivät sellaisen valallisen sopimuksen, että jos Hyllos voittaisi peloponnesolaisten johtajan, saisivat herakleidit palata perintömaahansa, mutta jos hänet itsensä voitettaisiin, tuli herakleidien lähteä matkoihinsa ja viedä sotajoukkonsa pois, eivätkä he sataan vuoteen saisi koettaa palata Peloponnesokseen. Niinpä valitsivat kaikki liittolaiset vapaaehtoisesti Ekhemoksen, Eeropoksen pojan ja Fegeuksen pojanpojan, joka oli meidän sotapäällikkömme ja kuninkaamme, ja tämä suoritti kaksintaistelun Hylloksen kanssa sekä surmasi hänet. Tästä teosta me saimme silloisilta peloponnesolaisilta useiden muiden suurien kunniaetuksien ohella, joita yhä vielä nautimme, ennen muita oikeuden aina johtaa toista siipeä, milloin yhteinen sotaretki tehdään. Teidän kanssanne nyt, oi lakedaimonilaiset, emme kiistele, vaan myönnämme teille oikeuden valita, kumpaako siipeä tahdotte johtaa. Mutta toisen siiven johdon väitämme kuuluvan meille, samoin kuin ennenkin. Ja yksinpä tästä kerrotusta teosta huolimattakin, me ansaitsemme paremmin kuin atenalaiset tämän paikan rintamassa. Sillä monta mainehikasta taistelua me olemme taistelleet teitä vastaan, Spartan miehet, monta taistelua myös muitakin vastaan. Näin ollen on siis oikeampi, että siipi on meidän hallussamme kuin atenalaisen, jotka eivät ole suorittaneet semmoisia tekoja kuin me, ei uudempina aikoina, enemmän kuin muinoinkaan."

27. Näin tegealaiset puhuivat. Siihen virkkoivat atenalaiset: "Me ymmärrämme kyllä, että olemme kokoontuneet tänne taistellaksemme barbaria vastaan emmekä riidelläksemme sanoista. Mutta koska tegealainen on ottanut esittääkseen niitä sekä muinaisia että nykyisiä urotöitä, joita me molemmat aikojen kuluessa olemme suorittaneet, on meidän välttämättä osoitettava teille, minkä nojalla enemmän meillä, kuin arkadilaisilla, on isiltä peritty oikeus kelpomiehinä aina olla ensi sijalla. Kun herakleidit, joiden johtajan nämä väittävät Isthmoksessa surmanneensa, aikaisemmin olivat joutuneet kaikkien niiden helleenien karkoittamiksi, joiden luo he paetessaan mykenalaisten orjuutta olivat saapuneet, niin me yksin otimme heidät vastaan, siten suistaen Eurystheuksen kopeuden, ja voitimme yhdessä heidän kanssaan silloiset Peloponnesoksen valtiaat. Toiseksi väitämme, että kun Polyneikeen myötä seuraavat argolaiset olivat käyneet Teebaa vastaan, mutta sitten kaatuneet ja viruivat hautaamatta, me läksimme sotaan kadmolaisia vastaan, korjasimme haltuumme kaatuneitten ruumiit ja hautasimme ne omaan maahamme Eleusiiseen. Mainehikas on myös se teko, jonka suoritimme silloin kun amazonit Thermodonjoen rannoilta kerran hyökkäsivät Attikaan, emmekä me Troian sodassa jääneet kenestäkään jällelle. Mutta ei näitä seikkoja kannata muistella. Sillä ne, jotka silloin olivat kelpomiehiä, saattavat nyt olla kehnompia, ja ne, jotka silloin olivat kehoja, voivat nyt olla parempia. Mutta kylliksi nyt muinaisista teoista. Sillä vaikka emme olisikaan muuta suorittaneet — ja kuitenkin on meillä, jos keillään helleeneillä, useita mainehikkaita tekoja näytettävänä, — niin ansaitsemme ainakin Marathonin taistelun nojalla tämän kunniaetuuden ynnä sen lisäksi muitakin me, jotka yksin helleenien joukosta ryhdyimme taisteluun persialaista vastaan ja kävimme käsiksi moiseen tehtävään, mutta kuitenkin säilyimme ja voitimme kuusi viidettä kansaa. Eikö meillä jo yksin tämänkin tekomme nojalla ole oikeutta pitää tätä paikkaa rintamassa? Mutta eihän tämmöisessä tilaisuudessa sovi paikan vuoksi riidellä. Olemme senvuoksi valmiit tottelemaan teitä, oi lakedaimonilaiset, ja asettumaan sinne, missä ja keitä vastaan tahansa te näette hyväksi meidät asettaa seisomaan. Sillä mihin paikkaan ikinä meidät asetettaneekin, tahdomme koettaa olla kunnan miehiä. Johtakaa siis meitä, me kyllä tottelemme." Näin he vastasivat. Ja koko lakedaimonilaisten sotajoukko huudahti ääneen, että atenalaiset paremmin ansaitsivat paikan siivellä kuin arkadilaiset. Siten atenalaiset pääsivät siivelle ja veivät voiton tegealaisista.

28, Tämän jälkeen järjestyivät myöhemmin saapuvat ja aikaisemmin tulleet helleenit näin. Oikealla

sivustalla oli kymmenentuhatta lakedaimonilaista. Näitten joukossa oli viisituhatta spartalaista, joita ympäröi kolmekymmentäviisituhatta kevytaseista helootia, seitsemän kutakin spartalaista kohti. Lähimmiksi vierustovereikseen spartalaiset olivat valinneet tegealaiset, sekä kunnioittaakseen heitä että heidän urhoollisuutensa vuoksi. Heitä oli tuhatviisisataa raskasaseista. Näiden jälkeen asettuivat korintolaisten viisituhatta miestä. He olivat Pausaniaalta hankkineet poteidialaisille luvan seisoa heidän vieressään, ja näitä oli Pallenesta saapunut kolmesataa. Näiden vieressä seisoivat kuusisataa Arkadian orkhomenolaista ja näiden vieressä kolmetuhatta sikyonilaista. Näiden vieressä oli kahdeksansataa epidauroilaista. Näitten viereen asettui tuhat troizenilaista, troizenilaisten vieressä oli kaksisataa leprealaista, näiden vieressä neljäsataa mykenalaista ja tirynsiläistä, näiden vieressä tuhat fliuntilaista ja näiden vieressä kolmesataa hermionelaisista. Lähinnä hermionelaisia seisoivat kuusisataa eretrialaista sekä styralaista, näiden vieressä neljäsataa khalkidilaista, näiden vieressä viisisataa amprakialaista, näiden jälestä seurasi kahdeksansataa leukadilaista ja anaktorilaista, ja näitten vieressä oli kaksisataa palelaista Kefalleniasta. Näiden jälkeen tuli viisisataa aiginalaista, ja näiden jälkeen asettui kolmetuhatta megaralaista. Näihin liittyi kuusisataa plataialaista. Viimeksi ja etumaisina seisoivat atenalaiset, joilla oli hallussaan vasen sivusta, kahdeksantuhatta miestä. Heidän päällikkönään oli Aristeides, Lysimakhoksen poika.

29. Lukuunottamatta niitä, joita oli asetettu aina seitsemän kunkin spartalaisen ympärille, olivat helleenit raskasaseisia, luvultaan yhteensä kolmekymmentäkahdeksantuhatta seitsemänsataa miestä. Näin monta oli kaikkiaan barbaria vastaan kokoontuneita raskasaseisia. Kevytaseisten määrä taas oli tämä: spartalaiden riveissä oli kolmekymmentäviisituhatta miestä, seitsemän kutakin spartalaista kohti, ja niistä oli jokainen varustautunut kuten sotaan ainakin. Muiden lakedaimonilaisten ja helleenien kevytaseisia, joita oli yksi kutakin miestä kohti, oli kolmekymmentäneljätuhatta viisisataa.

30. Kaikkien taistelukuntoisten kevytaseisten luku teki siis kuusikymmentäyhdeksäntuhatta viisisataa, ja koko Plataiain kokoontuneen sotajoukon luku teki, raskasaseiset ja taistelukuntoiset kevytaseiset niihin luettuina, tuhatta kahdeksansataa vaille satakymmentuhatta miestä. Mutta eloonjääneiden thespialaisten kanssa teki luku täyteen satakymmentuhatta. Eloojääneet thespialaiset olivat näet myös saapuvilla leirissä, luvultaan noin tuhat kahdeksansataa. Mutta he eivät olleet raskasaseisia. Nämä nyt siis olivat asetetut leiriin Asopos-joen varrelle.

31. Mutta kun Mardonios ynnä hänen barbarinsa olivat kyliksi murehtineet Masistiosta, saapuivat hekin, kuultuaan helleenien olevan Plataiain alueella, niillä seuduilla virtaavan Asopoksen rannalle. Ja heidän saavuttuaan määräpaikkaansa Mardonios järjesti heidät vihollisia vastaan tällä tavoin. Lakedaimonilaisia vastaan hän asetti persialaiset. Ja koska persialaisia oli lukumäärältään niin paljon enemmän, niin he olivat järjestetyt tavallista useampiin riveihin, mutta ulottuivat kuitenkin vielä tegealaistenkin kohdalle. Ja Mardonios asetti heidät tällä tavoin. Hän valitsi koko voimakkaimman osan heistä ja asetti sen lakedaimonilaisia vastaan, mutta heikomman osan hän sijoitti tegealaisten kohdalle. Tämän hän teki teebalaisten osoituksesta ja neuvosta. Lähimmäksi persialaisia hän järjesti meedialaiset. Nämä ulottuivat pitkin korintolaisia, poteidialaisia, orkhomenolaisia ja sikyonilaisia. Meedialaisten viereen hän järjesti baktrialaiset. Nämä olivat epidaurolaisia, troizenilaisia, leprealaisia, tirynsiläisiä, mykenalaisia ja fliuntilaisia vastassa. Baktrialaisten jälkeen hän asetti indialaiset. Nämä olivat hermionelaisia, eretrialaisia, styralaisia ja khalkidilaisia vastassa. Indialaisten viereen hän sijoitti sakin, jotka olivat amprakialaisia, anaktorilaisia, leukadilaisia, palelaisia ja aiginalaisia vastassa. Sakien viereen hän asetti atenalaisia, plataialaisia ja megaralaisia vastaan boiotilaiset, lokrilaiset, malilaiset, tessalialaiset ja tuhat fokilaista. Kaikki fokilaiset näet eivät olleet meedialaismielisiä, vaan muutamat heistä myös kannattivat helleenejä ja olivat suljettuina Parnassoksen seutuun, mistä käsin he ryöstivät ja raastoivat Mardonioksen sotajoukkoa ja häneen yhtyneitä helleenejä. Ja Mardonios järjesti myös makedonialaiset ja Tessalian asukkaat atenalaisia vastaan.

32. Täten ovat nimitetyt suurimmat ja samalla mainioimmat ja huomattavimmat niistä kansoista, jotka Mardonios asetti rintamaan. Näiden joukkoon oli sekoitettu väkeä muistakin kansoista, kuten fryygialaisia, traakialaisia, myysialaisia, paioneja ynnä muita, sitäpaitsi myös etiopilaisia ja egyptiläisistä niinsanotut hermotybit ja kalasirit, jotka käyttävät aseenaan väkipuukkoa ja ovat egyptiläisten ainoat soturit. Näiden, jotka palvelivat merisotilaina, hän vielä Faleronissa ollessaan oli antanut astua laivoista pois, sillä egyptiläisiä ei oltu määrätty siihen maasotajoukkoon, joka Xerxeen keralla saapui Atenaan. Näitä barbareja siis oli kolmesataatuhatta miestä, kuten ennenkin olen osoittanut. Mutta niiden helleenien lukumäärää, jotka olivat Mardonioksen liittolaisia, ei kukaan tiedä, sillä niitä ei laskettu. Arviolta päättäisin niitä kerääntyneen viiteenkymmeneentuhanteen mieheen. Nämä näin järjestetyt olivat jalkaväkeä, mutta ratsuväki oli erikseen asetettuna.

33. Kun nyt siis kaikki olivat järjestyneet kansoittain ja osastoittain, panivat he seuraavana päivänä kummallakin puolella toimeen uhreja. Helleenien puolella oli Teisamenos, Antiokhoksen poika, uhraajana. Hän seurasi näet tietäjänä tämän sotajoukon myötä. Tämän miehen, joka oli elis-maalainen ja iamidien sukua, olivat lakedaimonilaiset tehneet omaksi kansalaisekseen. Kun näet Teisamenos kerran Delfoissa kysyi, oliko hän saava lasta, julisti Pytia, että hän oli voittava viidessä mitä

ankarimmassa ottelussa. Erehtyen oraakelilauseen tarkoituksesta hän silloin antautui voimisteluharjoituksiin, saavuttaakseen voittoja voimistelukilpailuissa. Ja Teisamenos harjoitteli viisiottelua ja voittikin Olympiassa kaikissa, paitsi yhdessä kilpailussa, jolloin hän kiisteli androlaisen Hieronymoksen kanssa. Mutta lakedaimonilaiset, jotka älyivät, että Teisamenoksen saama ennustus ei tarkoittanut voimistelukilpailuja, vaan taisteluja, koettivat maksusta taivuttaa häntä rupeamaan heidän herakleidi-syntyisten kuningastensa keralla heidän johtajakseen sodassa. Kun nyt Teisamenos huomasi spartalaiden pitävän tärkeänä, että saisivat hänet ystäväkseen, niin hän korotti hintaa, ilmoittaen, että jos he tekisivät hänet kansalaisekseen ja osalliseksi kaikista tähän kuuluvista oikeuksista, oli hän sen tekevä, mutta muusta hinnasta ei. Kuullessaan tämän spartalaiset ensiksi suuttuivat ja heittivät kokonaan sikseen pyyntönsä, mutta lopulta, kun suuri pelko valtasi heidät persialaissotajoukon uhatessa, he antoivat myöten ja suostuivat ehtoon. Mutta huomattuaan heidän muuttaneen mielensä ei Teisamenos enää sanonut tyytyvänsä vain tähän, vaan vaati, että myös hänen veljensä Hegias pääsisi Spartan kansalaiseksi samoilla ehdoilla, kuin hän itsekin.

34. Näin sanoessaan hän jäljitteli Melampusta, jos nimittäin saattaa keskenään verrata kuninkuuden ja kansalaisoikeuden vaatijoita. Sillä kun Argoksen naiset olivat sairastuneet raivotautiin ja argolaiset palkkasivat Melampuksen Pyloksesta parantamaan heidän naistensa tautia, niin tämä vaati palkkaseen puolet kuningaskunnasta. Argolaiset eivät siihen suostuneet, vaan läksivät tiehensä. Mutta kun yhä useammat naiset joutuivat raivoihinsa, ottivat argolaiset suorittaakseen, mitä Melampus vaati, ja menivät antamaan sen. Nähdessään nyt heidän muuttaneen mielensä tämä vaati yhä enempiä, sanoen, että elleivät he antaisi hänen veljelleen Biaallekin kolmannesta kuningaskunnasta, hän ei aikonut tehdä, mitä he tahtoivat. Niinpä argolaiset ahdingossaan suostuivat siihenkin.

35. Samalla tavoin myös lakedaimonilaiset, jotka hartaasti halusivat Teisamenosta, myöntivät kaikkiin hänen pyyntöihinsä. Ja heidän suostuttuaan hänen viimeiseenkin vaatimukseensa tuli elis-maalainen Teisamenos spartalaiseksi ja auttoi näitä, heidän tietäjänään, saavuttamaan viisi mitä suurinta voittoa. Teisamenos ynnä hänen veljensä ovat kaikkien vierasten joukosta ainoat, jotka ovat tulleet Spartan kansalaisiksi. Ja nuo viisi ottelua olivat seuraavat: ensimmäinen tässä mainittu Plataiain taistelu, toinen se, joka suoritettiin Tegeassa tegealaisia ja argolaisia vastaan, sitten Dipaiassa kaikkia arkadilaisia, paitsi mantineilaisia vastaan käyty, ja edelleen messenialaisia vastaan Isthmoksessa suoritettu; viimeinen näistä viidestä ottelusta oli se, joka tapahtui Tanagrassa atenalaisia ja argolaisia vastaan.

36. Silloin nyt siis tämä Teisamenos seurasi spartalaiden mukana ja toimi tietäjänä Plataiain alueella. Ja uhrin lupasivat menestystä helleeneille, jos he puolustautuisivat, mutta silloin eivät, jos he astuisivat Asopos-joen yli ja itse aloittaisivat taistelun.

37. Mardoniokselle taas, joka innokkaasti halusi aloittaa taistelua, eivät uhrin onnistuneet, mutta lupasivat menestystä siinä tapauksessa, että hänkin vain puolustautuisi. Sillä Mardonioskin käytti helleeniläisiä uhreja, ollen hänellä tietäjänä muuan elis-maalainen Hegesistratos, joka oli huomatuin mies telliadien suvussa. Hänet olivat spartalaiset ennen näitä tapauksia ottaneet vangiksi ja sitoneet surmatakseen hänet, syystä että olivat hänen puoleltaan kärsineet paljon kiusaa. Tässä onnettomassa tilassa, kun kysymyksessä oli henki ja häntä ennen kuolemaa vielä odottivat monet surkeat kärsimykset, hän suoritti uskomattoman teon. Hän oli kytkettynä raudoitettuun jalkapuuhun, mutta sai kerran jollakin tavoin käsiinsä huoneeseen tuodun rauta-aseen ja päätti heti panna toimeen teon, joka on miehuullisin kaikista meille tunnetuista teoista. Hän mittasi näet ensin, kuinka pitkälle hän voisi saada jalkansa pölkystä irti, ja sitten hän leikkasi loput jalkaterästä pois. Tämän tehtyään hän, koska vartijat häntä valvoivat, kaivoi puhki seinän ja karkasi Tegeaan, matkaten öisin, mutta päivin piiloutuen metsiin ja pysytellen alallaan. Ja vaikka lakedaimonilaiset miehissä häntä etsivät, pääsi hän kolmantena yönä Tegeaan. Ja he ihmettelivät suuresti hänen rohkeuttaan, kun näkivät toisen puolen jalkaa paikoillaan, mutta eivät voineet häntä itseään löytää. Sillä kertaa hän täten pääsi lakedaimonilaisten käsistä ja pakeni Tegeaan, joka ei niihin aikoihin ollut ystävydessä lakedaimonilaisten kanssa. Mutta terveeksi tultuaan hän laittoi itselleen puujalan ja nyt hän julkisesti esiintyi lakedaimonilaisten vihollisena. Tämä vihollisuus lakedaimonilaisia vastaan, johon hän oli joutunut, ei kuitenkaan koitunut hänelle onneksi. Hänen näet ennustellessaan Zakynthoksessa nämä ottivat hänet vangiksi ja surmasivat hänet.

38. Hänen kuolemansa tapahtui kuitenkin vasta Plataiain taistelun jälkeen. Mutta nyt Hegesistratos, joka Mardoniokselta oli saanut melkoisen rahasumman palkaksi, Asopoksen varrella uhrasi suurella innolla sekä vihasta lakedaimonilaisia kohtaan että voitonhimosta. Kun nyt taistelua tarkoittavat uhrin eivät olleet hyvänteiset persialaisille itselleen, enemmän kuin heidän mukanaan oleville helleeneillekään — näilläkin näet oli oma vasituinen tietäjänsä, muuan leukadilainen Hippomakhos — ja toiselta puolen tulvimistaan tulvi ja karttui helleenejä, neuvoi eräs teebalainen Timegenides, Herpyksen poika, Mardoniosta vartioimaan Kithaironin solia, huomauttaen, kuinka helleenejä joka päivä siitä tulvi, ja että hän voisi ottaa suuren joukon heitä vangiksi.

39. Kahdeksan päivää sotajoukot jo olivat olleet leirissä vastatusten, kun Timegenides antoi tuon

neuvon Mardoniokselle. Tämä käsitti, että neuvo oli hyvä, minkä vuoksi hän yön tultua lähetti ratsuväkensä Kithaironin soliin, jotka vievät Plataiaihin ja joita boiotilaiset sanovat "Kolmeksi pääksi", atenalaiset taas "Tammenpäiksi". Eivätkä paikalle lähetetyt ratsumiehet turhaan sinne saapuneet. He saivat näet haltuunsa viisisataa juhtaa, jotka kuljettivat ruokavaroja Peloponnesoksesta helleenien leiriin, ynnä juhtia seuraavat ihmiset, näiden juuri astuessa solista tasangolle. Tämän saaliin saatuaan persialaiset säälimättä tappoivat kaikki, ollenkaan säästämättä juhtia, yhtä vähän kuin ihmisiäkään. Ja kyllykseen murhattuaan he saartoivat loput ja ajoivat ne Mardonioksen luo leiriin.

40. Tämän tapauksen jälkeen molemmat sotajoukot taas kuluttivat toimeettomuudessa kaksi päivää, koska ei kumpikaan tahtonut aloittaa taistelua. Barbarit tunkivat näet Asopos-joelle saakka, koetellen helleenejä, mutta ei kumpikaan sotajoukko astunut sen yli. Kuitenkin Mardonioksen ratsuväki alati ahdisti ja häiritsi helleenejä. Sillä teebalaiset, jotka olivat erittäin meedialaismielisiä, kävivät innokkaasti sotaa ja opastivat aina barbareja siihen saakka, kunnes taistelu alkoi, mutta sitten astuivat persialaiset ja meedialaiset heidän sijalleen, ja ne etenkin osoittivat kuntoa.

41. Kymmeneen päivään ei nyt tapahtunut mitään sen enempää. Mutta kun molempien yhdettätoista päivää ollessa vastatusten leirissä Plataiain alueella helleenien luku yhä kasvoi ja Mardonios jo kävi kärsimättömäksi joutenolostaan, syntyi keskustelu Mardonioksen, Gobryaan pojan, ja Artabazoksen, Farnakeen pojan, välillä, joka jälkimäinen nautti aivan erikoista arvoa Xerxeen luona. Ja neuvottelussaan he lausuivat nämä mielipiteet. Artabazos arveli, että mitä pikimmin oli pantava sotajoukko liikkeelle ja mentävä Teeban muurien sisälle, mihin he olivat vieneet paljon muonavaroja itseänsä sekä rehua juhtia varten; siellä oli kaikessa rauhassa istuttava ja ryhdyttävä keskusteluihin vihollisten kanssa menettelemällä tällä tavoin. Koska persialaisilla oli paljon kultaa, sekä rahaksi lyötyä että lyömätöntä, ja paljon myös hopeata sekä juoma-astioita, tuli heidän säästämättä lähettää niitä helleeneille, ja näiden joukosta varsinkin eri valtioiden johtomiehille, jotka silloin kyllä pian hylkäisivät vapauden asian. Mutta heidän ei tullut iskeä vihollisten kanssa yhteen ja siten antautua vaaraan. Hänen ajatuksensa oli siis sama kuin teebalaistenkin, koska hänkin oli kaukonäköisempi kuin Mardonios; sillä tämä oli rajua ja varomaton eikä vähintäkään tahtonut antaa myöten. Mardonioksesta oli näet hänen oma sotajoukkonsa paljoa vahvempi helleenien sotajoukkoa, jonka vuoksi hänen mielestään viipymättä oli otettava näiden kanssa eikä sallittava heitä kerääntyä vielä enemmän, kuin mitä heitä jo oli koolla. Mutta Hegesistratoksen uhrin hän jätti omaan arvoonsa eikä tahtonut pakoittamalla pakoittaa niitä onnistumaan, vaan arveli, että tuli noudattaa persialaisten tapaa ja käydä taisteluun.

42. Tätä Mardonioksen mielipidettä ei kukaan vastustanut, joten se pääsi voimaan. Sillä hänhän se oli kuninkaalta saanut sotajoukon päällikkyuden, eikä Artabazos. Noudatettuaan siis luokseen seurassaan olevien helleenien osastonpäälliköt ja johtajat hän kysyi, tunsivatko he mitään ennustusta, jonka mukaan persialaisten oli määrä tuhoutua Hellaassa. Kun kokoukseen kutsutut pysyivät ääneti — toiset näet todella eivät tunteneet oraakelilauseita, toiset kyllä tunsivat, mutta pitivät arveluttavana puhua niistä —, lausui Mardonios itse: "Koska nyt te joko ette mitään tiedä tai ette uskalla puhua, niin tahdon minä mainita asian, sillä minä tunnen sen hyvin. On olemassa sellainen ennustus, että persialaisten on määrä, Hellaaseen saavuttuaan, ryöstää Delfoin pyhättö ja ryöstön tehtyään joutua järjestänsä perikatoon. Koska tunnemme tämän, emme aio mennä tuohon pyhättöön ja koettaa sitä ryöstää, joten me siitä syystä emme joudukaan hukkaan. Näin ollen kaikki ne teistä, jotka suotte persialaisille hyvää, voitte sen puolesta olla iloissanne, sillä me pääsemme voitolle helleeneistä." Näin sanottuaan hän käski heidän varustautua ja tehdä kaikki taisteluvalmiiksi, sillä seuraavana päivänä oli aikomus iskeä yhteen vihollisten kanssa.

43. Mutta sen oraakelilauseen, jonka Mardonios sanoi tarkoittavan persialaisia, tiedän varmasti sepitettyksi illyrialaisista ja enkheleiläisten sotajoukosta, eikä persialaisista. Sitä vastoin on olemassa toinen, Bakiin sepittämä juuri tätä taistelua tarkoittava ennustus:

"... Kuulevi Thermodon ja Asopos heinäväranta rynnäköt helleenein sekä barbaarein sotahuudon. Sielläpä suistuva on moni jousenkantaja meedi, vastoin salliman säätöä, tultua turmion päivän."

Tämän ynnä muita samanlaisia ennustuksia tiedän Musaioksen sepittäneen persialaisista. Ja Thermodon-joki virtaa Tanagran ja Glisaan välitse.

44. Mutta senjälkeen kuin Mardonios oli tiedustellut oraakelilauseita ja pitänyt rohkaisevan puheensa, tuli yö, ja sotajoukot asettuivat vartijapaikkoihinsa. Vaan kun yötä oli pitemmälle kulunut ja näytti siltä kuin kautta leirien olisi vallinnut hiljaisuus ja ihmiset nukkuneet sikeimmässä unessaan, silloin ratsasti atenalaisen vartijastojen luo Alexandros, Amyntaan poika, makedonialaisten sotapäällikkö ja kuningas, ja pyysi päästä päällikköjen puheille. Useimmat vartijat jäivät paikoilleen, mutta jotkut juoksivat päällikköjen luo, ja sinne tultuaan he kertoivat, että meedialaisten leiristä oli ratsain saapunut muuan henkilö, joka ei ollut mitään muuta ilmaissut, kuin että mainitsi sotapäälliköt nimeltä ja sanoi tahtovansa päästä heidän puheilleen.

45. Tämän kuultuaan päälliköt heti seurasivat näitä vartijastoille. Ja heidän sinne saavuttuaan Alexandros lausui heille näin: "Atenan miehet, nämä sanani uskon salaisuutena teidän huostaanne ja kiellän teitä ilmaisemasta niitä kenellekään muulle kuin Pausaniaalle, jott'ette minua syöksisi turmioon. Sillä en minä puhuisi, ellen olisi kovin huolissani koko Hellaan puolesta. Olen näet itse syntyperältäni alkujaan helleenien enkä soisi näkeväni Hellaan vapaasta joutuneen orjuutetuksi. Niinpä minä siis ilmoitan, että uhrin eivät saata onnistua Mardonioskelle ja hänen sotajoukkoon, sillä muuten olisitte jo kauan sitten saaneet taistella. Mutta nyt hän on päättänyt jättää uhrin omaan arvoonsa ja päivän valjetessa ryhtyä taisteluun. Hän näet luullakseni pelkää, että teitä kokoontuisi vielä enemmän. Varustautukaa siis tämän varalle. Jos taas Mardonios lykkää yhteentörmäyksen toistaiseksi eikä siihen nyt ryhdy, niin jääkää kuitenkin itsepäisesti paikoillette, sillä muutamassa päivässä ovat heidän ruokavaransa lopussa. Mutta jos tämä sota päättyy teille mieliksi, niin muistettakoon silloin minunkin vapauttamistani, minun, joka alttiudesta helleenejä kohtaan olen suorittanut näin uskalletun teon ja olen tahtonut teille ilmoittaa Mardonioksen aikeen, jott'eivät barbarit äkkiarvaamatta ja teidän mitään aavistamattanne hyökkäisi teidän kimppuunne. Minä olen makedonialainen Alexandros." Näin sanottuaan hän ratsasti takaisin barbarien leiriin ja paikallensa rintamaan.

46. Mutta atenalaisien päälliköt menivät oikealle sivustalle ja kertoivat Pausaniaalle, mitä olivat Alexandrokselta kuulleet. Tästä sanomasta säikähtäneenä hän, persialaisia peljäten, lausui näin: "Koska nyt taistelu on määrätty tapahtuvaksi aamunkoitossa, tulee teidän, atenalaisien, asettua persialaisia vastaan, meidän taas boiotilaisia ja teidän kohdallenne sijoitettuja helleenejä vastaan. Ja tämä siksi, että te tunnette meedialaiset ja heidän taistelutapansa, koska olette Marathonin luona taistelleet, me sitävastoin emme ole kokeneet emmekä oppineet tuntemaan näitä miehiä. Sillä ei yksikään spartalainen ole mitellyt voimiaan meedialaisten kanssa, mutta olemme kyllä koetelleet boiotilaisia ja tessalialaisia. Siispä tulee teidän lähteä liikkeelle ja mennä tälle sivustalle, meidän taas vasemmalle." Tähän virkkoivat atenalaiset näin: "Jo alusta saakka, kun näimme persialaisten asettuneen teitä vastaan, aioimme sanoa teille sen, minkä nyt itse ennätitte ennen meitä. Mutta me pelkäsimme, että tämä puhe ei olisi teille mieleen. Vaan koska nyt itse olette tästä muistuttaneet, olemme mielihyvällä kuulleet ehdoituksen ja olemme valmiit tekemään niin."

47. Koska tuuma miellytti molempia, vaihtoivat he aamun valjettua paikkansa. Mutta boiotilaiset huomasivat, mitä oli tekeillä, ja ilmoittivat asian Mardonioskelle. Sen kuultuaan tämäkin koetti muuttaa asentoaan ja vei persialaiset lakedaimonilaisia vastaan. Huomattuaan tämän Pausanias, joka ymmärsi aikeensa joutuneen ilmi, siirsi spartalaiset takaisin oikealle sivustalle. Ja samoin teki myös Mardonios persialaisiin nähden vasemmalla siivellä.

48. Kun kummatkin jälleen olivat asettuneet entisille paikoilleen, lähetti Mardonios spartalaisien luokse kuuluttajan, joka lausui näin: "Oi lakedaimonilaiset, teitähän tälläiset ihmiset sanovat urhoollisimmiksi miehiksi, kehuu, että te ette pakene sodasta ettekä jätä riviänne, vaan paikoillette jääden joko tuhoatte vastustajanne tai itse tuhoudutte. Mutta tässä kaikessa ei ollutkaan mitään perää. Sillä jo ennenkuin iskimme yhteen ja antauduimme käsikähmään, näimme kuinka te pakenitte, jätitte paikkanne, ja annoitte atenalaisien koetella meidän urhoollisuuttamme, mutta itse asetuitte meidän orjiamme vastaan. Tämä ei suinkaan ole kelpomiesten työtä, ja me olemme mitä suurimmassa määrin teihin nähden pettyneet. Maineenne takia me näet odotimme, että te olisitte lähettäneet luoksemme kuuluttajan haastamaan meidät taisteluun ja olisitte tahtoneet otella vain persialaisia vastaan, ja me olimme valmistautuneet niin tekemään. Mutta emme olekaan mitään sellaista saaneet teistä kuulla, vaan pikemmin, että olette pötkineet pakoon. Koska siis te ette ole tätä ehdoitusta ensin tehneet, niin tahdomme me sen tehdä. Eikö nyt helleenien puolesta teidän, joita pidetään urhoollisimpina, ja barbarien puolesta meidän tulisi, yhtä monta kummallakin puolen, taistella toisiamme vastaan? Ja jos hyväksi nähdään, että muidenkin tulee taistella, niin taistelkoot he kernaasti sitten. Mutta jos ette niin katso hyväksi, vaan on kyllin, että me yksin taistelemme, niin ratkaiskaamme me taistelu. Ja kummat tahansa meistä voittanevatkin, niin he ovat koko sotajoukkonsa puolesta voittaneet."

49. Näin lausuttuaan ja jonkun aikaa odotettuaan kuuluttaja läksi takaisin, koska ei kukaan hänelle vastannut, ja perille saavuttuaan hän ilmoitti Mardonioskelle, kuinka hänen oli käynyt. Ylen iloissaan ja tyhjänpäiväisestä voitostaan ylpeänä tämä käski ratsuväkensä hyökätä helleenejä vastaan. Ja hyökätessään ratsumiehet tuottivat suurta vahinkoa koko helleenien sotajoukkolle heittämillä keihäitään ja ampumalla nuoliaan. Sillä koska he olivat hevos-jousiväkeä, ei voinut päästä likelle heitä. Ja he hämmensivät ja loivat umpeen Gargafian lähteen, josta koko helleeniläinen sotajoukko otti vettä. Tämän lähteen kohdalle olivat ainoastaan lakedaimonilaiset asettuneet, mutta toisista helleeneistä lähde oli enemmän tai vähemmän etäällä, aina sen mukaan, mihin mikin osasto oli sijoitettu. Sitävastoin oli Asopos lähellä, vaan koska he olivat Asopoksesta suljetut, kulkivat he lähteellä. Joesta näet ei heidän ollut mahdollista noutaa vettä vihollisten ratsumiehiltä ja heidän nuoliltaan.

50. Kun asiain tällä kannalla ollessa sotajoukolta oli riistetty vedensaanti ja ratsuväki sitä häiritsi, kokoontuivat helleenien sotapäälliköt neuvottelemaan niin hyvin näistä kuin muistakin seikoista ja tulivat Pausaniaan tykö oikealle sivustalle. Sillä oli toinen seikka, joka, enemmän kuin tämä, heitä

huolestutti. Heillä näet ei enää ollut ruokavaroja, syystä että heidän palvelijoiltaan, jotka olivat lähetetyt Peloponnesokseen hankkimaan muonaa, oli ratsuväki sulkenut tien, niin ett'eivät he voineet päästä leiriin.

51. Neuvotellessaan päättivät sotajoukot, siinä tapauksessa että persialaiset sinä päivänä lykkäisivät taistelun suorittamisen toistaiseksi, mennä "saareen". Tämä sijaitsee Asopoksesta ja Gargafian lähteeltä, minkä ääressä helleenit silloin olivat leirissä, kymmenen stadionin päässä, Plataiain kaupungin edustalla. Mainittu, keskellä mannermaata sijaitseva saaren tapainen muodostuu tällä tavoin. Virratessaan Kithaironin vuorelta alas tasangolle joki jakaantuu kahteen uomaan, jotka ovat toisistaan noin kolmen stadionin päässä, mutta yhtyvät sitten yhdeksi. Joen nimi on Oeroe, ja maanasukkaat sanovat sitä Asopoksen tyttäreksi. Tähän paikkaan siis helleenit päättivät siirtyä, jotta heillä olisi käytettävänä runsaasti vettä ja jott'eivät vihollisten ratsumiehet heitä vahingoittaisi, kuten tekivät nyt, jolloin he olivat suoraan vastapäätä helleenejä. Ja nämä katsoivat parhaaksi toimittaa siirtymisen toisen yövartion aikana, jott'eivät persialaiset näkisi heidän lähtevän liikkeelle ja niiden ratsuväki seuraisi ja saattaisi heitä epäjärjestykseen. Edelleen he päättivät, saavuttuaan tähän paikkaan, jonka ympäriltä Kithaironista virtaava Asopoksen tytär Oeroe juuri juoksee, samana yönä lähettää puolet sotaväestään Kithaironiin tuomaan kuormaväestön, joka oli lähtenyt hankkimaan ruokavaroja. Tämä oli näet suljettu Kithaironiin.

52. Näin he päättivät tehdä, ja koko sen päivän ahdisti heitä vihollisten ratsuväki, joten heillä oli kestettävänä hellittämätön työ. Vaan kun päivä päättyi ja ratsumiehet olivat herjonneet ahdistamasta, niin useimmat yön tultua ja lähtöön sovitun hetken saavuttua nousivat ja läksivät tiehensä. Mutta heiliä ei ollutkaan mielessä lähteä sovittuun paikkaan, vaan liikkeelle päästyään he iloissaan pakenivat vihollisten ratsuväen edestä plataialaisten kaupunkia kohti ja saapuivat pakomatallaan Heran temppelille. Tämä sijaitsee plataialaisten kaupungin edessä, kahdenkymmenen stadionin päässä Gargafian lähteeltä. Ja sinne saavuttuaan he laskivat aseensa pyhätön eteen.

53. Niinpä nämä leiriytyivät Heran temppelin ympärille. Mutta huomattessaan heidän lähtevän leiristä käski Pausanias lakedaimonilaisiakin tarttumaan aseihinsa ja menemään muitten jälestä, jotka kulkivat edellä, arvelen heidän menevän sovittuun paikkaan. Tällöin suostuivat muut osastonpäälliköt tottelemaan Pausaniasta, mutta Amomfaretos, Poliadeen poika, pitanelaista osaston päällikkö, sanoi, ettei hän ainakaan aikonut paeta muukalaisia ja vapaaehtoisesti häväistä Spartaa, ja kummasteli huomattessaan tekeillä olevan hankkeen, koska hän ei ollut edellisessä neuvottelussa ollut läsnä. Mutta Pausanias ja Euryanax pitivät arveluttavana, että hän ei totellut heitä, mutta vielä arveluttavampana, siinä tapauksessa että hän kieltäytyisi seuraamasta, jättää pitanelaista osaston oman onnensa nojaan, sillä jos he sen tekisivät, oli Amomfaretos seuralaisineen yksikseen jättäytyneenä joutuva perikatoon. Näin he harkitsivat ja antoivat lakonilaisen sotajoukon pysyä alallaan, mutta koettivat vakuuttaa Amomfaretokselle, ettei tullut tehdä niin.

54. Niinpä he kehoittelivat Amomfaretosta, joka yksin lakedaimonilaisista ja tegealaisista oli jäänyt jällelle. Mutta atenalaiset taas tekivät näin. He pysyttelivät alallaan siinä paikassa, mihin olivat asettuneet, koska ymmärsivät, että lakedaimonilaiset puhuivat yhtä, ajattelivat toista. Vaan kun sotajoukko pantiin liikkeelle, niin atenalaiset lähettivät joukostaan ratsumiehen katsomaan, hankkivatko spartalaiset todella lähtöä vai eivätkö he ollenkaan aikoneetkaan poistua, sekä kysymään Pausaniaalta, mitä tuli tehdä.

55. Lakedaimonilaisten luo saavuttuaan kuuluttaja näki nämä sijoittuneiksi paikoilleen ja heidän ensimmäiset miehensä ilmi riidassa. Sillä kun Euryanax ja Pausanias kehoittivat Amomfaretosta miehineen olemaan antaumatta vaaraan jäämällä yksin lakedaimonilaisten joukosta paikoilleen, eivät he häntä saaneet taivutetuksi. Lopulta syntyi heidän välillään riita, ja samassa saapui atenalaisten kuuluttaja ja seisautui heidän viereensä. Riidan kestäessä Amomfaretos tarttuu molemmiin käsiin kiveen ja asettaa sen Pausaniaan jalkojen eteen, lausuen sillä äänestysliuskalla äänestävänsä, ettei paettaisi muukalaisia, tarkoittaen tällä barbarea. Mutta Pausanias sanoi häntä hulluksi ja mielensä menettäneeksi ja käski sitten atenalaisten kuuluttajan, kun tämä kysyi kysyttävänsä, kertoa millainen asiain tila heillä oli, ja pyysi atenalaisia vetäytymään heidän luokseen ja menettelemään lähtönsä nähden niinkuin he itsekin.

56. Kuuluttaja läksi siis takaisin atenalaisten luo. Mutta toiset kiistelivät yhä, kunnes aamunkoitto heidät yllätti. Sill'aikaa Pausanias pysyi liikkumatta, vaan koska hän ei luullut, että Amomfaretos jäisi paikoilleen, jos muut lakedaimonilaiset lähtisivät pois, niinkuin todella kävikin, niin hän antoi merkin ja vei kukkuloita myöten pois kaikki muut. Ja tegealaiset seurasivat mukana. Mutta atenalaiset kulkivat taistelujärjestyksessä toiseen suuntaan kuin lakedaimonilaiset. Edelliset näet pysyttelivät penkereillä ja Kithaironin juurella, koska pelkäsivät vihollisten ratsuväkeä, atenalaiset taas kääntyivät alas tasangolle.

57. Amomfaretos, joka alussa ei luullut Pausaniaan ollenkaan uskaltavan jättää heitä, pysyi lujasti siinä päätöksessään, että hänen miehineen tuli jäädä paikoilleen eikä siitä lähteä minnekään. Mutta kun

Pausanias ynnä hänen väkensä olivat jonkun matkaa edenneet, käsitti Amomfaretos heidän täydellä todella aikovan hyljätä hänet, jonka vuoksi hän käski osastoansa tarttumaan aseisiin ja kulkemaan askel askeleelta muun joukon luo. Vaan poistuttuaan noin kymmenen stadionin verran tämä jäi odottamaan Amomfaretoksen osastoa, asettuen Moloeis-joen ja Argiopion nimisen paikan lähistöön, missä myös on eleusiläisen Demeterin pyhättö. Ja se jäi siitä syystä odottamaan, että, jos Amomfaretos ynnä hänen joukkonsa eivät poistuisi siitä paikasta, mihin olivat asettuneet, vaan jäisivät sinne, se voisi tulla heidän avukseen. Siinä saavutti heidät Amomfaretos koko joukkoineen, ja samassa koko barbarien ratsuväki hyökkäsi heidän kimppuunsa. Sillä ratsumiehet tekivät niinkuin heidän aina oli tapana tehdä. Mutta nähtyään sen paikan tyhjäksi, mihin helleenit edellisinä päivinä olivat olleet sijoittuneina, he hoputtivat hevosiaan yhä vain eteenpäin, ja heti saavutettuaan helleenit he alkoivat ahdistaa näitä.

58. Saatuaan tietää helleenien yön suojassa poistuneen ja nähdessään paikan tyhjänä Mardonios kutsui luokseen larisalaisen Thorexin ynnä hänen veljensä Eurypyloksen ja Thrasydeioksen ja lausui heille näin: "Oi Aleuaan pojat, mitä te nyt enää sanottekaan, nähdessänne tämän paikan tyhjänä? Tehän, lakedaimonilaisten naapurit, väititte, että nämä eivät pakene taistelusta, vaan ovat ensimmäisiä miehiä sodassa — nuo, joiden aikaisemmin itse näitte siirtyneen paikaltaan rintamassa ja joiden nyt me kaikki näemme kuluneena yönä karanneen. Nyt kun heidän tuli suorittaa ratkaiseva taistelu maailman kieltämättä urhoollisimpia miehiä vastaan, he ovatkin osoittautuneet epatoiksi, jotka vain mitättömien helleenien kesken ovat voineet jotakin aikaansaada. Teille, jotka ette ole kokeneet persialaisia, olen mielelläni antanut anteeksi sen, että olette kiittäneet näitä, joista teillä toki oli jotakin tietoa. Mutta enemmän minä ihmettelin, että Artabazos pelkäsi lakedaimonilaisia ja peloissaan lausui sen perin arkamaisen ajatuksen, että tuli käskeä sotajoukon lähteä liikkeelle ja mennä teebalaisten kaupunkiin joutuakseen siellä saarroksiin. Sen on kyllä vielä kuningas minulta saapa tietää. Vaan toiste on siitä oleva puhe. Mutta nyt ei ole sallittava heidän tehdä näin, vaan on heitä ajettava takaa, kunnes he joutuvat kiinni ja kärsivät meiltä rangaistuksen kaikesta siitä, mitä he ovat persialaisille tehneet."

59. Näin lausuttuaan Mardonios vei persialaiset juoksujalassa Asopoksen yli helleenien jälestä, ikäänkuin ne olisivat olleet karkureita, mutta suuntautui ainoastaan lakedaimonilaisia ja tegealaisia vastaan. Atenalaisia taas, jotka olivat kääntyneet tasangolle, hän ei voinut kukkulain vuoksi nähdä. Vaan nähdessään persialaisten lähtevän liikkeelle ajaakseen takaa helleenejä nostivat heti kaikki muutkin barbari-osastojen päälliköt merkkinsä ja alkoivat ajaa helleenejä takaa täyttä jalkaa. Eivätkä he olleet asetetut mihinkään järjestykseen tai vakinaisiin riveihin rintamassa.

60. Niinpä nämä huudolla ja melulla kävivät helleenejä kohti muka sortaakseen heidät maahan. Kun nyt vihollisen ratsuväki ahdisti helleenejä, lähetti Pausanias atenalaisten luo ratsumiehen, joka lausui näin: "Atenan miehet, nyt kun edessämme on ratkaiseva kamppailu siitä, onko Hellas oleva vapaa vai orjuutettu, ovat liittolaiset pettäneet meidät, lakedaimonilaiset, ja teidät, atenalaiset, ja viimekuluneena yönä lähteneet karkuun. Nyt on siis päätetty asia, että tästä lähtien on tehtävä näin: meidän tulee puolustautua niin urhoollisesti kuin suinkin ja suojata toinen toistamme. Jos nyt vihollisten ratsuväki alussa olisi hyökännyt teidän päällenne, olisi tietysti meidän ja tegealaisten, jotka meidän kerallamme eivät petä Hellasta, pitänyt rientää teille avuksi. Mutta koska nyt koko ratsuväki on hyökännyt meidän päällemme, on kohtuullista, että te tulette enimmin ahdistetun osaston avuksi. Vaan jos teidän on mahdotonta itse tulla avuksemme, niin tehkää meille ainakin se palvelus, että lähetätte jousimiehenne. Mehän tiedämme, että te tämän sodan aikana olette olleet mitä alttiimpia, niin että uskomme teidän tässäkin meitä kuulevan."

61. Saatuaan tästä tiedon atenalaiset läksivät liikkeelle mennäkseen lakedaimonilaisten avuksi ja voimiensa takaa heitä puolustaakseen. Mutta atenalaisten jo parhaillaan kulkiessa sinne kävivät heidän kimppuunsa ne heitä vastaan asetetut helleenit, jotka olivat kuninkaan puolella, niin että he eivät enää voineetkaan päästä avuksi, sillä heidän kimppuunsa hyökännyt joukko ahdisti heitä. Siten siis jäivät lakedaimonilaiset ja tegealaiset, joita oli, edellisiä kevytaseisten keralla luvultaan viisikymmentätuhatta, tegealaisia taas kolmetuhatta, yksikseen; viimemainitut näet eivät koskaan luopuneet lakedaimonilaisista. Ollessaan nyt iskemäisillään yhteen Mardoniosin ja hänen sotajoukkonsa kanssa he juuri toimittivat uhreja. Mutta heidän uhrinsa eivät onnistuneet, ja sillä välin heitä kaatui useita ja vielä useampia haavoittui. Persialaiset muodostivat näet palmikoiduista kilvistäään suojamuurin ja ampuivat suuren määrän nuolia. Ja kun nyt spartalaiset olivat tällaisessa ahdinkotilassa eivätkä uhrin onnistuneet, käänsi Pausanias katseensa plataialaistem Heran-temppeleihin päin ja kutsui avukseen jumalataria, rukoillen että hän ei sallisi spartalaiden pettyä toiveessaan.

62. Hänen vielä näin rukoillessaan nousivat ensiksi tegealaiset ja kävivät barbareja vastaan, ja heti Pausaniaan rukoiltua kääntyivät enteet uhraajille suotuisiksi. Kun tämä vihdoin viimeinkin tapahtui, kävivät spartalaisetkin persialaisia vastaan, ja persialaiset heittivät jousensa ja asettuivat torjumaan näitä. Aluksi taisteltiin kilpi-suojuksen ääressä. Mutta kun tämä oli kaatunut, syntyi ankara ottelu itse Demeterin pyhätön ympärillä, ja sitä kesti kauan, kunnes he joutuivat keskenään käsikähmään. Sillä barbarit tarttuivat heidän keihäisiinsä ja mursivat ne poikki Persialaiset eivät olleet rohkeudeltaan ja voimiltaan huonompia, mutta aseettomia kun olivat ja lisäksi ymmärtämättömiä eivätkä taidossa

vastustajiensa vertaisia, he syöksyivät esiin yksitellen tai kymmenen kerrallaan, liittäytyen suuremmiksi tai pienemmiksi joukkueiksi, ja hyökkäsivät spartalaiden kimppuun, mutta tuhoutuivat.

63. Aina missä Mardonios itse taisteli, istuen valkoisen hevosen selässä ja ympärillään tuhat urhoollisinta valiopersialaista, barbarit myös kiivaimmin ahdistivat vastustajiaan. Ja niin kauan kuin Mardonios oli elossa, he pitivät puoliaan ja torjuessaan vihollisia kaatoivat useita lakedaimonilaisia. Mutta kun Mardonios oli saanut surmansa ja hänen ympärilleen asettunut joukko, joka oli kaikista vahvin, oli kaatunut, silloin kääntyivät muutkin ja väistyivät lakedaimonilaisten edestä. Erittäin suuressa määrin haittasi näet heitä heidän pukunsa, koska heillä ei ollut haarniskaa. He ottelivat näet kevytaseisina raskasaseisia vastaan.

64. Täällä saivat, kuten oraakelilause oli julistanut, spartalaiset Mardonioksen kuoleman kautta hyvityksen Leonidaan surmasta, ja Pausanias, Kleombrotoksen, Anaxandrideen pojan poika, saavutti kauniimman kaikista voitoista, mitä me tunnemme. Hänen esivanhempiensa nimet taaksepäin ovat mainitut Leonidaan yhteydessä. Heillä oli näet samat esi-isät. Ja Mardonios sai surmansa Aeimnestos nimisen huomattavan spartalaisen kädestä. Tämä iski jonkun aikaa meedialaissotien jälkeen, sodan vallitessa, kolmensadan miehen etunenässä Stenyklaroksessa yhteen messenialaisten koko sotavoiman kanssa, mutta kaatui itse kolmensadan miehensä keralla.

65. Vaan kun persialaiset Plataiain luona kääntyivät lakedaimonilaisten edestä pakosalle, pakenivat he epäjärjestyksessä leiriinsä ja sen puisen muurin sisäpuolelle, jonka he olivat itselleen rakentaneet Teeban alueelle. Mutta ihmeellistä minusta on, että vaikka he taistelivat Demeterin lehdon ääressä, ei havaittu ainoankaan persialaisen astuneen temppelikartanoon eikä siinä kuolleen, vaan useimmat kaatuivat pyhätön ympärille vihkimättömään maahan. Ja luulenpa — jos nimittäin on lupa jumalallisista asioista lausua jotakin arvelua —, että jumalatar itse ei laskenut heitä sisälle siitä syystä, että he olivat polttaneet hänen pyhän temppelinsä Eleusiissä.

66. Niin kävi siis tämän taistelun. Mutta Artabazos, Farnakeen poika, oli jo alusta saakka ollut tyytymätön siihen, että kuningas jätti Mardonioksen Hellaaseen, ja oli nytkin vastustanut taistelua, vaikka hän kovasta epäamisestään huolimatta ei voinut sitä estää. Ja koska Mardonioksen toimenpiteet eivät häntä miellyttäneet, oli hän itse tehnyt näin. Kun sotajoukot iskivät yhteen, johdatti Artabazos ennakolta harkitun suunnitelman mukaan joukkojaan — hänellä ei ollut mikään vähäinen joukko, vaan kokonaista neljäkymmentätuhatta miestä ympärillään ja koska hän hyvin ymmärsi, minkä tuloksen taistelu oli saava, hän käski heitä kaikkia menemään sinne, mihin vain hän heidät johdattaisi ja milloin näkisivät hänen ponnistavan voimiaan. Tämän käskyn annettuaan hän johdatti väkensä ikäänkuin taisteluun. Mutta jonkun matkaa edettyään hän jo näki persialaisten pakenevan. Siksi hän ei enää johdattanutkaan heitä samassa järjestyksessä kuin ennen, vaan riensi kiireimmän kautta pakoon, vetäytymättä puisen muurin turviin, enemmän kuin Teebankaan muurien sisäpuolelle, vaan läksi fokilaisten maahan, koska hän niin pian kuin suinkin tahtoi päästä Hellespontoksen rannalle.

67. Niinpä he pakenivat Hellespontokseen päin. Ja muut kuninkaan mukana olevat helleenit esiintyivät tahallaan pelkurimaisesti, mutta boiotilaiset taistelivat kauan aikaa atenalaisia vastaan. Sillä ne teebalaiset, jotka pitivät meedialaisten puolta, osoittivat taistelussa melkoista intoa eivätkä tahtoneet olla pelkureita, niin että kolmesataa heidän etevintä ja urhoollisinta miestä siinä sai surmansa atenalaiden kädestä. Kun nämä teebalaisetkin olivat kääntyneet, pakenivat he Teebaan, eikä sinne, mihin persialaiset ja koko muiden liittolaisten suuri joukko, ketään vastustamatta ja mitään urotyötä suorittamatta, pakenivat.

68. Ja minusta on ilmeistä, että koko barbarien mahti riippui persialaisista, koskapa he silloinkin, ennenkuin ryhtyivät ottelemaan vihollisten kanssa, pakenivat heti nähdessään persialaisten niin tekevän. Näin he pakenivat kaikki, lukuunottamatta ratsuväkeä, varsinkin boiotilaista. Tämä turvasi heidän pakoaan siten, että se aina oli lähinnä vihollisia ja hääti helleenit pois pakenevista ystävistään.

69. Mutta voittajat seurasivat Xerxeen väkeä, ajaen takaa ja surmaten. Tämän paon alkaessa ilmoitettiin muille helleeneille, jotka olivat sijoittuneet Heran temppelin ympärille eivätkä olleet ottaneet osaa taisteluun, että se oli suoritettu ja että Pausanias joukkoineen oli voittanut. Tämän kuultuaan helleenit läksivät täydessä epäjärjestyksessä liikkeelle, korintolaiset ja heidän seurassaan olevat vuorenvierustaa ja kukkuloita myöten sitä tietä pitkin, joka vei suoraan ylös Demeterin pyhätölle, megaralaiset ja fliuntilaiset taas tovereineen kulkivat tasaisinta tietä poikki kentän. Mutta kun megaralaisten ja fliuntilaisten jouduttua lähelle vihollisia teebalaisten ratsumiehet näkivät heidät kaukaa, heidän epäjärjestyksessä rientäessään eteenpäin, niin he ajaa karauttivat näitä vastaan, johtajanaan Asopodoros, Timandroksen poika. Ja hyökkäyksellään he löivät heitä maahan kuusisataa miestä sekä ajoivat heitä takaa, tunkien heidät Kithaironiin.

70. Siten siis nämä hukkuivat, sen enempää huomiota herättämättä. Mutta paettuaan puisen muurin turviin persialaiset ynnä muu joukko ennättivät nousta torneihin, ennenkuin lakedaimonilaiset saapuivat, ja niihin noustuaan he parhaimpansa mukaan vahvistivat muuria. Ja kun nyt atenalaiset

lähestyivät, syntyi varsin ankara linnataistelu. Sillä niin kauan kuin atenalaiset olivat poissa, puolustautuivat barbarit ja olivat kokonaan voitolla lakedaimonilaisista, koska nämä eivät olleet perehtyneet linnataisteluun. Mutta atenalaisten tultua saapuville syntyi ankara linnataistelu, jota kesti kauan aikaa. Lopulta kuitenkin atenalaisten miehuus ja itsepintaisuus sai voiton, he nousivat muurille ja repivät sen maahan. Ja siitä sitten muut helleenit tulvivat sisälle. Ensiksi syöksyivät tegealaiset muurin sisäpuolelle, ja nämä ne ryöstivät Mardonioksen teltan, vieden sieltä muun muassa myös sen hevosseimen, joka oli kokonaan vaskesta ja näkemistä ansaitseva. Tämän Mardonioksen seimen tegealaiset pyhittivät Athene Alean temppeliin, vaan kaikki muut ottamansa esineet he veivät helleenien yhteiseen varastoon. Mutta muurin sorruttua eivät barbarit enää liittyneet taajaksi parveksi, eikä kukaan heistä ajatellut puolustautumista, vaan he joutuivat kerrassaan pois suunniltaan, koska olivat ajetut niin tiukkaan tilaan ja niin monia kymmeniä tuhansia ihmisiä tungettu yhteen kohtaan. Ja helleeneillä oli tilaisuus surmata heitä niin paljon, että koko sotajoukon kolmestasadastatuhannesta miehestä ei kolmeakaantuhatta jäänyt henkiin, lukuunottamatta niitä neljääkymmentätuhatta, joiden keralla Artabazos pakeni. Spartan lakedaimonilaisia kuoli ottelussa kaikkiaan yhdeksänkymmentäyksi, tegealaisia kuusitoista ja atenalaisia viisikymmentäkaksi.

71. Barbarien joukosta kunnostautui persialaisten jalkaväki ja sakiens ratsuväki, yksityisistä satureista Mardonios. Helleeneistä taas olivat kyllä tegealaiset ja atenalaiset urhoollisia, mutta uljuudessa voittivat kuitenkin lakedaimonilaiset. Tätä tosin en saata mistään muusta päättää — kaikki nämä näet voittivat vastassaan olevat —. kuin siitä, että lakedaimonilaiset hyökkäsivät vihollisten vahvinta osaa vastaan ja kuitenkin voittivat heidät. Ja kaikkein urhoollisimmin esiintyi mielestäni Aristodemos, joka yksin noiden kolmensadan joukosta oli pelastunut Thermopylaista ja siitä saanut kärsiä herjausta ja kunnioittomuutta. Hänen jälkeensä kunnostautuivat Poseidonios, Filokyon ja spartalainen Amomfaretos. Tästä huolimatta, kun oli puhe siitä, kuka heidän joukostaan oli ollut urhoollisin, päättivät läsnäolevat spartalaiset, että Aristodemos ilmeisesti oli häntä painavan syytöksen vuoksi tahtonut kuolla ja siitä syystä raivona jättänyt paikkansa rivissä ja suorittanut suurtekoja, jota vastoin Poseidonios oli esiintynyt urhoollisesti, vaikka hän ei tahtonut kuolla. Tämä oli siis ollut urhoollisempi. Mutta niin he kaiketi lausuvat kateudesta. Kaikki nämä tässä taistelussa kaatuneet, jotka olen maininnut, saivat osakseen kunniaa, lukuunottamatta Aristodemosta. Vaan Aristodemos, joka tahtoi kuolla, ei tästä syystä saavuttanut kunniaa.

72. Nämä ne olivat, jotka Plataiaissa saivat suurimman maineen. Sillä Kallikrates kuoli syrjässä taistelusta, hän, joka oli kaunein mies kaikista silloin helleenien leiriin saapuneista, ei ainoastaan itse lakedaimonilaisten, vaan muittenkin helleenien joukosta. Silloin kun Pausanias uhrasi, niin tämä Kallikrates, joka istui rivissään, sai nuolenhaavan kylkeensä. Niinpä hänet toisten taistellessa kannettiin pois, ja kuolinkamppailussa hän lausui Arimnestos nimiselle plataialaiselle, että häntä ei surettanut kuolla Hellaan puolesta, vaan se, että ei ollut saanut käyttää käsivarttaan ja että hän ei ollut suorittanut mitään arvoistansa tekoa, vaikka hartaasti oli sitä halunnut.

73. Atenalaisten joukosta kerrotaan Sofaneen, Eutykhideen pojan, joka oli kotoisin Dekeleian kunnasta, saavuttaneen kiitosta. Hän oli siis dekeleialaisia, niitä, jotka kerran olivat suorittaneet kaikiksi ajoiksi hyödyllisen teon, kuten atenalaiset itse kertovat. Kun nimittäin tyndaridit muinoin suurella sotajoukolla hyökkäsivät Attikan maahan tuodakseen Helenan kotiinsa ja havittelivat kuntia, koska eivät tietäneet, missä Helena piili, kerrotaan dekeleialaisten, toisten mukaan Dekeloksen itsensä, suuttuneina Theseuksen röyhkeydestä ja peloissaan koko atenalaisten maan puolesta, ilmoittaneen heille asianlaidan ja johdattaneen heidät Afidnaihin, jonka sitten muuan sen asujamista, Titakos, kavalsi tyndarideille. Ja tästä teosta alkaen on aina näihin saakka dekeleialaisilla yhä ollut verovapaus ja kunnia-istuin Spartassa. Vieläpä siihen sotaan saakka, joka monta vuotta myöhemmin syntyi atenalaisten ja peloponnesolaisten kesken, lakedaimonilaiset jättivät Dekeleian rauhaan, vaikka he ryöstelivät muuta Attikaa.

74. Tästä kunnasta oli Sofanes, joka silloin kunnostautui atenalaisten kesken. Hänestä on olemassa kaksi eri kertomusta. Toisen mukaan hän kantoi rauta-ankkuria, joka vaskiviitoilla oli sidottu haarniskan vyöhön, ja aina milloin hän tuli lähelle vihollisia, hän viskasi sen maahan, jott'eivät viholliset, syöksyessään esiin rintamasta, voisi saada häntä liikahtamaan paikaltaan; kun taas viholliset pakenivat, oli tarkoitus nostaa ankkuri maasta ja sitten ajaa heitä takaa. Näin kuuluu toinen kertomus. Toinen kertomus taas, joka poikkeaa edellisestä, mainitsee, että Sofaneella oli ankkurin kuva kilvessään, joka alati heilui sinne tänne, milloinkaan pysymättä alallaan, mutta ei haarniskaan kiinnitettyä rauta-ankkuria.

75. On myös toinen loistava teko, jonka Sofanes suoritti, kun hän nimittäin atenalaisten piirittäessä Aiginaa haastoi kaksintaisteluun Eurybates nimisen argolaisen, joka oli voittanut viisiottelussa, sekä surmasi hänet. Itse Sofaneen kohtaloksi tuli, että kun hän näitä tapauksia myöhemmin yhdessä Leagrosen, Glaukonin pojan, kanssa johti atenalaisia, hän urhoollisen vastarinnan jälkeen sai surmansa edonien kädestä, Datoksessa taistellessaan kultakaivoksista.

76. Helleenien lyötyä Plataiain luona barbarit tuli heidän luokseen karkulaisena eräs nainen. Saatuaan tietää persialaisten tuhoutuneen ja helleenien voittaneen pukeutui tämä nainen, joka oli erään persialaisen Farandateen, Teaspiin pojan, jalkavaimo, palvelijattarineen runsaasti kulttiin ja mitä kauniimpiin vaatteisiin, astui vaunuista maahan ja kulki lakedaimonilaisten luo, näiden vielä parhaillaan tehdessä surmatyötään. Ja nähdessään, kuinka Pausanias johti kaikkea, nainen, joka useasti oli kuullut mainittavan tämän nimeä ja synnyinmaata ja siksi ennakkolta ne hyvin tiesi, tunsu hänet ja tarttui hänen polviinsa näin lausuen: "Oi Spartan kuningas, pelasta minut, joka sinulta turvaa anon vankeuden orjuudesta! Olethan sinä tähän saakka minua auttanut, tuhotessasi nämä, jotka eivät piittaa haltioista eivätkä jumalista. Minä olen sukuperältäni Kos-saaresta ja Hegetorideen, Antagoraan pojan, tytär. Väkiavallalla otti minut Kos-saaresta haltuunsa persialainen, joka on minua pitänyt vankinaan." Siihen Pausanias vastasi näin: "Ole hyvässä uskalluksessa, nainen, koska olet turvananoja ja varsinkin, jos tämän lisäksi puhut totta ja olet Hegetorideen tytär Kos-saaresta, hänen, joka on paras kestiystäväni kaikista sielläpäin asuvaisista." Näin lausuttuaan Pausanias uskoi naisen läsnäolevien eforien huostaan, ja myöhemmin hän lähetti hänet Aiginaan, johon hän itse tahtoi päästä.

77. Kohta senjälkeen kuin nainen oli saapunut, tulivat mantineialaiset perille, jolloin kaikki jo oli loppuun suoritettu. Huomattuaan myöhästyneensä taistelusta he olivat siitä kovin pahoillaan ja sanoivat ansaitsevansa tästä rangaistuksen. Ja saatuaan tietää Artabazoksen meedialaisineen pakenevan he alkoivat ajaa näitä takaa Tessaliaan saakka. Mutta lakedaimonilaiset eivät sallineet ajaa pakenevia takaa. Niinpä he vetäytyivät takaisin omaan maahansa ja karkoittivat sotajoukon johtajat maanpakoon. Mantineialaisten jälkeen tulivat elis-maalaiset, jotka, samoin kuin mantineialaisetkin, panivat tapauksen pahakseen ja läksivät sitten matkoihinsa. Kotiin palattuaan nämäkin karkoittivat johtajansa. Sen verran mantineialaisista ja elis-maalaisista.

78. Plataiain luona oli aiginalaisten sotajoukossa ensimmäisiä miehiä Lampon, Pytheaan poika. Tämä riensi Pausaniaan luo ja teki mitä jumalattomimman ehdoituksen. Saavuttuaan näet perille hän kiihkoissaan puhui näin: "Oi Kleombrotoksen poika, sinä olet suorittanut suunnattoman suuren ja ihanan teon, ja jumala on suonut sinun pelastaa Hellaan ja siten, mikäli me tunnemme, saavuttaa suurimman kunnian, minkä helleeni milloinkaan on voittanut. Mutta tee tämän lisäksi se, mikä vielä puuttuu, jotta joutuisit entistä suurempaan huutoon, ja että vastedes jokainen barbari kavahtaisi alkamasta harjoittaa ilkitöitä helleenejä kohtaan. Leonidaan näet kaaduttua Thermopylaissa Mardonios ja Xerxes leikkauttivat poikki hänen päänsä ja seivästivät sen. Maksa sinä hänen puolestaan samalla mitalla, ja sinä olet saapa kiitosta ensiksikin kaikilta spartalaisilta ja sitten myös muiltakin helleeneiltä. Sillä jos seivästät Mardonioksen, kostat setäsi Leonidaan."

79. Näin Lampon lausui siinä luulossa, että hän puhui Pausaniaalle mieliksi. Mutta tämä vastasi näin: "Oi aiginalainen vieras, minä kiitän sinun hyväntahtoisuuttasi ja huolenpitoasi, mutta sinä olet kuitenkin erehtynyt siitä, mikä on oikeata. Sillä kun juuri olit pilviin kohottanut sukuperääni ja tekoani, sinä samassa syöksitkin minut mitättömyyteen, kehoittaessasi minua häväisemään vainajaa, ja väität minun joutuvan parempaan huutoon, jos sen teen. Moinen menettelyhän sopii pikemmin barbareille kuin helleeneille, ja heissäkin me sitä paheksomme. En minä tällä tavoin soisi saavuttavani aiginalaisten enkä niiden suosiota, joille tämmöinen teko on mieleen, vaan minulle riittää tehdä spartalaisten mieliksi, hurskaasti toimien ja hurskaasti myös puhuen. Mutta Leonidaan, jota käsket minun kostamaan, väitän saaneen täyden koston, ja näiden vainajain lukemattomat henget ovat häntä itseään sekä muita Thermopylain luona kaatuneita kunnioittaneet. Älä sinä enää tämmöisillä ehdoituksilla minua lähesty äläkä minulle neuvoja anna, vaan kiitä onneasi, että rankaisematta pääset menemään."

80. Tämän kuultuaan Lampon läksi tiehensä. Mutta Pausanias kuulututti, ettei saisi käydä käsiksi saaliiseen, ja käski helootien toimittaa tavarat kokoon. Nämä hajaantuivat kautta leirin ja löysivät kullalla ja hopealla koristeltuja telttoja, kullattuja ja hopeoituja lepovuoteita, kultaisia sekoitusmaljoja ja kulhoja ynnä muita juoma-astioita. Vaunuista he löysivät säkkejä, joissa huomattiin olevan kultaisia ja hopeisia kattiloita. Maassa makaavilta vainajilta he ryöstivät rannerenkaat ja kaulakäädyt sekä heidän kultaiset lyhyet miekkansa, mutta kirjavista puvuista ei ensinkään välitetty. Tällöin helootit varastivat paljon ja möivät varastamansa aiginalaisille, paljon he myös toivat näytteille, nimittäin semmoista, mitä ei saattanut kätkeä. Siitä saivat alkunsa aiginalaisten suuret rikkauudet, he kun ostivat helooteilta kullan vasken arvosta.

81. Kerättyään kokoon rahat he asettivat Delfoin jumalaa varten erikseen kymmenykset, joista pyhitettiin se vaskinen kolmijalka, mikä seisoo kolmipäisen vaskikäärmeen päällä lähinnä alttaria, ja eroittivat niinkään Olympian jumalalle kymmenykset, joista he teettivät ja pyhittivät kymmenkyynäräisen vaskisen Zeun kuvan, sekä vihdoin Isthmoksen jumalalle kymmenykset, joista tehtiin seitsenkyynäräinen vaskinen Poseidonin kuva. Tämän he eroittivat pois ja jakoivat sitten keskenään muun saaliin, ottaen kukin ansionsa mukaan persialaisten jalkavaimot, kullan, hopean ynnä muut tavarat sekä juhdat. Mitä nyt erittäin annettiin Plataiain luona kunnostautuneille, sitä ei kukaan kerro, mutta luulen kuitenkin heillekin annetun joitakin erikoisia palkintoja. Pausaniaalle taas

eroitettiin ja annettiin kymmenkertaisesti kaikkea, naisia, hevosia, rahaa, kameleja, ja samalla lailla muutakin tavaraa.

82. Kerrotaan myös tällainen tapaus. Paetessaan Hellaasta Xerxes oli jättänyt Mardoniokselle koko matkakalustonsa. Havaitessaan nyt Mardonioksen teltan koristeltuna kullalla, hopealla ja kirjavilla peitteillä Pausanias käski leipojia ja keittäjiä valmistamaan aterian samalla lailla kuin Mardoniokselle. Nämä tekivät niinkuin määrättiin. Ja nähdessään kauniisti peitetyt kultaiset ja hopeiset leposijat sekä kultaiset ja hopeiset pöydät ynnä uhkeat aterianvalmistukset Pausanias käski, hämmästyksissään kaikesta siitä hyvästä, mikä oli tarjona, piloillaan omia palvelijoitaan valmistamaan lakonilaisen aterian. Kun Pausaniaan kestitys oli valmis ja molempien aterioiden välillä oli suuri ero, noudatti hän naurahtaen luokseen helleenien sotapäälliköt ja lausui näiden kokoonnuttua, viitaten kumpaisenkin aterian valmistukseen, näin: "Hellaan miehet, olen kutsunut teidät kokoon osoittaakseni teille tämän meedialaisten johtajan ymmärtämättömyyden, miehen, joka tällaisesta elintapaa noudattaen on tullut luoksemme riistämään tämän näin kurjan omaisuutemme." Näin kerrotaan Pausaniaan lausuneen helleenien sotapäälliköille.

83. Mutta paljoa myöhemmin löysivät useat plataialaiset arkkuja täynnään kultaa, hopeata ynnä muuta tavaraa. Myös tällainen merkillisyys tuli myöhemmin ilmi, kun ruumiit jo olivat mädänneet lihattomiksi. Plataialaiset kasasivat näet luut yhteen paikkaan. Silloin tavattiin pääkallo, jossa ei ollut mitään saumaa, vaan joka oli yhtä ainoata luuta, tulipa myös ilmi yläleuka, jossa kaikki hampaat, sekä etu- että poskihampaat, olivat kasvettuneet yhteen ja olivat yhtä luuta. Myös ilmestyivät viiden kyynärän pituisen miehen luut.

84. Mutta Mardonioksen ruumis katosi seuraavana päivänä — kenenkä toimesta, sitä en saata täsmälleen mainita. Olen kyllä kuullut mainittavan useita, mikä mistäkin olevia henkilöitä, jotka muka olivat haudanneet Mardonioksen, ja tiedän monen tästä teosta saaneen suuria lahjoja Artonteelta, Mardonioksen pojalta. Mutta kuka näistä todella oli se, joka korjasi pois ja hautasi Mardonioksen ruumiin, siitä en ole voinut saada tarkkaa tietoa; onpa myös olemassa sellainenkin huhu, että muuan efesolainen Dionysofanes olisi haudannut Mardonioksen. Joka tapauksessa hän kuitenkin haudattiin tällä tavalla.

85. Vaan jaettuaan Plataiain luona keskenään saaliin helleenit hautasivat kuolleensa, kukin kansa omansa eri paikkaan. Lakedaimonilaiset loivat itselleen kolme hautaa. Yhteen he hautasivat nuoret miehensä, joiden joukossa myös olivat Poseidonios, Amomfaretos, Filokyon ja Kallikrates. Yhteen paikkaan haudattiin siis nuoret miehet, toiseen muut spartalaiset, kolmanteen heloottit. Tällä tavoin lakedaimonilaiset hautasivat kuolleensa, tegealaiset taas hautasivat omansa eri paikkaan ja kaikki yhteen, niinikään atenalaiset kaikki kuolleensa samaan paikkaan, sekä megaralaiset ja fliuntalaiset ne, jotka ratsuväki oli tuhonnut. Kaikkien näiden haudat ovat siis täysiä, mutta ne kaikkien muiden kansojen hautakummut, jotka ovat Plataiain alueella nähtävänä, ovat tyhjiä, ja ne loi, kuten olen kuullut, kukin kansa vastaisten sukupolvien varalle, häpeissään siitä, että olivat olleet poissa taistelusta. Niinpä siellä myös on niinsanottu aiginalaisten hauta, jonka olen kuullut erään plataialaisen Kleadeen, Autodikoksen pojan ja aiginalaisten kestiystävän, näiden pyynnöstä vielä kymmenen vuotta myöhemmin luoneen.

86. Haudattuaan nyt siis vainajansa Plataiain luona helleenit päättivät heti neuvotellessaan lähteä sotaan Teebaa vastaan ja vaatia pois ne, jotka olivat pitäneet meedialaisten puolta, ja etupäässä Timegenideen ja Attaginoksen, jotka ennen muita olivat olleet johtomiehinä. Ja jos teebalaiset eivät näitä luovuttaisi, eivät he aikoneet poistua kaupungin luota, ennenkuin he sen valloittaisivat. Näin he päättivät, ja niinpä he, yhdentenätoista päivänä taistelusta saapuivat saartamaan teebalaisia ja käskivät heitä luovuttamaan miehet. Kun teebalaiset eivät tahtoneet näitä luovuttaa, hävittelivät helleenit heidän maataan ja tekivät hyökkäyksen muuria vastaan.

87. Mutta kun helleenit eivät lakanneet vahinkoa tekemästä, lausui teebalaisille kahdentenkymmentenä päivänä Timegenides näin: "Teeban miehet, koska helleenit ovat niin päättäneet, etteivät lakkaa piirityksestä, ennenkuin olette jättäneet meidät heidän käsiinsä, niin älköön siis meidän tähtemme Boiotian maa enempää kärsikö. Jos he sitävastoin vain näennäisesti meitä vaativat, mutta itse teossa tavoittelevat rahojamme, niin antakaamme heille valtion varoista rahaa — olemmehan me koko yhteiskunnan kanssa pitäneet meedialaisten puolta, emmekä vain me yksin. Vaan jos he piirityksellään todella meitä tarkoittavat, aiomme me itse tarjoutua menemään ja vastaamaan puolestamme." Koska hän näytti puhuvan varsin hyvin ja sattuvasti, julistuttivat teebalaiset heti Pausaniaalle tahtovansa luovuttaa miehet.

88. Vaan kun he näillä ehdoilla olivat tehneet keskenään sopimuksen, karkasi Attaginos kaupungista, mutta hänen lapsensa tuotiin Pausaniaalle. Tämä kuitenkin julisti heidät syyttömiksi, sanoen, että lapset eivät ollenkaan olleet vikapäitä meedialaismielisyyteen. Muut teebalaisten luovuttamat taas luulivat voivansa puolustautua ja luottivat myös siihen, että rahalla saattaisivat torjua rangaistuksen.

Mutta saatuaan heidät valtaansa Pausanias, joka epäili juuri tätä samaa, lähetti koko liittolaisten sotajoukon pois ja vei miehet Korintokseen, missä hän mestautti heidät. Näin kävi Plataiaissa ja Teebassa.

89. Mutta Artabazos, Farnakeen poika, oli pakomatallaan Plataiaista jo ennättänyt kauas. Hänen saavuttuaan tessalialaisten luo nämä kutsuivat hänet vieraakseen ja kyselivät muusta sotajoukosta, tietämättä mitään siitä, mitä oli tapahtunut Plataiain luona. Mutta Artabazos käsitti, että jos hän totuuden mukaisesti kertoisi otteluista, häntä itseään ynnä hänen sotajoukkoaan uhkasi tuho, sillä hän luuli, että jokainen karkaisi hänen kimppuunsa, jos saisi tietää, mitä oli tapahtunut. Tätä silmällä pitäen hän ei ollut fokilaisille mitään kertonut, ja nyt hän lausui tessalialaisille näin: "Minä, oi Tessalian miehet, riennän, kuten näette, pikimmiten marssiakseni Traakiaan, ja minulla on kiire, kun olen lähetetty näiden keralla sotajoukosta erään toimen vuoksi. Itse Mardonios joukkoineen marssii kintereilläni ja on kohta odotettavissa. Kestitkää häntäkin hyvin ja osoittakaa tekevänne hänellekin hyvää. Sillä ei teidän vastaisuudessa tarvitse katua, jos niin teette." Näin lausuttuaan hän kiireesti marssitti sotajoukkonsa Tessalian ja Makedonian kautta oikopäätä Traakiaa kohti, ikäänkuin hänellä todella olisi ollut kiire, ja kulki suorinta tietä sisämaan halki. Ja hän saapui Byzantioniin, jätettyään tielle jälkeensä suuren osan sotaväestään, osaksi traakialaisten surmaamia, osaksi nälkään ja rasitukseen nääntyneitä. Byzantionista taas hän kulki aluksilla salmen poikki. Siten hän palasi Asiaan.

90. Mutta samana päivänä, jolloin Plataiain luona kärsittiin tappio, sattui myöskin, että suoritettiin taistelu Iooniassa Mykaleen luona. Sill'aikaa näet kun ne helleenit, jotka lakedaimonilaisen Leutykhiden kera olivat laivoissa saapuneet, pitivät leiriä Deloksessa, tulivat heidän luokseen sanansaattajina Samoksesta Lampon, Thrasykleen poika, Athenagoras, Arkhestratideen poika, ja Hegesistratos, Aristagoraan poika, jotka samolaiset olivat lähettäneet persialaisten ja oman valtiaansa Theomestorin, Androdamaan pojan, tietämättä, hänen, jonka persialaiset olivat asettaneet Samoksen itsevaltiaaksi. Näiden astuttua sotapäällikköjen eteen Hegesistratos puhui lavealti kaikenlaista, kuinka muka ioonilaiset heti luopuisivat persialaisista, jos vain näkisivät helleenit, ja kuinka muka barbarit eivät uskaltaisi jäädä paikoilleen. Ja jos he jäisivät, eivät helleenit toista kertaa saisi haltuunsa samanlaista saalista. Ja avuksi huutaen yhteisiä jumalia hän hartaasti pyysi heitä orjuudesta pelastamaan helleeniläisiä miehiä ja häätämään barbarin. Helposti hän sanoi sen heille onnistuvan. Sillä vihollisten laivat olivat huonokulkuiset eivätkä vetäneet vertoja helleenien laivoille. Itse puolestaan sanansaattajat, siltä varalta että helleenit epäilisivät heidän vilpillisessä mielessä koettavan heitä houkutella, sanoivat olevansa valmiit panttivankeina kulkemaan näiden laivoissa.

91. Kun nyt samolainen innokkaasti rukoili, niin Leutykhides — joko sitten tahtoen saada hyvän enteen tai sattumalta jostakin jumalallisesta vaikutuksesta — kysyi näin: "Oi samolainen vieras, mikä sinun nimesi on?" Tämä vastasi: "Hegesistratos." Silloin Leutykhides, keskeyttäen häntä, jos toinen vielä olisi aikonut jotakin lausua, virkkoi: "Minä otan ennemerkiksi nimen 'Hegesistratos' [s.o. 'Sotajoukon johtaja'], oi samolainen vieras. Mutta ennenkuin purjehditte pois, tulee sinun itsesi ja näiden, jotka sinun kanssasi ovat, antaa vakuutus siitä, että samolaiset todella aikovat olla hartaita liittolaisiamme."

92. Samalla kuin Leutykhides tämän julisti, hän myös pani tuumansa toimeen. Samolaiset antoivat uskollisuudenvakuutuksensa ja vannoiivat pitävänsä helleenien kanssa tekemänsä liiton. Tämän tehtyään he purjehdivat pois. Helleenit taas pysyivät alallaan sen päivän, mutta seuraavana päivänä he uhratessaan saivat hyviä enteitä, jolloin ne selitti heille Deifonos, erään apollonialaisen Euenioksen poika, joka oli kotoisin Ionian-lahden ääreisestä Apolloniasta.

93. Tämän isälle, Eueniokselle, sattui tällainen tapaus. Mainitussa Apolloniassa on auringon pyhä karja, joka päivisin käy laitumella Khon-joen varsilla, mikä virtaa Lakmon-vuoresta Apollonian alueen halki ja laskee mereen Orikos-sataman kohdalla; öisin taas sitä vartioivat varakkaiden ja syntyperältään huomattavien kansalaisten keskuudesta valitut miehet, vuoden ajan kukin. Tätä karjaa pitävät Apollonian asukkaat suuressa arvossa erään oraakelilauseen johdosta. Ja yötä elukat ovat muutamassa luolassa, kaukana kaupungista. Siellä niitä vartioi tämä Euenios, joka siihen toimeen oli valittu. Mutta kerran kun hän kesken vahdinpitoaan nukkui, tuli luolaan susia, jotka tuhosivat noin kuusikymmentä elukkaa. Sen huomattuaan Euenios oli vaiti eikä ilmaissut asiata kellekään, vaan aikoi korvata kadonneet ostamalla toisia. Tapaus ei kuitenkaan pysynyt salassa apollonialaisilta, vaan saatuaan siitä tiedon he haastoivat Euenioksen oikeuteen ja tuomitsivat hänet menettämään näkönsä, koska hän vartioidessaan oli nukkunut. Mutta heti senjälkeen kuin he olivat sokaisseet Euenioksen, lakkasi heidän karjansa synnyttämästä, eikä heidän maansa enää kantanut hedelmiä, kuten ennen. Kun he nyt kysyivät syytä tähän vastoinkäymiseensä, julistettiin heille niin hyvin Dodonassa kuin Delfoissa, että he aiheettomasti olivat riistäneet silmät pyhän karjan kaitsijalta, Eueniokselta. Jumalat itse olivat muka nostattaneet sudet, eivätkä he aikoneet lakata kostamasta Euenioksen puolesta, ennenkuin apollonialaiset olivat teostaan antaneet tälle sen hyvityksen, minkä hän itse määräisi. Ja jahka tämä olisi suoritettu, lupasivat jumalat itse antaa Eueniokselle semmoisen lahjan, jonka omistamisesta monet tulisivat häntä kiittämään onnelliseksi.

94. Nämä oraakelilauseet julistettiin apollonialaisille, mutta he pitivät ne salassa ja antoivat muutamien kansalaistensa toimeksi suorittaa asian. Ja he suorittivat sen tällä tavoin. Kun Euenios kerran istui istuimellaan, tulivat nämä hänen luokseen, istuutuivat hänen viereensä ja puhelivat ensin muista asioista, kunnes vihdoinkin joutuivat valittamaan hänen onnettomuuttaan. Vähitellen johdattaen hänet tähän he kysyivät, minkä rangaistuksen hän määräisi, jos apollonialaiset tahtoisivat antaa hänelle hyvityksen heidän teostaan. Euenios, joka ei ollut kuullut oraakelilauseita, määräsi, että hänelle annettaisiin muutamia peltoja, mainiten samalla niiden kaupunkilaisten nimet, joilla tiesi olevan kaksi kauniinta tilusta Apolloniassa, ja lisäksi vielä kauniimman talon, minkä tunsikaupungissa. Ja hän lausui, että jos hän saisi haltuunsa nämä, ei hän vastaisuudessa kantaisi mitään kaunaa, vaan tämä hyvitys olisi hänelle riittävä. Näin hän lausui, mutta vieressä istujat puuttuivat heti puheeseen sanoen: "Euenios, tämän hyvityksen apollonialaiset saamiensa oraakelilauseitten nojalla antavat sinulle siitä, että ovat sinut sokaisseet." Saatuaan sittemmin tietää koko asianlaidan Euenios pani tämän pahakseen, koska muka hänet oli petetty. Vaan he ostivat omistajilta ja antoivat hänelle sen, minkä hän oli valinnut. Ja kohta tämän jälkeen Euenios sai luontaisen ennustuskyvyn, niin että hän tuli siitä kuuluisaksikin.

95. Tämän Euenioksen poika oli siis Deifonos, joka korintolaisten tuomana ennusteli sotajoukolle. Olenpa kuullut senkin, että Deifonos oli anastanut Euenioksen nimen ja ottanut maksua vastaan ylt'ympäri Hellasta suorittaakseen tehtäviä, vaikka ei ollutkaan Euenioksen poika.

96. Kun nyt uhrin olivat helleeneille onnistuneet, laskivat he laivoillaan Deloksesta Samosta kohti. Mutta saavuttuaan Kalamisaan Samoksen alueelle he ankkuroituivat sinne sikäläisen Heran temppelin kohdalle ja valmistautuivat meritaisteluun. Vaan saatuaan tiedon siitä, että helleenit lähestyivät heitä, persialaisetkin laskivat muut laivansa mannermaata kohti, mutta antoivat foinikialaisten laivojen purjehtia pois. Neuvotellessaan näet he päättivät olla suorittamatta meritaistelua, sillä he eivät arvelleet olevansa tasaväkiset vihollisten kanssa. Ja he laskivat manteretta kohti saadakseen suojaa Mykalessa olevalta maasotajoukoltaan, joka Xerxeen käskystä oli muusta sotajoukosta jätetty vartioimaan Iooniaa. Sen lukumäärä teki kuusikymmentätuhatta miestä, ja sen päällikkönä oli Tigranes, joka kauneudelta ja koolta voitti kaikki persialaiset. Tämän sotajoukon turviin siis laivaston päälliköt päättivät paeta ja vetää laivansa maihin sekä rakentaa laivoille vallituksen ja suojamuurin, samoinkuin itselleen turvapaikan. Näin päätettyään he laskivat vesille.

97. He saapuivat "kunnianarvoisten jumalatarten" [nimitys tarkoittaa joko Demeteriä ja Persefonea tahi Eumenidejä] temppelin sivuise Gaison ja Skolopoeis nimisiin paikkoihin Mykaleen alueelle, missä on se eleusiläisen Demeterin pyhättö, jonka Filistos, Pasikleen poika, pystytti, seuratessaan Neileusta, Kodroksen poikaa, silloin kun tämä lähti perustamaan Miletosta. Siellä he vetivät laivansa maihin. Ja he ympäröivät ne kivi- ja puu-aitauksella, jolloin he kaatoivat istutettuja puita sekä iskivät maahan aitauksen ympärille paaluja ja valmistautuivat niin hyvin piiritykseen kuin voitolliseen hyökkäykseen. Kumpaakin seikkaa näet he pitivät silmällä varustautuessaan.

98. Mutta saatuaan tietää barbarien lähteneen matkoihinsa mannermaalle helleenit olivat pahoillaan siitä, että viholliset olivat päässeet pujahtamaan heidän käsistään, ja olivat neuvottomia, mitä tehdä, lähteäkö takaisin kotiin vai purjehtia Hellepontokseen. Lopuksi päätettiin, ettei tehtäisi kumpaakaan näistä, vaan purjehtia mannermaan rantaan. Varustettuaan siis meritaistelua varten valtaussilloja ynnä muita tarpeita, he purjehtivat Mykalea kohti. Mutta helleenien tultua lähelle leiriä ei kukaan näyttänyt laskevan heitä kohti, vaan he huomasivat laivat vedetyiksi muurin sisäpuolelle ja suuren maasotajoukon asetetuksi rintamaan pitkin rantaa. Silloin Leutykhides ensiksi purjehti laivallaan rantaa myöten, kulkien niin läheltä sitä kuin suinkin, ja antoi kuuluttajan julistaa ionilaisille tämän: "Ioonian miehet, kaikki ne teistä, jotka voitte tämän kuulla, ottakaa se varteen! Sillä persialaiset eivät ollenkaan ymmärrä, mitä minä teille käsken. Kun nyt iskemme yhteen, muistakoon jokainen ensiksi vapautta ja toiseksi sotahuutoamme: 'Hebe'. Ja se, joka tämän on kuullut, ilmoittakoon sen sille teistä, joka ei ole sitä kuullut."

99. Leutykhiden annettua tämän neuvon tekivät helleenit sitten näin. He laskivat laivansa rantaan, astuivat maihin ja asettuivat tappojärjestykseen. Mutta nähtyään helleenien varustautuvan taisteluun ja kuultuaan heidän kehoitelleen ionilaisia ottivat persialaiset, jotka epäilivät samolaisten pitävän helleenien puolta, näiltä aseet pois. Sillä kun ne atenalaiset sotavangit, jotka olivat jääneet Attikaan ja jotka Xerxeen väki oli vanginnut, olivat saapuneet barbarien laivoissa, olivat samolaiset lunastaneet heidät kaikki vapaiksi ja lähettäneet heidät Atenaan, antaen heidän myötäään matkarahaa. Siitä syystä samolaiset joutuivat ankaran epäluulon alaisiksi, koska olivat lunastaneet viisisataa Xerxeen vihollista. Edelleen he määräsivät Mykaleen kukkuloille vievät pääsypaikat miletolaisien vartioitaviksi, koska nämä tietenkin parhaiten tunsivat seudun. Tämän he tekivät siinä tarkoituksessa, että miletolaiset olisivat poissa leiristä. Tämöisiin varokeinoihin persialaiset ryhtyivät niitten ionilaisten varalta, joitten varmasti uskoivat panevan toimeen selkkauksia, jos saisivat siihen tilaisuutta. Mutta itse he asettivat yhteen punotut kilpensä suojamuuriksi itselleen.

100. Saatuaan kaikki varustuksensa valmiiksi helleenit ryntäsivät barbareja vastaan. Ja heidän

rynnätessään tuli huhu liitäen kautta koko leirin, ja samalla nähtiin kuuluttajansauva meren partaalla. Ja huhu, joka heille saapui, tiesi, että helleenit olivat voittaneet Mardonioksen sotajoukon, boiotilaisten maassa taistellessaan. Niinpä monesta merkistä ilmenee jumalallinen johto tapausten kulussa, koska nytkin, kun Plataiain luona jo suoritettu ja Mykalen luona juuri suoritettava taistelu sattui samaksi päiväksi, huhu ennätti saapua täkäläisille helleeneille, niin että sotajoukko kävi paljoo rohkeammaksi ja entistä innokkaammin halusi antautua vaaraan.

101. Tapahtuipa toinenkin yhteensattumus. Molemmat taistelut suoritettiin näet eleusiläisen Demeterin temppelitarhain lähistössä. Sillä Plataiain alueella taistelu tapahtui itse Demeterin temppelin vieressä, kuten jo ennen olen maininnut, ja Mykalen luona oli määrä käydä samalla tavoin. Ja huhu siitä, että Pausanias helleeneineen oli voittanut, saapui toisille helleeneille oikeaan aikaan. Sillä Plataiain taistelu suoritettiin jo aikaisin aamulla, mutta Mykalen iltapäivällä. Mutta että molemmat tapahtuivat samana päivänä ja samassa kuussa, se kävi heille vähän myöhemmin ilmi, heidän sitä tiedustellessaan. Ennenkuin tämä huhu saapui, vallitsi heidän keskuudessaan pelko, ei niin paljon heidän omasta puolestaan kuin helleenien, koska he pitivät mahdollisena, että Mardonios tuottaisi Hellaalle tuhon. Mutta niin pian kuin tämä ennemerkki oli Mykalessa oleville helleeneille liitänyt, he vieläkin innokkaammin ja nopeammin tekivät hyökkäyksensä. Ja molemmat, sekä helleenit että barbarit, halusivat kiihkeästi taistelua, koska sekä saaret että Hellespontos heillä olivat voiton palkkana.

102. Atenalaisten ja heidän viereensä asetettujen, jotka muodostivat lähes puolet koko sotaväestä, oli kuljettava pitkin rannikkoa ja tasankoa, lakedaimonilaisten taas ja heidän jälkeensä sijoitettujen erästä puron uomaa ja vuoria myöten. Ja sillä välin kun lakedaimonilaiset vielä kiersivät, taistelivat jo muut toisella sivustalla. Niin kauan kuin nyt persialaisten kilpisoisuus oli pystyssä, puolustautuivat he eivätkä ollenkaan antaneet taistelussa myöten. Mutta kun atenalaiset ja heidän vierustoverinsa rohkaisivat toiset toisiaan sanoen, että heidän tuli saada kunnia tästä teosta eikä lakedaimonilaisten, ja he vielä innokkaammin kävivät käsiksi taisteluun, vaihtui jo asema toiseksi. Työnnettyään näet kumoon kilpisoisuuden helleenit miehissä ryntäsivät persialaisia vastaan. Nämä pitivät puoliaan ja torjuivat kauan aikaa hyökkäystä, mutta lopulta he kuitenkin pakenivat muurin sisälle. Mutta atenalaiset, korintolaiset, sikyonilaiset ja troizenilaiset — nämä olivat näet asetetut tähän järjestykseen — seurasivat vihollisten myötä ja hyökkäsivät heidän kerallaan muurin sisälle. Mutta kun muurikin oli vallattu, eivät barbarit enää tehneet vastarintaa, vaan läksivät pakoon, lukuunottamatta persialaisia. Nämä taistelivat, vaikka harvalukuisina, yhtämittaa muurin sisäpuolelle tunkevia helleenejä vastaan. Persialaisista sotapäälliköistä pakeni kaksi ja kuoli kaksi. Artayntes ja Ithamitres, laivaston päälliköt, pakenivat, Mardontes ja maasotajoukon päällikkö Tigranes kaatuivat taistelussa.

103. Vielä persialaisten taistellessa saapuivat lakedaimonilaiset tovereineen ja auttoivat tekemään taistelusta lopun. Tällöin kaatui useita helleenejäkin, varsinkin sikyonilaisia ynnä heidän sotapäällikkönsä Perilaos. Mutta kun meedialaisten sotajoukkoa seuranneet samolaiset, joilta oli riistetty aseet, näkivät, että taistelu heti alun pitäen alkoi horjua sinne tänne, niin he tekivät, minkä voivat, auttaakseen helleenejä. Ja nähdessään samolaisten tekevän alun luopuivat muutkin ionilaiset persialaisista ja kävivät barbarien kimppuun.

104. Omaksi turvakseen persialaiset olivat antaneet miletolaisille käsikyn valvoa solia voidakseen, nämä oppinaan, pelastua Mykalen kukkuloille, jos heidän kävisi niinkuin todella kävikin. Miletolaiset olivat siis määrätty tähän toimeen niin hyvin mainitussa tarkoituksessa kuin siinä, etteivät, ollen leirissä, panisi toimeen mitään levottomuuksia. Vaan he tekivätkin aivan päinvastoin kuin oli määrätty, opastaen persialaisia pakomatalla toisia teitä myöten, jotka veivät vihollisten luo, ja lopuksi he itse esiintyivät heidän pahimpina vihollisinaan. Tällä tavoin siis Ionia toisen kerran luopui persialaisista.

105. Tässä taistelussa kunnostautuivat helleenien joukosta atenalaiset ja atenalaisten joukosta Hermolykos, Euthoinoksen poika, mies, joka oli harjoitellut pankration-kilpailua. [Pankration, "kaikki-voimailu", painiskelusta ja nyrkkitaistelusta yhdistetty kilpailulaji.] Tämän Hermolykoksen osaksi tuli näitä tapauksia myöhemmin semmoinen kohtalo, että hän, sodan vallitessa atenalaisten ja karystolaisten välillä, taistelussa kaatui Kyrnoksessa Karystoksen alueella, ja hän on haudattuna Geraistoksessa. Atenalaisten jälkeen taas kunnostautuivat korintolaiset, troizenilaiset ja sikyonilaiset.

106. Tehtyään lopun useimmista barbareista näiden joko taistellessa tai paetessa helleenit syyttivät heidän laivansa sekä koko muurin, sitä ennen vietyään saaliin rannikolle, ja löysivät muutamia raha-arteita. Poltettuaan muurin ja laivat helleenit purjehtivat pois. Samokseen saavuttuaan he neuvottelivat, pohtien Ioonian tyhjentämistä asukkaistaan sekä mihin kohtaan heidän vallitsemaansa osaa Hellaasta heidän tuli sijoittaa ionilaiset, aikoen luovuttaa Ioonian barbareille. Heistä näytti näet mahdottomalta puolustaa ionilaisia ja alati vartioida heitä. Toiselta puolen taas, jos he eivät puolustaneet ionilaisia, ei näillä ollut mitään toiveita rankaisematta päästä persialaisten käsistä. Tämän vuoksi katsoivat peloponnesolaisten viranomaiset parhaaksi, että oli hävitettävä meedialaisten puolta pitäneitten helleenien kauppapaikat ja annettava maa ionilaisten asuttavaksi, atenalaisten

mielestä sitävastoin ei ensinkään ollut paikallaan, että Ionia jäi tyhjäksi asujamista ja että peloponnesolaiset neuvottelivat ionilaisten siirtoloista. Kun nyt atenalaiset innokkaasti tuumaa vastustivat, antoivat peloponnesolaiset myöten. Niinpä he siis ottivat liittoonsa samolaiset, khiolaiset, lesbolaiset ja muut saarelaiset, jotka seurasivat helleenien sotajoukkoa, ja antoivat heidän tehdä uskollisuudenlupauksia ja valalla vannoa pysyvänsä niissä koskaan luopumatta. Vannotettuaan heitä he purjehtivat matkoihinsa purkaakseen sillat, sillä he luulivat vielä tapaavansa ne lujina. Niinpä he purjehtivat Hellespontosta kohti.

107. Mutta ne harvat barbarit, jotka olivat tungetut Mykalen kukkuloille, matkasivat Sardeeseen. Heidän ollessaan tiellä lausui Masistes, Dareioksen poika, joka oli ollut läsnä onnettomuuden sattuessa, paljon ankaria soimauksia sotapäällikköä Artayntesta kohtaan, muun muassa herjaten häntä huonommaksi naista, koska hän sillä lailla oli hoitanut päällikkyyttään, ja sanoen hänen ansaitsevan kaikkea mahdollista pahaa, kun hän oli tuottanut semmoisen vahingon kuninkaan huoneelle. Mutta persialaisten kesken on mitä suurin häväistys, jos ketä sanotaan naista huonommaksi. Kun nyt Artayntes kauan aikaa oli tätä kuunnellut, sivalsi hän vihastuksissaan miekkansa Masistesta kohti surmataakseen hänet. Vaan huomattuaan hänen syöksyvän esiin tarttui muuan halikarnassolainen Xeinagoras, Prexilaoksen poika, joka seisoj Artaynteen takana, vyötäisistä häneen, kohotti hänet ilmaan ja paiskasi hänet maahan. Sillävälin ehtivät Masisteen henkivartijat asettua tämän eteen. Tällä teollaan Xeinagoras saavutti Masisteen ja myös Xerxeen kiitoksen, koska hän oli pelastanut tämän veljen. Ja tämän teon vuoksi Xeinagoras kuninkaalta sai lahjaksi koko Kilikian hallituksen. Heidän matkatessaan edelleen ei sitten mitään sen enempää tapahtunut, vaan he pääsivät määräpaikkaansa Sardeeseen.

108. Kuningas oleskeli yhä vielä Sardeessa aina siitä ajasta saakka, jolloin hän, jouduttuaan meritaistelussa tappiolle, oli paennut Atenasta ja saapunut sinne. Ja tällöin Sardeessa oleskellessaan hän rakastui Masisteen vaimoon, joka hänkin oli siellä. Niinpä Xerxes lähetti tämän luokse sanansaattajia, mutta ei voinut saada häntä suostutetuksi. Kuitenkaan ei hän, kunnioituksesta Masistes veljeensä kohtaan, tahtonut väkisin häntä pakoittaa. Sama seikka pidätti myöskin vaimoa, ja hän tiesi hyvin, että kuningas ei aikonut käyttää väkivaltaa. Kun nyt ei mikään muu keino auttanut, pani Xerxes toimeen häät Dareios nimiselle pojalleen, naittaen hänet juuri tämän vaimon sekä Masisteen tyttärelle; näin tekemällä hän näet luuli paremmin voittavansa vaimon puolelleen. Kihlattuana heidät ja toimitettuaan tavanmukaiset menot hän matkusti pois Susaan. Vaan hänen sinne saavuttuaan ja tuotuaan taloonsa vaimon Dareiokselle, sammui hänen rakkautensa Masisteen vaimoon. Sen sijaan hänen mielensä muuttui ja hän rakastui Dareioksen vaimoon, Masisteen tyttäreeseen. Tämän naisen nimi oli Artaynte.

109. Mutta jonkun ajan kuluttua asia tuli tunnetuksi seuraavalla tavalla. Xerxeen vaimo Amestris oli kutonut suuren, kirjavan ja ihmeteltävän vaipan ja antanut sen Xerxeelle. Iloissaan kuningas kääriytyi siihen ja tuli Artaynten luo. Ja koska tämäkin tuotti hänelle iloa, niin hän käski hänen pyytää, mitä tahtoi, palkaksi osoittamastaan alttiudesta. Nainen oli näet saava kaikki, mitä vain anoi. Mutta koska kerta kaikkiaan kohtalo oli niin säätänyt, että koko Artaynten huoneen oli käyvä huonosti, lausui hän tämän kuultuaan Xerxeelle näin: "Annatko minulle, mitä sinulta pyydän?" Ja Xerxes, joka luuli hänen ennemmin pyytävän vaikka mitä muuta, lupasi ja vannoi antavansa. Mutta heti hänen vannottuaan nainen häpeämättömästi pyysi vaippaa. Xerxes koetti kaikilla mahdollisilla keinoilla päästä asiasta, koska hän ei tahtonut sitä antaa — tosin ei mistään muusta syystä kuin siksi, että pelkäsi Amestriin, joka jo ennestään epäili, mitä oli tekeillä, siten tapaavan hänet itse teosta. Sensijaan hän tarjoili kaupunkeja, suunnattomasti kultaa ja sotajoukkoa, jota ei kukaan muu saisi johtaa kuin Artaynte yksin. Persiassa pidetään näet sotajoukkoa erinomaisena lahjana. Mutta kun Xerxes ei saanut häntä taivutetuksi, niin hän antoi vaipan, ja ylen ihastuksissaan lahjasta Artaynte kantoi sitä yllään ja ylvästeli siitä.

110. Näin Amestris sai tietää, että Artayntella oli vaippa. Mutta koska hän ymmärsi asianlaidan, ei hän kantanut kaunaa tätä naista kohtaan, vaan piti hänen äitiänsä vikapäänä ja kaiken toimeenpanijana, jonka vuoksi hän mielti turmiota Masisteen vaimolle. Niinpä hän otti varteen sen päivän, jolloin hänen miehensä Xerxeen piti antaa kuninkaallinen ateria. Tämän aterian kuningas valmistuttaa kerran vuodessa, syntymäpäivänään. Sen nimenä on "tykta", joka merkitsee "täyttymystä". Ainoastaan silloin myös kuningas antaa voidella päätään ja antaa lahjoja persialaisille. Tästä päivästä siis Amestris otti vaarin ja pyysi Xerxeeltä, että hänelle annettaisiin Masisteen vaimo. Xerxes piti julmana ja vastenmielisenä antaa alttiiksi veljensä vaimon, varsinkin koska tämä oli viaton koko asiaan. Hän käsitti näet kyllä, minkä vuoksi nainen tätä pyysi.

111. Lopulta kuitenkin, kun vaimo itsepintaisesti rukoili ja Xerxes sitäpaitsi oli sidottu lakiin, jonka mukaan kuninkaallisen aterian kestäessä heillä ei ole lupa hyljätä mitään pyyntöä, niin hän, vaikkakin kovin vastahakoisesti, suostui siihen. Ja luovuttaessaan naisen hän teki täten. Vaimonsa hän käski tehdä, mitä tahtoi, mutta itse hän noudatti luokseen veljensä ja puhui näin: "Masistes, sinä olet Dareioksen poika ja minun oma veljeni ja lisäksi olet vielä kelpomies. Älä sinä täst'edes enää elä yhdessä sen naisen kanssa, jonka kanssa nyt elät, vaan hänen sijaansa minä annan sinulle tyttäreni. Elä

hänen kanssaan. Mutta älä pidä vaimonasi sitä, joka sinulla nyt on, sillä minä en sitä katso hyväksi." Ihmeissään näistä sanoista Masistes lausui näin: "Oi valtiias, minkä nurjan neuvon annatkaan minulle käskiessäsi minun erota vaimostani, josta minulla on sekä täysikasvuisia poikia että tyttäriä, joista itsekin olet ottanut yhden vaimoksi pojalle, ja joka on vallan mieleni mukainen. Hänetkö sinä käsket minun hyljätä ja naida sinun tyttäresi? Minä kyllä, oi kuningas, pidän suurena kunniana, että olet katsonut minut tyttäresi arvoiseksi, mutta en kuitenkaan aio tehdä kumpaakaan näistä. Älä suinkaan väkivalloin pakoittamalla koeta saavuttaa, mitä pyydät. Tyttärellesi on kyllä ilmestyvä toinen mies, joka ei ole minua huonompi, vaan salli minun elää vaimoni kanssa." Tällä tavoin hän siis vastasi, mutta Xerxes virkkoi vihastuneena: "Näin ovat nyt, Masistes, sinun asiasi. En minä enää huoli sinulle antaa tytärtäni naimisiin, mutta et sinä myöskään saa tuon vaimosi kanssa tämän koommin elää, jotta oppisit ottamaan vastaan, mitä tarjotaan." Tämän kuultuaan Masistes läksi ulos, lausuen vain tämän: "Valtiias, et kaiketi ole syössyt minua turmioon?"

112. Sill'aikaa kuin Xerxes keskusteli veljensä kanssa, noudatti Amestris luokseen Xerxeen henkivartijat ja silvotutti Masisteen vaimon. Hän näet leikkautti pois tältä rinnat ja viskasi ne koirille, ja samoin nenän, korvat ja huulet sekä viilsi kielen kannastaan ja lähetti naisen sitten silvottuna kotiin.

113. Masistes, joka ei vielä ollut kuullut mitään tästä, mutta epäili, että jokin onnettomuus häntä odotti, riensi juoksujalassa kotiinsa. Nähtyään vaimonsa silvottuna hän heti neuvotteli poikiensa kanssa ja matkusti sitten Baktraan poikiensa ja kaiketi myös joidenkuiden muiden keralla nostattaakseen Baktran piirin kapinaan ja tuottaakseen kuninkaalle niin paljon vahinkoa kuin suinkin. Ja tämä olisikin luullakseni onnistunut, jos hän olisi ennättänyt päästä baktrialaisten ja sakiin luo. He rakastivat näet häntä, ja hän oli baktrialaisten käskynhaltija. Mutta saatuaan tietää hänen puuhaavan tämmöistä Xerxes lähetti häntä vastaan sotajoukon, joka tiellä surmasi hänet itsensä ja hänen poikansa sekä hänen sotajoukkonsa. Niin oli laita Xerxeen rakkauden ja Masisteen kuoleman.

114. Mykalesta lähteneitten helleenien täytyi vastatuulten pidättäminä ensiksi ankkuroitua Lektonin niemen luo, ja sieltä he saapuivat Abydokseen, missä näkivät särkyneiksi sillat, jotka luulivat vielä tapaavansa lujina; ja varsinkin näiden vuoksi he juuri saapuivatkin Hellespontokseen. Siksi nyt Leutykhides ynnä hänen muassaan olevat peloponnesolaiset katsoivat parhaaksi purjehtia takaisin Hellaaseen, atenalaiset ja heidän sotapäällikkönsä Xanthippos taas päättivät jäädä paikoilleen ja käydä Khersonesoksen kimppuun. Niinpä edelliset purjehtivat pois, mutta atenalaiset kulkivat salmen poikki Abydoksesta Khersonesokseen ja saartoivat Sestoksen.

Ilo. Tähän Sestokseen, joka oli vahvin sikäläisistä linnoituksista, oli, heti kun kuultiin helleenien saapuneen Hellespontokseen, kokoontunut väkeä ympäristöstä, muiden muassa myös Kardian kaupungista eräs Oiobazos niminen persialainen, joka oli toimittanut siltojen köydet sinne. Tämä kaupunki oli aiolilaisten maanasukasten hallussa, mutta näitten ohella oli siellä myös persialaisia ynnä lukuisia joukko muita liittolaisia.

116. Tämän piirin hallitusmiehenä oli Xerxeen käskynhaltija Artayktes, muuan julma ja rikoksellinen persialainen, joka myös, kuninkaan marssiessa Atenaa vastaan, oli pettänyt tämän, varastamalla Protosilaoksen, Ifikloksen pojan, rahat Elaius-kaupungista. Elaius-kaupungissa Khersonesoksen alueella on näet Protosilaoksen hauta ynnä sen ympärillä pyhä alue, missä oli paljon rahaa sekä kulta- ja hopeamaljoja, vaskea, pukuja ynnä muita vihkilahjoja. Ne Artayktes ryösti kuninkaan suostumuksella. Ja hän petti Xerxeen lausumalla näin: "Valtiias, täällä on erään helleeniläisen miehen talo, joka läksi sotaan sinua vastaan, mutta sai palkkansa ja kuoli. Anna minulle hänen talonsa, jotta jokainen muukin oppisi olemaan lähtemättä sotaan sinun maatasi vastaan." Näin puhuen hän helposti sai Xerxeen taivutetuksi antamaan miehen talon, koska tämä ei ensinkään aavistanut, mitä toinen tarkoitti. Mutta puhuessaan sotaretkestä kuninkaan maata vastaan Artayktes tarkoitti tätä. Persialaiset katsovat koko Aasiaa omakseen ja sen omaksi, joka kulloinkin on heidän kuninkaanaan. Ja saatuaan aarteet Artayktes vei ne Elaius-kaupungista Sestokseen sekä kylvi ja viljeli temppelikartanoa; ja aina milloin hän itse saapui Elaiukseen, hän kaikkein pyhimmässä piti yhteyttä naisten kanssa. Mutta nyt atenalaiset piirittivät Artayktestä, joka ei ollut varustautunut piirityksen varalle eikä odottanut helleenejä. Ja nämä hyökkäsivät, niin ettei hän kerrassaan päässyt minnekään pakoon.

117. Kun nyt piirityksen kestäessä tuli syysmyöhä, alkoivat atenalaiset käydä kärsimättömiksi, syystä että olivat poissa kotoaan eivätkä kyenneet valloittamaan linnoitusta. He pyysivät senvuoksi päälliköitä viemään heidät takaisin, mutta nämä kieltäytyivät sitä tekemästä, ennenkuin he joko olivat valloittaneet linnan tai atenalaisen esivalta oli lähettänyt noutamaan heidät pois. Siten siis atenalaiset saivat tyytyä silloiseen tilaansa.

118. Mutta linnoituksessa olijat olivat jo joutuneet mitä suurimpaan hätään, niin että keittivät ja söivät vuoteittensa hihnoja. Vaan kun heillä ei enää ollut näitäkään käytettävänä, läksivät persialaiset ynnä Artayktes ja Oiobazos yön aikana karkuun, astuen muurin takapuolelta maahan, missä se oli tyhjänä vihollisista. Mutta päivän valjettua ilmoittivat khersonesolaiset torneista tapauksen atenalaisille

ja avasivat porttinsa. Näistä useimmat läksivät ajamaan vihollista takaa, toiset taas ottivat haltuunsa kaupungin.

119. Oiobazoksen, joka oli päässyt pakenemaan Traakiaan, ottivat traakialaiset apsintholaiset kiinni ja uhrasivat tapansa mukaan kotimaiselle Pleistoros nimiselle jumalalleen, mutta hänen väkensä he surmasivat muulla lailla. Artayktes taas ynnä hänen miehensä, jotka myöhemmin olivat lähteneet pakoon, saavutettiin hiukan tuollapuolen Aigospotamoi-joen, ja he puolustautuivat kauan aikaa, kunnes toiset heistä kaatuivat ja toiset joutuivat vangiksi. Helleenit veivät heidät kahleissa Sestokseen ja heidän myötään sidottuna Artaykteen itsensä ynnä hänen poikansa.

120. Ja khersonesolaiset kertovat erälle vartijoista sattuneen tämmöisen ihmeen hänen paistaessaan suolakaloja. Tulella ollessaan kuivat kalat alkoivat hyppiä ja sätkytellä, kuten vastapydydyt kalat konsanaan, ja väki tulvi kummissaan katsomaan. Mutta nähtyään ihmeen Artayktes kutsui luokseen suolakalojen paistajan ja lausui: "Atenalainen vieras, älä ollenkaan pelkää tätä ihmettä. Ei se näet sinulle ole mitään ilmoittanut, vaan minulle osoittaa Elaiuksessa asustava Protesilaos, että hän, vaikka onkin kuollut ja kuiva, on jumalilta saanut vallan kostaa väärintekijälle. Senvuoksi tahdon siis säätää itselleni nämä sakot: pyhätöstä anastamieni rahojen sijasta aion jättää jumalan huostaan sata talenttia ja omasta ynnä poikani puolesta tahdon suorittaa kaksisataa talenttia atenalaisille, jos minut jätetään henkiin." Tällä lupauksellaan ei hän kuitenkaan saanut sotapäällikköä Xanthipposta taivutetuksi. Sillä Elaiuksen asukkaat, jotka tahtoivat kostaa Protesilaokselle, vaativat Artaykteen surmaamista, ja sinnepäin kallistui myös itse päällikön mieli. Niinpä he veivät hänet sille kallioniemelle, johon Xerxes johti sillan, toisten mukaan taas Madytos-kaupungin yläpuolella sijaitsevalle kummulle, sekä naulitsivat hänet lautoihin kiinni ja ripustivat hänet ristiin. Vaan pojan he kivittivät Artaykteen nähden.

121. Tämän tehtyään he purjehtivat pois Hellaaseen, vieden myötänsä muiden kalleuksien muassa myös siltojen köydet, vihkiäkseen ne pyhättöihin. Eikä sinä vuonna sitten enää tapahtunut mitään sen enempää.

122. Tämän ristiinnaulitun Artaykteen esi-isä oli Artembares, joka teki persialaisille erään ehtoituksen, minkä he hyväksyivät ja esittivät Kyrokselle. Ja se kuului näin: "Koska Zeus on Astyageelta ottanut ylivallan ja antanut sen persialaisille ja heidän joukostaan sinulle, Kyros, niin siirrykäämme pois tästä vähäisestä ja karusta maasta, jonka me omistamme, ja ottakaamme haltuumme parempi. Monta semmoista on naapuristossamme, monta on myös edempänä. Ja jos me saamme haltuumme yhden semmoisen maan, olemme vielä useammassa kohdin herättävät ihailua. Onhan paikoillaan, että hallitseva kansa näin tekee. Ja milloinkaan on tähän tarjoutuva kauniimpi tilaisuus kuin juuri nyt, jolloin hallitsemme useita kansoja ja koko Aasiata?" Tämän kuultuaan Kyros, vaikka ei ihailut ehdotusta, kuitenkin käski tehdä näin. Mutta samalla kuin hän antoi tämän neuvon, hän sanoi, että heidän tuli valmistautua vast'edes joutumaan hallittaviksi eikä enää hallitsemaan. Tavallisestihan hempeissä maissa myös syntyy hempeitä miehiä, sillä eihän sama maa kykene yht'aikaa tuottamaan ihmeteltäviä hedelmiä ja sotakuntoisia miehiä. Niinpä persialaiset myönsivät hänen puhuvan oikein ja poistuivat sekä menivät matkoihinsa. Ja hyväksyen Kyroksen mielipiteen he päättivät mieluummin hallita, asuen ankarassa maassa, kuin ketoa viljellen palvella toisten orjina.

Herodotoksen elämä ja kirjallinen toiminta

Herodotos oli syntynyt vuosien 490-480 välillä e.Kr. Vähän-Aasian lounaisrannikolla sijaitsevassa Halikarnassoksen kaupungissa ja polveutui arvossa pidetystä perheestä. Halikarnassoksessa asui niihin aikoihin sekä kaarialaisia että kreikkalaisia, joista jälkimmäiset olivat osaksi ammoisina aikoina Peloponnesoksesta (Troizenista) siirtyneitten doorilaisten jälkeläisiä, osaksi naapuristosta sinne muuttaneita joonialaisia. Valtakielenä näkyy kaupungissa olleen Joonian murre, ja sitä myös Herodotos kirjailijana käyttää huolimatta siitä, että hän katsoi itsensä doorilaiseksi. Valtiollisessa suhteessa taas Halikarnassos kuului laajaan Persian valtakuntaan ja muodosti yhdessä muutamien läheisten pikkusaarten kanssa vähäisen vasallikunnan, jota hallitsi syntyperäinen kaarialainen ruhtinassuku.

Herodotoksen elämästä on varsin vähän luotettavia tietoja, ja nekin ovat siksi hajanaiset, ettei niiden nojalla saata luoda eheää kuvaa hänen vaiheistaan eikä määrittää niille varmoja ajankohtia, jonka vuoksi niihin nähden vallitsee suuri erimielisyys.

Herodotoksen isä oli nimeltään *Lykses*, äiti *Dryo* (tahi *Rhoio*); läheiseksi sukulaiseksi mainitaan eepillisenä runoilijana tunnettu *Panyassis*. Hänen varhaisin ikänsä sattui aikaan, joka kreikkalaisen heimon elämässä oli erinomaisen tärkeä: persialaissotien mullistaviin vuosiin. Epäilemättä kertomukset näistä tapauksista, joihin Herodotoksen maanmiesten oli täytyntä ottaa osaa palvelemalla suurkuninkaan laivastossa ja taistelemalla emämaan helleenejä vastaan, painoivat herkkään lapsenmieleen häipymättömän jäljen ja kylvivät siihen sen siemenen, josta kypsyneen miehen

maailmanhistorian harrastus kerran oli versova. Emme tarkemmin tunne Herodotoksen kasvatuksen kulkua ja opintojen laatua. Mutta hänen teoksensa todistaa hänen hyvin tunteneen siihenastisen kreikkalaisen kirjallisuuden, ja varsin luultavaa on, että nuoren halikarnassolaisen opintoihin on vaikuttanut herättävästi yllä mainittu sukulainen.

Nuoruudestaan saakka Herodotos näkyy liikkuneen maailmalla kaukana syntymäkaupungistaan, osaksi vapaaehtoisesti, osaksi, kuten väitetään, pakosta. Erään tiedon mukaan näet Herodotos oli ottanut osaa siihen kapinaan, johon hänen maanmiehensä olivat ryhtyneet hallitsijaansa *Lygdamista* vastaan. Mutta yritys ei ollut onnistunut; siinä oli muun muassa saanut surmansa Panyassis, ja Herodotoksen oli ollut pakko siirtyä Samokseen. Varmaa on, että Herodotos pitkän aikaa oleskeli tässä saarella. Myöhemmin mainitaan hänen muiden maanpakolaisten keralla palanneen synnyinkaupunkiinsa ja osaltaan vaikuttaneen itsevaltiaan kukistamiseen, mutta pian "kansalaistensa kateuden" vuoksi sieltä poistuneen — tällä kertaa ainiaaksi.

On suuressa määrin epäilyksenalaista, pitävätkö nämä kertomukset Herodotoksen osanotosta kotikaupunkinsa valtiollisiin selkkauksiin paikkansa. Sitä vastoin tiedämme varmasti, että hän on paljon oleskellut Ateenassa, jonka oloihin hän oli täydellisesti perehtynyt. Niinpä hän oli erittäin läheisissä väleissä silloisen Ateenan etevinten miesten, ennen kaikkea Perikleen ynnä tämän ystävien kanssa.

Sittemmin Herodotos asettui ateenalaisten v. 444 tai 443 e.Kr. Etelä-Italiaan perustamaan siirtokuntaan, jolle annettiin nimeksi *Thurioi* ja jonka muodostamiseen otti osaa useimpien kreikkalaisten yhteiskuntien jäseniä, niiden joukossa muutamia varsin tunnettuja henkilöitä. Erään ilmoituksen mukaan sijaitsi Herodotoksen hauta mainitussa siirtokunnassa, jonka vuoksi on otaksuttu hänen koko loppuiäkseen jääneen samaiseen kaupunkiin asumaan.

Toiselta puolen viittaavat selvät merkit siihen, että Herodotos myöhemmin on käynyt Ateenassa; arvellaanpa hänen viipyneen Thurioiden vain muutamia vuosia ja jo vuoden 440 paikkeilla puolueriitojen johdosta muuttaneen takaisin Ateenaan. Siellä hän mahdollisesti on kuollutkin, peloponnesolaissodan ensi aikoina (vuosien 430-425 e.Kr. välillä).

Ateenassa oleskellessaan Herodotos myös näkyy lukeneen julki osia suuresta historiallisesta teoksestaan. Mutta ennen kuin hän saattoi ryhtyä sen lopulliseen sommitteluun, oli hänen täytynyt suorittaa sitä edellyttävät pitkälliset esityöt ja tutkimusmatkat. Viimeksi mainitut, jotka varmaan ovat täyttäneet runsaan osan hänen elämänsä, ovat suoritettut eri aikoina. Laajimmat matkansa — niin on arveltu — hän on tehnyt viimeisinä viitenätoista tai kymmenenä elinvuotenaan. Hänen loppuikänsä lienee kulunut aineiston järjestämiseen ja sommitteluun; ja vaikkakaan, kuten jotkut ovat olettaneet, tekijän aikomus ei olisi ollut jatkaa kertomustaan kauemmas siitä ajankohdasta, johon teos nykyisessä muodossaan päättyy, on ilmeisesti kuitenkin kuolema kohdannut hänet, ennen kuin hän oli saanut teoksensa lopullisesti viimeistellyksi.

Herodotoksen matkoista eivät muinaisajan kirjailijat kerro, joten kaikki tietomme niistä perustuvat hänen omiin viittauksiinsa. Niinpä kuulemme, että hän muun muassa varta vasten teki matkan Tyyrokseen päästäkseen selville sikäläisen Herakleen palveluksen iästä ja että hän oli käynyt Arabian rajoilla asti nähdäkseen omin silmin sielläpäin asustavat siivekkäät käärmeet. Me tiedämme hänen oleskelleen Olbian kaupungissa Mustan meren pohjoisrannalla ja etelässä matkanneen Niiliä myöten aina Elefantinen saareen saakka; Aasiassa hän oli edennyt Ekbatanaan asti ja lännessä hän näkyy käyneen Sisiliassa. Näiden äärimmäisten kohtien väliset maat ja meret hän oli vaeltanut ja purjehtinut ristiin rastiin: omasta näkemästään hän tunsu Etu-Aasian vanhat sivistysmaat, Vähän-Aasian sekä Syyrian rannikon; hän oli kiertänyt Mustan meren ääriiset seudut ja tyystin tutkinut Egyptin ihmeelliset muistomerkit; myös Kyreneä ja osaa Libyaa hän näkyy omin silmin käyneen katsomassa. Euroopassa hän erittäin hyvin tunsu Traakian, Makedonian ynnä Epeiroksen, ja varsinaisessa Kreikassa hän oli omin silmin nähnyt useimmat huomattavat paikat. Mutta siitä, missä järjestyksessä nämä matkat suoritettiin, on olemassa vain arveluita.

Mainittuja laajoja matkoja helpotti se seikka, että ne suureksi osaksi tehtiin silloisen Persian valtakunnan rajojen sisäpuolella, jotenka hän saattoi käyttää hyväkseen kuningas Dareioksen toimeenpanemaa oivallista postitiejärjestelmää. Mutta sittenkin senaikaisella matkustajalla epäilemättä oli voitettavanaan monenlaisia vastuksia ja kestettäväänään sekä vaikeuksia että vaaroja, joista Herodotos kuitenkin ei sanallakaan mainitse. Korvaamatonta haittaa tuotti Herodotoksen tutkimuksille hänen perin vaillinainen vierasten kielten taitonsa, sillä kreikkalaisia siirtolaisia ja kauppamatkustajia, joiden puoleen hän tietenkin ensi sijassa kysellessään kääntyi, ei suinkaan ollut joka paikassa tarjona, eipä edes aina hänen äidinkieltään taitavia muukalaisiakaan.

Se Herodotoksen teos, johon ylempänä monesti on viitattu, on hänen elämäntyönsä, hänen suuri maailmanhistoriansa, joka täydellä syyllä on tekijälleen hankkinut "historian isän" nimen.

Voidaksemme täysin arvostella Herodotoksen "Historia-teoksen" merkitystä on muistettava, millä

kannalla historiankirjoitus kreikkalaisilla oli ennen häntä. Runsaista hengenlahjoistaan huolimatta olivat helleenit verrattain myöhään alkaneet merkitä muistiin huomattavia tapauksia. Syitä tähän seikkaan oli useampia, mutta kenties vaikuttavin oli heidän vilkas mielikuvituksensa, joka ennen pitkää verhosi verrattain vereksetkin tapaukset runon ja sadun pukuun. Niinpä runous, ja lähinnä ns. *genealoginen* (sukutieto-) eepos, pitkät ajat tavallaan edusti kreikkalaisten historiallista tietämystä ja tyydytti heidän historiallista tarvettaan. Vasta puolivälissä 6. vuosisataa e.Kr. syntyi Jooniassa varsinainen suorasanainen historiankirjoitus, joka liittyi toisaalta jo mainittuun eepilliseen runouteen, toisaalta erinäisiin luetteloihin (kuten Olympian kilpailujen voittajia, vuotuisia virkamiehiä ym. koskeviin). Koruttomassa muodossa, usein kronikkatyyliin, se esitti hallitsevien sukujen syntyperän, heimosankarien vaiheet, kotikaupunkien perustamissadut ym. tekemättä varsinaista eroa tarun ja todellisuuden välillä. Laajemmaksi väljeni käsiteltävä ala, kun näköpiiri kaupan ja merenkulun johdosta avautui, ja alettiin kertoa vieraistakin maista ja kansoista. Huomattavin tämän suunnan edustajista, ns. *logografeista*, oli miletolainen *Hekataios*, joka 6. vuosisadan lopulla oli miehuutensa parhaassa iässä. Hän oli, säilyneistä katkelmista päättäen, huolellisesti koonnut tietonsa osaksi matkustelemalla — ja käytti niitä kriittisesti. Hän on myös ensimmäinen historiankirjoittaja, joka on koettanut selittää tai järkipäraseen suuntaan muutella mahdottomilta tuntuvia taruja.

Hekataioksen etevin seuraaja oli häntä vähän nuorempi Herodotos, joka usein vastustaa edeltäjänsä käsitystä mutta kuitenkin on hänestä ottanut paljon vaikutusta. Hänkin on tavallaan logografeja, koska hän osaksi käsittelee samoja aiheita kuin nämä. Mutta hän kohoo monessa kohden heidän yläpuolelleen. Kun näet muut esittivät helleenien ja barbaarien oloja ja laitoksia toisistaan riippumatta, otti Herodotos ensiksi kuvaillakseen maailmantapaukset yhtenäisessä teoksessa, joka käsittää noin 240 vuoden ajan, mutta johon tekijä on osannut sovittaa tuntemiensa kansojen varhaisemmatkin vaiheet. Nämä tapaukset hän on liittänyt toisiinsa tietyn, johtavan aatteen varaan, ja koko teosta kannattaa eetillinen maailmankatsomus — kaksi seikkaa, joitten perusteella Herodotoksen teos olennaisesti eroaa varsinaisten logografien teoksista. Ja vihdoin se eroaa viimeksi mainituista siinä, että tekijä on sille antanut taiteellisen muodon.

Se johtava aate, jonka ympärille Herodotoksen historiateos punoutuu, on Euroopan ja Aasian, helleeniläisyyden ja barbaarisuuden, kansanvallan ja itsevaltiuden vastakkaisuus, jonka juuret juontuvat tarujen hämärään ja jonka huippukohtana ovat persialaissodat. Nämä ne oikeastaan ovatkin koko teoksen aatteellinen keskus ja se päämäärä, jota kohti kertomuksen eri haarat pyrkivät ja missä ne yhtyvät.

Herodotoksen eetillinen maailmankatsomus taas osoittautuu siinä, että hän kaikkialla, niin kansojen kuin yksityistenkin elämässä, näkee yli-inhimillisten voimien välitöntä vaikutusta. Hänessä on horjumaton usko maailmaa hallitsevaan ja järjestävään valtaan, jota hän, usein karttaen kansanomaisten jumalien nimiä, sanoo milloin vain "jumaliksi", milloin "jumalaksi", "jumaluudeksi", "kaitselmukseksi" jne. Ja jumaluus ilmoittaa oraakkelivastausten, unennäköjen, aavistusten ym. kautta ennakolta tahtonsa jokaiselle, ken vain haluaa ja osaa sen vihjauksista ottaa vaarin ja selittää ne oikeaan päin, sillä monesti ne kaksimielisyydessään voivat viedä turmioon.

Viimeksi mainitussa suhteessa samoin kuin käsityksessään puolijumalien (heerosten) ilmestymisistä Herodotos on kansanuskonnon kannalla. Mutta käsityksessään jumalista hän kohoo sitä ylemmäksi. Hän tosin ei ole monoteisti, sillä hän ei kiellä yksityisten jumalien olemassaoloa. Mutta hän vastustaa kaikkea törkeätä antropomorfismia; puhuessaan esim. persialaisten kuvattomasta luonnonpalveluksesta hän selvästi asettaa tämän oman kansansa käsitystä korkeammalle. Hänen mielestään helleenien jumalat alussa olivat nimettömiä ja ovat saaneet nimityksensä myöhemmin: Homeros ja Hesiodos ovat kaksi- tai kolmesataa vuotta ennen Herodotoksen aikoja luoneet kreikkalaisten jumalaistaruston.

Mutta huolimatta Herodotoksella tavattavista rationalismin oireista ja joskus julkilausutuista epäilyksistä taruihin nähden kunnioitus perinnäisiä kansankäsityksiä kohtaan ja kenties vainon pelko tekevät hänet tässä kohden varovaiseksi; tällöin kuitenkin se seikka ei herätä kummastusta, että Herodotos, joka oli vihitty sekä koti- että ulkomaisiin salaismenoihin, on näistä puhuessaan erittäin pidättyväinen, sillä niitten suhteen hänen oli pakko noudattaa vaitelaisuutta. Mutta tuntuupa Herodotokselle erityisesti olleen ominaista jonkinmoinen luontainen positivismi, joka teki hänelle vastenmieliseksi laveammalti lausua mieltään "jumalallisista" asioista, joista, hänen arvelunsa mukaan, kaikki ihmiset lopultakin tietävät yhtä paljon — tai yhtä vähän. Tositeossa Herodotos, samoin kuin hänen aikalaisensa ja hengenheimolaisensa Sofokles, uskonnollisessa suhteessa edustaa "vanhan kansan" luottavaisen uskon ja sofistien epäilyksen ynnä jumalankiellon välistä kantaa.

Herodotoksen vakaumus on, että kaitselmus ei koskaan jätä rikosta rankaisematta, ja jos sen käsi milloin ei tapaa pahantekijää itseään, niin se sääliittä iskee tämän jälkeläisiin hamaan kolmanteen ja neljänteen polveen. Mutta tämän tavallaan yleissiveellisen periaatteen rinnalla esiintyy Herodotoksella toinenkin käsitys jumaluudesta, joka kyllä tavataan monella muullakin kreikkalaisella kirjailijalla, mutta tuskin kenelläkään niin selvänä kuin juuri hänellä. Tarkoitamme hänen uskoaan "jumalien kateuteen".

Jumaluus muka ei salli kenenkään kuolevaisen kohota liian paljon muita ylemmäksi eikä suuren onnen olla kauan saman henkilön osana. Vaan niin kuin salama iskee varsinkin korkeimpiin huippuihin, niin tapaa jumaluuden tasoittava tuomio ennen muita onnen kukkuloilla olevat; sillä "se, mikä on matalata, ei ärsytä jumalia".

Sukua tälle pohjaltaan synkälle maailmankatsomukselle on toisinaan ilmoille puhkeava surunvoittainen käsitys ihmiselosta, joka lyhydestään huolimatta on niin täynnä tuskaa ja vaivaa, että moni usein kaihoten ikävöi kuolemaa. Mutta moinen mielensuunta ei vie Herodotosta toimeettomaan pessimismiin. Päinvastoin. Elämää on juuri semmoisenaan, ylivoimaisine rajoituksineen ja kaikkinne siitä johtuvine vastuksineen, miehekkäästi katsottava suoraan silmiin. Ja elämää kannattaa elää, sillä — Herodotos on helleeni ja Joonian hengen lapsi. Ihmiselon sääliittävyys saa hänet vain lämmöllä ottamaan osaa ihmiskohtaloihin. "Herodotos iloitsee hyvien ja suree huonojen kanssa", lausuu muuan muinaisajan kirjailija. Mutta enimmäkseen hän ei välittömästi lausu moraalisia tuomioita: hänen siveellinen peruskantansa kuvastuu parhaiten siitä näkökohdasta, mistä hän katselee tapauksia.

Herodotoksen harrastus ulottuu kauas yli oman kansallisuuden rajojen. Ollakseen kreikkalainen hän on harvinaisen laajasydäminen, ennakkoluuloton ja suvaitsevainen vieraita kansoja ja niiden tapoja kohtaan, eikä hänessä ole merkkiäkään maanmiestensä tavallisesta "barbaarien" halveksumisesta. Milloin hän viimeksi mainituilla tapaa kiitettäviä ominaisuuksia, hän on valmis näistä huomauttamaan ja menee joskus liiankin pitkälle muiden kansojen ihailussa; niinpä hän varsinkin Egyptin sivistystä kohtaan ilmaisee miltei pyhää kunnioitusta. Eikä hänen lämpönsä Kreikan vapaustaistelijoita kohtaan estä häntä lausumasta tunnustusta heidän vihollisilleenkaan.

Herodotoksen pyrkimys etsiä välitöntä ylikuonnollista vaikutusta kaikessa, yksin siinäkin, missä luonnollinen selitys on silmiinpistävä, himmentää hänen historiallista katsettaan, niin että hän ei koetakaan syventyä toimivien henkilöiden sielullisiin vaikuttimiin ja tunkeutua tapausten sisimpään syy- ja seuraussarjaan. Usein hän ei kyllin erota olennaista epäolennaisesta. Hänen tutkimustapaansa onkin sanottu "puolihistorialliseksi"; se määrää järki- ja kokemuseräistä kritiikkiä, joka Herodotoksella oli käytettävänä, ei tietenkään täytä niitä vaatimuksia, joita nykyaikainen käsitys historiantutkijalle asettaa. Mutta silti ei suinkaan saata kieltää hänellä olevan kritiikkiä. Hän erottaa tarkasti toisistaan taruperäisen ja historiallisen; oman heimonsa taruja hän näkyy uskovan vain mikäli niitä tukevat muiden kansojen kertomukset. Useita taruja hän tulkitsee käyttämällä järkipäätä selitystapaa, mihin toisinaan kyllä varsin omituisella tavalla yhtyy lapsellinen herkkäuskoisuus.

Jos on olemassa eri esityksiä samasta tapauksesta, asettaa Herodotos mielellään ne rinnakkain lukijan eteen jättäen tämän ratkaistavaksi, mitä niistä milloinkin on pidettävä uskottavimpana. Välistä taas hän itse nimenomaan kannattaa jotain tiettyä esitystä koettaen tukea sitä — usein kylläkin avuttomalla — perustelullaan. Esimerkkinä hänen kriittisestä menettelystään mainittakoon, että hän Egyptissä ollessaan kävi eri paikoissa varta vasten todentamassa, että hänen sieltä täältä saamansa tiedot pitivät yhtä. — Useita muistitietoja hän on säilyttänyt semmoisinaan yrittämättä keskenään sovittelua eri toisintoja. Ja siitä on jälkimaailma hänelle suuressa kiitollisuudenvellassa, koska totuuden selville saaminen siten käy mahdolliseksi.

Ja Herodotoksen käyttämä kritiikki on rehellistä. Hän pitää jyrkästi erillään omat näkemänsä siitä, mitä muilta on kuullut, sekä ilmaisee aina, milloin hän esittää vain omia arveluitaan. Hän katsoo velvollisuudekseen kertoa asiat sellaisina, kuin hän ne on kuullut, ja julistaa yleispäteväksi, koko teokseensa soveltuvaksi periaatteeksi, että hänen tulee kertoa kaikki, mitä kerrotaan, mutta että hänen ei suinkaan tarvitse kaikkea uskoa. Hänen on siten joskus pakko lausua monelle kenties ikäviäkin totuuksia; toisinaan taas hän jonkinmoisesta hienotunteisuudesta tai säälistä tahallaan jättää nimeltä mainitsematta huonoon huutoon joutuneita henkilöitä.

Varsinaisesta lähdetutkimuksesta ei ylimalkaan voi olla puhetta. Varmaa on, että Herodotos on edeltäjiltään perinyt paljon. Hekataiokselta, joka tässä kohden on ensi sijassa mainittava, hän on esim. ottanut useita Egyptiä koskevia tietoja, eräältä toiselta kirjailijalta hän mahdollisesti on saanut luettelot Persian valtakunnan satraappikunnista sekä Kserkseen myötä sotaretkelle seuranneista kansoista. Erinäisissä tapauksissa hän on kopioinut muistomerkkien piirtokirjoituksia. Teoksensa maan- ja kansatieteellisissä osissa hän nojautuu myös omiin havaintoihinsa jne. Vihdoin on, mitä erittäinkin tulee persialaissotien esitykseen, joka historiallisessa katsannossa on Herodotoksen teoksen arvokkain osa, tärkeänä pohjana ollut suusanallinen traditio; siinä kohden näet hänellä oli tilaisuutta käyttää hyväkseen sellaisten henkilöiden kertomuksia, joiden likeiset sukulaiset monesti olivat mieskohtaisesti ottaneet osaa tapausten kulkuun.

Herodotokselle oli ominainen sammumaton tiedonhalu, joka ajoi hänet vaivoista välittämättä mikäli mahdollista itse ottamaan kaikesta selvän. Suhteellisesti nuoren kulttuurin edustajana hän suuntasi avonaisen katseensa joka taholle, suureen yhtä hyvin kuin pieneen. Kun lisänä oli ylimalkaan terve arvostelukyky, ovatkin hänen omiin näkemiinsä perustuvat tiedot yleensä luotettavia.

Toiselta puolen on myönnettävä, että Herodotos usein liian herkästi uskoi niitä sepustuksia, joita vieraat papit, temppelivirkailijat, oppaat ym. muutenkin kaikkeen ihmeelliseen kallistuvalla kreikkalaiselle matkamiehelle uskottelivat, varsinkin kun he hyvin tuntien helleenien taruston osasivat sovittaa tämän kanssa sopusointuun oman kansansa sadut.

Pahoja erehdyksiä on hänelle myös tuottanut puutteellinen maailmanrakenteen ja luonnon tuntemus, jonka siihenastiseenkaan ennätykseen hän ei ollut täydellisesti perehtynyt. Edelleen hän tekee laskuopillisia virheitä, ja hänen ajanmäärityksensä ovat epätasällisia, syystä että hän noudattaa keskenään soveltumattomia kronologisia järjestelmiä.

Myöhemmin syytettiin Herodotosta tarujen, jopa suorastaan valheiden esittämisestä. Uudempi tutkimus on kuitenkin erinäisissä tapauksissa todistanut, että monessa niistä ihmeellisistä kertomuksista, jotka hänen aikalaisistaan, joskus kertojasta itsestäänkin, tuntuivat uskomattomilta, sittenkin usein piilee jokin määrä totuutta.

Arveluttavampi kenties on toinen, niin ikään vanhalla ajalla tehty syytös, joka koskee Herodotoksen puolueellisuutta. On olemassa erityinen Plutarkhoksen sepittämä kirjoitus "Herodotoksen pahansuopuudesta", jossa väitetään hänen tahallisesti esittäneen toisia kreikkalaisia valtioita ja henkilöitä hyvässä, toisia huonossa valossa. Tämä osaksi loukatun paikallis-isänmaallisuuden synnyttämä syytös ei ole aivan perätön. On ilmeistä, että Herodotos yleensä kuvailee erityisen myötätuntoisesti ateenalaisia, jota vastoin hän jonkin verran koettaa vähentää muiden, kuten esim. korintolaisten, ansioita. Themistokleen nerokkuutta hän ei saata kieltää, mutta suo tälle niin vähän tunnustusta kuin suinkin ja olettaa hänessä aina itsekkäitä pyyteitä. Selityksensä tämä seikka saa Herodotoksen läheisistä suhteista Perikleen piiriin, jonka käsityksen edellisen polven toimivista henkilöistä hän tahtomattaankin tuli omaksuneeksi. Joka tapauksessa hänen Ateenan ihailunsa aiheutti vankka vakaumus tämän valtion ratkaisevasta merkityksestä Hellaan vapaustaistelussa. Ateenan puolustaminen samoin kuin hyökkäykset eräitä toisia Kreikan valtioita vastaan johtuvat sitä paitsi myös siitä, että niihin aikoihin, jolloin Herodotos valmisteli teostaan, vallitsi tyytymättömyys Ateenan ylivaltaan, mikä tyytymättömyys sittemmin puhkesi peloponnesolaissotana ilmi; ja tällöin koetettiin selittää ateenalaisten koko entinenkin toiminta huonompaan päin. — Tässä yhteydessä saattaa vielä mainita sen kertomuksen, jonka mukaan Herodotos oli ateenalaisilta saanut kymmenen talenttia eräästä näitä miellyttävästä luennosta; mutta on kuitenkin epävarmaa, pitääkö tämä tieto paikkansa.

On luonnollista, että sellaista teosta kuin Herodotoksen ei ole arvosteltava samalla tavoin kuin nykyaikaista historiallista teosta. Se on näet samalla kaunokirjallinen tuote, jota voi verrata historialliseen romaaniin. Kun esim. tekijä selostaa kahdenkeskisiä vuoropuheluja, salaisia neuvotteluja ym., ei tietysti voi olla kysymystäkään, että näitä esityksiä olisi pidettävä historiallisina todistuskappaleina: kirjoittaja toimii tällöin vapaasti luovana runoilijana. — Samainen epätieteellinen taipumus näyttäytyy siinäkin, että Herodotos erityisesti rakastaa legendamaisia tapauksia sekä tarun ja todellisuuden välimailta valittuja henkilöitä — sellaisia, joitten kuvaamisessa kertoja jotenkin esteettömästi voi noudattaa mielikuvitustaan.

Jos jo Herodotoksen "Historia-teoksen" romaania lähentelevä sävy oikeuttaa meitä pitämään sitä taideteoksena, niin vertailun tekee vielä oikeutetummaksi itse teoksen sommittelu. Yllä mainitsemaamme johtava aate tekee näet sen suurin piirtein eheäksi kokonaisuudeksi. Ja eepillistä vaikutusta lisäävät ne lukemattomat eripituiset, pääjuoneen kiinteästi tai höllästi juotetut välikertomukset, joita tekijä mitä anteliaimmin taritsee.

Herodotoksen esitystapa on havainnollista, vilkasta ja vaihtelevaa, mutta samalla levollista, mitkä ominaisuudet juuri ovatkin asettaneet hänet kaikkien aikojen etevinten kertojain riviin. Jo vanhalla ajalla verrattiin hänen tyyliään verkalleen vierivään virtaan. Usein se tuoreudessaan johdattaa mieleen suullisen esityksen, mikä jonkin verran kaiketi johtuu siitä, että pohjana ovat toisten henkilöiden suusanalliset kertomukset. Mutta osaksi tämä varmaan tulee myös siitä, että ainakin erinäisiä teoksen kohtia on ennen lopullista kirjaanpanoa luettu julki. Suullista esitystä muistuttavat esim. monet viittaukset aikaisemmin sanottuun, saman asian toistelut, lausejaksojen katkomiset ym.

Herodotoksen tyyli on vielä sängen kehittymätöntä ja osoittaa, kuinka alullaan kreikkalainen suorasanainen esitys vielä hänen aikanaan oli. Silti olisi kuitenkin väärin olettaa, että Herodotos ei lainkaan olisi tuntenut silloisen puhetaidon sääntöjä. Tarkempi tutkimus on näet osoittanut hänen kylläkin osaavan käyttää hyväkseen eräitä retoriikan ohjeita.

Se kieliasu, johon Herodotos on teoksensa pukenut, ei semmoisenaan edusta vasituista kansanmurretta, vaan on kirjakieltä (ns. "sekoitettua", nuorempaa Joonian murretta). Joonian murre, jonka Herodotos, kuten edellä mainittiin, hyvin tunsu, oli muuten se kielenparsi, jonka kreikkalaisen proosan ensimmäiset viljelijät — luonnonfilosofit, logografit ym. — olivat omaksuneet ja jota enimmäkseen käytettiin suorasanaudessa esityksessä, kunnes Attikan kieli astui sen sijalle.

Mainitsimme aikaisemmin, että kuolema näyttää estäneen Herodotosta saamasta teostaan lopullisesti valmiiksi. Sitä niin ikään jo mainitsemaamme väitettä, että teos alkujaan oli suunniteltu jatkettavaksi pitemmälle, kuin mihin se nyt päättyy, on muun muassa perusteltu sillä, että tekijä eräissä kohdin lupaa myöhemmin palata johonkin kysymykseen, mutta jättääkin lupauksensa täyttämättä. On myös vedottu teoksen muka katkonaiseen loppuun. Epäilemättä on, kuten alumpana on huomautettu, viimeinen silotus ja tasoitus jäänyt suorittamatta, mutta sittenkään ei ole riittävää syytä pitää teosta semmoisenaan keskeneräisenä. Moni lupaus on työn varrella saattanut unohtua, taikka sitten ei ole myöhemmin tarjoutunut sopivaa tilaisuutta sen täyttämiseen. Se ajankohta, johon teos nyt päättyy — Sestoksen valloitus v. 479 e.Kr. — ei tosin lopettanut kreikkalaisten ja persialaisten välistä sotaa, mutta oli kuitenkin tavallaan käännteentekevä, koska siitä perin kreikkalaisten puolustussota muuttuu hyökkäyssodaksi, minkä vuoksi saattaa hyvin ajatella tekijän alun pitäen päättäneen pysähtyä siihen tapaukseen.

Mitään määrättyä nimitystä ei Herodotoksen "Historia-teoksella" alkujaan ollut, vaan se oli luultavasti vain tunnettu nimellä "Historiat". Toinen, kirjallisuudessa usein esiintyvä nimitys, *Muusat*, (*Runottaret*) johtuu siitä, että Aleksandrian oppineet myöhemmin jakoivat teoksen yhdeksään kirjaan.

End of Project Gutenberg's Herodotoksen historia-teos VII-IX, by Herodotus

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HERODOTOKSEN HISTORIA-TEOS VII-IX ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a

compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail)

within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to

reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.